

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 7 квітень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 06.04.23 р.
Підписано до друку 06.04.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22.5.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0604/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Лазарева О. В., Белінська С. М.

Особливості наукової організації праці у землекористуванні в країнах європейського простору та можливі сценарії запозичення для України 5

Крупка М. І., Костецький В. В.

Місце соціальної відповідальності бізнесу в реалізації проєктів державно-приватного партнерства 10

Князь С. В., Русин-Гриник Р. Р., Викрикач М. М., Шпак Ю. Н.

Визначення сутнісних ознак поняття "трансферний потенціал підприємства" 17

Мороз Ю. Ю., Панічук О. В.

Формування платіжних активів при оцінюванні кредитоспроможності підприємства: визнання та обліково-аналітичний аспект 23

Гошовська В. В., Турпак Т. Г., Наконечна С. А.

Імпакт-інвестування транспортної інфраструктури та транспортних підприємств 32

Мартинець В. В., Опанасюк Ю. А., Самодай В. П.

Криза та продовольча безпека: виклики воєнного стану 38

Тарасович Л. В., Яремова М. І., Власенко О. П.

Стратегічний маркетинг в системі менеджменту: технологія бізнес-адаптації в умовах глобальних викликів 46

Шевченко М. М., Гаврилюк В. М., Рудич О. О.

Криптовалюти і традиційні фінансові інструменти: порівняльний аналіз і перспективи 51

Завгородній К. В.

Прогнозні моделі інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни 58

Спиринчук Н. А., Воронецька І. С., Петриченко І. І., Корнійчук О. О.

Інвестування ресурсоощадних технологій у польовому кормовиробництві 64

Терешко Ю. В., Кулініч Т. В.

Тренди трансформації та цифровізації сфери телекомунікацій України в умовах воєнного часу 72

Цимбалюк С. Я., Цимбалюк А. В., Скоромцова Т. О.

Митні процедури: економіко-правові аспекти 79

Терованесова О. Ю., Куценко Т. М., Трикоза К. С., Савченко М. О.

Інформаційне забезпечення фінансових рішень стратегічного характеру при плануванні зовнішньоекономічної діяльності 86

Державне управління

Пархоменко-Куцевіл О. І.

Інституційні механізми забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні 94

Карпа М. І., Кіцак Т. М.

Статусні характеристики публічних службовців як передумова становлення та захисту їх прав 100

Васильєв І. О., Тищенко В. О., Пруський А. В., Сидоренко В. А., Скоробагатько Т. М.

Особливості використання пожежної та рятувальної техніки та забезпечення безпеки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС за умов воєнного стану 106

Подольчак Н. Ю., Стеців І. С.

Удосконалення системи управління ризиками митного контролю суб'єктів АПК як напрям підвищення ефективності державного управління продовольчою безпекою 113

Краско О. А., Литвин Ю. О.

Державна політика сприяння інвестиціям в освіту як чинник формування людського капіталу 123

Александров В. К.

Нормативно-правові механізми забезпечення національної стійкості: напрями вдосконалення 130

Науменко В. Д.

Поняття невизначеності та відображення ризику у практиці формування державних цільових програм соціально-економічного розвитку 135

Куртинець О. С.

Проблеми професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу 141

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2023

CONTENTS:

Economy

Lazarieva O., Belinska S.

FEATURES OF THE SCIENTIFIC ORGANIZATION OF WORK IN LAND USE IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN AREA AND POSSIBLE BORROWING SCENARIOS FOR UKRAINE 5

Krupka M., Kostetskyi V.

THE PLACE OF BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS 10

Kniaz S., Rusyn-Hrynyk R., Vykrykach M., Shpak Yu.

DEFINITION OF THE ESSENTIAL CHARACTERS OF THE CONCEPT TRANSFER POTENTIAL OF THE ENTERPRISE 17

Moroz Y., Panichuk O.

FORMATION OF PAYMENT ASSETS IN ASSESSING THE CREDITWORTHINESS OF AN ENTERPRISE: RECOGNITION AND ACCOUNTING-ANALYTICAL ASPECT 23

Hoshovska V., Turpak T., Nakonechna S.

IMPACT INVESTING OF THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE AND TRANSPORT COMPANIES 32

Martynets V., Opanasiuk Yu., Samodai V.

CRISIS AND FOOD SECURITY: CHALLENGES OF MARTIAL LAW 38

Tarasovych L., Yaremova M., Vlasenko O.

STRATEGIC MARKETING IN THE MANAGEMENT SYSTEM: BUSINESS ADAPTATION TECHNOLOGY UNDER GLOBAL CHALLENGES 46

Shevchenko M., Havryliuk V., Rudych O.

CRYPTOCURRENCIES AND TRADITIONAL FINANCIAL INSTRUMENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS AND PERSPECTIVES 51

Zavgorodniy K.

PREDICTIVE MODELS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AND SOCIETY IN CONDITIONS OF WAR 58

Sprynchuk N., Voronets'ka I., Petrychenko I., Kornychuk O.

INVESTING IN RESOURCE-SAVING TECHNOLOGIES IN FIELD FODDER PRODUCTION 64

Tereshko Yu., Kulinich T.

TRENDS OF TRANSFORMATION AND DIGITALIZATION IN THE TELECOMMUNICATIONS SECTOR OF UKRAINE DURING WARTIME 72

Tsybaliuk S., Tsybaliuk A., Scoromtsova T.

CUSTOMS PROCEDURES: ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS 79

Terovanesova O., Kutsenko T., Trykoza K., Savchenko M.

INFORMATION SUPPORT OF THE STRATEGIC FINANCIAL DECISIONS IN PLANNING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES 86

Public administration

Parkhomenko-Kutsevil O.

INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR ENSURING IMPLEMENTATION OF DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE 94

Karpa M., Kitsak T.

STATUS CHARACTERISTICS OF PUBLIC SERVANTS AS A PREFACE FOR THE FORMATION AND PROTECTION OF THEIR RIGHTS 100

Vasyliiev I., Tyshchenko V., Pruskyi A., Sydorenko V., Skorobagatko T.

FEATURES OF USING A FIRE STATION AND RESCUE EQUIPMENT AND ENSURING THE SAFETY OF PERSONNEL OF FIRE AND RESCUE UNITS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE UNDER MARTIAL LAW 106

Podolchak N., Stetsiv I.

IMPROVEMENT OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM FOR CUSTOMS CONTROL OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX ENTITIES AS A DIRECTION OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THE PUBLIC ADMINISTRATION FOOD SECURITY 113

Krasko O., Lytvyn Yu.

STATE POLICY OF PROMOTING INVESTMENT IN EDUCATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF HUMAN CAPITAL 123

Aleksandrov V.

REGULATORY AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING NATIONAL RESILIENCE: DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT 130

Naumenko V.

THE CONCEPT OF UNCERTAINTY AND REFLECTION OF RISK IN THE PRACTICE OF FORMING STATE TARGET PROGRAMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT 135

Kurtynets O.

PROBLEMS OF PROFESSIONALIZATION OF PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS 141

УДК 332.3:331.101](4ЄС:477)

*О. В. Лазарева,**д. е. н., професор, професор кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1050-7118>**С. М. Белінська,**д. е. н., професор, професор кафедри обліку і аудиту, декан факультету економічних наук,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5826-5958>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.5

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ЗАПОЗИЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

*O. Lazareva,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management the Landed Resources, Petro
Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine**S. Belinska,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Accounting and Auditing Department, Acting Dean of the
Faculty of Economics, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine*

FEATURES OF THE SCIENTIFIC ORGANIZATION OF WORK IN LAND USE IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN AREA AND POSSIBLE BORROWING SCENARIOS FOR UKRAINE

Метою статті є вивчення особливості наукової організації праці в землекористуванні в країнах Європи та на цій основі обґрунтування заходів, що сприятимуть злагодженому процесу організації праці у землевпорядному виробництві на Україні.

Вивчено орієнтири досвіду країн Європи у землекористуванні в сфері наукової організації праці.

З'ясовано, що з метою вдосконалення організації праці в землевпорядних організаціях сьогодні мають здійснюватися такі заходи як запровадження науково розробленого порядку дня, впорядкування всіх службових взаємовідносин, створення безпечних умов праці у всіх підрозділах і службах, дотримання оптимального співвідношення інженерів-землевпорядників і техніків у виробничих підрозділах, використання у роботі прогресивних методів математичного програмування, просторового моделювання, підвищення вимог до кваліфікації осіб, які виконують землевпорядні роботи, передбачення їх стажування у європейських країнах.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the scientific organization of labor in land use in European countries and, on this basis, to justify measures that will contribute to the coordinated process of labor organization in land management production in Ukraine.

The benchmarks of the experience of European countries in land use in the field of scientific labor organization have been studied.

It is indicated that in the field of land use, the scientific organization of labor has such features as the process of production in the field of land management takes place both in the field and in chamber conditions; surveying the territory, transferring land management projects to nature, land surveys require the involvement of relevant specialists to perform these works, the process of scientific organization of work in the field is not always possible due to unfavorable climatic and weather conditions, during downtimes one type of work is replaced by another, working drawings is an important document of the scientific organization of work when transferring projects to nature (in the area).

It is indicated that in the field of land use, the starting material of the scientific organization of work should be a plan, the implementation of which takes place in three stages: the creation of teams in project organizations with land management, which should include employees of the scientific and technical information department, economists, and the best specialists; development of a plan for the scientific organization of work at the workplaces of specialists, where the economic effect is determined for each planned measure, the design of the task of implementing the measures of the plans for the scientific organization of work and bringing them to the direct executors.

Based on the experience of European countries, it was found that the successful implementation of measures on the scientific organization of work is possible if there is a special service in project organizations, which should be an independent structural unit of the production team.

It has been established that in order to improve the organization of work in land management organizations, such measures as the introduction of a scientifically developed agenda, streamlining of all service relationships, creation of safe working conditions in all departments and services, compliance with the optimal ratio of land management engineers and technicians in production units should be carried out today. the use of progressive methods of mathematical programming, spatial modeling in the work, raising the requirements for the qualifications of persons who perform land management work, providing for their internship in European countries.

Ключові слова: наукова організація праці, Європейський Союз, землекористування, землепорядне виробництво, землеустрій, інженерно-технічні працівники, землепорядний профіль.

Key words: scientific labor organization, European Union, land use, land management production, land management, engineering and technical workers, land management profile.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Наукова організація праці завжди була і буде невід'ємною складовою частиною трудової діяльності не лише у землепорядному процесі, а і в інших галузях господарювання. Вона забезпечує вдосконалення всіх процесів праці з метою досягнення її найвищої продуктивності. Крім того, розумний підхід до організації праці сприятиме зростанню її продуктивності, активізації процесу її поживлення, в цілому збільшення виробництва продукції, забезпечуватиме раціональне використання виробничих, фінансових та трудових ресурсів тощо. Недосконала ж організація праці призводить до зниження кінцевих результатів діяльності виробництва.

Тому у сфері землекористування наукова організація праці має бути зосереджена на тому, що інтереси як власників землі, так і землекористувачів мають сфокусовуватися в одному руслі, поєднуючи в єдиному виробничому процесі технічні можливості та людські ресурси.

Зважаючи на це, обґрунтування пріоритетів наукової організації праці у сфері землекористування є досить актуальною проблемою в сучасних умовах господарювання на землі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Європейські стандарти організації праці вивчаються в основному такими авторами як О. Середа [1, с. 110]. Третяк А.М., Третяк В.М. обґрунтували підходи щодо нової парадигми розвитку землекористування [2, с. 62—70]. Окремі аспекти наукової організації праці, за словами Ж. Кононенко [3] є важливим напрямком на шля-

ху до підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель. Загороднюк О.В. [4, с. 105—106] надала пропозиції щодо удосконалення системи організації управлінської праці на сільськогосподарських підприємствах. Міжнародні практики запровадження інноваційних технологій землекористування сприятимуть розв'язанню таких важливих аспектів у цій сфері, як планування та прогнозування, аналіз і моделювання землепорядних процесів [5, с. 204]. Проте, як бачимо, в працях цих вчених недостатньо уваги приділено висвітленню зарубіжного досвіду наукової організації праці у землекористуванні, тому спробуємо ми в рамках нашого дослідження обґрунтувати її особливості у землепорядному виробництві в країнах європейського простору.

МЕТА СТАТТІ

Відповідно метою статті є вивчення особливості наукової організації праці в землекористуванні в країнах Європи та на цій основі обґрунтування заходів, що сприятимуть злагодженому процесу організації праці у землепорядному виробництві на Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На думку експертів Європейської економічної комісії ООН [6, с. 94], ефективна система управління земельними ресурсами має сприяти землеустрою земель, вдосконалення системи здійснення земельної реформи в сільській місцевості, а також покращити міське планування та розвиток місцевої інфраструктури.

В країнах ЄС створена Європейська земельна інформаційна служба (EULIS), основна місія якої полягає у

забезпеченні оперативного доступу до європейської інформації про землю та власність для підтримки європейського ринку нерухомості. В таких країнах європейського простору як Ірландія, Литва, Нідерланди, Швеція, Австрія, Фінляндія, Шотландія діє з служба EULIS 2.0, яка може використовуватися громадянами для деяких простих, безкоштовних запитів, а довідкова інформація надає інформацію про процедури земельного кадастру та кадастрів в інших країнах [7].

Крім того, в країнах Європи діє Європейська асоціація земельних реєстрів (ELRA), яка є некомерційною асоціацією та складається з 29 організацій, що представляють земельні реєстри 22 європейських держав-членів. Ця організація здійснює такі види діяльності як семінари, на яких обговорюється вплив країн ЄС на земельні реєстри та їх клієнтів, досліджується сумісність для земельних кадастрів, відбувається транскордонне реєстрування в закордонних земельних реєстрах, а також підтримка іноземних покупців у ЄС.

В багатьох європейських країнах на правовому рівні розподілені норма земельного права та приватні інтереси, що спонукає до сталого розвитку із застосуванням останніх досягнень науки та новітніх технологій [8, с. 164].

В країнах Європи задля ефективного функціонування господарств наукова організація праці можлива за таких умов, як наявність стартового капіталу, достатня кількість технічних ресурсів, наявність власної або орендованої землі на прийнятних умовах, а також дієздатність та підприємницький хист [9].

Вивчення орієнтирів досвіду країн Європи у землекористуванні в сфері наукової організації праці спонукає до виокремлення можливих орієнтирів його застосування і для України.

Зазначимо, що на сьогоднішній день процесі наукова організація праці має такі особливості як:

- процес здійснення виробництва в сфері землеустрою відбувається як і в польових, так і в камеральних умовах;
- зйомка території, перенесення землевпорядних проектів в натуру, обстеження земель тощо потребують залучення для виконання цих робіт відповідних спеціалістів, що не завжди залежить від організації праці на самому підприємстві;
- не завжди можливим є процес наукової організації праці в польових умовах через несприятливі кліматичні та погодні умови, через що відбуваються вимушені простой під час виробничого процесу;
- під час простоїв відбувається заміна одного виду робіт іншим (наприклад, горизонтальну зйомку території замінюють обробкою журналів і матеріалів польових робіт камерально);
- робочі креслення є важливим документом наукової організації праці при перенесення проектів в натуру (на місцевість), оскільки повинні відображати найефективніші методи виконання цієї роботи тощо.

Взагалі, що стосується наукової організації праці як і в цілому в організаціях, так і у сфері землекористування, то вихідним матеріалом наукової організації праці повинен бути план.

Так, в землевпорядному виробництві формування і реалізацію планів здійснюють в три етапи.

На першому етапі необхідно створити в проектних організаціях із землеустрою бригад, до складу яких повинні входити працівники відділу науково-технічної інформації, економісти, кращі спеціалісти. На цьому етапі творчі бригади вивчають стан організації праці на робочих місцях, найновіші досягнення науки і практики в галузі землевпорядкування та інших наук, визначають найбільш оптимальні психофізіологічні, гігієнічні і естетичні умови праці стосовно до робочих місць. Одержані матеріали аналізують і порівнюють з нормативами і науковими рекомендаціями, після чого складають карти стану організації праці на робочих місцях.

На другому етапі розробляється план наукової організації праці на робочих місцях спеціалістів. По кожному запланованому заходу визначають економічний ефект.

Третій етап передбачає оформлення завдання щодо реалізації заходів планів наукової організації праці і доведення їх до безпосередніх виконавців, виготовлення або придбання необхідного обладнання, приладів, інструментів тощо.

Важливе значення при втіленні в життя накреслених заходів з наукової організації праці має контроль за ходом реалізації планів з боку керівництва проектною організацією в землекористування. Як свідчить досвід Європи [10, с. 55-90], успішне запровадження заходів з наукової організації праці можливе при наявності в проектних організаціях спеціальної служби, яка має бути самостійним структурним підрозділом виробничого колективу.

Відповідно, робота цієї служби повинна здійснюватися в таких напрямках як удосконалення організаційних форм виконання робіт, покращання нормування праці, механізація, застосування передових методів і прийомів роботи, поділ і кооперація праці, створення необхідних організаційно-технічних, побутових та інших умов для роботи кожного спеціаліста і виробничих підрозділів, підвищення кваліфікації спеціалістів; правильне поєднання моральних і матеріальних стимулів праці, раціональна її організація, розвиток творчої ініціативи, зміцнення дисципліни праці, удосконалення всього землевпорядного виробництва в цілому тощо.

Усе це повинно сприяти кращому використанню робочого часу і зменшенню затрат праці на одиницю виготовленої продукції. Систематичне вдосконалення технічно обґрунтованих норм виробітку з одночасним поліпшенням організаційних форм праці і технологічним вдосконаленням виробництва створюють умови для підвищення продуктивності праці.

Взагалі, запровадження підходів щодо наукової організації у землевпорядному виробництві висуває високі вимоги до кваліфікації та рівня підготовки кожного інженерно-технічних працівників у галузі. Відповідно це потребує певних як і інженерних, так і економічних та правових знань. У цьому зв'язку підготовка та підвищення кваліфікації землевпорядних кадрів є одним із основних напрямів наукової організації праці у землекористуванні. В практичній діяльності інженер чи технік-землевпорядник повинен постійно збагачувати свої знання останніми досягненнями науки і техніки, бути обізнаним у сучасних підходах до передових технологій виробництва тощо.

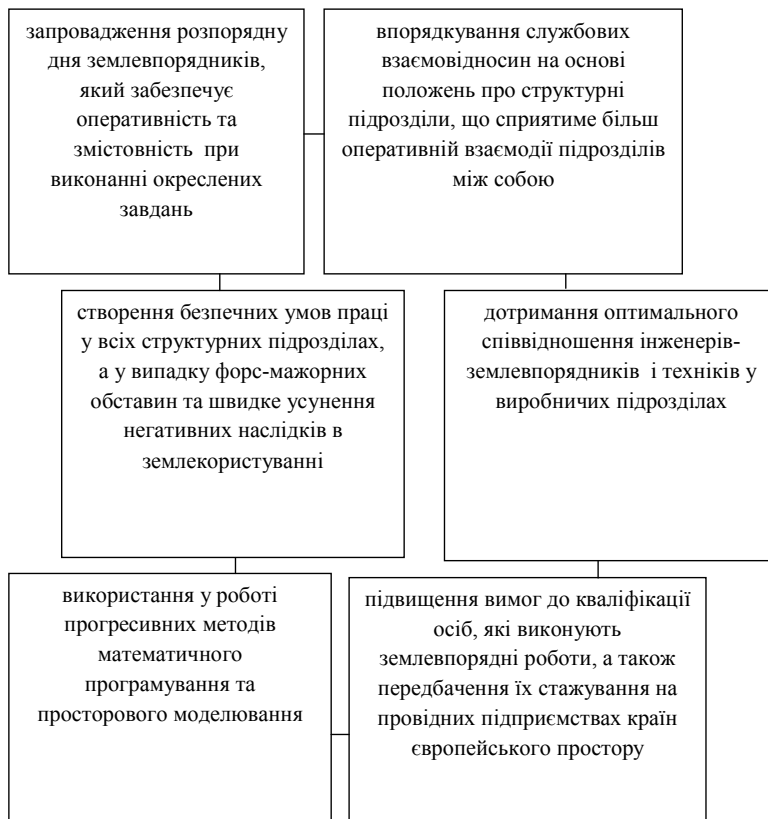

Рис. 1. Заходи, що сприятимуть вдосконаленню наукової організації праці у землекористуванні

Джерело: сформовано авторами.

Крім того, уміння оцінити ефективність праці інженерно-технічних працівників із землеустрою стало невідкладною вимогою землевпорядного виробництва. До такої оцінки необхідно підходити з позицій підвищення продуктивності праці, зниження собівартості проектно-кошторисної документації і підвищення рентабельності проектних організацій із землеустрою.

Отже, запровадження наукової організації праці — це робота специфічна, яка потребує наполегливості і систематичності, наукового підходу, серйозних економічних розрахунків, що під силу лише штатним підрозділам, укомплектованих висококваліфікованими спеціалістами, які добре знають технологію виробництва тощо [11, с. 105].

З метою вдосконалення організації і нормування праці в землевпорядних організаціях сьогодні мають здійснюватися наступні заходи:

- запровадження науково розробленого порядку дня, який забезпечує оперативність, змістовність, чітку розпорядливість керівника, а також головних спеціалістів в організаціях та установах, що займаються землевпорядною діяльністю;

- впорядкування всіх службових взаємовідносин на основі положень про структурні підрозділи, що сприятиме більш злагодженій взаємодії структурних підрозділів між собою та продуманому виконанню їх функцій;

- створення безпечних умов праці у всіх підрозділах і службах, у випадку форс-мажорних обставин швидке усунення негативних наслідків у підрозділах землевпорядної організації, а також службах, що займаються діяльністю у сфері землевпорядного виробництва;

- дотримання оптимального співвідношення інженерів-землевпорядників і техніків у виробничих підрозділах, що сприятиме впровадженню наукового підходу в землекористуванні, більш злагодженій та дієвій укомплектації висококваліфікованими спеціалістами, які добре обізнані із специфікою та технологією ведення землевпорядного виробництва;

- використання у роботі прогресивних методів математичного програмування, просторового моделювання, що сприятиме більш оперативній розробці прогнозів ефективного використання земель та створенню публічних земельно-кадастрових інформаційних технологій;

- підвищення вимог до кваліфікації осіб, які виконують землевпорядні роботи, а також передбачення їх стажування на провідних підприємствах країн європейського простору, щоб дало змогу у своїй професійній діяльності врахувати перспективи ведення землевпорядного виробництва.

Окреслені заходи представлено на рис. 1. Виконання запропонованих заходів є важливою передумовою ефективного та збалансованого функціонування виробничих структур землевпорядного профілю, сприятиме динамічному як науково-технічному, так і еколого-економічному розвитку у сфері землекористування.

Крім того, на нашу думку, для запровадження стандартів організації праці в сфері землекористування як країн Європи, так і України досить рушійним фактором слугуватиме гармонійна, злагоджена, а також ефективна співпраця структур, які безпосередньо задіяні у системі організації праці, їх емерджентна взаємодія з роботодавцями та працівниками на всіх рівнях землевпорядного виробництва.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

В процесі дослідження вивчено досвід країн Європи у землекористуванні в сфері наукової організації праці, що дало змогу виокремити можливі орієнтири його застосування і для України.

Викладені особливості наукової організації праці в сфері землекористування, з'ясовано, що запровадження підходів щодо наукової організації у землевпорядному виробництві висуває високі вимоги до кваліфікації та рівня підготовки, а також потребує відповідно високого рівня як і інженерних, так і економічних та правових знань.

З'ясовано, що з метою вдосконалення організації праці в землевпорядних організаціях сьогодні мають здійснюватися такі заходи як запровадження науково розробленого порядку дня, впорядкування всіх службових взаємовідносин, створення безпечних умов праці у всіх підрозділах і службах, дотримання оптимального співвідношення інженерів-землевпорядників і техніків

у виробничих підрозділах, використання у роботі прогресивних методів математичного програмування, просторового моделювання, підвищення вимог до кваліфікації осіб, які виконують землевпорядні роботи, передбачення їх стажування у європейських країнах.

Подальші дослідження мають бути сфокусовані на обґрунтуванні заходів, що сприятимуть раціональній організації праці у землевпорядних організаціях у післявоєнний період.

Література:

1. Середя О.Г. Європейські стандарти організації праці. Право та інновації. № 4 (12). 2015. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Sereda12.pdf>

2. Третьак А.М., Третьак В.М., Курильців Р.М., Прядка Т.М., Третьак Н.А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціоналізації, практики. [за ред. А.М. Третьака]. Біла Церква. ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 227 с.

3. Кононенко Ж.А., Дігтяр Н.С. Інтенсифікація як складова економічної ефективності використання землі. Ефективна економіка. № 4. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5535>

4. Загороднюк О.В. Особливості організації управлінської праці у сільськогосподарських підприємствах. Економіка і організація управління. № 1 (17) — 2 (18). 2014. С. 105—111.

5. Community Innovations in Sustainable Land Management / edit by Maxwell Mudhara, Saa Dittoh, Mohamed Sessay, William Critchley, Sabina Di Prima. New York: Routledge, 2016. 230 p.

6. Скиба М.В. Управління земельними ресурсами: досвід країн Європейського Союзу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Економіка і управління. Том 31 (70). № 3. 2020. С. 93—101. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/18.pdf

7. About European Land Information Service — EULI. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/solution/european-landinformation-service-eulis/about>

8. Медвецька Т.В. Європейський досвід формування та реалізації державної політики ефективності використання та обліку земельних ресурсів на сучасному етапі. Право та державне управління. № 3 (36). Том 2. 2019. С. 161—165. URL: http://www.pdu-journal.kpu-zp.ua/archive/3_2019/tom_2/26.pdf

9. Ковальчук І.П., Мартин А.Г., Євсюков Т.О., Тихенко Р.В. та ін. Концептуальні засади вирішення проблем землеустрою сільських територій в сучасних умовах: монографія. За ред. І.П. Ковальчука. К.: Медінформ, 2015. 158 с.

10. Недогібченко Н., Чижик Т. Сільськогосподарські підприємства України на шляху подолання недоліків організаційно-правових форм, що не відповідають вимогам Європейського Союзу. Наукова конференція. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1575>

11. Лазарєва О. В. Організація і управління землепорядним виробництвом: навч. посіб. для студентів галузі знань 19 "Архітектура та будівництво", спеціальність — 193 "Геодезія та землеустрій". Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 160 с.

References:

1. Sereda, O.G. (2015), "European standards of labor organization", Prava ta innovacii, vol. 4 (12), available at: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Sereda12.pdf> (Accessed 18 March 2023).

2. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Kurilciv, R.M., Pryadka, T.M. and Tretyak, N.A. (2021), Upravlinnya zemelnimi resursami ta zemlekoristuvannyam: bazovi zasady teorii, institucionalizacii, praktiki [Management of land and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], TOV "Bilocerkevdrak", Bila Cerkva, Ukraine.

3. Kononenko, G.A. and Digtyar, N.S. (2017), "Intensification as a component of economic efficiency of land use", Efektivna ekonomika, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5535> (Accessed 18 March 2023).

4. Zagorodnuk, O.V. (2014). "Peculiarities of the organization of managerial work in agricultural enterprises", Ekonomika i organizaciya upravlinnya, vol. 1 (17) — 2 (18), pp. 105—111.

5. Mudhara, M. Dittoh, S. Sessay, M. Critchley, W. and Di Prima, S. (2016), Community Innovations in Sustainable Land Management, Routledge, New York, USA.

6. Skiba, M.V. (2020), "Management of land resources: experience of the countries of the European Union", Vcheni zapisky TNU imeni V.I. Vernadskogo. Seria Ekonomika ta upravlinnya, Vol. 31 (70), No 3, pp. 93—101. available at: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/18.pdf (Accessed 18 March 2023).

7. European Commission (2023), "About European Land Information Service — EULI", available at: <https://joinup.ec.europa.eu/solution/european-landinformation-service-eulis/about> (Accessed 18 March 2023).

8. Medvecka, T.V. (2019), "European experience in the formation and implementation of the state policy on the effectiveness of the use and accounting of land resources at the current stage", Pravo ta dergavne upravlinnya, Vol 3 (36), No 2, pp. 161—165, available at: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/tom_2/26.pdf (Accessed 18 March 2023).

9. Kovalchuk, I.P., Martin, A.G., Yevsukov, T.O. and Tihenko R.V. (2015), Konceptualni zasady virichennya problem zemleustroy silskih territory v suchasniy umovah [Conceptual principles of solving land management problems in rural areas in modern conditions], Medinform, Kyiv, Ukraine.

10. Nedogibchenko, N., Chigik, T. (2013), "Agricultural enterprises of Ukraine on the way to overcome the shortcomings of organizational and legal forms that do not meet the requirements of the European Union", Naukova konferencia, [International economic conference], available at: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1575> (Accessed 18 March 2023).

11. Lazariyeva, O.V. (2018), Organizaciya i upravlinnya zemlevporyadnym virobniictvom, [Organization and management of land management production], Vid-vo Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2023 р.

М. І. Крупка,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8775-1397>

В. В. Костецький,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу,
Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0179-9526>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.10

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

М. Krupka,

Doctor of Economics Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,
Money Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv

V. Kostetskyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of financial technologies and banking business, West Ukrainian National University

THE PLACE OF BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS

У статті проаналізовано концепцію та роль корпоративної соціальної відповідальності у сучасних соціально-економічних умовах. В даний час все більше компаній, організацій, учених, професіоналів-практиків цікавляться питаннями корпоративної соціальної відповідальності. Нові вимоги суспільства та економіки загалом більше не дозволяють забезпечити реалізацію спільних цілей суб'єкта господарювання з урахуванням лише бізнес-інтересів. Тепер соціальна відповідальність має бути включена в організацію управління як засіб досягнення успіху і як критерій оцінки діяльності компаній. Розглянуто проблеми формування принципів корпоративної соціальної відповідальності під час ведення бізнесу, описано різні підходи до розгляду даного поняття та основні принципи розвитку соціальної відповідальності бізнесу.

Розкрито процес розвитку сутності корпоративної соціальної відповідальності, встановлюючи механізм її застосування в системі державно-приватного партнерства. Встановлено, що корпоративна соціальна відповідальність розглядається з різних точок зору і її аналізують у межах різноманітних теоретичних концепцій. В даний час підприємці та держава намагаються використовувати механізм корпоративної соціальної відповідальності для підвищення свого престижу в очах суспільства. Дано змістовну характеристику форм стратегічного партнерства держави та бізнесу. Запропоновано авторський підхід до трактування принципів взаємодії держави та бізнесу як учасників стратегічного партнерства. Ці принципи визначені як правила, дотримання яких необхідне формування та стійкого відтворення відносин між державою та бізнесом, що забезпечують ефективне досягнення цілей стратегічного партнерства. Досліджено особливості розвитку соціальної відповідальності бізнесу під час надзвичайного стану, зокрема під час війни. Обґрунтовано необхідність адаптації механізму державно-приватного партнерства для залучення інвестицій на швидку відбудову зруйнованої інфраструктури.

The article analyzes the concept, role and assessment of corporate social responsibility in modern socioeconomic conditions. Currently, more and more companies, organizations, scientists, practitioners are interested in issues of corporate social responsibility. The new requirements of society and the economy as a whole no longer allow us to ensure the implementation of the company's overall goals, taking into account only business interests. Now social responsibility should be included in the management organization as a means of achieving success and as a criterion for evaluating the activities of companies. The article deals with the problems of formation of the principles of corporate social responsibility in business, describes the different approaches to the consideration of this concept and the basic principles of social responsibility of business.

The authors study the process of development of the essence of corporate social responsibility, establishing the mechanism of its application in the system of public-private partnership. It is established that corporate social responsibility is considered from various points of view, and it is analyzed within the framework of a variety of theoretical concepts. At the present time, entrepreneurs and the state are trying to use the mechanism of corporate social responsibility to increase their prestige in the eyes of society. A meaningful description of the forms of strategic partnership between the state and business is given. The author's approach to the interpretation of the principles of interaction between the state and business as participants in a strategic partnership is proposed. These principles are defined as the rules that must be followed for the formation and sustainable reproduction of relations between the state and business, ensuring the effective achievement of the goals of the strategic partnership. Peculiarities of the development of social responsibility of business during a state of emergency, in particular during a war, are studied. The need to adapt the public-private partnership mechanism to attract investments for the rapid reconstruction of the destroyed infrastructure is substantiated.

Ключові слова: суспільство, соціально відповідальний бізнес, сталий розвиток, корпоративна соціальна відповідальність, державно-приватне партнерство.

Key words: society, socially responsible business, sustainable development, corporate social responsibility, public-private partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток інноваційних механізмів інвестування в умовах високої волатильності сучасних ринків є необхідною умовою для успішного розвитку національних економік. У сучасних умовах держава не може односторонньо забезпечувати комплексний процес соціально-економічного розвитку на своїй території. Тому виникає потреба у пошуку та використанні сучасних економічних та інституційних технологій, завдяки яким можна було б забезпечувати стабільний процес розвитку всього суспільства.

Взаємодія бізнесу та держави має величезний потенціал. Залучення представників бізнесу до вирішення державних завдань соціального сектору дозволяє збалансувати ресурси, підвищити швидкість та ефективність досягнення результату, сприяючи при цьому розвитку суміжних галузей економіки. У розвинутих

країнах практика корпоративної соціальної відповідальності успішно інкорпорована у бізнес-процеси великих компаній. Також соціально відповідальна поведінка під час проходження відповідного аудиту відкриває бізнесу нові інвестиційні можливості.

Інвестиції в соціальну сферу можуть стати формою переходу від благодійності на користь такої корпоративної соціальної відповідальності, яка є прибутковим бізнесом і приносить відчутні переваги на ринку. З практичної точки зору подібна участь бізнесу може бути виражена у формі державно-приватних інвестиційних проєктів у соціальній сфері.

Поряд з новими принципами і формами корпоративної соціальної відповідальності, що зароджуються, та її зростаючого значення у світовому співтоваристві, в Україні як у науковій, так і в правовій сфері відсутня згода щодо дефініції корпоративної соціальної відповідальності, у зв'язку з чим відповідні програми компаній носять безсистемний характер, а самі інвестори часто не можуть визначити їх ефективність. Саме в контексті

державно-приватного партнерства соціальна відповідальність бізнесу могла б набути якісно нового значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У зарубіжних практиках політика корпоративної соціальної відповідальності набула широкого поширення в діяльності підприємницьких структур і має наукове обґрунтування. Питання соціальної відповідальності бізнесу вивчалися: Л. Брауном, який розглядав підзвітність та соціальну відповідальність керівників підприємств як перед власниками, так й перед персоналом, споживачами, суспільством; Х. Боуеном, який обґрунтовував соціальні та економічні вигоди суспільства при прийнятті корпораціями у процесі веденні бізнесу додаткових зобов'язань щодо вирішення соціальних проблем; М. Месконом, що відстоює дуальне позиціонування бізнесу, яке полягає з одного боку у його функціях забезпечення ефективності, зайнятості, прибутку та дотримання законодавства, а з іншого — у відповідальності перед суспільством, в якому він функціонує. Далі обґрунтування корпоративної соціальної відповідальності отримало розвиток у відомих теоріях: корпоративного егоїзму (М. Фрідман), корпоративного альтруїзму, розумного егоїзму (Л. Холм, Р. Уфттс), корпоративного громадянства (Е. Бурк, Крейк Сміт, Д. Лонг), соціально-відповідальної поведінки (Дж. Галаскевич), сталого розвитку.

В Україні дослідженнями проблем актуальності соціальної відповідальності бізнесу займалися: О. Кузьмін, Н. Станасюк, О. Уголькова, які проаналізували види соціальної відповідальності та її прояви; В. Божкова, Л. Сагер розглядали шляхи запровадження соціально-відповідального бізнесу, а також фактори її розвитку у вітчизняних умовах; М. Дейч, який оцінював стан та перешкоди на шляху становлення соціальної відповідальності бізнесу, визначив можливості розвитку такої діяльності; В. Круглов, що з'ясував роль державно-приватного партнерства у забезпеченні корпоративної соціальної відповідальності.

На жаль, у науковій літературі менше уваги приділяється місцю соціальної відповідальності бізнесу в реалізації проєктів державно-приватного партнерства, що впливають не тільки на сам бізнес і його стейкхолдерів, але багато в чому визначають рівень соціальної справедливості у суспільстві, його соціальну безпеку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування місця соціальної відповідальності бізнесу в реалізації проєктів державно-приватного партнерства та оцінка перешкод і можливостей розвитку кооперації держави та суб'єктів господарювання в Україні на шляху відновлення економіки у післявоєнний період.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних економічних умовах переважання концепцій непрямого державного управління, корпоративного громадянства та соціально відповідальної поведінки як форми організації праці фізичних осіб, під-

приємців, підприємств, ініціюються та набувають розвитку різні форми міжсекторного партнерства, зокрема, такі як корпоративна соціальна відповідальність.

У багатьох країнах із високим розвитком економіки інститут соціальної відповідальності бізнесу є результатом інтенсифікації діяльності транснаціональних компаній. Вони застосовують цей інститут для підвищення престижу своїх компаній, а також його розвиток сприяє зниженню напруженості їхньої діяльності. Поступово ці процеси призвели до того, що соціальна відповідальність стала компонентом контрольних дій, які проводяться з боку громадянського суспільства та держави.

Поняття "соціальної відповідальності" можна охарактеризувати як "певні етичні межі, в яких окремі особи чи корпорації беруть на себе відповідальність за виконання свого громадянського обов'язку та дії, які принесуть користь суспільству загалом. В умовах, коли підприємство чи особа розглядає можливість вжити заходів, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу чи суспільству, ці дії вважають соціально безвідповідальними. Відповідно до цієї концепції, менеджери повинні приймати рішення, які не тільки максимізують прибуток, але й захищають інтереси спільноти та суспільства загалом" [6].

Соціальна відповідальність підприємств у сучасних економічних реаліях стає обов'язковою для бізнесу, адже "сучасні тенденції розвитку свідомості населення потребують відповідних змін у стратегії компаній. Споживачі все більше усвідомлюють такі питання, як зміна клімату, нерівність доходів населення, диспропорції в охороні здоров'я, гендерна нерівність" [3, с. 58].

Корпоративна соціальна відповідальність є досить широким поняттям, яке може набувати різних форм залежно від сфери діяльності суб'єкта господарювання та галузі його функціонування. Заходи із соціальної відповідальності можуть допомогти зміцнити взаємозв'язок між працівниками та підприємством, допомогти працівникам та роботодавцям почуватися більш пов'язаними із подіями зовнішнього середовища суб'єкта господарювання. За допомогою програм корпоративної соціальної відповідальності, благодійних організацій та волонтерських зусиль підприємства можуть приносити користь суспільству одночасно просуваючи свої бренди.

Корпоративна соціальна відповідальність застосовується у різних сферах бізнесу, проте ступінь участі залежить від впливу зацікавлених сторін, розмірів та основних пріоритетів суб'єкта господарювання. У світовій практиці діяльність у сфері соціальної відповідальності сприймається як прагматичний напрямок бізнесу та є одним із інструментів, який дозволяє:

1. Зміцнити репутацію та імідж. Добросовісна та соціально відповідальна практика ведення бізнесу призводить до зміцнення репутації та іміджу суб'єкта господарювання в очах широкого загалу та ділової спільноти. Соціально відповідальна поведінка підприємства проявляється у скороченні витрат, взаємодії з органами влади, підвищенні привабливості підприємства як роботодавця.

2. Підвищити якість управління бізнесом. Соціально відповідальне ведення бізнесу знаходить безпосе-

редне відображення у підвищенні якості управління діяльністю. Суб'єкти господарювання, які дотримуються соціально-відповідальної практики ведення бізнесу, отримують такі переваги, як підвищення продуктивності праці персоналу, скорочення операційних витрат, а також збільшення обсягів продажів та зростання лояльності клієнтів.

3. Підвищити інвестиційну привабливість. Дотримання принципів етичної, соціально та екологічно відповідальної практики ведення бізнесу призводить до підвищення інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання. Це, своєю чергою, проявляється у поліпшенні фінансових показників діяльності суб'єкта господарювання і відкриває більші можливості доступу до капіталу.

Спочатку соціальна відповідальність бізнесу існувала виключно як ініціатива від підприємців. Традиційним поглядом на корпоративну соціальну відповідальність є думка, що це добровільний внесок бізнесу в розвиток соціальної та екологічної сфер суспільства, який часто не пов'язаний безпосередньо з основною діяльністю суб'єкта господарювання. Як правило, у такій інтерпретації йдеться про відповідальність перед співробітниками та діловими партнерами, трохи рідше — перед місцевими спільнотами, і дуже рідко — перед населенням країни загалом.

Взаємодія із державним сектором була і залишається основним, але не єдиним мотивом реалізації бізнесом політики соціальної відповідальності на всіх етапах її розвитку.

Держава виступає важливим суб'єктом фінансових відносин, оскільки, "крім виконання контрольної функції бере участь у розподілі створеної доданої вартості. Отже, корпорації змушені мати справу не тільки з конкурентом на ринку, а й із суб'єктом, який здійснює контроль за їх фінансовою діяльністю. З метою впливу на фінансовий стан корпорацій держава використовує цілий ряд інструментів. У свою чергу, корпорація намагається якомога ефективніше захистити свої власні інтереси у відносинах із державою, що потребує побудови відповідної системи комунікацій" [1, с. 51].

При цьому не всі суб'єкти господарювання усвідомлено розглядають корпоративну соціальну відповідальність як інструмент GR-стратегії, але практично всі наголошують на важливості присутності соціальної відповідальності бізнесу в діалозі із владою.

Government relations (GR) — це комплекс дій для вибудовування взаємозв'язків приватних структур із державними. Саме "процес управління поведінкою заінтересованих осіб, організацій та державних установ з метою забезпечення досягнення поставлених цілей визначається як стратегічні комунікації. Сутність GR-управління проявляється в цілеспрямованому управлінні такими комунікаціями. В умовах посилення ролі інформації як економічного ресурсу GR-менеджмент стає невід'ємною складовою корпоративного стратегічного менеджменту" [1, с. 51].

Представники суб'єктів господарювання використовують технології GR, щоб доносити до чиновників позицію свого керівництва та впливати на рішення державних органів на користь бізнесу. Щоб цього досягти, GR-фахівці організовують експертні конференції, створю-

ють програми розвитку, запрошують політичних діячів оцінити рівень діяльності тощо. Головним завданням при цьому є пошук балансу інтересів пересічних громадян (споживачів), влади та бізнесу. GR-технології допомагають компаніям отримати повністю легальну та довгострокову підтримку від влади.

Знаходження балансу між соціально відповідальною поведінкою та дотриманням меж відповідальності держави за соціальну сферу є для бізнесу сьогодні одним із основних завдань.

Стратегічне партнерство держави і бізнесу визначається як орієнтоване на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни, її регіонів, довготривале та взаємовигідне співробітництво партнерів у економічній та управлінській сферах діяльності, засноване на спільному використанні належних їм ресурсів, реалізації спільних та узгоджених особливих інтересів, їх взаємної відповідальності.

У сучасній практиці серед форм стратегічного партнерства держави та бізнесу важливе місце належить державно-приватному партнерству.

Державно-приватне партнерство ґрунтується на довгостроковій кооперації бізнесу та держави, спрямованій на розвиток громадської інфраструктури. При цьому бізнес бере участь не лише у створенні інфраструктури, а й у її технічному обслуговуванні та експлуатації, тим самим діючи на користь держави. Це система відносин приватної та публічної сторін, за якої ресурси приватної сторони експлуатують для створення або відновлення об'єктів з метою надання громадських послуг.

Згідно законодавства України "державно-приватне партнерство — це співробітництво між державою, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору та відповідає ознакам державно-приватного партнерства" [4].

Угода про державно-приватне партнерство (ДПП) передбачає певну форму відносин, в якій приватна сторона протягом тривалого терміну надає послуги, експлуатує або будує об'єкти інфраструктури, тим самим роблячи внесок у розвиток важливих сфер суспільства. Подібна форма взаємодії громадського та приватного сектору дозволяє уникнути провалів ринку та прямого державного втручання.

Таким чином, соціальні функції, які традиційно перебували у сфері контролю та відповідальності держави, можуть виконуватись спільно з приватною стороною. Подібна кооперація передбачає поділ ризиків, а також залучення приватного капіталу до суспільної інфраструктури.

У рамках цієї форми співробітництва бізнес допомагає державі виконувати функції щодо надання суспільних благ та розміщення ресурсів, полегшуючи навантаження на держбюджет, як і у разі соціальної відповідальності.

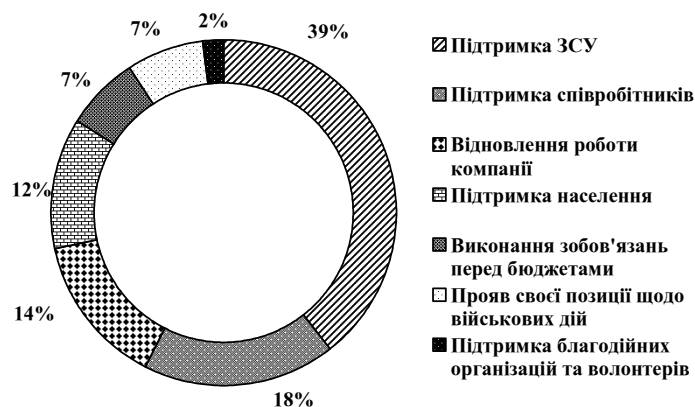

Рис. 1. Думка громадськості щодо важливості здійснюваних соціальних проєктів суб'єктами господарювання під час дії військового стану

Джерело: побудовано авторами на основі [5].

Суспільне благо є загальним складовим елементом як державно-приватного партнерства, так і корпоративної соціальної відповідальності. Соціальною метою державно-приватного партнерства є залучення нових джерел ресурсів для покращення якості суспільного життя, що також співпадає із цілями корпоративної соціальної відповідальності.

Залучення механізмів та інструментів ДПП переводить відносини держави та бізнесу у суспільній сфері на якісно новий рівень: відносини стають партнерськими, що включають узгодження прав та обов'язків сторін у контрактних відносинах, замінюючи тим самим вертикаль і прямий вплив держави.

Нові форми співробітництва держави та приватного бізнесу сприяють досягненню поставлених цілей та залученню додаткового капіталу. Державно-приватне партнерство передбачає такі позитивні характеристики партнерства, як зменшення витрат, пов'язаних із експлуатацією та утриманням обладнання, економія на масштабах виробництва, застосування інновацій. Усе це дозволяє спрямувати ефект економії фінансування інших соціально важливих об'єктів. Вищий рівень робіт і послуг гарантується мотивацією приватного сектора в отриманні доходів від своїх вкладень.

Угоди такого роду між державним та приватним сектором несуть у собі приховану загрозу паразитування приватного сектору. Однак орієнтація на виконання приватних зобов'язань та включення елемента соціальної відповідальності до угод про ДПП породжує взаємовигідне партнерство між усіма залученими суб'єктами.

У періоди економічного спаду програми корпоративної соціальної відповідальності першими підпадають під скорочення, але коли державно-приватне партнерство збігається з місією бізнесу, з'являється шанс вигідного співробітництва для суспільства та для бізнесу.

Умовою успішного розвитку державно-приватного партнерства є наявність плану та структури управління для уникнення протиріччя цілей, які ставлять перед собою кожен із партнерів. Увага має приділятися тому, як проєкт ДПП сприяє розвитку громадських структур. Він має як мінімум відповідати програмам розвитку території та як максимум представляти спільне бачення держави, суспільства та бізнесу.

Державній стороні досить часто не вистачає знань та досвіду у проектуванні, створенні та управлінні відпо-

відним інфраструктурним об'єктом. У такому разі необхідність активного залучення до проєкту приватного партнера зростає. Програми державно-приватного партнерства характеризуються спрямованістю на забезпечення конкретних суспільних благ, що в кінцевому підсумку вирішує масштабні нагальні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища або соціальна нерівність.

Співпраця між державою та приватними суб'єктами господарювання для отримання взаємовигідних результатів, що є предметом державно-приватного партнерства, може стати одним із способів спрямування фондів соціальної відповідальності на пріоритетні напрямки розвитку. Держава є безпосереднім учасником у визначенні цілей та реалізації проєктів, у зв'язку з чим приватний партнер може спрямовувати кошти на проєкти, що стосуються пріоритетних напрямів розвитку, одночасно досягаючи корпоративних цілей.

Державно-приватне партнерство як механізм інфраструктурних інвестицій та вкладень у соціальну сферу є універсальним засобом корпоративної соціальної відповідальності. Соціальна сфера як фінансовий інвестиційний проєкт дає більше шансів об'єкту бути рентабельним та залучати нових споживачів. Для приватної сторони участь у таких проєктах може означати покращення іміджу, вихід на новий рівень, а також залучення інтелектуальних ресурсів. Соціальні інвестиції для державного сектору вирішують важливі завдання, які стоять перед суспільством, а також гарантують залучення інноваційних підходів, приватного партнера.

У сучасних реаліях економічне середовище в Україні зазнає кардинальних змін під впливом повномасштабної війни Росії проти України, яка несе негативні наслідки на економічні процеси. Війна обумовила нові вектори щодо ролі та розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Через надзвичайний стан співвідношення витрат і доходів суб'єктів господарювання значно змінилося не в кращу сторону. Проте, розмір витрат підприємств на соціальну відповідальність не зменшився, а навпаки зріс. Основну роль у такому збільшенні витрат відіграла громадянська позиція власників бізнесу та їхніх працівників. В умовах війни одним із основних завдань українських підприємств стали підтримка держави, Збройних сил України, а також власних працівників (рис. 1).

Рис. 2. Частка участі суб'єктів господарювання за галузевою ознакою у проектах соціального спрямування під час дії військового стану

Джерело: побудовано авторами на основі [5].

Згідно з результатами опитування, яке здійснила дослідницька компанія Factum Group Ukraine, важливим для громадськості наразі є те, щоб великі компанії та представники малого бізнесу під час військових дій в Україні "в першу чергу підтримували Збройні Сили України та захисників (39%), а далі — своїх співробітників (18%). Також важливо, щоб суб'єкти господарювання відновлювали та продовжували свою діяльність (якщо дозволяє ситуація) (14%) і підтримували населення (12%)" [5].

За рік військових дій "близько 67% українських підприємств реструктурували свої бюджети та додали соціальну відповідальність як окремий пункт бюджету балансу" [2]. Найбільший розмір різного роду допомоги від представників українського бізнесу надходить від "підприємств, що працюють у сфері телекомунікацій та мобільного зв'язку (46%), виробників продуктів харчування та суб'єктів господарювання харчової промисловості (38%), логістики та доставки (34%), банківської сфери та фінансового сектору (32%), компаній ІТ сектору (28%)" [5] (рис. 2).

Представники українського бізнесу й під час війни продовжують сповідувати цінності сталого розвитку та соціальної відповідальності. Основними напрямками їхньої соціально відповідальної діяльності стали:

- 1) гуманітарна допомога населенню;
- 2) підтримка медичних закладів;
- 3) евакуація та розміщення населення з районів бойових дій;
- 4) організація сховищ для населення.

Нажаль війна триває, щодня руйнуючи наші міста та села, цивільні та військові об'єкти, об'єкти промисловості, енергетичну, транспортну та соціальну інфраструктуру. На думку економістів ООН, через повномасштабну війну "економіка України у 2022 році скоротилася на більш ніж 35% через масове руйнування інфраструктури, зокрема залізничного та інших сполучень із сусідніми країнами, дорожньої мережі та мостів. Порушено виробничу і торговельну діяльність, є великі втрати робочої сили через міграцію або призов до армії" [7].

Головне, що представники бізнесу в Україні та світі вірять у перемогу України та післявоєнну відбудову. Тому 2023 рік для України має стати початком відновлення економіки.

Механізм державно-приватного партнерства слід адаптувати для залучення інвестицій на швидку відбудову зруйнованої інфраструктури. Населенню потрібне житло, дітям потрібні дитячі садки та школи, а бізнесу — можливість відновлювати свої потужності для зміцнення економіки.

Тому до участі у відбудові економіки нашої країни державі потрібно долучати представників приватного бізнесу. З цією метою слід створити цікаві умови та формати співпраці, які будуть взаємовигідними для обох партнерів.

Для представників бізнесу ДПП надасть можливість зайти у проекти зі стабільним попитом та гарантованими джерелами фінансування. А держава отримає спосіб залучити досвід та приватний капітал у відбудову інфраструктурних об'єктів, а також можливість знизити свої витрати чи розтягнути їх у часі, особливо коли достатнього обсягу ресурсів у потрібний момент не вистачає.

Необхідність балансування інтересів держави та бізнесу на різних фазах життєвого циклу партнерства обумовлена оновленням складу та пріоритетів їх інтересів під впливом змін внутрішніх та зовнішніх умов його функціонування. Серед головних перспектив поєднання соціальної відповідальності бізнесу та ДПП є: ефективніше управління як державною, так і комунальною власністю, новий рівень публічних послуг для населення та представників бізнесу, можливість використання новітніх технологій, значне зниження навантаження на державний бюджет, а також удосконалення процесів розподілу видатків на публічні послуги та утримання об'єктів інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Система соціальної відповідальності бізнесу в європейській практиці є одним із найбільш оптимальних механізмів соціального розвитку та інституційної модернізації економіки. Бути соціально відповідальним у тренді світових змін у сучасних умовах, це сприяє зростанню ділової привабливості, зміцненню репутації, підвищенню стійкості та капіталізації суб'єктів господарювання. Це дозволяє представникам бізнесу створити умови для формування економічних та соціальних переваг, які визначають прозорість діяльності та успіх.

Загалом можна стверджувати, що майбутнє в конкурентній боротьбі за стратегіями, які включають практику соціальної відповідальності, що враховує як стратегічні інтереси бізнесу, так і потреби зовнішніх стейкхолдерів, у тому числі головного — держави. Майбутнє там, де корпоративна соціальна відповідальність справді вбудовується у стратегію суб'єкта господарювання, стають зрозумілими напрями соціальних інвестицій та визначаються партнери, які допомагають ці вклади здійснювати максимально ефективно. Цими партнерами можуть виступити також організації громадянського суспільства, співпраця з якими суттєво підвищує ефективність соціальної відповідальності представників бізнесу.

Стратегічний розвиток механізмів для підвищення ефективності ДПП дозволять кожному з партнерів угоди отримати свої переваги та свою вигоду від взаємодії. Застосування різних механізмів реалізації ДПП та вміння вибрати найбільш ефективний механізм для конкретного проєкту сприятиме не лише підвищенню ефективності їх реалізації, а й розвитку регіональної та національної економіки загалом.

Література:

1. Бабіченко В. В. GR-менеджмент як складова корпоративної стратегії в інформаційній економіці. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 22. С. 51—53.
2. Букреєва Д., Денисенко К. Соціальна відповідальність бізнесу як основа забезпечення ділової активності підприємств: євроінтеграційний аспект. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1316>
3. Кузьмін О. Є., Станасюк Н. С., Уголькова О. Соціальна відповідальність бізнесу: поняття, типологія та чинники формування. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2021. Вип. 3. № 2. С. 56—64.
4. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
5. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах війни. URL: <https://cases.media/en/news/socialnavidpovidalnist-biznesu-v-umovakh-viini>
6. Indeed Editorial Team. What Is Social Responsibility? Types and Examples. 2021. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/social-responsibility>
7. World Economic Situation and Prospects 2023. United Nations. 2023. 176 p. URL: <https://desapublications.un.org/publications/world-economic-situation-and-prospects-2023>

References:

1. Babichenko, V. V. (2015), "GR-management as a component of corporate strategy in the information economy", Investments: practice and experience, vol. 22, pp. 51—53.
2. Bukreieva, D. and Denysenko, K. (2022), "Social responsibility of business as a basis for ensuring business activity of enterprises: European integration aspect", Economy and society, vol. 38, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1316> (Accessed 6 Mar 2023).

3. Kuzmin, O. Ye., Stanasiuk, N. S. and Uholkova, O. (2021), "Social responsibility of business: concept, typology and factors of formation", Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, vol. 3, No 2, pp. 56—64.

4. The Verkhovna rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On public-private partnership", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (Accessed 6 Mar 2023).

5. cases.media (2022), "Social responsibility of business in the conditions of war", available at: <https://cases.media/en/news/socialnavidpovidalnist-biznesu-v-umovakh-viini> (Accessed 6 Mar 2023).

6. Indeed Editorial Team (2021), "What Is Social Responsibility? Types and Examples", available at: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/social-responsibility> (Accessed 6 Mar 2023).

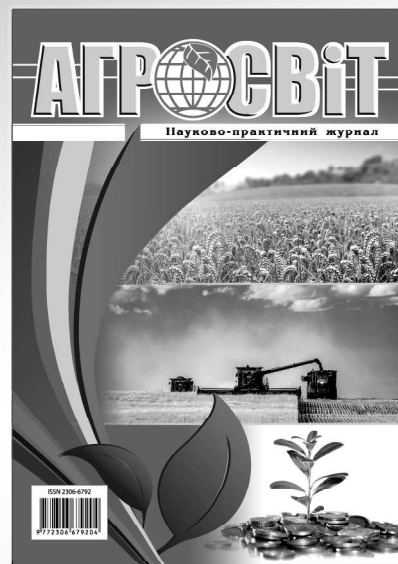
7. United Nations (2023), "World Economic Situation and Prospects 2023", available at: <https://desapublications.un.org/publications/world-economic-situation-and-prospects-2023> (Accessed 6 Mar 2023).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 65.014.1

С. В. Князь,
д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7236-1759>

Р. Р. Русин-Гриник,
PhD, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>

М. М. Викричак,
аспірант кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3117-4437>

Ю. Н. Шпак,
молодший науковий співробітник кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет "Львівська політехніка"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3895-4139>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.17

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНИХ ОЗНАК ПОНЯТТЯ "ТРАНСФЕРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА"

S. Kniaz,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

R. Rusyn-Hrynyk,
 PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

M. Vykrykach,
 Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

Yu. Shpak,
 Junior Researcher of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

DEFINITION OF THE ESSENTIAL CHARACTERS OF THE CONCEPT TRANSFER POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

На сьогодні, усі без перебільшення, суб'єкти фінансового-господарювання діяльності є учасниками трансферних відносин. Велика кількість вхідних і вихідних потоків інформації, фінансових і матеріальних ресурсів і виробництво готової продукції постають предметом задоволення економічних інтересів будь якої організації. Відповідно до цього підприємство стикається з появою досить великої кількості трансферних систем, за допомогою, яких уможливорюється легітимна, безпечна, економічно вигідна взаємодія суб'єктів господарювання. Однак, як показує досвід, підприємство володіючи цими системами і можливістю доступу до достовірної інформації про умови їхнього використання є необхідною, але не достатньою умовою для успішного розвитку організації. Відповідно до мети написання даної статті аргументовано, що поняття "трансферний потенціал" широко застосовується в наукових дослідженнях в галузі управління, економіки, інновацій та бізнесу тощо. У кожному із зазначених векторів сутність поняття "трансферний потенціал" має особливості у залежності від об'єкта трансферу, попри це,

загалом, трансферний потенціал підприємства доцільно трактувати як складову конкурентної переваги підприємства, що забезпечує ефективність використання знань та технологій для підвищення ефективності виробництва та розвитку нових продуктів і послуг. Це твердження доведено на підставі виявлення сутнісних характеристик трансферного потенціалу підприємства. Трансферний потенціал передбачає наявність: технічних, наукових, виробничих, інноваційних та організаційних знань, які можуть бути використані для впровадження нових рішень та технологій; спеціалізованих відділів інтелектуальної власності, які займаються захистом прав на винаходи, корисні моделі, товарні знаки та інші об'єкти інтелектуальної власності, а також їх ліцензуванням та комерціалізацією; ресурсів, додаткових для впровадження нових технологій та рішень, включаючи фінансові ресурси, людський капітал, обладнання та інфраструктуру, організаційні ресурси; ефективних каналів комунікації з партнерами, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами для обміну інформацією та знаннями; кваліфікованих кадрів, які можуть відповідати потребам підприємства у впровадженні нових технологій та рішень.

Today, without exaggeration, all subjects of financial and management activities are participants in transfer relations. A large number of incoming and outgoing flows of information, financial and material resources and the production of finished products become the subject of satisfying the economic interests of any organization. Accordingly, the enterprise faces the emergence of a fairly large number of transfer systems, which enable legitimate, safe, economically beneficial interaction of business entities. However, as experience shows, the enterprise owning these systems and the ability to access reliable information about the conditions of their use is a necessary, but not sufficient, condition for the successful development of the organization. In accordance with the purpose of writing this article, it is argued that the concept of "transfer potential" is widely used in scientific research in the field of management, economics, innovation and business, etc. In each of the specified vectors, the essence of the concept of "transfer potential" has specific features depending on the object of transfer, despite this, in general, it is advisable to interpret the transfer potential of the enterprise as a component of the competitive advantage of the enterprise, which ensures the effectiveness of the use of knowledge and technologies to increase the efficiency of production and development new products and services. This statement is proven on the basis of identifying the essential characteristics of the transfer potential of the enterprise. The transfer potential implies the availability of: technical, scientific, industrial, innovative and organizational knowledge that can be used to implement new solutions and technologies; specialized departments of intellectual property, which deal with the protection of rights to inventions, utility models, trademarks and other objects of intellectual property, as well as their licensing and commercialization; additional resources for the implementation of new technologies and solutions, including financial resources, human capital, equipment and infrastructure, organizational resources; effective channels of communication with partners, clients and other interested parties for the exchange of information and knowledge; qualified personnel who can meet the needs of the enterprise in implementing new technologies and solutions.

Ключові слова: трансфер, технологічний трансфер, трансферні системи, трансферний потенціал підприємства, трансфер інновацій.

Key words: transfer, technological transfer, transfer systems, transfer potential of the enterprise, transfer of innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічні процеси і явища, які відбуваються на світових, регіональних і місцевих ринках, демонструють те, що розвинутість комунікацій, наявність прозорих правових норм виробничо-господарської діяльності та пристосованість до міжнародних стандартів, які стосуються у розв'язанні економічних протиріч і правових

колізій, система сприятливих адміністративно-економічних умов для акумулювання фінансових ресурсів і розвитку фінансово-господарської діяльності стають сукупністю умов, які об'єктивно потрібні для соціально-економічного і технологічного розвитку суб'єктів господарювання, досягнення безпеки розвитку, запобігання кризам і пошуку інноваційних шляхів розв'язан-

ня глобальних економічних, екологічних, соціальних та інших проблем.

На сьогодні, усі без перебільшення, суб'єкти фінансового-господарювання діяльності є учасниками трансферних відносин. Велика кількість вхідних і вихідних потоків інформації, фінансових і матеріальних ресурсів і виробництво готової продукції постають предметом задоволення економічних інтересів будь якої організації. Відповідно до цього підприємство стикається з появою досить великої кількості трансферних систем, за допомогою, яких уможливорюється легітимна, безпечна, економічно вигідна взаємодія суб'єктів господарювання. Однак, як показує досвід, підприємство володіючи цими системами і можливістю доступу до достовірної інформації про умови їхнього використання є необхідною, але не достатньою умовою для успішного розвитку організації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем трансферного потенціалу підприємства приділяється значна увага не тільки в Україні, а й у світі. Серед іноземних науковців [1-7], які приділили значний час та велику кількість наукових праць, які торкаються дослідження поняття "трансфер" слід відмітити Д. Маурі, Дж. Окслі, Б. Сільверман, А. Інзельт, Дж. Хілтон, Н. Мілосавлевич, О. Шварова, Л. Коуї, Б. Боузман, К.-А. Двітя, Я.-А. Алі, Лу. Давей, В. Меріндоль, Е. Галліє, І. Капдевіла, С. Манчіні, J.L.C. Гонсалес.

Щодо сучасних українських науковців, які досліджують у своїх працях поняття трансфер технологій, трансферний розвиток, реалізація трансферного потенціалу та інших суміжних тем, можна віднести: Є. Беспалый, А. Грищенко, К. Іванова, П. Мельник-Мельников, Т. Пятчаніна, А. Огородник, М. Мазур, О. Кам'янська, О. Смоляр, Ю. Зятдінов, А. Воронін, О. Примаков, І. Варламов, О. Дума, О. Розгон.

Проте, на сьогодні, в науковій літературі не існує якогось єдиного формату тлумачення поняття "трансфер", "трансферний потенціал", "технічний трансфер", "трансфер інновацій" тощо. Це у свою чергу і окреслило мету написання статті.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ НАПИСАННЯ СТАТТІ

Метою написання статті є дослідження та пошук оптимального визначення сутнісних ознак поняття "трансферний потенціал підприємства".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У науковій літературі, останнім часом, досить часто зустрічається термін "трансфер". Термін "трансфер" може використовуватися в різних контекстах, включаючи науку, технологію, мистецтво та інші галузі. Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення терміну "трансфер": 1. Перенесення, переміщення з одного місця, стану, системи, сфери на інше. 2. Передача права власності на об'єкт інтелектуальної власності на іншу особу або її ліцензування.

3. Здійснення операцій з переказу грошових коштів з рахунку на рахунок у різних банках, країнах тощо.

4. Вид перекладу, при якому текст оригіналу передається з однієї мови на іншу з опорою на проміжну мову.

5. Перехід гравця від однієї спортивної команди до іншої [16].

Згідно з Оксфордським словником, "трансфер" — це перенесення або передача чогось з одного місця, особи або стану в іншому місці, особі або стані. У більш широкому сенсі трансфер може відноситись до передачі знань, технологій чи інших ресурсів від однієї організації до іншої з покращення її роботи чи розширення бізнесу [17].

Поширеними словосполученнями, в яких фігурує дефініція "трансфер" є такі: технологічний трансфер; фінансовий трансфер; трансфер знань; інтелектуальний трансфер; трансфер ризику; трансфер цінностей; трансфер власності; трансфер зобов'язань; трансфер технологій між країнами; передача знань між відділами компанії; трансфер знань між науково-дослідними установами; трансфер навичок між робочими групами; трансфер знань від досвідчених працівників до новачків; трансфер навичок та знань від студентів до викладачів; трансфер знань та ідей від науковців до підприємців; трансфер знань та навичок між більшими культурами тощо.

Як бачимо, термін "трансфер" може використовуватися в різних контекстах, включаючи науку, технологію, мистецтво та інші галузі. Тому список найвідоміших авторів наукових праць залежить від конкретного контексту, до якого він особливий. Одним із можливих контекстів є "технологічний трансфер", тобто передача технологій з однієї або країни до іншої організації.

Узагальнивши позиції вищенаведених науковців є підстави стверджувати, що поняття "трансферний потенціал" використовується в різних сферах і має різне трактування в залежності від використання контексту.

Із загальних підходів до визначення "трансферного потенціалу" є його розуміння як можливості для передачі знань, технологій, досвіду, нового, промислового виробництва тощо з одного суб'єкта до іншого. Це може бути передача знань та технологій з університетів до підприємств або між підприємствами.

Іншим трактуванням "трансферного потенціалу" є визначення його як можливості підприємства генерувати та впроваджувати нові ідеї, технології, продукти та послуги в ринкових умовах. Це також передбачає наявність у підприємства необхідних ресурсів, знань, технічних та технологічних компетенцій, високої організаційної культури та інших факторів.

Також "трансферний потенціал" може бути відзначений як здатність підприємства до ефективного використання та комерціалізації наукових розробок та результатів досліджень. Для цього необхідно мати не тільки високу науково-технічну компетенцію, але й розуміння ринкових потреб та можливостей.

Отже, "трансферний потенціал" можна трактувати як комплексні внутрішні та зовнішні фактори, що сприяють передачі технологій, знань та досвіду, впровадженню нових ідей та технологій, а також ефективному використанню та комерціалізації на підприємстві.

Базуючись на вищенаведеному можемо стверджувати, що трансферний потенціал може оцінюватися сукупністю можливостей та ресурсів, які створюють умови для ефективного трансферу технологій. Це може включати в себе наявність необхідної інфраструктури, науково-технічного потенціалу, кваліфікованої робочої сили, здатності до інновацій та співпраці між розширеними галузями і секторами. Крім того, трансферний потенціал може оцінюватися на різних рівнях, наприклад, на рівні окремого підприємства, галузі, регіону чи країни. Ці рівні можуть взаємодіяти між собою та впливати на ефективність трансферу технологій у цілому.

Узагалі, розуміння трансферного потенціалу сприяє пошуку шляхів подолання перешкод та можливості для ефективного трансферу технологій та сприяти розвитку інноваційного середовища. Трансферний потенціал підприємства може бути посилено за допомогою налагодження співпраці з університетами та науковими центрами для обміну знаннями та технологіями, а також через участь у науково-технічних конференціях та семінарах.

На основі огляду на аналізі літературних джерел [1-15] доходимо висновку, що сутнісними ознаками поняття "трансферний потенціал підприємства" є такі:

— трансферний потенціал підприємства передбачає наявність у компанії технічних, наукових, виробничих, інноваційних та організаційних знань, які можуть бути використані для впровадження нових рішень та технологій. Трансферний потенціал характеризується наявністю у підприємства технічних знань та компетенцій, частіше для розробки нових продуктів та послуг, інноваційних рішень та технологій, тому він включає наукові знання, які дозволяють підприємству проводити дослідження та розробку нових продуктів та технологій. Виробничі знання не дозволяють підприємству ефективно виконувати свої виробничі процеси, забезпечуючи високу якість продукції та відповідність стандартам якості. Організаційні знання дозволяють підприємству ефективно керувати своїми ресурсами та процесами, забезпечуючи ефективну роботу підприємства;

— наявність у компаній спеціалізованих відділів інтелектуальної власності, які займаються захистом прав на винаходи, корисні моделі, товарні знаки та інші об'єкти інтелектуальної власності, а також їх ліцензуванням та комерціалізацією. Захист інтелектуальної власності є особливим місцем у сферах, де інновації та технічний прогрес є ключовими факторами успіху. Наприклад, у сфері високих технологій, біотехнологій та фармацевтики, забезпечення захисту інтелектуальної власності може бути критичним для збереження конкурентних переваг та досягнення успіху на ринку. Спеціалізовані відділи інтелектуальної власності також можуть забезпечити доступ до знань та експертизи у сфері інтелектуальної власності, що може допомогти компанії в розробці та захисті її власної інтелектуальної власності. Крім того, вони можуть брати участь у формуванні стратегії компанії щодо використання інтелектуальної власності, включаючи ліцензування, комерціалізацію та захист прав на неї. Отже, спеціалізовані відділи інтелектуальної власності є характерною ознакою трансфер-

ного потенціалу підприємства, завдяки якій забезпечується захист прав на інтелектуальну власність та відбувається допомога компаніям у використанні цих прав для досягнення комерційного успіху;

— трансферний потенціал підприємства передбачає наявність ресурсів, додаткових для впровадження нових технологій та рішень, включаючи фінансові ресурси (фінансові ресурси можуть включатися як власний капітал, так і залучені витрати. Це може охоплювати інвестиції в дослідження та розробки, рекламні кампанії, розширення інфраструктури та інші види витрат, пов'язаних із впровадженням нових технологій та рішень), людський капітал (людський капітал включає компетентних фахівців зі знанням відповідних галузей, які мають досвід роботи з новими технологіями та методиками. Це можуть бути інженери, науковці, дизайнери та інші спеціалісти, які можуть допомогти в розробці та впровадженні нових продуктів та послуг), обладнання та інфраструктуру (обладнання та інфраструктура є ключовими елементами розвитку трансферного потенціалу підприємства, оскільки вони забезпечують можливість впровадження нових технологій та рішень. Наявність високоякісного, сучасного обладнання та інфраструктури є важливою передумовою для успішної реалізації інноваційних проектів та виробничих завдань. Обладнання включає в себе різноманітні технічні засоби та обладнання, необхідні для виробництва продукції або надання послуг. Це можуть бути машини, пристрої, інструменти, обладнання, транспортні засоби тощо. Якість та кількість обладнання є фактором успіху підприємства, після це деякі проблеми на продуктивність та якість виробництва. У свою чергу, інфраструктура забезпечує наявність необхідної інформаційної та комунікаційної мережі, енергетичної системи, технічного забезпечення, підтримуючих систем тощо. Якість та доступність інфраструктури важлива для забезпечення ефективності та стійкості підприємства, а також для забезпечення швидкого та ефективного доступу до деяких ресурсів та інформації. Таким чином, якість обладнання та інфраструктури є одними з ключових ознак розвитку трансферного потенціалу підприємства. Вони забезпечують можливість впровадження нових технологій та рішень), організаційні ресурси (організаційні ресурси передбачають наявність систем, процесів та процедур, які забезпечують ефективне управління ресурсами, відповідальність та звітність, координацію робіт. Вони також забезпечують стандартизацію процесів, підвищення ефективності взаємодії між спеціальними підрозділами компанії, використання передових методів управління та планування, а також можливість адаптації до змін у зовнішньому середовищі. Наявність організаційних ресурсів дозволяє підприємству ефективно використовувати свої технічні, наукові, виробничо-інноваційні та фінансові ресурси для досягнення стратегічних цілей і успішної реалізації своєї місії). Зазначена ознака трансферного потенціалу уможливіє власне здійснення технологічного перенесення (трансферу технологій) та знань з одного сектору, регіону чи країни в іншу, від одного підприємства до іншого, що дає можливість підвищити конкурентоспроможність підприємства та розвивати економіку в цілому;

— важливою складовою трансферного потенціалу є наявність ефективних каналів комунікації з партнерами, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами для обміну інформацією та знаннями. Ефективна комунікація є однією з ключових ознак трансферного потенціалу підприємства. Наявність ефективних каналів комунікації з партнерами, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами є важливою для обміну інформацією та знаннями, які можуть стимулювати інновації та сприяти впровадженню нових технологій та рішень. Для забезпечення ефективної комунікації потрібна наявність відповідних каналів та інструментів, таких як електронна пошта, відеоконференції, соціальні мережі, внутрішні та зовнішні комунікаційні мережі. Такі канали дозволяють підприємству легко та швидко обмінюватися інформацією з партнерами та клієнтами на відстані, зменшуючи витрати на зустрічі та зберігання даних. Крім того, наявність внутрішніх комунікаційних каналів, таких як Інтранет, може полегшити спілкування та обмін знаннями між співробітниками в межах підприємства. Ефективна комунікація також передбачає наявність відповідних осіб, які вивчають контроль і регулювання комунікації з партнерами та клієнтами. Це можуть бути менеджери з розвитку бізнесу або керівники проектів, які відповідають за взаємодію з партнерами та клієнтами та впровадження потреб підприємства в нових технологіях та рішеннях. Крім того, підприємство повинно мати ясні процедури та протоколи, які регламентують внутрішні процеси комунікування. Дієвість каналів комунікації з партнерами та іншими зацікавленими сторонами залежить від якості взаємодії та співпраці з ними. Крім того, важливо мати механізми збору та аналізу інформації, які дозволяють адекватно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі та приймати тимчасові рішення. Наявність ефективних каналів комунікації також забезпечує більшу відкритість та прозорість у взаємодії з партнерами та клієнтами, що може стати важливою конкурентною перевагою для підприємства. Крім того, розробка та використання інноваційних каналів комунікації може допомогти залучити нових клієнтів та розширити аудиторію, що забезпечує зростання трансферного потенціалу підприємства;

— трансферний потенціал передбачає наявність кваліфікованих кадрів, які можуть відповідати потребам компанії у впровадженні нових технологій та рішень. Наявність кваліфікованих кадрів на підприємстві може забезпечити підприємство знаннями та вмінням для впровадження нових технологій та рішень. Кваліфіковані кадри володіють високим рівнем знань та досвідом у своїй галузі, що дозволяє їм ефективно працювати з новими технологіями та рішеннями, які є об'єктом трансферу. Кваліфіковані кадри можуть виступати в якості експертів з різних галузей, що дозволяє підприємству отримати нові знання та досвід. Наявність таких експертів також забезпечує можливість проведення досліджень та вивчення нових технологій, які сприяють вдосконаленню та удосконаленню технологічних та управлінських процесів на підприємстві. Кваліфіковані кадри є ключовими фігурами в процесі впровадження нових технологій та рішень. Наявність кадрів високої кваліфікації забезпечує підприємству конкурентну перевагу на ринку, зокрема за рахунок зростання якості та ефективності

виробництва, що дозволить підприємству бути сприйнятливим до реалізації інноваційних проектів та залучати нових клієнтів.

Узагальнюючи, відзначимо, що трансферний потенціал підприємства є складовою конкурентної переваги підприємства, що забезпечує ефективність використання знань та технологій для підвищення ефективності виробництва та розвитку нових продуктів і послуг.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Відповідно до мети написання даної статті аргументовано, що поняття "трансферний потенціал" широко застосовується в наукових дослідженнях в галузі управління, економіки, інновацій та бізнесу тощо. У кожному із зазначених векторів сутність поняття "трансферний потенціал" має особливості у залежності від об'єкта трансферу, попри це, загалом, трансферний потенціал підприємства доцільно трактувати як складову конкурентної переваги підприємства, що забезпечує ефективність використання знань та технологій для підвищення ефективності виробництва та розвитку нових продуктів і послуг. Це твердження доведено на підставі виявлення сутнісних характеристик трансферного потенціалу підприємства. Трансферний потенціал передбачає наявність: технічних, наукових, виробничих, інноваційних та організаційних знань, які можуть бути використані для впровадження нових рішень та технологій; спеціалізованих відділів інтелектуальної власності, які займаються захистом прав на винаходи, корисні моделі, товарні знаки та інші об'єкти інтелектуальної власності, а також їх ліцензуванням та комерціалізацією; ресурсів, додаткових для впровадження нових технологій та рішень, включаючи фінансові ресурси, людський капітал, обладнання та інфраструктуру, організаційні ресурси; ефективних каналів комунікації з партнерами, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами для обміну інформацією та знаннями; кваліфікованих кадрів, які можуть відповідати потребам підприємства у впровадженні нових технологій та рішень.

Література:

1. Mowery, D.C., Oxley, J.E., Silverman, B.S., 1996. Strategic alliances and interfirm knowledge transfer. *Strategic Management Journal* 17, 77—91. <https://doi.org/10.1002/smj.4250171108>.
2. Annamaria Inzelt, Jan Hilton (1999). *Technology Transfer: From Invention to Innovation* <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-015-9145-4>.
3. Мілосавлевич, Н., Шварова, О. та Коуї, В. (2021). Трансфер технологій у Республіці Молдова 2019-2020, Балтар Сальгадо, Е., Родрігес Мартінес, М., Моска, Дж. та Бассо, А.), *Офіс публікацій Європейського Союзу, Люксембург*, 2021, doi:10.2760/30427, JRC126057.
4. Barry Bozeman (2000). *Technology transfer and public policy: a review of research and theory*. *Research Policy*, Volume 29, Issues 4—5, Pages 627—655, [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00093-1](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00093-1).
5. Dwitya K. Amry, Ali J. Ahmad, Dawei Lu. (2021). The new inclusive role of university technology transfer: Setting an agenda for further research. *International*

Journal of Innovation Studies, Volume 5, Issue 1, Pages 9–22, <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2021.02.001>.

6. Merindol, V., Gallie, E. & Capdevila, I. (2018). Technology-transfer offices and academic open labs as different types of organizational intermediaries in science-society relationships. *Gestion* 2000, 35, 125–144. <https://doi.org/10.3917/g2000.352.0125>.

7. Mancini, S., Gonzalez, J.L.C. (2021). Role of Technology Transfer, Innovation Strategy and Network: A Conceptual Model of Innovation Network to Facilitate the Internationalization Process of SMEs. *Technology and Investment* 12, 82—128. <https://doi.org/10.4236/ti.2021.122006>.

8. Беспалий Є. А. (2022). Вплив кризи на трансфер технологій та інновацій у світовій економіці, Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки, № 4 (67). <http://journals.maup-com.ua/index.php/economics/article/view/2274>.

9. Грищенко А.А. Транснаціональний фактор у економічному зростанні транзитивних країн. Монографія, Київ, Вид. ім. М.П. Драгоманова, 2006, 314 с.

10. Іванова К.Ю. (2020). Інтереси учасників трансферу технологій та механізм їх забезпечення. Право та інноваційне суспільство, № 2 (15), DOI 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-18.

11. Melnyk-Melnykov, P.G., Piatchanina, T.V., Ohorodnyk, A.N., Mazur M.G. (2019). Analysis of foreign tech transfer offices experience for the effective tech transfer system formation in the Ukrainian scientific institutions. *Science, technologies, innovation*, 62—69. <https://doi.org/10.35668/2520-6524-2019-3-07>.

12. О. Кам'янська, Л. Смоляр (2017). Національні системи управління трансфером технологій провідних країн світу. Ефективна економіка, № 4 <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5540>.

13. Ziatdinov Y.K., Voronin A.M., Permiakov O.Y., Varlamov I.D. (2015). Pareto-optimal region of mass-trajectory parameters of transformer aviation system. *Modern information technologies in the sphere of security and defence* № 2(23) https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/30193/1/sit_2_23-2015.pdf

14. Дума О. І. Академічний трансфер технологій: механізми реалізації та європейський досвід. Ефективна економіка. 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9589> (дата звернення: 28.02.2023).

15. Rozghon, O., (2022). Technology transfer mechanism and its implementation in the innovation process. *Law and innovations*, pp. 22–30. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1\(37\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-1(37)-3).

16. Бусел В.Т. (2005). Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ, Ірпін, Перун, т. VIII, 1728 с.

17. Oxford University Press за посиланням: <https://www.lexico.com/definition/transfer>

References:

1. Mowery, D.C., Oxley, J.E., and Silverman, B.S. (1996), "Strategic alliances and interfirm knowledge transfer", *Strategic Management Journal*, vol. 17, pp. 77—91.

2. Inzelt, A., Hilton, J. (1999), "Technology Transfer: From Invention to Innovation", *NATO Science Partnership Subseries: 4*, Springer Dordrecht, vol. XIV, pp. 358.

3. Milosavljevic, N., Svarova, O. and Cowie, B. (2021), *Technology Transfer in the Republic of Moldova 2019—2020*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

4. Bozeman, B. (2000), "Technology transfer and public policy: a review of research and theory", *Research Policy*, Vol. 29, pp. 627—655.

5. Dwitya K. Amry, Ali J. Ahmad, and Dawei Lu. (2021), "The new inclusive role of university technology transfer: Setting an agenda for further research", *International Journal of Innovation Studies*, Vol. 5, pp. 9—22.

6. Merindol, V., Gallie, E. and Capdevila, I. (2018), "Technology-transfer offices and academic open labs as different types of organizational intermediaries in science-society relationships", *Gestion* 2000, pp. 125—144.

7. Mancini, S., and Gonzalez, J.L.C. (2021), "Role of Technology Transfer, Innovation Strategy and Network: A Conceptual Model of Innovation Network to Facilitate the Internationalization Process of SMEs", *Technology and Investment*, vol. 12, pp. 82—128.

8. Bepaliy, E. A. (2022), "The impact of the crisis on the transfer of technologies and innovations in the world economy, Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management", *Naukovi pratsi Mizhrehional'noyi Akademiyi upravlinnya personalom. Ekonomichni nauky*, vol. 4 (67).

9. Hryshchenko, A.A. (2006), *Transnatsional'nyy faktor u ekonomichnomu zrostanni tranzitivnykh krayin* [The transnational factor in the economic growth of transitive countries], Vyd. im. M.P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine.

10. Ivanova K.Yu. (2020), "Interests of technology transfer participants and the mechanism of their provision", *Pravo ta innovatsiyne suspil'stvo*, vol. 2 (15).

11. Melnyk-Melnykov, P., Piatchanina, T., Ohorodnyk, A., and Mazur M. (2019), "Analysis of foreign tech transfer offices experience for the effective tech transfer system formation in the Ukrainian scientific institutions", *Science, technologies, innovation*, pp. 62—69.

12. Kamińska, O. and Smolyar, L. (2017), "National technology transfer management systems of the world's leading countries", *Effective Economy*, vol. 4.

13. Ziatdinov, Y.K., Voronin, A.M., Permiakov, O.Y., and Varlamov I.D. (2015), "Pareto-optimal region of mass-trajectory parameters of transformer aviation system", *Modern information technologies in the sphere of security and defence* vol. 2(23).

14. Duma, O. I. (2021), "Academic technology transfer: implementation mechanisms and European experience", *Efficient economy*, vol. 11.

15. Rozghon, O. (2022), "Technology transfer mechanism and its implementation in the innovation process", *Law and innovations*, vol. 37, pp. 22—30.

16. Busel, V.T. (2005), *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], vol. VIII, Perun, Kyiv, Irpin', Ukraine.

17. Oxford University Press (2020), "Oxford English Dictionary Online", available at: <https://www.lexico.com/definition/transfer> (Accessed 04.03.2023).

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023 р.

Ю. Ю. Мороз,
д. е. н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9507-711X>
О. В. Панічук,
аспірант, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6781-1672>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.23

ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ АКТИВІВ ПРИ ОЦІНЮВАННІ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ВИЗНАННЯ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Y. Moroz,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Accounting, Taxation and Audit, Polissia National University
O. Panichuk,
Postgraduate student, Polissia National University

FORMATION OF PAYMENT ASSETS IN ASSESSING THE CREDITWORTHINESS
OF AN ENTERPRISE: RECOGNITION AND ACCOUNTING-ANALYTICAL ASPECT

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю поліпшення спроможності бізнесу здійснювати розрахунки за борговими зобов'язаннями в процесі ведення господарської діяльності. Розв'язання даної проблеми перебуває у площині пошуку оптимального показника для характеристики стану платіжних активів і платіжних зобов'язань підприємства. В статті досліджуються сутність, відмінності та спільні ознаки понять "платоспроможність", "кредитоспроможність" та "ліквідність" як відношення активів підприємства до своїх зобов'язань. Доведено, що узагальнюючим індикатором для оцінювання стану підприємства в сфері здатності повернення боргів, які відображаються за статтями пасиву балансу, має бути показник кредитоспроможності. Обґрунтовано, що кредитоспроможність має визначатися активами, які не приймають безпосередньої участі у створенні об'єктів діяльності бізнесу та їх продажі. До складу платіжних активів підприємства необхідно включати товарні запаси, дебіторську заборгованість, грошові кошти і надлишкові активи. Досліджено підходи до оцінювання платіжних активів для формування справедливих грошових потоків з врахуванням можливості одержання валового прибутку при реалізації товарних запасів. Означено необхідність відображення в балансі підприємства статті, яка буде свідчити про товарні запаси як складову платіжних активів. Практичне значення дослідження полягає у визначенні інструментарію, що дозволить здійснювати розрахунок наявних у підприємства платіжних активів та їх відображення в балансі для використання стейкхолдерами при прийнятті управлінських рішень.

The relevance of the research topic is due to the need to improve the ability of businesses to settle debt obligations in the process of conducting business. Funds invested in the company's assets and received under the terms of payables perform a double task: they create a profit for the business owner based on the results of their use in economic activity, and provide creditors with a timely return of the payables and the corresponding fee for their use. Attracting assets at the expense of liabilities allows businesses to quickly solve the task of providing economic activity with the necessary resources, improve performance indicators, increase the market value of enterprises and their investment attractiveness in competitive conditions. Implementation of this process requires a high level of management of assets involved in the business on the terms of obligations. The solution to this problem lies in the search for the optimal indicator for characterizing the state of payment assets and payment obligations of the enterprise. The article examines the essence, differences and common features of the concepts of "solvency", "creditworthiness" and "liquidity" as the ratio of the company's assets to its liabilities. It has been proven that the general indicator for assessing the state of the enterprise in the field of the ability to repay debts, which are reflected in the liability items of the balance sheet, should be the creditworthiness indicator. It is justified that creditworthiness should be determined by assets that do not directly participate in the creation of business objects and their sale. The composition of the company's payment assets must include inventories, accounts receivable, cash and excess assets. Approaches to the assessment of payment assets for the formation of fair cash flows, taking into account the possibility of obtaining a gross profit from the sale of commodity stocks, have been studied. The need to display in the enterprise's balance sheet an article that will testify to commodity stocks as a component of payment assets is determined. The practical value of the research lies in the defined tools, which will allow the calculation of payment assets available at the enterprise and their display in the balance sheet for use by stakeholders in making management decisions.

Ключові слова: кредитоспроможність, платіжні активи, оцінка, зобов'язання, баланс.
Key words: creditworthiness, payment assets, valuation, liabilities, balance sheet.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В основі ефективності бізнесу лежить його привабливість щодо залучення в господарську діяльність ресурсів, зокрема активів і робочої сили. Надходження цих ресурсів в бізнес забезпечують власники, наймані працівники, постачальники, фінансово-кредитні установи за участі держави, територіальних громад і домогосподарств на умовах формування власного капіталу і зобов'язань.

При цьому власникам ресурсів бізнес повинен забезпечити: засновникам — чистий прибуток; найманим працівникам (домогосподарствам) — доходи, постачальникам — своєчасну оплату за одержані від них виробничі запаси, матеріальні і нематеріальні необоротні активи, виконані роботи і надані послуги; державі і територіальним громадам — надходження податків в бюджети; фінансово-кредитним установам — повернення одержаних позик і визначену за них плату.

Залучення активів у бізнес через його кредитну діяльність є невід'ємною частиною життєдіяльності суб'єктів господарювання. Саме тому формування активів за рахунок власного капіталу і зобов'язань повинно бути ефективним та доцільним з точки зору результативності як для власників бізнесу, так і для його кредиторів. Інвестовані в активи підприємства кошти, одержані на умовах кредиторських боргових зобов'язань, виконують подвійне завдання:

— власнику бізнесу — створюють, за результатами використання в господарській діяльності, прибуток;
 — кредиторам — забезпечують своєчасне повернення боргових зобов'язань та відповідну плату за їх використання.

Одним із інструментів ефективності формування якісного складу активів для здійснення платежів та чинником безпеки кредиторів є оцінка кредитоспроможності бізнесу підприємства.

Розрахунок кредитоспроможності вимагає визнання платіжних активів, які можуть бути направлені на повернення зобов'язань, що виникають перед кредиторами. Річ у тім, що наявні платіжні активи повинні забезпечити підприємству здатність своєчасно і повно розраховуватися за своїми зобов'язаннями.

У зв'язку з цим, актуальним питанням, за сучасних тенденцій розвитку бізнесу в ринковій економіці, є управління платіжними активами з метою зниження рівня ризиків кредиторів підприємства щодо повернення боргових зобов'язань

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем визначення сутності, відмінностей та спільних ознак понять "платоспроможність", "кредитоспроможність" та "ліквідність" активно здійснюється вітчизняними науковцями протягом всьо-

го періоду незалежності України. Пошук розв'язку проблеми сьогодні здійснюють: Багацька К. [2], Волощук Р. [15], Гербич Л. [3], Говорушко Т. [2], Дорогань-Писаренко Л. [22], Жукевич С. [6], Ковальова К. [5], Кубецька О. [4], Кужелев М. [5], Лучко М. [6], Нетребчук Л. [3], Новіченко Л. [14], Нусінов В. [23], Остапенко Т. [4], Погрішук Г. [15], Правдюк М. [19], Прянишникова М. [20], Тютюнник С. [22], Тютюнник Ю. [22], Фаріон А. [6], Шеремет О. [2] та інші.

Високо оцінюючи результати наукових досліджень за останніми публікаціями, варто звернути увагу на низку проблем, які залишаються не розв'язаними.

Наразі існують невирішені проблеми теоретичного, методологічного і прикладного характеру щодо розуміння співвідношення платіжних активів і кредиторських боргових зобов'язань за балансом підприємства для оцінювання ризиків здійснення розрахунків з позичальниками, які інвестують активи в бізнес. Остаточо не розв'язана проблема структурного визнання платіжних активів, їх оцінювання та відображення за статтями активу балансу в зручному форматі для використання стейкхолдерами в процесі прийняття управлінських рішень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є розробка і обґрунтування пропозицій щодо формування платіжних активів при їх

Таблиця 1. Активи бізнесу в Україні та їх розподіл за розмірами підприємств (на 31.12.2021 року, млрд грн)

Показники	Класифікаційні види підприємств за розмірами							
	усього		в тому числі					
			великі		середні		малі	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
Активи залучені в бізнес, всього	14070,5	100,0	5269,3	100,0	4883,6	100,0	3917,6	100,0
Зобов'язання, всього:	9957,2	70,8	3092,4	58,7	3777,6	77,4	3087,1	78,8
Платіжні активи, всього	8419,8	59,8	2462,7	46,7	3289,1	67,3	2667,8	68,1
із них:	2096,4	24,9	651,3	26,4	800,2	24,3	644,8	24,2
• запаси								
• поточні біологічні активи	36,2	0,4	9,7	0,4	18,2	0,6	8,2	0,3
• дебіторська заборгованість	5097,8	60,5	1476,2	59,9	1990	60,5	1631,6	61,2
• поточні фінансові інвестиції	196,0	2,3	38,5	1,6	85,8	2,6	71,8	2,7
• грошові кошти	631,1	7,5	203,1	8,2	260,7	7,9	167,2	6,3
• витрати майбутніх періодів	60,4	0,7	6,9	0,3	20,1	0,6	33,4	1,3
• інші оборотні активи	294,1	3,5	74,8	3,0	112,4	3,4	106,9	4,0
• необоротні активи та групи вибуття	7,8	0,1	2,2	0,1	1,7	0,1	3,9	0,1

Джерело: узагальнено та розраховано авторами за оприлюдненими даними на сайті <https://www.ukrstat.gov.ua/>

визнанні та оцінюванні і структуризації інформації про них в балансі підприємства з метою використання для розрахунку кредитоспроможності.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективна діяльність бізнесу неможлива без достатнього обсягу якісних ресурсів і, зокрема, активів, залучених через формування власного капіталу і зобов'язань.

Інвестовані за балансом в господарську діяльність активи забезпечують виробничий процес створення об'єктів бізнесу, загальногосподарське управління, збут товарів та платежі за розрахунками з кредиторами.

Основними напрямками використання платіжних активів є забезпечення:

— розрахунків з постачальниками та підрядниками в обмін на одержані активи для бізнесу;

— одержання працівниками нарахованих їм доходів;

— погашення заборгованості за поточними довгостроковими та короткостроковими кредиторськими зобов'язаннями;

— здійснення розрахунків з бюджетом та за іншими обов'язковими платежами.

При цьому на підприємстві відбувається відтворення наявних активів та забезпечення приросту їх додаткового інвестування з метою розвитку бізнесу.

Загальний рівень та структурна характеристика платіжних активів підприємств бізнесу в Україні наведені в табл. 1, 2.

Таблиця 2. Активи підприємств бізнесу за окремими видами економічної діяльності в Україні (на 31.12.2021 року, млрд грн)

Показники	Класифікаційні види економічної діяльності							
	сільське господарство		промисловість		будівництво		торгівля	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
Активи залучені в бізнес, всього	1344,9	100,0	4673,5	100,0	691,4	100,0	2942,7	100,0
Зобов'язання, всього:	548,4	40,8	3513,4	75,2	658,1	95,2	2630,3	89,4
Платіжні активи, всього	877,8	65,3	2622,7	56,1	525,7	76,0	2547,7	86,7
із них:	390,7	44,5	616,7	23,5	173,4	33,0	717,5	28,2
• запаси								
• поточні біологічні активи	31,8	3,6	3,7	0,1	0,0	0,0	0,6	0,0
• дебіторська заборгованість	381,5	43,5	1667,5	63,6	250,8	47,7	1557,3	61,1
• поточні фінансові інвестиції	3,0	0,3	37,5	1,4	14,3	2,7	27,5	1,1
• грошові кошти	47,3	5,4	180,9	6,9	38,6	7,3	148,9	5,8
• витрати майбутніх періодів	9,3	1,1	19,5	0,7	4,8	0,9	12,1	0,5
• інші оборотні активи	13,9	1,6	95	3,6	43,1	8,2	83,4	3,3
• необоротні активи та групи вибуття	0,3	0,0	1,9	0,1	0,7	0,1	0,4	0,0

Джерело: узагальнено та розраховано авторами за оприлюдненими даними на сайті <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 3. Підходи до визначення понять "платоспроможність", "кредитоспроможність" та "ліквідність" в економічній літературі і нормативно-рекомендаційних актах України

Перелік понять	Зміст трактування за джерелами	
	економічна література	нормативні акти
Платоспроможність	можливість і здатність своєчасно й повністю виконувати свої фінансові зобов'язання перед внутрішніми і зовнішніми партнерами, а також державою [4, с. 120]	здатність своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами зобов'язань [17]
	можливість наявними грошовими ресурсами своєчасно погасити свої строкові зобов'язання [2, с. 164]	здатність підприємства своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями [9]
	можливість погашати наявними грошовими коштами поточні зобов'язання негайно, за першою вимогою кредиторів [22, с. 141]	спроможність здійснювати платежі, розраховуватися з боргами в необхідному обсязі та в зазначений термін наявними у нього коштами або такими, які безперервно поповнюються за рахунок його діяльності [10]
	присутність грошових коштів та їх еквівалентів для погашення у визначений строк та в повному обсязі боргових зобов'язань [23, с. 82]	
Кредитоспроможність	сукупність умов виконувати боргові зобов'язання [15, с. 198]	наявність у підприємств передумов для отримання кредиту [9]
	здатність розраховуватися за зобов'язаннями [20, с. 72]	
	здатність вчасно і повністю розраховуватися за всіма своїми зобов'язаннями [4, с. 121]	
	здатність своєчасно і в повному обсязі погашати заборгованість по кредиту, у визначенні того рівня ризику, який банк готовий на себе взяти [2, с. 198]	здатність в повному обсязі і у визначений термін розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями [16]
	спроможність розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошима [22, с. 263]	
Ліквідність	здатність повернути запозичені ресурси [23, с. 154]	
	формування платіжних засобів для виконання зобов'язань [19, с. 128]	здатність забезпечити своєчасне виконання грошових зобов'язань, що визначається збалансованістю між строками і сумами [18]
	здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань [4, с. 361]	
	спроможність будь-якого з активів трансформуватися в гроші (кошти) [6, с. 124]	
	здатність розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями шляхом перетворення активів в гроші [2, с. 164]	здатність розраховуватися за своїми фінансовими зобов'язаннями шляхом перетворення активів на гроші [9]
	здатність розраховуватися за поточними зобов'язаннями і забезпеченнями шляхом перетворення активів в гроші [22, с. 141]	
	здатність перетворити активи на грошові кошти та їх еквіваленти без втрати їх ринкової вартості та в обсязі заборгованості [23, с. 82]	

Джерело: узагальнено авторами за переліком використаної літератури.

З таблиці 1 можна зробити висновок, що в господарську діяльність українського бізнесу станом на початок 2022 року було залучено 14070,5 млрд грн активів, з яких 9957,2 млрд. грн або 70,8 % на умовах боргових зобов'язань. Серед активів, які забезпечують бізнесу можливість здійснювати розрахунки за наявними зобов'язаннями, найбільшу питому вагу займають дебіторська заборгованість і запаси. Найбільш спроможними до розрахунків за борговими зобов'язаннями в українському бізнесі є господарюючі структури великих підприємств і сільського господарства.

Залучення активів за рахунок зобов'язань дозволяє бізнесу в умовах конкурентної боротьби оперативно вирішувати завдання забезпечення господарської діяльності необхідними ресурсами, поліпшувати результативні показники, підвищувати ринкову вартість підприємств та їх інвестиційну привабливість. Здійснення цього процесу вимагає високого рівня управління активами, залученими в бізнес на умовах зобов'язань.

В економічній літературі і нормативних актах є різні підходи до трактування поняття і змісту спроможності

бізнесу управляти зобов'язаннями як процесом своєчасного та в необхідному обсязі отримання позикових ресурсів та їх повернення кредиторам.

Існуючі підходи щодо об'єкта управління можливо розділити відповідно до понять на три блоки: платоспроможність, кредитоспроможність та ліквідність.

Узагальнені підходи до визначення змісту понять "платоспроможність", "кредитоспроможність" та "ліквідність" серед вчених економістів та в нормативно-рекомендаційних документах наведені в табл. 3.

Академічний тлумачний словник української мови трактує поняття "платоспроможність", "кредитоспроможність" та "ліквідність" наступним чином: платоспроможний — спроможний своєчасно покривати свої грошові зобов'язання [1]; кредитоспроможний — здатний, спроможний повернути борг [1]; ліквідний — який легко реалізується, обертається на грошові гроші [1].

Контент-аналіз підходів щодо трактування термінів "платоспроможність", "кредитоспроможність" та "ліквідність" окремими авторами, тлумачним словником української мови і у нормативно-рекомендаційних документах свідчить, що вони ототожнюються [6; 10] або розмежовуються [20; 22;

23], а також характеризуються спільними та відмінними змістовними ознаками, які засвідчують про їх спорідненість [4; 14; 3].

За трактуванням авторів [23, с. 153], які вважають терміни кредитоспроможність та платоспроможність не тотожними, оскільки, на їх думку, перше поняття — це розраховуватися лише за кредитними зобов'язаннями, а друге — за всіма видами зобов'язань. Виникає питання, а як виділити для їх розрахунку та оцінювання окремі платіжні активи.

Відносно оцінювання позичальників банків, то необхідно використовувати поняття не кредитоспроможність, а показник світової практики — кредитний ризик, який буде оцінювати ймовірність сплати або несплати боргових зобов'язань банку.

На нашу думку, всі три поняття характеризують одну комплексну проблему бізнесу — його спроможність повернути наявні боргові кредиторські зобов'язання і тлумачити їх зміст відносно розміщених об'єктів за статтями в пасиві балансу.

Для цього необхідно чітко обґрунтувати, що підлягає поверненню і покласти його у формування змісту

поняття. Об'єкти, що підлягають поверненню знаходяться в пасиві балансу під загальною назвою "Зобов'язання", які за структурою характеризуються позиками (кредитами), що надають бізнесу тимчасові (поточні) інвестори на поворотній основі.

Інвестиції на поворотній основі через процес кредитування здійснюють кредитні установи, постачальники шляхом формування кредиторської заборгованості, персонал — як заборгованість з нарахованих доходів працівникам і державні органи щодо податкових платежів і зобов'язань.

В процесі відносин підприємства з кредиторами з'являються боргові кредиторські зобов'язання, які необхідно погасити своєчасно та в повному обсязі.

Результати дослідження свідчать, що поняття кредитоспроможності насамперед пов'язане із терміном "позичальник" [1], тобто, тим хто бере у кого-небудь щось у позику. Під "щось" необхідно розуміти трактування поняття позики за ст. 1046 Цивільного кодексу України [24] — грошей, матеріальних і нематеріальних цінностей, вартості робочої сили, робіт і послуг та інших об'єктів (речей), які формують за пасивом балансу зобов'язання.

Таким чином, характеристика об'єктів зобов'язань, які відображаються за пасивом балансу свідчать, що вони формуються, як правило, різними їх видами щодо кредиторської заборгованості, а підприємство повинно мати здатність їх повернути, тобто бути кредитоспроможним щодо одержання (інвестування) активів, на умовах кредиторської заборгованості. Виходячи з цього найважливішим показником стану рівня самодостатнього функціонування підприємства є його кредитоспроможність. Поняття платоспроможності може використовуватися в бізнесі щодо потреби його оцінювання в контексті можливості повернення зобов'язань за окремими видами боргів в аналітичному розрізі поточних розрахунків (кредитним установам, постачальникам, працівникам, державним органам тощо).

Платоспроможність — це загальне поняття, що характеризується можливістю здійснювати бізнесом будь-які поточні платежі, а кредитоспроможність — повертати минуле боргове зобов'язання перед кредиторами.

Категорія ліквідності стосується характеристики якості платіжних активів щодо їх швидкості перетворення на об'єкти, які необхідні кредиторам, як правило грошових коштів.

Сутність економічних категорій "ліквідність" і "платоспроможність" обумовлюється тим, що перша передбачає спроможність поточних активів підприємства, визначених об'єктами платіжних засобів, перетворюватись в грошову форму або безпосередньо бути майном для виконання всіх необхідних розрахунків у міру настання їх строку, а друга — здатність господарюючої системи вчасно і повністю виконувати свої зобов'язання.

Для здійснення ефективної господарської діяльності підприємство повинно бути не тільки платоспроможним, але і кредитоспроможним. У зв'язку з цим, для оцінювання спроможності підприємства здійснювати розрахунки більш обґрунтовано, необхідно використо-

увати поняття стану його кредитоспроможності щодо отримання активів, їх використання та погашення зобов'язань створеними активами.

В діючих рекомендаціях [21] кредитоспроможність трактується не як показник, а правовий і господарсько-фінансовий стан позичальника щодо можливості одержувати і погашати кредит. Для оцінювання кредитоспроможності враховується сукупність показників фінансової стабільності, платоспроможності, ліквідності, стану активів, ефективності господарювання, прибутку, наявності забезпечення або інших гарантій повернення кредиту, рейтингу [21].

Кредитоспроможність підприємства має визначатися активами, які не приймають безпосередньої участі у створення об'єктів діяльності та їх продажі. Політика управління цими активами має спрямовуватися на забезпечення потенційної можливості отримання підприємством грошових надходжень від реалізації кожної їхньої складової.

Участь у забезпеченні кредитоспроможності можуть приймати запаси, кошти і активи в розрахунках, а також необоротні активи, які не впливають на нормальний рівень виробничого процесу відповідно до стратегії розвитку бізнесу.

Важливим інструментом для визначення активів, які можуть бути задіяні для забезпечення кредитоспроможності є їх розподіл за допомогою нормування і планування на ті, які повинні створювати умови безперервності і безперервності функціонування виробничого процесу і ті, які будуть акумулювати грошові кошти для розрахунків за зобов'язаннями перед кредиторами.

При цьому загальна величина платіжних активів підприємства визначається за розрахунком:

$$ПА = АБ - АВ; ПА = АЦ + НА; АЦ = ТЗ + ДЗ + ГК,$$

де ПА — платіжні активи для оцінки кредитоспроможності; АБ — активи за балансом; АВ — активи, які забезпечують нормальний виробничий процес відповідно до стратегії бізнесу; АЦ — цільові активи для здійснення розрахунків за боргові зобов'язання; НА — надлишкові необоротні активи і виробничі запаси; ТЗ — товарні запаси; ДЗ — дебіторська заборгованість; ГК — грошові кошти.

Надлишкові активи — активи підприємства, що в даний час не використовуються ним для отримання фінансового результату та використання яких на даному підприємстві у зазначений спосіб та належним чином є фізично неможливим або економічно неефективним [8].

Розрахункова величина платіжних активів має бути представлена відповідним об'єктним асортиментом за аналітичним обліком.

Після визначення об'єктного складу платіжних активів важливо здійснити справедливе їх оцінювання для розрахунку вартості, яка буде забезпечувати зобов'язання перед кредиторами.

До активів підприємства, які мають подвійний характер щодо участі у виробничому процесі і формуванні коштів для розрахунків з кредиторами, можуть належати необоротні активи, виробничі запаси, поточні біологічні активи і окремі об'єкти незавершеного виробництва.

Рис. 1. Умови визнання необоротних активів платіжними об'єктами

Джерело: узагальнено авторами за [12; 13].

Визнання необоротних активів як платіжних об'єктів необхідно здійснювати відповідно до регламентованих норм бухгалтерського обліку [12; 13].

Необоротні активи визнаються утримуваними для продажу і платіжними об'єктами за відповідних умов (рис. 1).

З моменту визнання необоротних активів як таких, що утримуються для продажу, вони набувають властивостей платіжних об'єктів, тобто перетворюються у ліквідні оборотні активи з метою одержання грошових коштів для розрахунків з кредиторами.

За умови, що необоротні активи відповідають одночасно усім п'яти критеріям, їх переводять до складу товарів на аналітичні рахунки субрахунку з рекомендованою назвою 286 "Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу".

При цьому на такі необоротні активи припиняється нарахуватися амортизація.

Господарські операції з переведення необоротних активів в об'єкти утримувані для продажу відображаються на рахунках обліку наступним чином (на прикладі основних засобів):

1) списано балансову вартість об'єкта основних засобів, що переводиться до складу утримуваних для продажу: дебет рахунку 286 "Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу" кредит рахунку 10 "Основні засоби" відповідний субрахунок і аналітичний рахунок в сумі балансової (залишкової) вартості;

2) списано знос щодо об'єкта основних засобів, переведеного до складу утримуваних для продажу: дебет рахунку 131 "Знос (амортизація) необоротних активів" кредит рахунку 10 "Основні засоби" в сумі зносу.

В балансі необоротні активи, утримувані для продажу, відображаються в спеціально відведеному розділі III, який складається з одного рядка 1200 активу балансу.

Конкретизація інформації про стан необоротних активів, утримуваних для продажу, відповідно до вимог НП(С)БО 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність" повинна здійснюватися

у Примітках до річної фінансової звітності в розрізі даних щодо їх характеристики, обставин продажу та сегменту діяльності. Така інформація дуже важлива для визначення їх ліквідності.

В аспекті достовірного формування платіжних активів важливо звернути увагу і на потребу упорядкування визнання ними виробничих та прирівняних до них запасів. Основне призначення виробничих та прирівняних до них запасів — забезпечувати безперервний, безперервний і ритмічний виробничий процес у відповідності до його бізнес-плану та стратегії самодостатнього розвитку підприємства. В процесі виробництва відбувається потік виробничих запасів з їх залишків на забезпечення створення об'єктів діяльності.

При відповідності складу, структури й наявності виробничих та прирівняних до них запасів технологічному процесу

та його обсягам бізнес отримує максимальну результативність.

Заниження розміру залишків виробничих запасів може створити перебої у виробничому процесі, призвести до зменшення обсягів створених об'єктів діяльності, невиконання зобов'язань і, відповідно, погіршення результативності і кредитоспроможності.

Надлишок виробничих запасів призводить до відволікання платіжних активів не за призначенням, додаткових витрат на зберігання їх залишків, природних втрат, псування, послаблення режиму економії і відповідно, погіршення результативності та кредитоспроможності бізнесу.

Для забезпечення високого рівня кредитоспроможності необхідний оптимальний розмір залишків виробничих та прирівняних до них запасів за окремими видами відповідно з потребами технологічного процесу, який визначається шляхом нормування (розрахунку нормативу).

Надлишок чи заниження фактичної наявності виробничих запасів на підприємстві визначається шляхом порівняння даних їх залишків за обліком (інвентаризацією) в балансі з розрахованою величиною нормативу. При цьому, заниження означає перевищення нормативу над фактичною наявністю, а надлишок — навпаки.

Надлишок виробничих запасів може бути представлений їх наднормативною і невикористовуваною величиною. Ці активи не використовуються у виробничому процесі, не інвестують бізнес та, відповідно, не приносять доходу.

Система управління з попередження формування невиправданих надлишків виробничих запасів, які мають безпосередній вплив на погіршення кредитоспроможності потребує інформаційно-облікового забезпечення. Для цього необхідно в обліку розмежовувати виробничі та прирівняні до них запаси на ті, залишки яких будуть задіяні у виробничому процесі, та ті, які знаходяться в надлишку і можуть бути продані без шкоди для бізнесу з метою поліпшення його кредитоспроможності.

При визнанні виробничих запасів, що знаходяться в надлишку їх необхідно перевести до складу товарів за окремим субрахунком, якому надати, як приклад, назву за кодом 287 "Виробничі та прирівняні до них запаси, утримувані для продажу".

Відображення цих господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку має здійснюватися за дебетом рахунку 287 Виробничі та прирівняні до них запаси утримувані для продажу" окремі аналітичні рахунки і кредитом рахунків 20 "Виробничі запаси", 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети" 27 "Продукція сільськогосподарського виробництва".

При ліквідації надлишків виробничих запасів підприємство буде одержувати додаткові грошові кошти для потреб розрахунків з його кредиторами та поліпшення кредитоспроможності.

Таким чином, в забезпеченні кредитоспроможності як платіжні активи, можуть приймати участь грошові кошти, дебіторська заборгованість, товари (готова продукція), а також необоротні активи і виробничі та прирівняні до них запаси, утримувані для продажу.

Для оцінювання кредитоспроможності слід визнати не тільки перелік можливих платіжних активів, але і їх вартість, щоб розраховувати обсяги грошових потоків.

При цьому необхідно враховувати наступне:

1) залишки виробничих та прирівняних до них запасів, що забезпечують процес створення об'єктів бізнесу не можуть формувати платіжні активи;

2) вартість готової продукції як майбутній платіжний актив відображається в балансі за виробничою собівартістю, що не відповідає реальним грошовим потокам, які будуть одержані при її реалізації.

$ЧГП = ВСР + ПВП + ЧПП$; $ПВП + ЧПП = ВПП$; $ЧГП = ВСР + ВПП$, де ЧГП — чистий грошовий потік від реалізації залишку готової продукції за балансом як платіжний актив; ВСР — виробнича собівартість реалізованої готової продукції; ПВП — постійні витрати періоду на рівні адміністративних витрат та витрат на збут в частині реалізованої готової продукції; ЧПП — чистий прибуток, що надходить з доходом від реалізації; ВПП — валовий прибуток, одержаний від реалізації готової продукції як додатковий грошовий потік (платіжний актив).

З грошовим протоком, який одержує підприємство в результаті продажу готової продукції, надходять додаткові кошти як різниця між чистим доходом та її балансовою вартістю (виробничою собівартістю) на рівні валового прибутку.

Проведені авторами розрахунки за інформаційними ресурсами Держстату України свідчать, що у 2021 році валовий прибуток бізнесу по відношенню до виробничої собівартості реалізованої продукції становив 22,2 %, тобто кожна гривня, задіяна у формуванні виробничої собівартості створювала додатково 22,2 копійок платіжних активів;

3) балансова вартість залишку товарів відображає тільки покупну ціну і не враховує можливе одержання націнки, яка створює додаткові платіжні активи, що формуються через дохід в ціні товару.

Найбільш реальна величина стану кредитоспроможності буде розрахована за умови об'єктивної ідентифікації складу активів, які можуть приймати участь у забезпеченні боргових зобов'язань та врахування справедливої вірогідної майбутньої ринкової величини доходу, який можна одержати при реалізації товарних запасів і оплаті дебіторської заборгованості за певного рівня сумнівності боргу.

На кредитоспроможність підприємства безпосередній вплив має система управління дебіторською заборгованістю, що забезпечує відображення її в балансі за чистою реалізаційною вартістю з врахуванням резерву сумнівних боргів. Проте сумнівний борг — це ще не безнадійний борг, який з певною долею ймовірності може прийняти участь у формуванні платіжних активів.

Ключовим моментом для оцінювання кредитоспроможності бізнесу є можливість отримання стейкхолдерами необхідної інформації про платіжні активи у балансі підприємства.

Діюче законодавство надає право підприємствам подавати в балансі інформацію про платіжні активи в складі зведеного показника "Запаси", який об'єднує такі складові як виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію і товари. Оприлюднення інформації про залишки платіжних активів в розрізі товарів, готової продукції, товарних виробничих запасів, незавершеного виробництва може бути здійснено підприємством шляхом додавання визнаних за переліком в нормативних документах додаткових статей у баланс тільки на добровільній основі відповідно до його облікової політики.

Такий підхід до формування інформації про оборотні активи, за відсутності даних про товарні активи (реальні платіжні активи), не дозволяє достовірно здійснювати оцінювання кредитоспроможності підприємства на основі оприлюднених даних балансу зовнішніми стейкхолдерами, які здійснюють інвестиції в бізнес на умовах боргових зобов'язань.

Наразі вважаємо за доцільне в НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" зобов'язати підприємства в балансах за розділом II "Оборотні активи" відображати статтю "Запаси" окремо за показниками виробничі і товарні. Показник про товарні запаси повинен ідентифікувати сукупність наявних у підприємства платіжних активів у складі готової продукції, товарів і надлишків виробничих запасів.

Вимоги до підприємств відображати в балансі інформацію про товарні активи в складі запасів не суперечить положенням МСБО 1 "Подання фінансової звітності", за яким суб'єкт господарювання подає додаткові рядки статей, заголовки та проміжні підсумки у звіті про фінансовий стан, коли таке подання є доречним для розуміння фінансового стану суб'єкта господарювання.

Дотримання підходу щодо обов'язковості подання в балансі підприємства статті про наявність товарних активів дозволить, з великим рівнем ймовірності, розраховувати показник кредитоспроможності бізнесу за оприлюдненою фінансовою звітністю.

Достовірність цього показника значно поліпшить якість прийняття управлінських рішень зовнішніми інвес-

торами бізнесу та дасть змогу їм вчасно і справедливо оцінити минулі, теперішні та майбутні події, а підприємству налагодити дієву систему обліку і управління платіжними активами.

ВИСНОВКИ

Український бізнес в сучасних умовах потребує нових підходів до управління платіжними активами з метою оцінювання рівня кредитоспроможності підприємства. Значною мірою це стосується процесів визнання та оцінювання платіжних активів і відображення їх в балансі.

В забезпеченні кредитоспроможності як платіжні активи можуть приймати участь грошові кошти, дебіторська заборгованість, товари (готова продукція), а також необоротні активи і виробничі та прирівняні до них запаси утримувані для продажу.

Для визначення наявних платіжних активів у підприємства за його балансом необхідно здійснити розмежування статті "Запаси" за показниками виробничі і товарні запаси. Показник товарні запаси повинен ідентифікувати сукупність наявних у підприємства платіжних активів у складі готової продукції, товарів і надлишкових виробничих запасів.

Перспективи подальших розвідок в даному напрямі полягають у розробці методики розрахунку індикаторів для характеристики стану кредитоспроможності підприємства.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980.
2. Багацька, К. В., Говорушко Т. А., Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: АртЕк, 2014. 320 с.
3. Гербич Л., Нетребчук Л. Кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств. Вісник КНТЕУ. 2020. Вип. № 5. С. 88—101.
4. Кубецька О. М., Остапенко Т. М. Ліквідність і платоспроможність підприємства. Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23—24 черв. 2022 р. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022. С. 360—362.
5. Кужелєв М. О., Ковальова К. В. Теоретичні аспекти управління кредитоспроможністю підприємства. Економіка та держава. 2019. № 12. С. 55—60.
6. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз: навч. посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 302 с.
7. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23 лют. 1998 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98#Text> (дата звернення: 24.02.2023).
8. Методика оцінки вартості майна під час приватизації: Постанова КМУ від 12 жовт. 2000 р. № 1554. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1554-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.02.2023).
9. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств: рекомендації від 28 лип. 2006 р. / Центральна спілка споживчих товариств Ук-

раїни. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0006626-06#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

10. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: наказ М-ва економіки України від 19 січ. 2006 р. № 14. URL: <https://me.gov.ua/> (дата звернення: 27.02.2023).

11. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: наказ М-ва економіки України 19 січ. 2006 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

12. Міжнародний стандарт фінансової звітності 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність". Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 27.02.2023).

13. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність": наказ М-ва фінансів України від 07 листоп. 2003 р. № 617. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

14. Новіченко Л. Платоспроможність суб'єкта господарювання: сутність, економічний аналіз та напрями підвищення. Наукові перспективи. 2022. № 3. С. 83—94.

15. Погрішук Г. Б., Волощук Р. Є. Кредитоспроможність позичальника: зміст і критерії оцінки. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2021. Вип. 17, т. 1. С. 190—204.

16. Положення НБУ "Про кредитування": Постанова НБУ від 18 лют. 2004 р. № 54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0246500-95#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

17. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова НБУ від 30 черв. 2016 р. № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

18. Положення про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами фінансових установ, що отримали ліцензію на здійснення господарської діяльності з надання гарантій та поручительств: Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 30 трав. 2019 р. № 980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-19#Text> (дата звернення: 28.02.2023).

19. Правдюк М. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління ліквідністю аграрних підприємств. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 2 (42). С. 124—139.

20. Прянишникова М. В. Узагальнення підходів до трактування сутності поняття "кредитоспроможність". Наукові праці НДФІ. 2019. № 2 (87). С. 67—75.

21. Рекомендації щодо оцінки комерційними банками кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника: лист НБУ від 02 черв. 1994 р. № 23011/79. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_79500-94#Text (дата звернення: 28.02.2023).

22. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. *Фінансовий аналіз: навч. посібник*. Полтава: Астрія, 2020. 434 с.

23. *Фінансовий аналіз промислових підприємств: навч. посібник / за заг. ред. В. Я. Нусінова. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2016. 511 с.*

24. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.02.2023).

References:

1. Bilodid I.K. (Ed), (1970—1980), *Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language (in 11 volumes)]*, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Bahats'ka, K.V., Hovorushko, T.A. and Shermemet O.O. (2014), *Finansovyj analiz [Financial analysis]*, ArtEk, Kyiv, Ukraine.

3. Herbych, L. and Netrebchuk L. (2020). "Creditworthiness of agricultural enterprises", *Visnyk KNTEU*, vol. 5, pp. 88—101.

4. Kubets'ka, O.M. and Ostapenko, T.M. (2022), "Liquidity and solvency of the enterprise", *Modernizatsiia vitchyznanoi pravovoi systemy v umovakh svitovoi intehratsii [Modernization of the domestic legal system in the conditions of global integration]*, *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [International scientific and practical conference]*, Kropyvnyts'kyj, Ukraine, pp. 360—362.

5. Kuzheliev, M.O. and Koval'ova, K.V. (2019), "Theoretical aspects of credit management of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 55—60.

6. Luchko, M.R., Zhukevych S.M., Farion A.I. (2016), *Finansovyj analiz [Financial analysis]*, TNEU, Ternopil', Ukraine.

7. Agency for Prevention of Bankruptcy of Enterprises and Organizations (1998), Decree "The method of integral assessment of the investment attractiveness of enterprises and organizations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98#Text> (Accessed 24 Feb 2023).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000), Resolution "Methodology for assessing property value during privatization", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1554-2000-%D0%BF#Text> (Accessed 24 Feb 2023).

9. Central Union of Consumer Societies of Ukraine (2006), "Methodological recommendations for the analysis and assessment of the financial condition of enterprises", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0006626-06#Text> (Accessed 27 Feb 2023).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2006), Decree "Methodological recommendations for identifying signs of enterprise insolvency and signs of actions to conceal bankruptcy, fictitious bankruptcy or bringing it to bankruptcy", available at: <https://me.gov.ua/> (Accessed 27 Feb 2023).

11. Ministry of Economy of Ukraine (2006), Decree "Methodological recommendations for identifying signs of enterprise insolvency and signs of actions to conceal bankruptcy, fictitious bankruptcy or bringing it to bankruptcy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/>

[rada/show/v0014665-06#Text](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06#Text) (Accessed 27 Feb 2023).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "International Financial Reporting Standard 5 "Non-current assets held for sale and discontinued operations", available at: <https://mof.gov.ua> (Accessed 27 Feb 2023).

13. Ministry of Finance of Ukraine (2003), Decree "National accounting regulation (standard) 27 "Non-current assets held for sale and discontinued operations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03#Text> (Accessed 27 Feb 2023).

14. Novichenko, L. (2020), "Solvency of the business entity: essence, economic analysis and directions for improvement", *Naukovi perspektyvy*, vol. 3, pp. 83—94.

15. Pohrshchuk, H.B. and Voloschuk R.Ye. (2021), "Creditworthiness of the borrower: content and evaluation criteria", *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 17 (1), pp. 190—204.

16. National Bank of Ukraine (2004), Resolution "Regulations of the NBU "On Lending"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0246500-95#Text> (Accessed 27 Feb 2023).

17. National Bank of Ukraine (2016), Resolution "Provisions on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (Accessed 27 Feb 2023).

18. The National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets (2019), Decree "Provisions on mandatory financial regulations and requirements limiting risks in transactions with financial assets of financial institutions that have received a license to carry out economic activities for the provision of guarantees and sureties", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-19#Text> (Accessed 28 Feb 2023).

19. Pravdiuk, M.V. (2019), "Accounting and analytical support of liquidity management of agricultural enterprises", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 2 (42), pp. 124—139.

20. Prianyshnykova, M.V. (2019), "Generalization of approaches to the interpretation of the essence of the concept of "creditworthiness", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 2 (87), pp. 67—75.

21. National Bank of Ukraine (1994), Letter "Recommendations regarding assessment by commercial banks of the borrower's creditworthiness and financial stability", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 28 Feb 2023).

22. Tiutiunyk, Yu.M., Dorohan'-Pysarenko, L.O. and Tiutiunyk, S.V. (2020), *Finansovyj analiz [Financial analysis]*, Astraia, Poltava, Ukraine.

23. Nusinova V.Ya. (Ed), (2016), *Finansovyj analiz promyslovykh pidpriemstv [Financial analysis of industrial enterprises]*, Vyd. R. A. Kozlov, Kryvyi Rih, Ukraine.

24. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "The Civil Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed 28 Feb 2023).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2023 р.

В. В. Гошовська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний транспортний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5942-5690>

Т. Г. Турпак,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний транспортний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5261-6777>

С. А. Наконечна,
старший викладач кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Національний транспортний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0507-4116>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.32

ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Hoshovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Accounting and Audit, National Transport University

T. Turpak,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Accounting and Audit, National Transport University

S. Nakonechna,
Senior Lecturer of the Department of Finance, Accounting and Audit,
National Transport University

IMPACT INVESTING OF THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE AND TRANSPORT COMPANIES

У статті досліджено сутність імпаکت-інвестування за працями іноземних та вітчизняних науковців як прогресивної концепції інвестування у межах концепції сталого розвитку, що базується на синергії різних ефектів: соціального, екологічного, фінансового. Імпаکت-інвестування у об'єкти транспортної інфраструктури та транспортні підприємства актуалізоване викликами розбудови та відбудови транспортної інфраструктури та забезпечення сталого розвитку транспортних підприємств. Імпакт-інвестування створює можливості досягнення соціальних ефектів через створення нових робочих місць і зниження рівня безробіття, покращення якості життя, зниження рівня аварійності на дорогах тощо; екологічних ефектів ? зменшення забрудненості повітря, водних джерел та ґрунтів, зменшення обсягів викидів у атмосферу та гідросферу тощо; фінансових ефектів ? поверненість інвестованого капіталу та його прибутковість.

For the construction and reconstruction of transport infrastructure and the sustainable development of transport companies, it is advisable to provide multiple sources of financing, for example, impact investing.

The purpose of the study is to generalize the theoretical foundations of impact investing and justify the perspective of impact investing of transport companies in Ukraine.

The evolution of the theory and practice of investing produces the emergence of new directions of conceptual foundations of investment, new directions of investment and renewal of approaches to the assessment of investment projects. An example of the evolutionary development of investing in the 21st century was the emergence of the category of "impact investing" thanks to The Rockefeller Foundation. At the initial stages of development, impact investing was implemented in same area and objective. These are agriculture, housing & community facilities, financial services, education, health, environment, energy, water.

It was determined that impact investing is a progressive concept of investing within the concept of sustainable development, based on the synergy of various effects: social, environmental, financial. Impact investing in transport infrastructure and transport companies creates opportunities to achieve social effects through the creation of new jobs and the reduction of unemployment, and the improvement of the quality of life through the improvement of transport infrastructure. increasing the level of safety of road users, increasing the access of people with disabilities to the transport infrastructure, reducing the level of accidents on the roads, creating "smart" roads, "smart" stops with the functionality of free access to the Internet and access to information resources of state and local bodies authorities, notifications about emergency situations, air danger, etc. The environmental effects of impact investing in transport infrastructure and transport companies include the improvement of environmental standards of vehicles, the use of renewable energy sources, energy savings, reduction of air, water sources and soil pollution, reduction of emissions into the atmosphere and hydrosphere, etc. The financial effects of impact investing in transport infrastructure and transport companies include the return of invested capital and its profitability for investors, as well as ensuring financial stability, liquidity and solvency, profitability, creditworthiness for transport companies.

Ключові слова: інвестування, імпакт-інвестування, соціальний ефект, екологічний ефект, транспортна інфраструктура, транспортні підприємства.

Key words: investment, impact investment, social effect, environmental effect, transport infrastructure, transport companies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Обсяг світового ринку імпакт-інвестування у 2022 році становив 1,164 трильйона доларів США [1], що вказує на потужних фінансовий потенціал цього напрямку інвестування та перспективи різних видів економічної діяльності, держав чи окремих регіонів до залучення інвестицій. Для України потенціал імпакт-інвестування можливо реалізувати у транспортній галузі у світлі викликів руйнування частини транспортної інфраструктури через воєнні дії. Дослідження Дж. Шварца (J. Schwartz) та П. Халк'ярда (P. Halkyard) про тенденції інвестування у країнах у післявоєнному стані [2] резюмує, що відновлення транспортної інфраструктури є первинним напрямом інвестицій. За підрахунками вчених, у перші роки інвестиції є значними (до 20 % ВВП) з поступовим зниженням після 7—8 років (менше 5 % ВВП) [2].

У контексті відбудови транспортної інфраструктури та забезпечення сталого розвитку транспортних підприємств привабливими є інвестиції в розвиток морських портів; "залізниця, дороги та аеропорти зазвичай відбудовуються лише через кілька років після конфлікту" [3, с. 8]. На нашу думку, для розбудови та відбудови

транспортної інфраструктури та забезпечення сталого розвитку транспортних підприємств доцільно забезпечувати множинність джерел фінансування, в тому числі використовувати нетрадиційне фінансування, наприклад, імпакт-інвестування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців досліджується проблематика імпакт-інвестування. А. Агравал (Anirudh Agrawal) та К. Хокертс (Kai Hockerts) досліджували відмінність імпакт-інвестування та венчурного капіталу на основі здатності об'єкта інвестування створювати соціальну цінність, яка відіграє важливу роль у міжорганізаційних відносинах між інвестором та об'єктом інвестування [4]. Б. Доннер (Blair Donner) і Ч.-Ч. Хуан (Chien-Chung Huang) досліджували створення ринку імпакт-інвестування, інструменти імпакт-інвестування, можливості та виклики даного сегменту інвестування [5].

Концептуальні засади імпакт-інвестування та його теоретичну конструкцію обґрунтовувала І. Ломачинська [6]. Особливості здійснення імпакт-інвестування у запобігання природних катастроф в Україні досліджувала Ю. Єльнікова [7] та фінансуванні органічного аг-

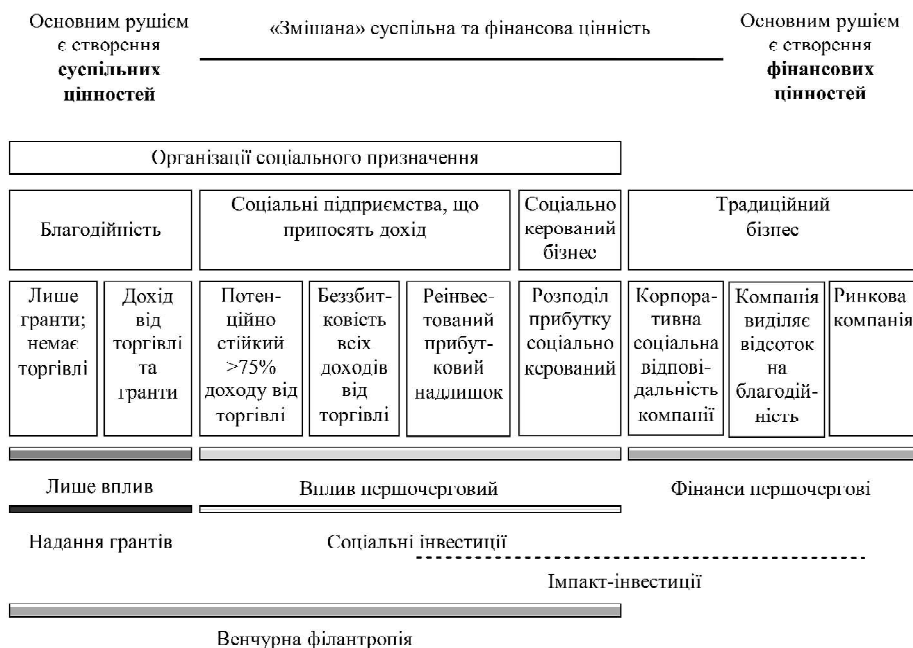

Рис. 1. Інвестиційний спектр

Джерело: узагальнено за даними [16, с. 3].

ровиробництва досліджувала О. Прутська [8], тоді як Б. Юхнов, І. Островський, В. Чухрай досліджували особливості здійснення імпакт-інвестування у контексті соціальних інновацій [9]. І. Вигівська, Г. Хоменко, К. Шумило досліджували нові форми здійснення соціально-відповідальних заходів бізнесу, серед яких увагу акцентовано на імпакт-інвестиціях та фінансуванні соціально значущих проєктів на засадах венчурної філантропії [10]. Основні ризики та проблеми імпакт-інвестування в Україні виокремлює у власних дослідженнях В. Тищенко [11], А. Артеменко, О. Пластун, Д. Михайлов [3] до них відносять складність в оцінці впливу, недостатня кількість методик; недостатню кількість фахівців у цій галузі з відповідними навичками; недостатню державну підтримку ринку імпакт-інвестицій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає у узагальненні теоретичних засад імпакт-інвестування та обґрунтування перспективи імпакт-інвестування транспортних підприємств в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюція теорії та практики інвестування продукуює виникнення нових напрямів концептуальних засад інвестування, нових напрямів інвестування та оновлення підходів до оцінки інвестиційних проєктів. Прикладом еволюційного розвитку інвестування у XXI ст. стала поява категорії "імпакт-інвестування" завдяки Фонду Рокфеллера (The Rockefeller Foundation).

У матеріалах Фонду Рокфеллера, імпакт-інвестиції визначені як "інвестиції, спрямовані на створення позитивного впливу, крім фінансового прибутку" [12]. Таке визначення вказує, що імпакт-інвестування ґрунтувалося на положеннях виходу інвесторів за рамки соціально-відповідального інвестування, яке зосереджується

на уникненні інвестицій у шкідливі виробництва та діяльності. На початкових етапах розвитку імпакт-інвестування визначено Фондом Рокфеллера вісім перспективних напрямів:

- сільське господарство (екологічно та соціально стійке сільськогосподарське виробництво та харчові технології),
- житло та комунальні заклади (доступ до якісного та доступного житла),
- фінансові послуги (фінансова інклюзія, доступність до фінансування для малих і мікропідприємств, окремих осіб і галузей),
- освіта (якісна освіта та академічні можливості для всіх студентів),
- здоров'я (розширений доступ до базового лікування та профілактики, особливо населення з низьким рівнем доходів та сільського населення),
- навколишнє середовище (збереження природних ресурсів, зменшення загроз та забруднення навколишнього середовища),
- енергетика (розширений доступ до чистих енергетичних технологій, скорочення викидів вуглецю та пом'якшення наслідків кліматичних змін),
- вода (доступ до безпечної питної води та забезпечення санітарії, особливо бідних та незахищених верств населення; водозбереження) [12].

Іноземні вчені дотримуються думки, що імпакт-інвестування — це інвестування, спрямоване на досягнення соціальних і/або екологічних цілей у поєднанні з фінансовою окупністю. Такою є наукова позиція А. Багг-Левіна (A. Bugg-Levine) і Дж. Емерсона (J. Emerson) [13], Дж. Джефферс (Jessica Jeffers), Т. Лю (Tianshu Lyu), К. Позенау (Kelly Posenau) [14], Дж. Родін (Rodin J.) і М. Бранденбург (Brandenburg) [15].

Р. В. Кастурі (Rangan, V. Kasturi), С. Епплбі (Sarah Appleby) та Л. Мун (Laura Moon) визначають місце імпакт-інвестицій у загальній інвестиційній діяльності (рис. 1) через виділення основних суб'єктів (соціальні

Таблиця 1. Підходи до трактування категорії "імпакт-інвестування" вітчизняними вченими

Автор	Підхід до трактування
А. Артеменко, О. Пластун, Д. Михайлов	інвестиційна стратегія, спрямована на отримання фінансової допомоги з метою здійснення позитивного соціального або екологічного впливу [3, с. 11]
Ю. Єльнікова	цільові інвестиції, спрямовані на вирішення соціальних чи екологічних проблем, які включають інвестиції в громаду, коли капітал спрямовується до найменш захищених індивідуумів чи громад, а також бізнес-структур з чітко визначеними соціальними чи екологічними цілями [7, с. 302].
І. Ломачинська	свідомий відбір та підтримка інвестором організацій і проектів, які поділяють його соціальну та/або екологічну місію та здатні генерувати прибуток [6, с. 19].
Н. Чечетова, Н. Залуцька	певний вид соціального інвестування, зокрема, інвестування в проекти, які мають на меті досягнення позитивного соціального ефекту [18, с. 95]
І. Семененко	один з типів інвестування у сталий розвиток, що забезпечує досягнення соціальних та екологічних цілей поряд з економічними, і тому може забезпечувати компроміс між приватними цілями власників підприємства та цілями сталого розвитку регіону [19, с. 4]
О. Марухленко	соціально адаптований вид інвестицій, спрямований на отримання комплексного приватного і громадського ефекту [20, с. 118]
Н. Скоробогатова, О. Дорошенко	новий підхід до інвестування, що має на меті запровадження позитивних суспільних змін та захист довкілля, а також забезпечення прибутків імпакт-інвестору [21, с. 70]
Ю. Бочарова, К. Шерстюк	єдине явище, яке передбачає отримання прибутку поряд із соціально-екологічним впливом [22, с. 97] ... підтримка інвестором організацій і проектів, які передбачають досягнення соціальних та екологічних ефектів та здатні генерувати прибуток [22, с. 98]

Джерело: узагальнено за працями [3, 6, 7, 18, 19, 20, 21, 22].

підприємства, соціально керовані підприємства та традиційні підприємства) та основних напрямів діяльності для створення соціальних та екологічних благ та принаймні повернення інвесторам номінальної суми інвестицій.

Підходи до трактування категорії "імпакт-інвестування" вітчизняними вченими (таблиця 1) вказують на діалектику підходів та дискусію щодо цільової спрямованості імпакт-інвестування. Н. Чечетова, Н. Залуцька обмежили імпакт-інвестування досягненням виключно соціального ефекту, тоді як Ю. Єльнікова обмежила імпакт-інвестування соціальним та екологічним ефектами або ж проекти для найменш соціально захищених індивідуумів чи громад. Соціальний та екологічний ефект покладено в основу визначення імпакт-інвестування з порталу Дія [17] та А. Артеменко, О. Пластун, Д. Михайлова [3].

І. Семененко імпакт-інвестування (impact investing) називає ще "інвестиції впливу; інвестиції соціального впливу; перетворюючі інвестиції; інвестиції, що діють" [19, с. 4] та визначає їх сутність шляхом поєднання досягнення соціальних та екологічних цілей поряд з економічними. Підтримують таку наукову позицію Ю. Бочарова, О. Дорошенко, І. Ломачинська, Н. Скоробогатова, К. Шерстюк та інші.

І. Вигівська, Г. Хоменко, К. Шумило, всупереч іноземним підходам до визначення сутності імпакт-інвестування, визначають першочерговість отримання прибутку та другорядність позитивних соціальних змін, зокрема, "на підтримку сталого розвитку сільського господарства, забезпечення доступності медичних послуг, доступності житла, розробку екологічно чистих технологій" [10, с. 3].

О. Прутська на основі напрацювань Всесвітньої мережі імпакт-інвестування (Global Impact Investing Network, GIIN) визначає чотири критерії імпакт-інвестицій:

1. Чітко визначено соціальна мета, яка прописується в бізнес-плані як очікуваний соціальний результат.
2. Окупність витрат, що передбачає окупність інвестицій в довгостроковому періоді.
3. Прибутковість, що передбачає існування взаємозв'язку між соціальним результатом і економічною вигодою.
4. Вимірювання й оцінка соціального впливу, що необхідно для оцінки ступеня досягнення соціальних цілей [8, с. 59].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, імпакт-інвестування — це прогресивна концепція інвестування у межах концепції сталого розвитку, що базується на синергії різних ефектів: соціального, екологічного, фінансового. Імпакт-інвестування у об'єкти транспортної інфраструктури та транспортні підприємства створює можливості досягнення соціальних ефектів через створення нових робочих місць і зниження рівня безробіття, покращення якості життя через покращення транспортної інфраструктури, підвищення рівня безпеки учасників дорожнього руху, підвищення доступу осіб з обмеженими можливостями до транспортної інфраструктури, зниження рівня аварійності на дорогах, створення "розумних" доріг, "розумних" зупинок з функціо-

нальними можливостями безкоштовного доступу до мережі Інтернет та доступу до інформаційних ресурсів державних та місцевих органів влади, сповіщення про надзвичайні ситуації, повітряну небезпеку тощо. До екологічних ефектів можна віднести підвищення екологічних стандартів транспортних засобів, використання відновлювальних джерел енергії, енергозощадження, зменшення забрудненості повітря, водних джерел та ґрунтів, зменшення обсягів викидів у атмосферу та гідросферу тощо. До фінансових ефектів можна віднести поверненість інвестованого капіталу та його прибутковості для інвесторів, а також забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, прибутковості, кредитоспроможності для транспортних підприємств.

Література:

1. Sizing the Impact Investing Market 2022. URL: <https://thegiin.org/assets/2022-Market%20Sizing%20Report-Final.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Schwartz J., Halkyard P. Post-Conflict Infrastructure: Trends in Aid and Investment Flows. Viewpoint: Public Policy for the Private Sector. 2006. No. 305. World Bank, Washington. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11187> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Артеменко А., Пластун О., Михайлов Д. Ризик, аналіз, перспективи імпакт-інвестування в постконфліктне відновлення економіки України. Socio-Economic Relations in the Digital Society. 2022. № 2 (44). С. 5—13. <https://doi.org/10.55643/ser.2.44.2022.448>.
4. Agrawal A., Hockerts K. Impact Investing Strategy: Managing Conflicts between Impact Investor and Investee Social Enterprise. Sustainability. 2019, 11, 4117. <https://doi.org/10.3390/su11154117>
5. Donner B., Huang C.-C. The Power of Impact Investing. Huamin Research Center Rutgers University. 2019
6. Ломачинська І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпакт-інвестицій. Бізнес Інформ. 2020. № 2. С. 16—22. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-16-22>
7. Єльнікова Ю. В. Імпакт-інвестування в запобіганні природних катастроф в Україні (повені та інші форс-мажори). Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 6 (1). С. 302—312. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-302-312
8. Прутська О. О. Фінансування органічного агро-виробництва в контексті імпакт-інвестування. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 5. С. 55—63.
9. Юхнов Б., Островський І., Чухрай В. Соціальні інновації: механізми та методи їхнього оцінювання в системі імпакт-інвестування. Адаптивне управління: теорія і практика" Серія "Економіка". 2022. Вип. 14 (28). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-14\(28\)-15](https://doi.org/10.33296/2707-0654-14(28)-15)
10. Вигівська І. М., Хоменко Г. Ю., Шумило К. В. Соціально-відповідальне інвестування: сутність, ризики та перспективи розвитку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2017. Вип. 3. С. 3—7. [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2017-3\(38\)-3-7](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2017-3(38)-3-7)
11. Тищенко В. В. Впровадження impact-інвестування в Україні. Економіка і суспільство. 2018. № 16. С. 513—520
12. Thornley B, Wood D., Grace K., Sullivant S. Impact in Vesting: a framework for policy design and analysis. 2011. URL: <https://thegiin.org/research/publication/impact-investing-a-framework-for-policy-design-and-analysis/> (дата звернення: 10.03.2023).
13. Bugg-Levine A., Emerson J. Impact Investing: Transforming how we Make Money while Making a Difference. Innovations: Technology, Governance, Globalization. 2011. Vol. 6, issue 3. Pp.9-18. DOI:10.1162/INOV_a_00077
14. Jeffers J., Lyu T., Posenau K. The Risk and Return of Impact Investing Funds. May 2022. URL: <https://www.usi.ch/sites/default/files/storage/attachments/document/jeffers-impact-investing-project-20220-504.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
15. Rodin J., Brandenburg M. The Power of Impact Investing: Putting Markets to Work for Profit and Global Good. Philadelphia, PA: Wharton Digital Press. 2014.
16. Kasturi R. V., Appleby S., Moon L. The Promise of Impact Investing. Harvard Business School Background Note 512-045, February 2012. 19 p.
17. Імпакт-інвестування. URL: <https://business-diia.gov.ua/handbook/impact-investment/so-take-impakt-investuvanna> (дата звернення: 18.12.2022).
18. Четовта Н.Ф., Залуцька Н.Ю. Імпакт-інвестування: особливості та перспективи розвитку. URL: http://eprints.kname.edu.ua/50075/1/ilovepdf_com-95-97.pdf (дата звернення: 10.03.2023).
19. Семененко І. М. Організація імпакт-інвестування як елементу компенсаційного механізму сталого розвитку регіону на засадах цільового управління підприємствами. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 11/3. С. 4—8.
20. Марухленко О. В. Impact investing як інструмент розвитку соціального потенціалу. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 8. С. 116—119. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.8.116
21. Скоробогатов Н. Є., Дорошенко О. С. Impact-інвестування: світовий досвід та перспективи застосування в Україні. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2022. № 23. С. 68—76. DOI: 10.20535/2307-5651.23.2022.264633
22. Бочарова Ю. Г., Шерстюк К. О. Імпакт-інвестування як найбільш ефективний інструмент розвитку соціально-відповідального бізнесу в умовах глобалізації. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки. 2019. № 2. С. 95—102. DOI: 10.33274/2079-4819-2019-70-1-84-94

References:

1. Hand, D. Ringel, B. and Danel, A. (2022), "Sizing the Impact Investing Market 2022", available at: <https://thegiin.org/assets/2022-Market%20Sizing%20Report-Final.pdf> (Accessed 12 May 2023).
2. Schwartz, J. and Halkyard, P. (2006), "Post-Conflict Infrastructure: Trends in Aid and Investment Flows", Viewpoint: Public Policy for the Private Sector. 2006. No. 305. World Bank, Washington, available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11187> (Accessed 12 May 2023).

3. Artemenko, A., Plastun, O., and Mykhailov, D. (2022), "Risk analysis of impact investment during the post-conflict recovery of Ukraine's economy", *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, vol. 2 (44), pp. 5—13. <https://doi.org/10.55643/ser.2.44.2022.448>.
4. Agrawal, A. and Hockerts, K. (2019), "Impact Investing Strategy: Managing Conflicts between Impact Investor and Investee Social Enterprise", *Sustainability*, vol. 11, 4117. <https://doi.org/10.3390/su11154117>
5. Donner, B. and Huang, C.-C. (2019), *The Power of Impact Investing*, Huamin Research Center Rutgers University, New Brunswick, USA.
6. Lomachynska, I. A. (2020), "The Conceptual Approaches to Defining the Essence of Impact Investment", *Business Inform*, vol. 2, pp. 16—22. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-16-22>
7. Yelnikova, Yu. V. (2019), "Impact investing in the prevention of natural disasters in Ukraine (floods and other force majeure)", *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol. 6 (1), pp. 302—312. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-302-312
8. Prutska, O. O. (2019), "Financing of organic agricultural production in the context of impact investing", *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, vol. 5, pp. 55—63.
9. Yukhnov, B., Ostrovskiy, I. and Chukhray, V. (2022), "Social innovations: mechanisms and methods of their evaluation in the system of impact investing", *Adaptive management: theory and practice. Series "Economics"*, vol. 14 (28). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-14\(28\)-15](https://doi.org/10.33296/2707-0654-14(28)-15)
10. Vyhivska, I. M., Khomenko, H. Yu. and Shumylo, K. V. (2017), "Socially responsible investing: essence, risks and development prospects", *Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, vol. 3, pp. 3—7. [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2017-3-\(38\)-3-7](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2017-3-(38)-3-7)
11. Tyshchenko, V. V. (2018), "Implementation of impact investing in Ukraine", *Economy and society*, vol. 16, pp. 513—520.
12. Thornley, B, Wood, D., Grace, K. and Sullivant, S. (2011), "Impact in Vesting: a framework for policy design and analysis", available at: <https://thegiin.org/research/publication/impact-investing-a-framework-for-policy-design-and-analysis/> (Accessed 10 May 2023).
13. Bugg-Levine, A. and Emerson, J. (2011), "Impact Investing: Transforming how we Make Money while Making a Difference", *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, vol. 6, issue 3, pp. 9—18. DOI:10.1162/INOV_a_00077
14. Jeffers, J., Lyu, T. and Posenau, K. (2022), "The Risk and Return of Impact Investing Funds", available at: <https://www.usi.ch/sites/default/files/storage/attachments/document/jeffers-impact-investing-project-20220504.pdf> (Accessed 10 May 2023).
15. Rodin, J. and Brandenburg, M. (2014), *The Power of Impact Investing: Putting Markets to Work for Profit and Global Good*, PA: Wharton Digital Press, Philadelphia, USA.
16. Kasturi, R. V., Appleby, S. and Moon, L. (2012), "The Promise of Impact Investing", *Harvard Business School Background Note 512-045*, February.
17. diia (2023), "Impact investing", available at: <https://business.diia.gov.ua/handbook/impact-investment/so-take-impakt-investuvanna> (Accessed 18 December 2022).
18. Chechetova, N.F. and Zalutska, N.Iu. (2018), "Impact investing: features and development prospects", available at: http://eprints.kname.edu.ua/50075/1/ilovepdf_com-95-97.pdf (Accessed 10 May 2023).
19. Semenenko, I. M. (2018), "The organization of impact investing as an element of the compensatory mechanism of sustainable development of the region on the basis of target management of enterprises", *Economy. Finances. Right*, vol. 11/3, pp. 4—8.
20. Marukhlenko, O. V. (2019), "Impact investing as a tool for the development of social potential", *Investments: practice and experience*, vol. 8, pp. 116—119. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.8.116
21. Skorobohatova, N. Ye. and Doroshenko, O. S. (2022), "Impact investing: global experience and prospects for application in Ukraine", *Economic bulletin of NTUU KPI*, vol. 23, pp. 68—76. DOI: 10.20535/2307-5651.23.-2022.264633
22. Bocharova, Yu. H. and Sherstiuk, K. O. (2019), "Impact investing as the most effective tool for the development of socially responsible business in the conditions of globalization", *Bulletin of the Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovskyi. Series: Economic sciences*, vol. 2, pp. 95—102. DOI: 10.33274/2079-4819-2019-70-1-84-94

Стаття надійшла до редакції 14.03.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. В. Мартинець,
к. е. н., доцент, старший викладач кафедри управління імені О. Балацького,
Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6932-9790>
Ю. А. Опанасюк,
к. е. н., доцент, старший викладач кафедри управління імені О. Балацького,
Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9236-8587>
В. П. Самодай,
к. е. н., доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4043-5426>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.38

КРИЗА ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

V. Martynets,
PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer of the Oleg Balazkiy Department of Management,
Sumy State University
Yu. Opanasiuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer of the Oleg Balazkiy Department of Management,
Sumy State University
V. Samodai,
PhD in Economics, Associate Professor, Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University

CRISIS AND FOOD SECURITY: CHALLENGES OF MARTIAL LAW

В роботі розглянуто проблему забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Автори досліджують теоретичні основи та складові продовольчої безпеки. Продовольча безпека характеризується забезпеченням населення якісними продуктами харчування, а також постійним фізичним та економічним доступом до них. Охарактеризовані основні складові продовольчої безпеки: споживча поведінка та здоров'я, доступність продуктів харчування, якість продуктів харчування і стабільність поставок. Проаналізовані економічні втрати, які зазнало сільське господарство України через військову агресію Росії.

В роботі проаналізовано сучасний стан продовольчої безпеки України, а також вплив конфлікту на продовольчу безпеку країн ЄС. Стаття містить аналіз динаміки рівня цін в Україні на основні продукти харчування, обсяги експорту злаків, зернових та олійних з України та його структура.

В статті виявлені наслідки військового конфлікту на систему продовольчої безпеки, основні з яких такі: повна втрата врожаю через обстріли та пожежі, неможливість зібрати урожай через замінування територій, зниження вихідних цін на експортні товари та підвищення цін на продовольство на внутрішньому ринку, зрив поставок продовольства з України до країн ЄС тощо.

В роботі розглянуті основні документи забезпечення продовольчої безпеки в Україні та країнах ЄС. А також, запропоновані заходи підвищення національної продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, зокрема, розвиток власного виробництва харчових продуктів та диверсифікація постачання, налагодження імпортозаміщення, розширення запасів продуктів, розвиток мереж транспортування, зберігання та резервування продуктів, забезпечення доступу до води тощо.

Результати дослідження можуть бути корисними для розробки стратегії продовольчої безпеки в країнах, які перебувають у кризовому стані або знаходяться в зоні конфлікту.

The paper considers the problem of ensuring food security under martial law. The authors investigate the theoretical foundations and components of food security. Food security is characterized by providing the population with high-quality food products, as well as constant physical and economic access to it. The main components of food security are characterized: consumer behaviour and health, food availability, food quality and supply stability. The authors analyse the economic losses suffered by Ukrainian agriculture due to Russia's military aggression.

The paper analyses the current state of food security in Ukraine and EU countries. The article contains an analysis of the dynamics of the level of prices in Ukraine for basic food products, the volume of exports of cereals, grains and oilseeds from Ukraine and its structure.

The article reveals the consequences of the military conflict on the food security system, the main ones of which are: complete loss of harvest due to shelling and fires, impossibility to harvest due to mining of territories, decrease in initial prices of export goods and increase in food prices on the domestic market, disruption of food supplies from Ukraine to EU countries, etc.

The work examines the main documents of ensuring food security in Ukraine and EU countries: "Black Sea Grain Initiative" as a result of which more than 18 million tons of grain and other food products were exported; humanitarian food program "Grain from Ukraine", which provides for the purchase of Ukrainian grain from farmers by partner countries and its transfer to the poorest countries.

Also, proposed measures to increase national food security under martial law conditions, in particular, development of own food production and diversification of supply, establishment of import substitution, expansion of product stocks, the development of transport networks, product storage and reservation, providing access to water, etc.

The results of the research can be useful for the development of a food security strategy in countries that are in a crisis or in a conflict zone.

Ключові слова: криза, продовольча безпека, воєнний стан, державна політика, продукти харчування, запаси.

Key words: crisis, food security, martial law, public policy, food products, reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вже зараз проблеми голоду стає головною проблемою людства. 2015 року у Нью-Йорку на Саміті ООН було проголошено 17 Цілей сталого розвитку, однією з них є ЦСР 2 "Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства". Війна в Україні може призвести до зростання кількості голодуючих в світі. До нападу РФ на Україну, 44 млн людей у 38 країнах були на межі голоду, війна може збільшити цей показник до 52-57 млн людей. Воєнний конфлікт в Україні порушив системи виробництва, переробки та постачання продовольства як на внутрішньому ринку, зокрема, так і на міжнародному ринку взагалі. За оцінками United Nations World Food Programme 45% населення України вже не доотримує належного харчування. Отже, спостерігається загроза продовольчій безпеці України, як складовій національної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поширенням напрямом наукових досліджень в сучасних умовах функціонування і розвитку країн світу є дослідження продовольчої кризи взагалі та забезпечення продовольчої безпеки зокрема. Так, І. Павловська [17] проаналізувала етапи розвитку наукових підходів до трактування та визначення дефініції "продовольча безпека" у XX ст. та на початку XXI ст.

Одним з факторів забезпечення продовольчої безпеки є розвиток сільського господарства. В. Збарський та О. Варченко [9] в своєму дослідженні підкреслюють, що аграрне виробництво в Україні є провідною галузю економіки, але при цьому потенціал аграрного сектору використовується недостатньо. Грунтуючись на програмі економічних реформ на 2010—2014 роки пропонують низку заходів спрямованих на реформування аграрного сектору і забезпечення продовольчої безпеки України. Н. Карасьова [13] дослідила тенденції світових цін на продовольчі товари. Окреслила перспективу розвитку експорту аграрної продукції, як фактору за-

безпечення глобальної продовольчої безпеки та зазначила про необхідність створення сприятливих умов для розвитку експорторієнтованого аграрного виробництва.

Дослідженню тенденцій забезпечення продовольчої безпеки в Україні присвячена значна кількість праць вітчизняних науковців. Особливості формування продовольчої безпеки на національному та регіональному рівнях розглянула О. Зеленська [10]. В своїй праці Ю. Полунєєв [18] проаналізував ознаки продовольчої кризи та визначав передумови формування продовольчого потенціалу України. Н. Джурик, С. Майкова та інші [11] дослідили стан і проблеми економічної безпеки в Україні та проаналізували основні складові формування державної політики продовольчого забезпечення.

Воєнний конфлікт 2022 року між Російською Федерацією та Україною змінив вектор наукових досліджень з тематики продовольчої безпеки. Оскільки ситуація, що склалася у відносинах між Росією та Україною негативно вплинула на стан продовольчої безпеки України та світу. Отже, науковці намагаються оцінити стан продовольчої безпеки, спрогнозувати тенденції її забезпечення та ймовірність настання продовольчої кризи. Причини та шляхи подолання глобальної продовольчої кризи, викликані війною в Україні 2022 року дослідив Н. Колісниченко [14] та обґрунтував доцільність розробки комплексної програми з відновлення виробництва сільськогосподарської продукції і продовольства в Україні. Р. Мудрак [15] проаналізував вплив російсько-української війни на перспективи експорту української агропродовольчої продукції та внутрішнє продовольче забезпечення України. На основі проведеного аналізу ситуації на світовому ринку сільськогосподарської продукції Н. Родіонова, А. Дергач, Г. Гудзь [19] запропонували превентивні заходи щодо виникнення продовольчої кризи в Україні та в інших країнах. В. Гобела, С. Мельник, М. Курляк [7] оцінили стан продовольчої безпеки України та зробили прогноз індексу продовольчої безпеки України на 2022—2027 рр.

Незважаючи на значну увагу до досліджуваної проблеми питання продовольчої кризи, як в Україні так і в інших країнах в сучасних умовах, коли виникають нові фактори, які негативно впливають на продовольчу безпеку є актуальним та потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТА) СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу воєнного конфлікту в Україні на національну продовольчу безпеку та Європейського Союзу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під продовольчою безпекою автори розуміють забезпечення населення якісними продуктами харчуван-

Рис. 1. Складові продовольчої безпеки

Джерело: розроблено авторами.

ня, а також постійний фізичний та економічний доступ до достатньої їх кількості для забезпечення активної життєдіяльності та здоров'я населення. Національна продовольча безпека базується на наукових та практичних знаннях з таких галузей, як аграрна наука, економіка, соціологія, технології харчування, право та інші. Теоретичні основи національної продовольчої безпеки також включають у себе концепції сталого розвитку, рівності, соціальної справедливості та економічної ефективності.

Складові продовольчої безпеки наведені на рисунку 1. Доступність продуктів харчування може бути досягнуто забезпеченням достойного рівня оплати праці, зниженням податків на основні продукти споживання, підтримкою сільського господарства та транспортної та складської інфраструктури. Забезпечення певного рівня якості продукції можна досягти впровадженням норм та стандартів якості, контролем якості продукції зі сторони соціальних організацій. Стабільність поставок може бути організовано через розвиток місцевого виробництва, щоб зменшити залежність від імпорту. Забезпечення належної споживчої поведінки та промоція здорового образу життя є одним з завдань роботи органів місцевого самоврядування, яке можна досягти шляхом підтримки вітчизняного агрокомплексу, підвищення обізнаності населення про здоровий образ життя та його залежність від якості продовольства.

Агресія Росії проти України поставила під питання забезпечення продовольчої безпеки, як всередині країни, та і за її межами. Так, воєнний конфлікт призвів до зростання цін на пальне та продукти харчування, обмежив обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Збитки агропромислового комплексу на вересень 2022 року склали 6,6 млрд. грн.

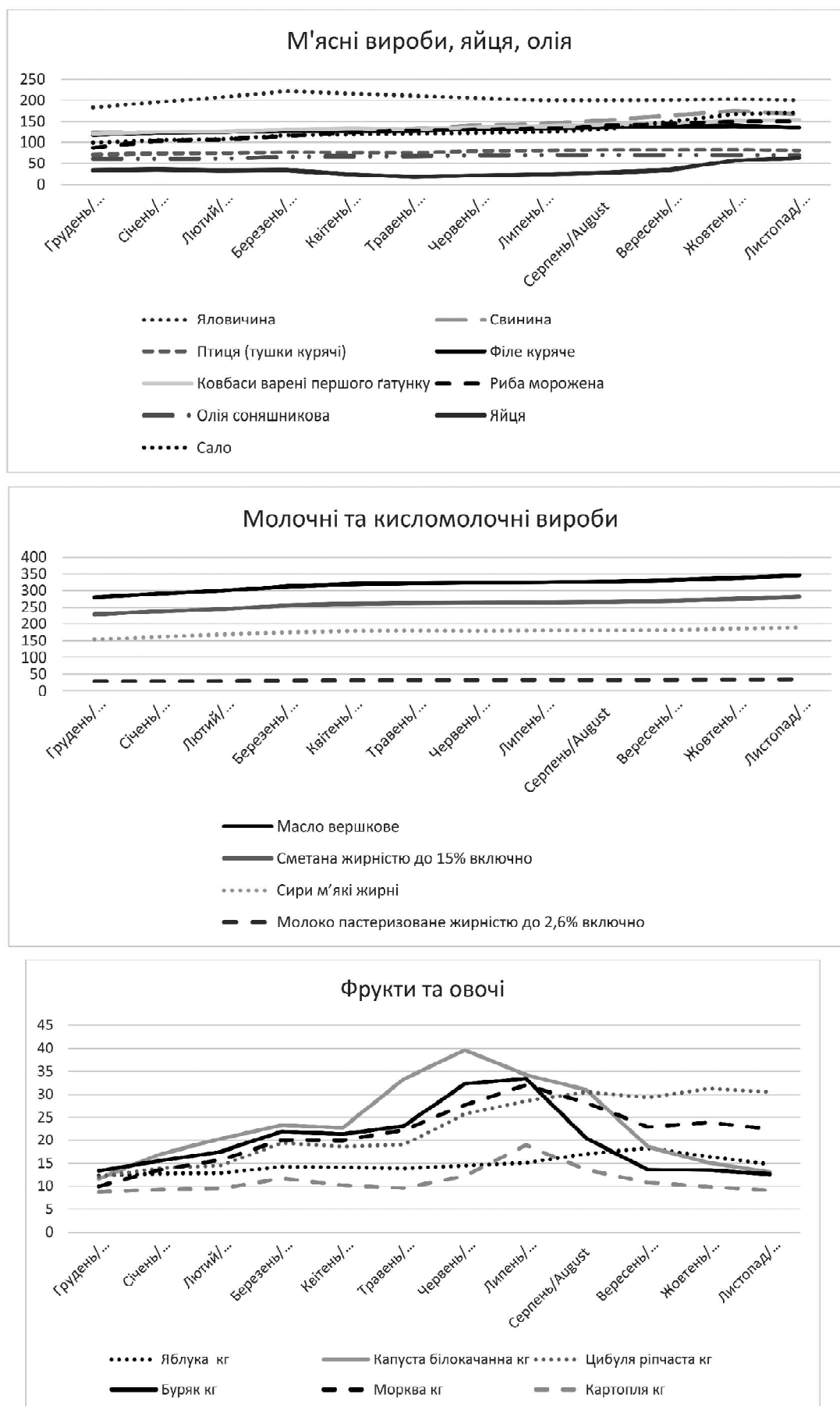

Рис. 2. Динаміка цін на основні продукти харчування за 1.12.2021 – 1.11.2022 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі статистичних даних [8].

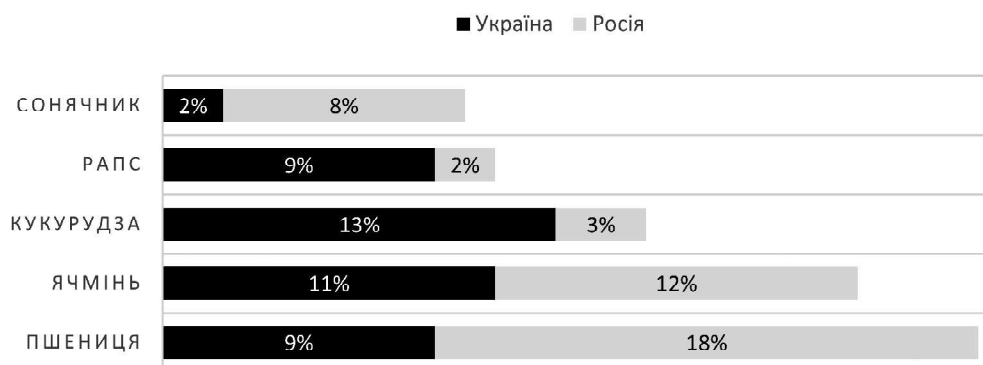

Рис. 3. Частки України та Росії у всесвітньому експорті зернових культур у 2021 році

Джерело: побудовано на основі [8].

А непрямі втрати становлять 34, 25 млрд грн, що включає недоотримання доходу та додаткові витрати агровиробників [16].

Центр досліджень продовольства та землекористування KSE вважає що загальна вартість втрачених сільськогосподарських угідь та незібраного озимого урожаю через агресію Росії проти України становить 2,135 млн дол США.

Food and Agriculture Organization у звіті за червень 2022 року наголошує, що обсяг виробництва продуктів харчування складає 60% в порівнянні з 2021 роком. За даними опитування FAO, проведеного у 2022 році серед домогосподарств у сільській місцевості показав, що їх збитки за 6 місяців війни сягають 2,25 млрд. дол, з них 1,26 млрд. дол — рослинництво, 0,98 млрд дол — тваринництво [5].

Серед основних причин, що призвели до збитків в агропромисловому комплексі можна назвати такі: повна втрата врожаю через обстріли та пожежі, неможливість зібрати урожай через замінування полів та близькість до зон воєнних дій, окупація деяких територій, що призвело до викрадення частки врожаю або його не збору.

Одним з наслідків військового стану є зниження вихідних цін на експортні товари (пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник) та зростання цін на продукти харчування на внутрішньому ринку. Динаміка цін на основні продукти харчування у 2022 році наведена на рисунку 2.

На рисунку виділені 4 групи продуктів: крупи та хлібобулочні вироби; м'ясні вироби, яйця та олія; молочні та кисломолочні вироби; фрукти та овочі.

Розглянемо першу групу товарів: крупи та хлібобулочні вироби. Найбільший пік збільшення ціни на цю групу товарів спостерігається з квітня по вересень. Незначне падіння цін у вересні пояснюється сезонними коливаннями та часом збору нового врожаю. Тоді, як збільшення цін навесні та влітку є наслідком воєнної кризи.

Для другої групи — м'ясо, олія та яйця. Найбільше подорожчання цін спостерігається по товарним групам: яйця, сало, олія та м'ясо птиці. Ця тенденція зберігається з березня по листопад. Зростання цін на яйця, поперше, пов'язане з сезонними коливаннями, що обумовлено скороченням пропозиції, по-друге, з окупацією територій, знищенням птахоферм [21].

По третій групі спостерігається зростання цін протягом року. По четвертій групі спостерігаються сезонні коливання. Підвищення цін на цибулю пов'язано з окупацією Херсонської та Запорізької областей.

Окрім внутрішніх негативних ефектів для продовольчої безпеки України, ці ефекти спостерігаються в світовій економіці. Агресія Росії проти України підкреслила вразливість

світової продовольчої безпеки від антропогенних (обстріл складів), економічних (зрив поставок продовольства з України) та природних чинників (зменшення урожаю). Росія, Білорусь та Україна є ключовими сільськогосподарськими гравцями, які разом експортують майже 12% сільськогосподарської продукції в світі (рис. 3). Зрив поставок з України може призвести до дефіциту певних продуктів на міжнародному ринку, таких як пшениця та соняшникова олія. Важливість України на продовольчому ринку підтверджується тим, що перебої постачання зернових з України вже викликали зростання Індексу зернових та олійних культур (IGC).

Структура експорту злаків, зернових та олійних у 2021 році з України приведена на рисунку 4. Основними експортерами злаків є Іспанія (19%), Чехія (29%), Нідерланди (19%), Хорватія (10%) та Італія (7%). Зернових — Хорватія (59%) та Португалія (19%). Олійних — Німеччина (25%), Хорватія (22%), Нідерланди (22%). Ці країни найбільш вразливі до блокування портів та порушення аеротрафіка. Експорт зернових з України здійснювався переважно морським шляхом (95%), тому блокування портів Азовського та Чорного моря змусило змінити логістичні шляхи. Наведено деякі факти для порівняння, морським шляхом транспортувалося 5 млн тон продовольчих товарів на місяць, тоді як сухопутний транспорт може забезпечити транспортування вантажів від 1,5 до 3 млн тонн на місяць [12].

Незважаючи на те, що ситуація в Україні залишається динамічною та непередбачуваною, з'являється все більше доказів того, що втрата доходу, збої в ланцюзі постачання, підвищення цін і залежність від продовольчої допомоги суттєво вплинули на доступ до їжі у всьому світі.

Відповіддю на ці загрози стало підписання резолюції, яка закликала до "термінового плану дій ЄС щодо забезпечення продовольчої безпеки всередині та за межами ЄС у світлі російського вторгнення в Україну", прийнята 24 березня 2022 року.

Щоб впоратися з ситуацією з продовольчою безпекою, що швидко погіршується, Food and Agriculture Organization of the United Nations відновила свій Rapid Response Plan (RRP) для України, заклавши обсяг фінансування в розмірі 115,4 млн дол США для підтримки 327 209 вразливості Європейського Союзу.

Ще одним шляхом вирішення проблем продовольчої безпеки стало укладення Чорноморської угоди 22 липня 2022 року за посередництва ООН і Туреччини.

З її допомогою було експортовано зерно та інше продовольство (понад 600 суден) з портів Чорноморська, Одеси та Південного. В рамках цієї зернової ініціативи станом на 1.01.2023 року було експортовано понад 18 мільйонів тон зерна та інших продуктів харчування [3].

Незважаючи на розблокування морських шляхів, що призвело до зниження цін на зерно у світі (рисунок 5) та подолання продовольчої безпеки, проблема експорту залишається не вирішеною повністю. Не дивлячись на власні труднощі Україна продовжує виступати гарантом продовольчої безпеки усього світу. Запуск гуманітарної продовольчої програми "Grain from Ukraine" в листопаді 2022 став важливим кроком у забезпеченні продовольчої безпеки, що передбачає закупівлю українського зерна у фермерів країнами-партнерами та передачу його найбільш соціально вразливим країнам. Програма може забезпечити доступ до дешевих продуктів харчування для малозабезпечених верств населення у всьому світі.

ВИСНОВКИ

За умови воєнного конфлікту Україна зіткнулася з новими викликами та необхідністю перегляду політики забезпечення продовольчої безпеки. Урядами України та країн ЄС було розроблено низку програм щодо зміцнення продовольчої безпеки. У березні 2022 року лідерами ЄС було ухвалено Версальську декларацію [4], в якій сформовано пакет заходів щодо підвищення продовольчої безпеки в ЄС та третіх країнах, зокрема в самій Україні. Паралельно у 2022 році було знято ряд екологічних обмежень (до залучення деяких видів земель у сільське господарство та про стале використання пестицидів), що дозволило залучити додаткові сільськогосподарські землі у в агропромисловість та підвищити врожайність [1].

Для подолання внутрішньої продовольчої безпеки український Уряд підтримує

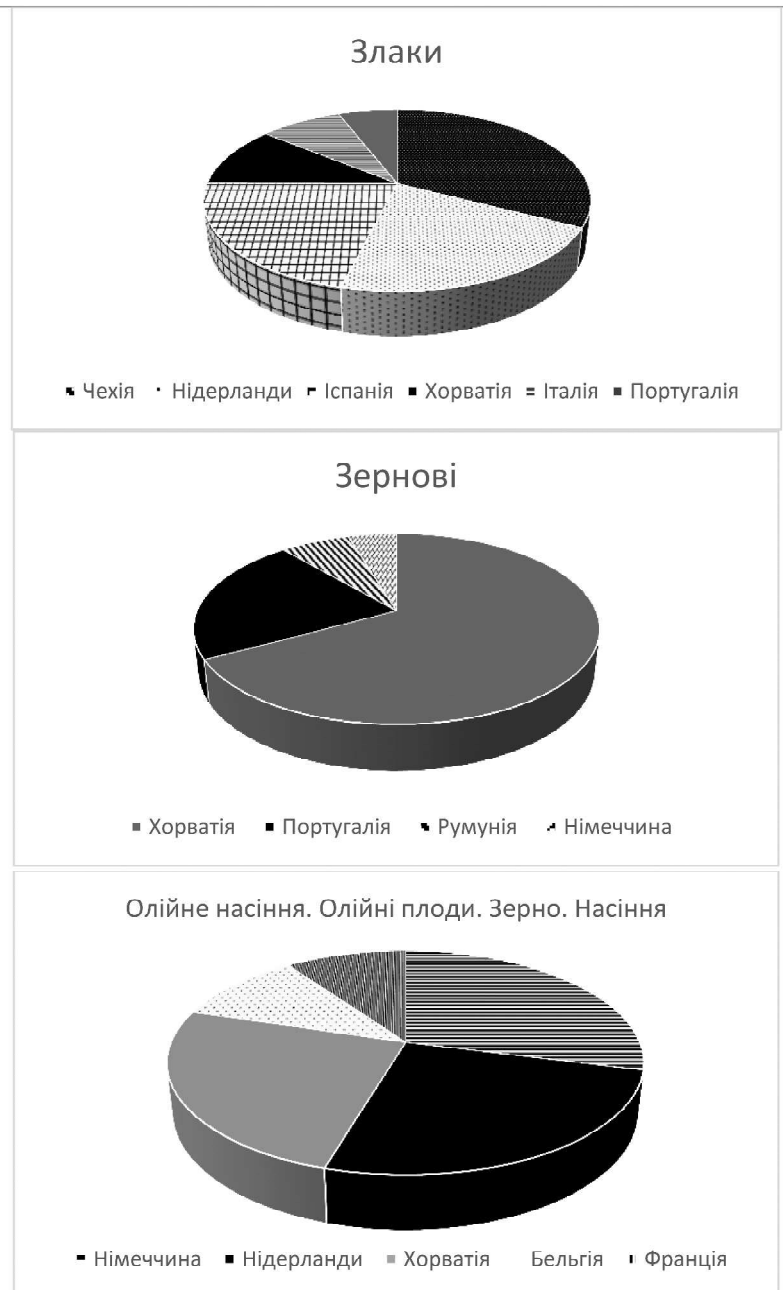

Рис. 4. Структура експорту злаків, зернових та олійних з України і країни Європейського Союзу у 2021 році

Джерело: побудовано на основі [6].

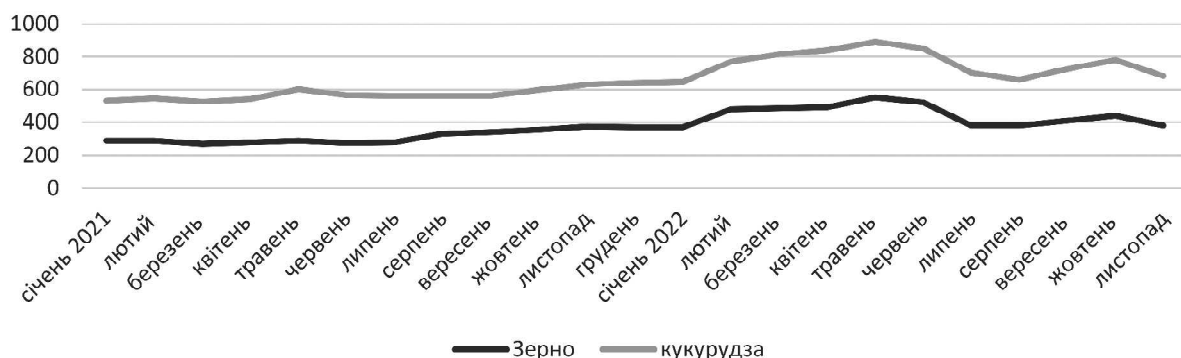

Рис. 5. Динаміка цін на зерно та кукурудзу за 1.01.2021 — 1.11.2022

Джерело: побудовано на основі [8].

розвиток сільського господарства, що передбачає розробку програм пільгового оподаткування та кредитування. Так, за словами заступника міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького, у бюджеті-2023 на потреби сільського господарства закладено 1 млрд грн, з них 350 млн грн для закладки садів та 20 млрд грн за програмою доступних кредитів. З іншого боку, цей обсяг фінансування недостатній для забезпечення продовольчої безпеки країни, тому, на думку експертів, основними джерелами фінансування аграрного сектору України можуть стати міжнародні гранти.

Ще одним заходом поліпшення продовольчої безпеки є створення Національної платформи продовольчої безпеки, яка забезпечує ефективну взаємодію між різними зацікавленими сторонами в галузі продовольчої безпеки. Ця платформа надає можливість об'єднати зусилля уряду, військових адміністрацій, громадськості, наукової спільноти, виробників продовольчої продукції, торговельних мереж та міжнародних організацій з метою забезпечення національної продовольчої безпеки. Така взаємодія відбувається в двох аспектах: розвиток економіки України у військовий час та забезпечення продуктами харчування населення, Збройні сили України та підрозділи тероборони [20]. Для забезпечення населення України безпечними та доступними продуктами харчування діє програма "Від лану до столу".

Забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни є складним та нестабільним процесом, управління яким повинно бути ситуативним. Прийняті раніше стратегії та державні програми "Про продовольчу безпеку" не працюють в умовах воєнного стану, тому необхідно скоригувати нормативні документи з урахуванням надзвичайної ситуації та ризиків. Наряду з запропонованими програмами доцільно розробити шляхи забезпечення продовольчої безпеки не лише на рівні держави, а і на рівні територіальних громад. Серед них можна запропонувати наступні:

1. Розвиток місцевого виробництва продуктів та диверсифікація постачання. Досвід окупації та блокування громад показав, що місцеве виробництво продуктів стає ключовим чинником забезпечення продовольчої безпеки, що скорочує шлях потрапляння продуктів харчування першої необхідності для домогосподарств.

2. Розширення запасів продуктів. За часів воєнного стану необхідно забезпечити достатні страхові запаси продуктів для покриття потреб домогосподарств та виробництва, якщо зовнішні поставки будуть обмежені або заблоковані. Для цього можна стимулювати розширення запасів продуктів на рівні держави, місцевих громад, підприємств та населення.

3. Розвиток мережі транспортування та зберігання. Для цього необхідно розробити альтернативні логістичні шляхи доставки продукції, розвивати мережу складських приміщень та консерваційних центрів.

4. Сприймання збереженню продуктивності сільськогосподарських підприємств, тому необхідно забезпечити їх фінансову підтримку з бюджетів територіальних громад та альтернативного доступу до необхідного обладнання та технологій.

5. Сприяння розвитку місцевих ринків продовольства шляхом забезпечення інфраструктури ринку для місцевих фермерів.

6. Забезпечення доступу до води. На рівні територіальної громади необхідно забезпечити підвоз питної та технічної води для населення в разі відключення світла, пошкодження водогонів та інших технічних споруд.

Регулювання продовольчої безпеки через війну на Україні потребує комплексного підходу та співпраці між різними державними та міжнародними організаціями з метою забезпечення безпеки та якості продуктів харчування.

Література:

1. Communication from the commission to the European Parliament, the European Council, the COUNCIL, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions (2022): Safeguarding food security and reinforcing the resilience of food systems COM/2022/133, final report. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:133:FIN>

2. Ensuring global food supply and food security (2022). European Commission. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/agri-food-supply-chain/ensuring-global-food-supply-and-food-security_en#a-contingency-plan-for-food-supply-and-food-security

3. Infographic — Ukrainian grain exports explained (2022). Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/>

4. Informal meeting of the Heads of State or Government Versailles Declaration 1 (2022) URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

5. FAO: website (2022). Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine — Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. Rome. URL: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>

6. Trading economics: website. URL: <https://tradingeconomics.com/spain/imports>

7. Гобела В. В., Мельник, С. І., Курляк, М. Д. (2022) Продовольча безпека України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. Цифрова економіка та економічна безпека, № 2 (02). С. 92—98.

8. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

9. Збарський В.К., Варченко, О. М. (2011) Глобальна продовольча криза: виклики для України. Економіка та управління АПК, Вип. 5 (85). С. 5-10

10. Зеленська О. О. (2012) Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. "Вісник ЖДТУ": Економіка, управління та адміністрування, (1 (59) Ч. 2). С. 108—112.

11. Джурик Н. Р., Майкова С. В. та інші (2011) Продовольча безпека України. Науковий вісник НЛТУ України, 21 (4). С. 189—195.

12. Капріле А., Пішонта Е. (2022). Війна Росії проти України: вплив на глобальну продовольчу безпеку та відповідь ЄС BRIEFING. Дослідницька служба Європейського парламенту. жовтень. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733667/EPRS_BRI\(2022\)733667_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733667/EPRS_BRI(2022)733667_XL.pdf)

13. Карасьова Н. А. (2014) Світова продовольча криза та перспективи аграрного сектору України. Магістеріум. Економічні студії, Випуск 56. С. 59—62.

14. Колісниченко Н. М. (2022). Глобальна продовольча криза, спричинена війною в Україні: виклики для управління. Економіка і організація управління, № 2 (46). С. 9—14.

15. Мудрак Р. (2022) Вплив Російсько-Української війни на глобальне та внутрішнє продовольче забезпечення. Вісник Хмельницького національного університету, № 3. С. 294—298.

16. Обух В (2022). Відновлення агровиробництва: поточні завдання і повоєнні надії. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3624788-vidnovlennia-agrovirobnictva-potocni-zavdanna-i-povoenni-nadii.html>

17. Павловська І. Г. (2022). Розвиток підходів до трактування поняття "продовольча безпека". Проблеми економіки. № 3 (53). С. 52—61. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-52-61>

18. Полунєєв Ю. В. (2011). Світова продовольча криза: глобальний голод чи конкурентна перевага для України? Агросвіт, (16). С. 2—5.

19. Родінова Н., Дергач, А., Гудзь, Г. (2022). Світова продовольча криза як наслідок російсько-української війни. Економіка та суспільство, (40). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25>

20. Скриньковський Р., Горбонос Ф., Цюх С., Хмиз М. Я., Процевят О. & Князь С. (2022). Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". № 8.

21. Названо причини суттєвого подорожчання яєць (2022). Agronews: головні аграрні новини. URL: <https://agronews.ua/>

References:

1. Communication from the commission to the European Parliament, the European Council, the COUNCIL, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions (2022), "Safeguarding food security and reinforcing the resilience of food systems COM/2022/133, final report", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM-2022:133:FIN> (Accessed 28 Feb 2023).

2. European Commission (2022), "Ensuring global food supply and food security", available at: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/agri-food-supply-chain/ensuring-global-food-supply-and-food-security_en#a-contingency-plan-for-food-supply-and-food-security (Accessed 28 Feb 2023).

3. Council of the European Union (2022), "Infographic — Ukrainian grain exports explained", available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/> (Accessed 28 Feb 2023).

4. EU (2022) "Informal meeting of the Heads of State or Government Versailles Declaration 1", available at: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf> (Accessed 28 Feb 2023).

5. FAO: website (2022), "Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine — Findings of a nation-wide rural household survey", December 2022. Rome. <https://doi.org/10.4060/cc3311en>.

6. Trading economics: website (2023), available at: <https://tradingeconomics.com/spain/imports> (Accessed 28 Feb 2023).

7. Gobela, V.V., Melnyk, S.I. and Kurlyak, M.D. (2022), "Food security of Ukraine against the background of the war: assessment of the state and forecasting of trends", Digital economy and economic security, vol. 2 (02), pp. 92—98.

8. State Statistics Service of Ukraine: official website (2023), available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 Feb 2023).

9. Zbarsky, V.K. and Varchenko, O. M. (2011), "Global food crisis: challenges for Ukraine", Economics and management of agriculture, vol. 5 (85), pp. 5—10.

10. Zelenska O. O. (2012), "Food security system: essence and hierarchical levels", Bulletin of ZHTU: Economics, management and administration, vol. 1(59), no. 2, pp. 108—112.

11. Djurik N. R., Maikova S. V. and others (2011), "Food security of Ukraine", Scientific bulletin of NLTU of Ukraine, vol. 21 (4), pp. 189—195.

12. Caprile, A. and Pishonta, E. (2022), "Russia's war against Ukraine: impact on global food security and the EU's response BRIEFING", Research Service of the European Parliament, [Online], October, available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733667/EPRS_BRI\(2022\)733667_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733667/EPRS_BRI(2022)733667_XL.pdf) (Accessed 28 Feb 2023).

13. Karasyova, N. A. (2014), "World food crisis and prospects of the agricultural sector of Ukraine", Magisterium. Economic Studies, vol. 56, pp. 59—62.

14. Kolisnichenko, N. M. (2022), "The Global Food Crisis Caused by the War in Ukraine: Challenges for Management", Economics and Management Organization, vol. 2 (46), pp. 9—14.

15. Mudrak, R. (2022), "Impact of the Russian-Ukrainian War on Global and Domestic Food Security", Bulletin of the Khmelnytskyi National University, vol. 3, pp. 294—298.

16. Obukh, V (2022), "Restoration of agricultural production: current tasks and postwar hopes", Multimedia platform of foreign language of Ukraine, [Online], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3624788-vidnovlennia-agrovirobnictva-potocni-zavdanna-i-povoenni-nadii.html> (Accessed 28 Feb 2023).

17. Pavlovskaya, I. G. (2022), "Development of approaches to the interpretation of the concept of "food safety", Problems of the economy, vol. 3 (53), pp. 52—61, DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-52-61>

18. Poluneev, Yu. V. (2011), "World food crisis: global hunger or competitive advantage for Ukraine", Agrosvit, vol. 16, pp. 2—5.

19. Rodinova, N., Dergach, A. and Gudzy, G. (2022), "The world food crisis as a consequence of the Russian-Ukrainian war", Economy and society, vol. 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25>

20. Skrynkovsky, R., Gorbonos, F., Tsyukh, S. and others (2022), "Trends and issues of food security of Ukraine in the conditions of war", International scientific journal "Internauka", Series: Economic Sciences, vol. 8.

21. Agronews: the main agricultural news (2022), "The reasons for the significant increase in the price of eggs are named", available at: <https://agronews.ua/> (Accessed 28 Feb 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2023 р.

L. Tarasovych,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Management and Marketing, Polissia National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0740-6567>

M. Yareмова,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Tourism, Polissia National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0740-6567>

O. Vlasenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of the Department of Management and Marketing, Polissia National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-1104>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.46

STRATEGIC MARKETING IN THE MANAGEMENT SYSTEM: BUSINESS ADAPTATION TECHNOLOGY UNDER GLOBAL CHALLENGES

Л. В. Тарасович,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет

М. І. Яремова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет

О. П. Власенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет

СТРАТЕГІЧНИЙ МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ:
ТЕХНОЛОГІЯ БІЗНЕС-АДАПТАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

The article substantiates that the formation of the strategic marketing paradigm in its current form resulted from a strengthening of the role of marketing as a tool for the strategic management of business processes, which shapes the strategic orientation of the enterprise and determines its competitive status. It is highly relevant for business entities to involve strategic marketing tools from the perspective of their implication as a crucial component of the overall management system, whose primary task is to develop an appropriate marketing strategy based on the identification of competitive advantages and the implementation of strategic development goals.

The focus is on the technology used for the formulation and implementation of marketing strategies for business entities, taking into account the innovative management aspect, which enables business adaptation in the face of global challenges. It is suggested that this approach serves as a lever for ensuring the economic interests of the enterprise and contributes to compliance with the imperatives of marketing management. The place of strategic marketing in the structure of marketing management is determined by covering the stage of marketing planning in terms of setting marketing goals, identifying and attracting internal reserves, forming an information case, and forecasting the development of business entities with the help of strategic marketing tools and technologies (advertising campaigns, sales promotion methods, propaganda, individual trade events, etc.).

It is substantiated that the use of strategic marketing tools in business processes should be carried out according to a situational approach, which entails considering both certain features at a particular moment in time and the dynamics of transformational changes over a certain long-term period. This will make it possible to develop an adequate marketing strategy that is backed by resource capacity and that is as close as possible to the actual market situation and the conjuncture of market fluctuations.

В статті обгрунтовано, що становлення парадигми стратегічного маркетингу в його сучасному форматі відбулося у зв'язку із посиленням ролі маркетингу як дієвого інструмента стратегічного управління бізнес-процесами, що визначає стратегічну орієнтацію підприємства, формує його бізнес-портфель, ідентифікує цільову аудиторію, конкурентний статус та місце на ринку. Для суб'єктів бізнесу залучення інструментів стратегічного маркетингу є гостро актуальним з позицій його імплікації як незамінного елемента загальної системи менеджменту, ключовим завданням якого вбачається розробка та імплементація адекватної маркетингової стратегії на основі ідентифікації конкурентних переваг та реалізації цілей стратегічного розвитку.

Зосереджено увагу на технології розробки та реалізації маркетингової стратегії суб'єктів господарювання з урахуванням інноваційного управлінського аспекту, що уможливорює бізнес-адаптацію в умовах глобальних викликів. Аргументовано, що такий підхід виступає важелем забезпечення економічних інтересів підприємства та сприяє дотриманню імперативів маркетингового менеджменту в частині піднесення ролі бізнесу в реалізації цілей сталого розвитку. Місце стратегічного маркетингу в структурі маркетинг-менеджменту визначено з позицій охоплення етапу маркетингового планування у частині постановки маркетингових цілей, виявлення та залучення ендогенних резервів, формування інфокейсу, прогнозування розвитку суб'єктів бізнесу за допомогою інструментів та технологій стратегічного маркетингу (реklamних кампаній, методів формування попиту та стимулювання збуту, пропаганди, індивідуальних торгових заходів та ін.).

Обгрунтовано, що використання інструментів стратегічного маркетингу у бізнес-процесах слід здійснювати за ситуаційним підходом, що передбачає урахування не лише певних особливостей у конкретний момент часу, а й динаміку трансформаційних зрушень у визначеному довгостроковому періоді. Це уможливить формування адекватної ресурсно підкріпленої маркетингової стратегії, максимально наближеної до реальної ринкової ситуації та кон'юнктурних викликів бізнес-середовища.

Key words: strategic marketing, marketing strategy, marketing management, business entity, marketing decisions.

Ключові слова: стратегічний маркетинг, маркетингова стратегія, маркетинговий менеджмент, суб'єкт бізнесу, маркетингові рішення.

GENERAL PROBLEM STATEMENT AND ITS CONNECTION TO IMPORTANT SCIENTIFIC AND PRACTICAL TASKS

The global nature of market transformations requires a rethinking of the role of strategic marketing in shaping business development imperatives. The formation of the strategic marketing paradigm in its current form resulted from a strengthening of the role of marketing as a tool for the strategic management of business processes, which shapes the strategic orientation of the enterprise and determines its status in the competitive market. In other words, marketing management becomes an indispensable attribute of the creation and implementation of the overall strategy of the enterprise development. Its complexity is determined by the fact that managerial decisions are subject to constant conjuncture fluctuations and are impacted by a complex of economic, political, psychological, and social factors. This necessitates quick adap-

tation in the business environment. Therefore, the marketing strategy should be viewed in the context of the implementation of the overall strategy of the enterprise, and its development should be based on strategic orientation.

ANALYSIS RECENT PUBLICATIONS AND RESEARCH

Numerous researchers from Ukraine have written about the topic of the development of strategic marketing in business, including M. Bagorka, L. Balabanova, A. Babachenko, T. Ustik, V. Bondarenko, M. Dmytruk, B. Zamiatin, M. Kruglov, Ye. Loiko, L. Melnyk, I. Petrova, V. Ponomarenko, L. Protsenko, Ye. Romat, A. Starostin, I. Tereshchenko, Z. Tiagunova, V. Kholod, Z. Shershniyova, L. Shulga and other [1—9]. Noting the value of these researchers' work, we point out that the issues of determining the position of strategic marketing in the enterprise's management system

Table 1. Divergent description of operational and strategic marketing

Operational marketing	Strategic marketing
Action-oriented	Analytical orientation
Existing opportunities	New opportunities
Variables not related to goods	Variables related to goods
Stable environment	Dynamic environment
Reactive behaviour	Preventive behaviour
Daily management	Long-term management
Marketing department	Cross-functional organization

Source: adapted based on [8].

as a contemporary technology for business adaptation under conditions of global challenges requires in-depth study, which determines the relevance of this study.

PURPOSE OF THE STUDY

The purpose of the study is to provide theoretical substantiation of the essence of strategic marketing and determine its place in the enterprise's management system as a technology of business adaptation under global challenges.

PRESENTATION OF BASIC MATERIAL OF THE RESEARCH

The acceleration of globalization processes and the deepening economic crisis actualize the need to create and apply new approaches to the organization and conduct of business. One of these approaches is strategic marketing. It is a contemporary concept of producing and selling products based on market requirements. According to its content, marketing as a management function is intended to assure the creation and application of a marketing strategy (its design, functional feasibility, implementation tools, information support, etc.), which constitutes strategic initiatives in the process of the implication of marketing technologies in business. According to this viewpoint, strategic marketing is a component of strategic management and marketing management of business entities. A review of literary sources shows that both Western and domestic researchers have taken into account the interpretation of the strategic marketing concept and the process of developing a marketing strategy in many of their works. Due to the multifaceted nature of the "strategic marketing" concept, there is currently no unified

definition. According to the definition of M. Dmytruk, "strategic marketing is an intellectual activity of studying, marketing analysis, and forecasting the state of the external and internal environment of the enterprise in order to participate in defining the enterprise's mission and goals, creating a strategy for its development, and forming favorable prerequisites for its effective implementation, which would provide the enterprise and the goods, services, or ideas it produces to achieve competitive advantages" [5, p. 52]. V. Bondarenko and Z. Tiagunova suggest considering strategic marketing as a crucial integral part of the strategic management of the enterprise. The position of strategic marketing in the marketing management structure of the enterprise is determined by the fact that it encompasses the stage of marketing planning in terms of setting marketing objectives and developing marketing strategies" [4, p. 8]. Strategic marketing, according to L. Balabanova, is first and foremost a modern stage of implementing a strategic approach to enterprise management [3, p. 8]. It is also an analytical process intended to identify market needs and its expected evolution. It is primarily an analysis of the needs of individuals and organizations [3, p. 40].

Based on the generalization of existing scientific approaches, it is evident that strategic marketing is an indispensable element of a business entity's management system, the primary task of which is to develop an appropriate marketing strategy based on the identification of competitive advantages in terms of the implementation of marketing goals and the solution of strategic development tasks. In view of this, strategic marketing determines the efficiency of the enterprise in the context of conceptualizing its strategic ambitions, which makes it different from operational marketing (Table 1).

The need for timely and ongoing monitoring of the marketing environment and, on this basis, the creation of a pertinent information case for the development of tools and technologies for adaptation to conditions of increased uncertainty are both necessitated by the aggravation of socioeconomic challenges in business. Under such circumstances, strategic marketing is intended to provide appropriate marketing support for business processes in a strategic perspective. Fig. 1 illustrates the technology of strategic marketing from the standpoint of ensuring the systematic development of business entities.

Despite being given autonomy in managerial decision-making, economic entities today frequently lack the motivation for strategic forecasting and building a strategic development model. At the same time, concentrating solely on short-term performance and taking into account only actual data (limited to a specific time interval) does not ensure strategic effectiveness. This confirms the expediency of creating a marketing business plan that is focused on achieving the mission of the business entity and is oriented towards meeting the needs of the target market in a strategic perspective.

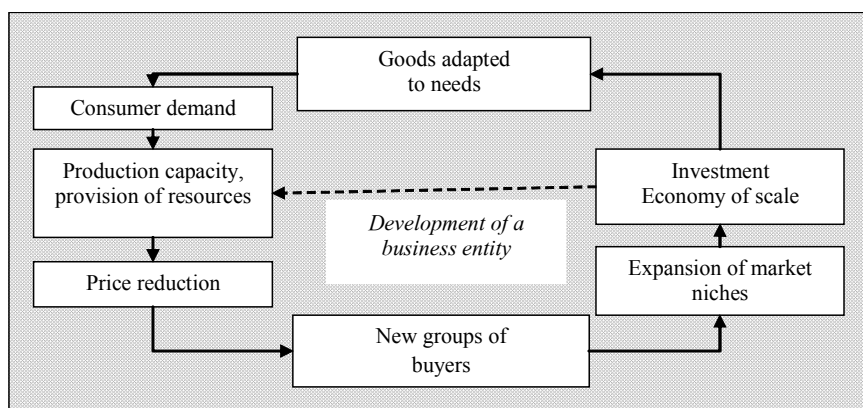

Fig. 1. Technology of strategic marketing from the standpoint of ensuring the systematic development of business entities

Source: based on [1; 3; 5; 7].

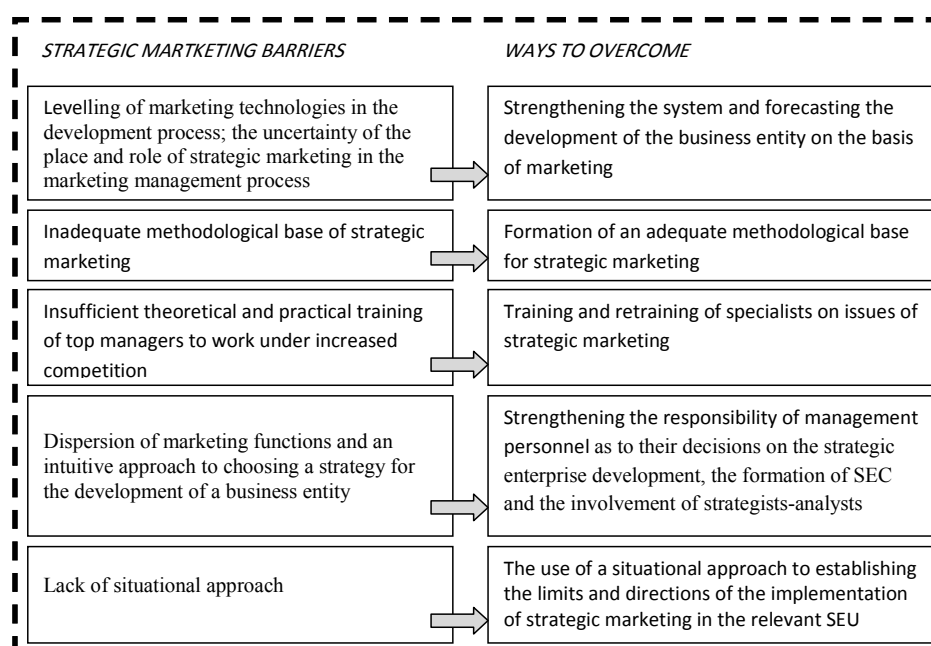

Fig. 2. Explication of strategic marketing barriers that business entities face and ways to overcome them

Source: author's research.

The successful operation of business entities in the context of market relations requires high-quality and effective marketing management. One can determine the place of strategic marketing in the structure of marketing management by covering the stage of marketing planning in terms of setting marketing goals and developing a marketing strategy, which includes market segmentation, and determining the position of a business entity in it. In turn, the assessment of the strategic position is carried out to identify the correspondence of its real capabilities to the competitive environment and determine its place in it. Overall, the assessment of the potential of the enterprise and its market attractiveness makes it possible to obtain the anticipated result of the analytical stage, namely, the value of the strategic position, which serves as the foundation for decision-making regarding the formation and use of the entity's resources in terms of individual market segments. In light of this, analytical tools are crucial to achieving reliable and objective results of strategic analysis. Business entities are increasingly advised to concentrate on the development of more sophisticated, modern marketing management systems, which will aid in their gradual adaptation to the changing business environment, as the dangers of the external environment become more complex and diversified.

The driving forces of the market economy require a focus on the creation and application of adequate marketing strategies that can ensure the realization of the existing potential of business entities. It also emphasizes the need to expand the tools for achieving the defined objectives. The marketing strategy must be consistent with resource provision and resource potential, as well as external constraints. Under such circumstances, the use of strategic marketing in business activities is an undeniable argument (Fig. 2).

The efficient operation of contemporary enterprises complements the macro- and microeconomic development

of general social situations, organizational and legal forms of business organization, economic management methods, the established strategy for further development, etc. The place and role of strategic marketing in this process lies not only in the ability to comprehend and perceive the nature and causes of marketing fluctuations, establish the general trend of their development, model a strategic course for identifying the primary objectives of the enterprise's development, and create efficient strategies for achieving those objectives under the condition of bifurcations of the external business environment, but also in the ability to take into account changes in the enterprise's internal environment and, on this basis, enable their management through the awareness and competence of its consumers.

At present, the vast majority of managers of business structures, regardless of their organizational and legal form, make managerial decisions without proper monitoring of the specific features of running their own business. As a result, the development of a marketing strategy occurs in extremely unpredictable and risky circumstances, including due to the lack of adequate analysis and assessment of the significance of the influence of factors in the external business environment. In addition, the business entity has to concentrate not only on the state of the internal environment but also on developing a long-term policy, the implementation of which will enable it to develop in accordance with the chosen course.

The management strategy for business entity development is a plan of action in relation to the vector of their development in order to accomplish the set goals in the relevant market situation during a predetermined period. At the same time, a crucial strategic goal is to ensure one's own competitiveness, which is the basis of the development of the company's competitive advantages in the target market and serves as a major lever for making a decision on the employment of strategic marketing tools.

Strategic marketing should be integrated into business processes based on a situational approach, which involves considering not only specific features at a given moment in time but also the dynamics of transformations over a certain time range for a long-term period. This makes it possible to create a marketing strategy with the maximum approximation to the situations occurring in the market. The technologies of the situational approach should be used in the process of managing strategic marketing. This is related to the following aspects: first, its adaptability and uniqueness make it possible to apply it in accordance with the immanent marketing strategy in view of their uniqueness and difference; second, the variability and unpredictability of the business entity's external environment complicate setting and solving optimization tasks. A calculated future development path is called a strategy. Therefore, what today seems ideal might no longer be so in the future. This confirms the impracticality of strategic prediction based on the optimal scenario in a given time period; third, strategic marketing is distinguished by the application of a systemic approach to changes in the situation.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The majority of Ukrainian businesses currently operate in a challenging and uncertain environment, which proves the necessity of implementing strategic marketing ideas and technologies. To achieve marketing goals, business entities need to identify and maximally attract internal reserves, create an information case about the surrounding market environment, and forecast development with the help of strategic marketing tools and technologies, which are an indispensable part of the management system whose main task is to develop an adequate marketing strategy based on the identification of competitive advantages in the sphere of the realization of marketing goals and solving strategic development tasks.

Література:

1. Бабаченко Л. В. Стратегічний маркетинг у системі управління промисловим підприємством. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2017. Вип. 15. С. 11—15.
2. Багорка М. О., Устік Т. В. Обґрунтування вибору маркетингової стратегії управління підприємством. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. №5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-04-01>. (дата звернення: 22.02.2023).
3. Балабанова Л. В., Холод В. В., Балабанова І. В. Стратегічний маркетинг: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 612 с.
4. Бондаренко В., Тягунова З. Основні принципи стратегічного маркетингового планування на підприємстві. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/4307/1.pdf>. (дата звернення: 22.02.2023).
5. Дмитрук М. М. Стратегічний маркетинг: теоретичні основи та оцінка рівня імплементації в діяльності вітчизняних підприємств. С. 50—60. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/9047/1/09.pdf>. (дата звернення: 01.10.2019).
6. Петрова І., Лойко Є. Методичні засади розробки маркетингової стратегії підприємства. *Вчені записки*

Університету "КРОК". 2022. 1 (65). С. 95—104. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-65-95-10>. (дата звернення: 22.02.2023).

7. Проценко Л. Т. Стратегічний маркетинг в діяльності сучасних підприємств. *Маркетинг в Україні*. 2018. № 1. С. 122—129.

8. Разумов П. Стратегічний маркетинг. URL: <https://aboutmarketing.info/osnovy-marketynhu/strategicheskij-marketing/>. (дата звернення: 08.02.2023).

9. Шульга Л. В., Терещенко І. О., Шарлай О. В. Сучасні маркетингові стратегії управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8192> (дата звернення: 22.02.2023).

10. Tarasovych L., Yareмова M. Coherence of Marketing Imperatives for Managing the Development of Socio-Economic Systems. *Scientific Horizons*. 2021. Vol. 24, No. 7. P. 81—89. DOI: 10.48077/sci-hor.24(7).-2021.81-89.

References:

1. Babachenko, L. V. (2017), "Strategic marketing in the management system of industrial enterprise", *Nauk. visnyk Uzhhorods'koho nats. un-tu*, vol. 15, pp. 11—15.
2. Bahorka, M. O. and Ustik, T. V. (2022), "Justification of Choice of Marketing Strategy of Enterprise Management", *Problemy suchasnykh transformatsij. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 5. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-04-01>.
3. Balabanova, L. V., Kholod, V. V. and Balabanova, I. V. (2012), *Stratehichnyj marketynh [Strategic marketing]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Bondarenko, V. and Tiahunova, Z. (2015), "Main principles of strategic marketing planning in an enterprise", available at: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/4307/1.pdf> (Accessed 22.02.2023).
5. Dmytruk, M. M. (2003), "Strategic marketing: theoretical foundations and assessment of the level of implementation in the activities of domestic enterprises", available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/9047/1/09.pdf> (Accessed 01.10.2019).
6. Petrova, I. and Lojko, Ye. (2022), "Methodical approach to developing the enterprise marketing strategy", *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, vol. 1 (65), pp. 95—104. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-65-95-10>.
7. Protsenko, L. T. (2018), "Strategic marketing in the activities of modern enterprises", *Marketynh v Ukraini*, vol. 1, pp. 122—129.
8. Razumov, P. (2019), "Strategic marketing", available at: <https://aboutmarketing.info/osnovy-marketynhu/strategicheskij-marketing/> (Accessed 08.02.2023).
9. Shulha, L., Tereshchenko, I. and Sharlai, O. (2020), "Modern marketing strategies of enterprise management", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8192> (Accessed 22.02.2023).
10. Tarasovych, L. and Yareмова, M. (2021), "Coherence of Marketing Imperatives for Managing the Development of Socio-Economic Systems", *Scientific Horizons*, Vol. 24, No. 7, pp. 81—89. DOI: 10.48077/sci-hor.24(7).-2021.81-89.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2023 р.

*M. Shevchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting
and Finance, National Technical University "Kharkov Polytechnic Institute"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2165-9907>*

*V. Havryliuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Assistant of the Department of Finance,
Banking, Insurance and Electronic Payment Systems,
Institution of Higher Education "Podilskyi State University"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4685-5544>*

*O. Rudych,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Bila Tserkva National Agrarian University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4594-2590>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.51

CRYPTOCURRENCIES AND TRADITIONAL FINANCIAL INSTRUMENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS AND PERSPECTIVES

*М. М. Шевченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"*

*В. М. Гаврилюк,
к. е. н., доцент, асистент кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних
платіжних систем, Заклад вищої освіти "Подільський державний університет"*

*О. О. Рудич,
к. е. н., доцент кафедри фінансів банківської справи та страхування,
Білоцерківський національний аграрний університет*

КРИПТОВАЛЮТИ І ТРАДИЦІЙНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ

Over the past few years, cryptocurrencies have become popular and are being used just as actively as traditional financial instruments. What is specific about cryptocurrencies is that they are only digital assets, but they can be used for storing and transferring significant sums of money (with low fees and no intermediaries), as well as for converting into fiat money. Despite the popularity of cryptocurrencies, traditional financial instruments remain the basis of the global economy due to their regulation. The advantages and disadvantages inherent in traditional financial instruments and cryptocurrencies shape the prospects for the development of each of these systems, taking into account that each user has their own considerations regarding the acceptability of profitability and riskiness of operations. The study aims to provide opportunities for comparative analysis of cryptocurrency and traditional financial instruments and to determine their development prospects. The results of the study demonstrate that the use of cryptocurrencies for transactions, combined with their advantages such as decentralization, anonymity, and fast transaction processing (compared to banking transactions), increases transaction profitability while also offering relative security and stability against external factors. However, the disadvantages of cryptocurrency, including high volatility, low liquidity, lack of regulation and limited circulation, risk of losing access

keys and technical problems, and potential use for illegal transactions, collectively increase the complexity and risk of transactions with them. Regarding the use of traditional financial instruments, their advantages, such as safety and convenience, are increased when used in combination with other instruments (including smart investments, ease of use, easy understanding and accessibility for different categories of people, reliability, and a wide range of types and instruments). However, they are also limited by certain disadvantages that decrease the profitability of transactions with them (such as high commissions, low returns on some instruments, and risk of inflation). The study indicates prospects for the joint development of traditional financial instruments and cryptocurrencies, including the inclusion of cryptocurrencies in the financial services of traditional financial institutions, adaptation of electronic payment systems for cryptocurrencies to reduce transaction costs and increase their efficiency, and creation of hybrid new financial instruments that can be more efficient and convenient for users.

За останні кілька років криптовалюти стали популярними та використовуються так само активно, як і традиційні фінансові інструменти. Специфічним є те, що криптовалюти є лише цифровими активами, однак вони можуть бути використані для зберігання і переказування значних сум (з низькою комісією та без посередників), а також для конвертації у фіатні гроші. Незважаючи на популярність криптовалюти, традиційні фінансові інструменти залишаються основою для світової економіки через їх регульованість. Саме недоліки та переваги, властиві традиційним фінансовим інструментам та криптовалютам, формують перспективи для розвитку кожної з цих систем, зважаючи на те, що кожен їх користувач має власні міркування щодо прийнятності доходності та ризикованості операцій. Дослідження спрямоване на забезпечення можливостей для порівняльного аналізу криптовалют і традиційних фінансових інструментів та визначення перспектив їх розвитку. За результатами дослідження було доведено, що використання криптовалют для операцій, їх переваги у сукупності підвищують доходність операцій за рахунок децентралізації, анонімності та можливості швидкого виконання операцій (у порівнянні з банківськими транзакціями), а також відносної безпеки операцій та їх стійкості до зовнішніх чинників. У той же час недоліки криптовалюти (зокрема, її висока волатильність, низька ліквідність, брак регулювання та обмежений обіг, ризик втрати ключів доступу та виникнення технічних проблем, можливість використання для нелегальних операцій) у сукупності підвищують ризикованість та складність операцій з нею. Щодо використання традиційних фінансових інструментів, їх переваги у сукупності підвищують безпеку та зручність операцій з ними, хоча їм властиві недоліки, які обмежують доходність операцій з такими інструментами. За результатами дослідження виявлені перспективи спільного розвитку традиційних фінансових інструментів та криптовалют, зокрема: включення криптовалют до фінансових послуг традиційних фінансових установ; адаптації електронних платіжних систем криптовалют для зниження витрат на транзакції та підвищення їх ефективності; створення гібридних нових фінансових інструментів, які можуть бути більш ефективними та зручними для користувачів.

Key words: transaction security; digital assets; transactions; credit products; funds; bank deposits.

Ключові слова: безпека транзакцій; цифрові активи; транзакції; кредитні продукти; фонди; банківські депозити.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

In the last few years, cryptocurrencies have become popular and are being used as actively as traditional financial instruments. What is specific is that cryptocurrencies are only digital assets but they can be used to store and transfer significant amounts of them (with low fees and without intermediaries), as well as to convert them into fiat money. Additionally, many

cryptocurrency exchanges have been created in recent years (which allow buying and selling cryptocurrencies), as well as numerous new cryptocurrencies and related financial instruments. Therefore, investors can consider cryptocurrencies as part of their portfolio (to diversify their investments and investment risks). It's also beneficial to use cryptocurrencies for money transfers in international markets, where transfers through traditional banks can be very expensive and time-consuming.

Despite the popularity of cryptocurrencies, traditional financial instruments remain the backbone of the global economy. Traditional financial instruments are subject to

Table 1. Characteristics of the main types of cryptocurrencies

Types	Characteristics of cryptocurrencies	Forms	Features
Bitcoin	Global peer-to-peer electronic payment system with its own cryptocurrency based on blockchain technology, which allows parties to transact without intermediaries on behalf of a bank or other financial organization.	BTC (Bitcoin)	Anonymity ¹ Speed ² Security ³ Decentralization ⁴
altcoins (including stablecoins)	Other cryptocurrencies created after Bitcoin using electronic payment systems (blockchain networks where transactions are executed) or without them. This group includes stablecoins, which are a type of altcoin whose value is backed by something else.	ETH, XRP, LTC, BCH, USDT, USDC etc.	
Tokens (including DeFi tokens.)	Additional assets issued on the blockchain of a certain cryptocurrency (essentially, just units of account on a digital balance) can be used for various purposes, such as ownership in projects, participation in voting, receiving services, and so on.	UNI, LINK, SUSHI, AAVE, MKR etc.	

Note:

¹ Cryptocurrency transactions are anonymous.

² Cryptocurrency transactions can be executed very quickly, especially when compared to banking transactions.

³ Cryptocurrencies provide security for transactions and exchange of digital assets without intermediaries.

⁴ Cryptocurrencies are not dependent on governments and financial institutions, so they can be used in any country.

Source: Analytical information about cryptocurrencies has been published on the website minfin.com.ua, with reference to the source being Anton Svatyk, an expert on digital and virtual assets.

government and other regulatory oversight, which helps ensure a high level of safety and protection for investors while cryptocurrencies lack such regulation but have a higher potential for value appreciation. The price of cryptocurrencies is solely determined by supply and demand in the market, whereas the price of traditional financial instruments is based on fundamental indicators such as earnings for stocks. Cryptocurrencies are also more accessible to a wider audience, as they do not require specialized knowledge to invest in. Given the potential outlined above, many experts believe that cryptocurrencies may replace or complement traditional financial instruments in the future. Therefore, it's important to examine the differences between these two types of financial instruments and determine their advantages and systemic shortcomings.

THE ANALYSIS OF THE LAST RESEARCH AND PUBLICATIONS IN WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM IS BEGUN

Currently, among the studies dedicated to the issues of the general content and peculiarities of the use of cryptocurrencies and traditional financial instruments, the works of Hmyrin A., Drop Ya.B., Lavryk O.L., and Kovalenko T.A. stand out. It is on these works that the author relies in order to identify previously unresolved parts of the general problem regarding the differentiation between these two types of financial instruments and their usage peculiarities. At the same time, most of such studies specify the stages of transforming financial instruments into assets and liabilities, identify the general problems of using cryptocurrencies, but do not provide sufficient data to enable comparative analysis of cryptocurrencies and traditional financial instruments and determine their

development prospects. This has led to the choice of the research topic and direction, as well as its overall relevance.

FORMULATING OF ARTICLE PURPOSES (THE PURPOSE OF THE STUDY)

The aim of the article is to provide opportunities for comparative analysis of cryptocurrency and traditional financial instruments and to determine their development prospects.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

By its content, the category of cryptocurrency identifies digital assets that use cryptographic methods to protect transactions and control the creation of new units. Cryptocurrencies utilize blockchain technology, which allows information about transactions to be stored in a decentralized database that is distributed among a multitude of computers. It should be noted that currently, cryptocurrencies are conventionally divided into Bitcoin (a cryptocurrency created in 2009 under the pseudonym Satoshi Nakamoto), altcoins, and tokens. The main types of cryptocurrencies are characterized in Table 1.

Thus, the cryptocurrency market currently revolves around BTC (Bitcoin) as well as numerous altcoins (including stablecoins). The main types of these cryptocurrencies and their operating specifics are highlighted in Figure 1.

According to the data presented, it is evident that the majority of cryptocurrencies provide security for transactions and exchange of digital assets without intermediaries. Most cryptocurrencies are decentralized (as no government or financial institution controls them) and have limited issuance (which ensures the absence of inflation). As a result, additional assets (UNI, LINK, SUSHI,

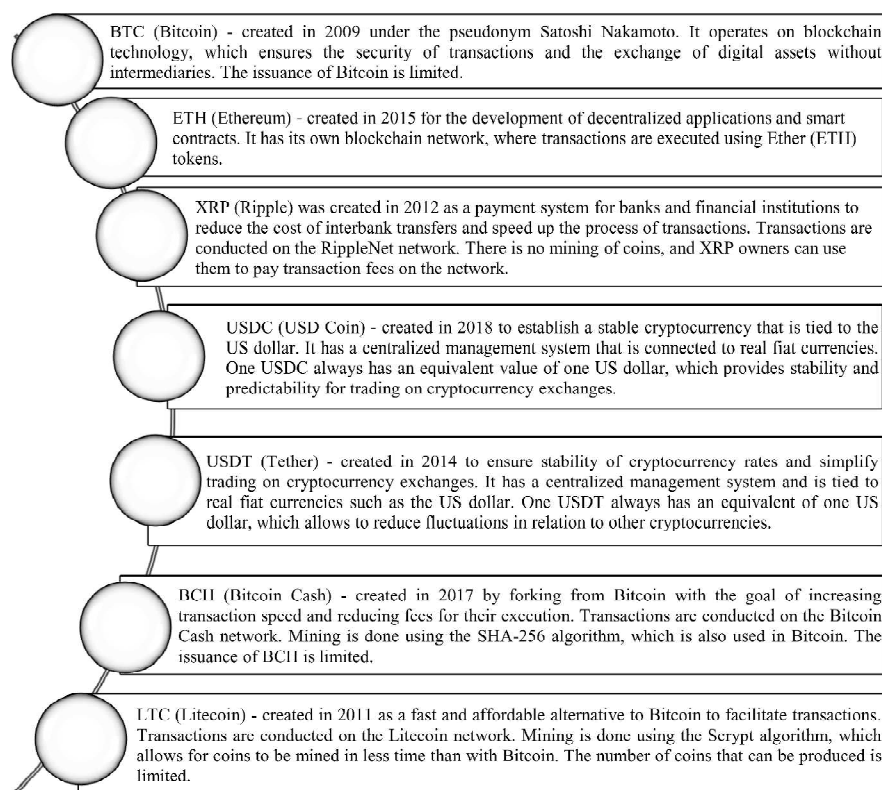

Fig. 1. Main types of cryptocurrencies and the specifics of their circulation

Source: Analytical information about cryptocurrencies has been published on the website minfin.com.ua, with reference to the source being Anton Svatyk, an expert on digital and virtual assets.

AAVE, MKR) issued on blockchain-based cryptocurrencies are quite attractive for investment because:

- 1) they can have various uses, including access to different products and services;
- 2) they can provide voting rights on the platform, the right to receive a portion of the profit paid by the platform, and much more;
- 3) they have a high potential for token price growth, which makes them attractive for investment.

For example, the UNI token (of the Uniswap protocol) is used for voting on proposals and changes to the protocol, as well as for providing liquidity on the exchange and receiving

commission rewards. Additionally, it can be used by users as a means of payment for transactions on the platform. The LINK token (of the Chainlink protocol) is used to pay for Chainlink services that allow blockchains to access external data, such as price data or weather conditions. The SUSHI token (of the SushiSwap exchange) allows users to exchange it, use it to pay for fees, and participate in voting for exchange management. The AAVE token (of the Aave protocol) allows users to borrow cryptocurrency without intermediary services, reduce transaction costs, and increase transaction processing speed. AAVE token holders have the right to vote in the protocol management process and receive certain benefits, such as discounts on transaction fees and interest rates on borrowed funds.

In addition, the entire cryptocurrency system is built on blockchain technology, where each transaction is recorded on a global public database (while each user can verify the transaction, they cannot influence it). However, each wallet (address) in the blockchain is not linked to the user's personal information (such as their name or email address). As a result, transaction participants can use pseudonyms or create new addresses for each transaction, making it difficult to trace operations and identify the user. Essentially, existing cryptocurrency payment systems allow transactions and exchange of cryptocurrency anonymously.

Traditional financial instruments refer to various types of financial assets and instruments used for savings, investment, lending, and carrying out various financial transactions, including bank deposits, stocks, bonds, funds, forex, credit products (Table 2).

Table 2. Characteristics of main types of traditional financial instruments

Financial instruments types	Instrument's characteristic	Species diversity	Features
bank deposits	Money deposited in a bank account that can generate interest income for the account holder.	Ordinary, urgent, cumulative, and so on.	Smart investments Ease of use Protection against inflation Easy to understand Availability for different categories of people Reliability Wide range of Social Responsibility
shares	Ownership in a company that allows the owner to receive a portion of the company's profits and participate in voting at the general meetings of shareholders.	Ordinary, privileged, nominal, etc.	
bonds	Financial instruments issued by companies or governments to attract capital for development. These instruments guarantee payment of interest and the return of the principal amount.	Corporate, state, municipal, nominated, etc.	
funds	investment portfolios in various assets that are managed by professional financial managers.	Index, promotional, bond, risk, balance, etc.	
forex	currency trading operations	Currency pairs, currency futures, options and other derivatives	
credit products	Financial instruments provided by banks and other financial institutions for obtaining financial support and conducting various operations.	Credit cards, loans for the purchase of goods, car loans, mortgages, loans for enterprises, etc.	

Source: formed based on [2].

Table 3. Advantages and disadvantages of cryptocurrencies and traditional financial instruments

Financial instruments	Advantages	Disadvantages	The general conclusion
cryptocurrencies	Decentralization Anonymity Speed Security Resilience to external factors	High volatility Low liquidity Lack of regulation and limited circulation Potential for use in illegal transactions Loss of access keys Technical issues	Taken together, these drawbacks increase the risk and complexity of operations. Taken together, the advantages increase the profitability of operations.
and traditional financial instruments	Smart investments Ease of use Inflation protection Ease of understanding Accessibility to different groups of people Reliability Wide selection Social responsibility	High fees Low returns on some instruments Inflation risk*	Taken together, these drawbacks limit the profitability of operations. Taken together, the advantages enhance the security and convenience of operations.

Note:

*Traditional financial instruments such as deposits and bonds may offer protection against inflation as they are usually guaranteed by banks or other financial institutions. However, if the inflation rate exceeds the interest rate offered by traditional instruments, the investor may lose some of their money in real terms.

Source: created based on [1; 2].

Traditional financial instruments are important components of the financial system and are used by individuals for saving, investing, and conducting various financial operations (which is facilitated by their wide variety, allowing investors to find the optimal option for their needs and regulation). Each of these instruments typically depends on centralized institutions and is used under the condition of client identification and reporting. Such requirements are necessary to prevent money laundering and terrorism financing, as well as to ensure the safety of clients and their funds.

In particular, banking deposits are not only one of the most common and reliable ways to store money, but also an important element of the financial system that ensures its stability. The primary role of banking deposits is to enable individuals and companies to keep their funds in a secure place and earn interest on them. Deposits in banks require identification of the person through the collection and verification of various client data.

Stocks are one of the most important traditional financial instruments used for investing and saving money. The primary role of this instrument is to enable companies to raise the necessary financial resources for business development and expansion. Typically, to engage in stock trading, a brokerage account is required. To open such an account, you will need to provide information about yourself, including your full name, address, date of birth, and other information required by the brokerage company. Additionally, when buying or selling stocks, the brokerage company may require additional identification, such as passport details or other forms of identification.

Bonds are one of the financial instruments issued to raise money. The main role of the instrument is to serve as a source of funding for various corporate and government projects that can raise significant amounts of money through the sale of bonds. Transactions involving bonds may be subject to various requirements, including identification requirements. Typically, banks and other

financial institutions have their own rules regarding the identification of clients who engage in bond transactions. Identification may require the collection of personal information, such as full name, address, date of birth, and document numbers such as a passport or driver's license. Additional documentation may be required to verify the information provided by the client. Some institutions may also use biometric identification technologies, such as fingerprint scanners, to provide an additional level of security.

Funds are a financial instrument used for investing money. The main role of the instrument is to invest money under collective investment schemes (where funds collected from many investors are pooled together and invested in various assets to increase capital and earn interest, dividends, and other income). In most countries where regulation of this sector exists, funds are subject to regulatory oversight and must comply with a number of requirements. One such requirement is identity verification. Anyone wishing to invest in a fund must confirm their identity and provide the necessary documentation to transact and invest funds.

Forex is a type of financial instrument used for trading various trading instruments such as currency pairs, currency futures, options, and other derivatives. The main role of the instrument is to conduct currency exchange operations in order to ensure economic stability and financial security (the currency market). According to international standards such as KYC (Know Your Customer), banks and brokers in the Forex market must comply with requirements for identifying their clients and monitor their financial transactions to the broker for personal identification or conduct identification via video communication.

Credit products are a type of financial instrument used to help financial institutions and individuals carry out various financial transactions. The main role of the instrument is to provide financial support to people and

businesses in need of money for various purposes (such as buying real estate, a car, financing a business, paying for vacations, medical services, and much more). One of the requirements for obtaining a credit product is identification. This means that a bank or other financial institution must verify that the client who applies for a loan is who they claim to be and has the right to carry out financial transactions. To do this, the bank usually collects various documents, such as a passport, income statement, extract from the Unified State Register of Legal Entities, and so on.

According to the provisions given, both cryptocurrencies and traditional financial instruments have their own advantages and disadvantages, and they can be used for different financial needs (Table 3).

Regarding the use of cryptocurrencies for transactions, their advantages include independence from governments and financial institutions (decentralization: cryptocurrencies); attractiveness to those who want to maintain their privacy (anonymity); the ability to execute transactions quickly, especially compared to bank transactions (speed); transaction security and exchange of digital assets without intermediaries; dependence only on the availability of mined cryptocurrencies and demand for them (resilience to external factors).

It's important to understand that cryptocurrencies are a very new and rapidly growing market, which can be quite complex and risky for those who do not fully understand it. In particular, the use of cryptocurrencies for transactions has significant drawbacks, as:

- the cryptocurrency exchange rate can change quickly and unpredictably, creating a risk for investors and traders (due to high volatility);
- most cryptocurrencies have limited liquidity, so buying or selling can be restricted;
- most cryptocurrencies are not regulated by governments or central banks (because is absent or underdeveloped legislative framework for cryptocurrency transactions), making virtual currency circulation largely in the shadows;
- if a user loses their access key to their wallet, they will lose access to their cryptocurrencies and will not be able to recover them (loss of access keys);
- cryptocurrencies can be vulnerable to technical issues such as hacker attacks or system failures, which can result in user funds loss.

Additionally, anonymity and lack of regulation may facilitate the use of cryptocurrencies for criminal purposes such as money laundering or terrorism financing.

In fact, it can be stated that the identified advantages and disadvantages of cryptocurrencies limit their circulation and, in some cases, deter major creditors and investors who are willing to develop the cryptocurrency market.

Regarding operations with traditional financial instruments, they have significant advantages, including:

- the ability to make smart investments (in particular, stocks and bonds can be a wise choice for those seeking stable and secure investments);
- ease of use (they are available for use in most countries);

— the ability to protect investments from inflation (most traditional financial instruments, such as deposits and bonds, provide inflation protection);

— simple and understandable rules and conditions of use, which ensure accessibility for different categories of people, including those who have no experience in investing;

— a certain level of reliability, as they are backed by the government or financial institutions;

— a wide variety of types, which allows investors to find the optimal option for their needs.

In addition, most traditional financial instruments have social responsibility, as their use helps to develop the economy and promotes social development.

Despite significant advantages, operations with traditional financial instruments have low disadvantages that in some cases greatly limit their profitability. The main and most significant disadvantage, in our opinion, is high fees and expenses (including ongoing asset management fees or transaction fees, which can reduce investment returns and value). In addition, some traditional investment instruments (such as bank deposits) may have very low returns (making them less attractive to investors seeking high returns) and are subject to the risk of loss of value in case of inflation (when the inflation rate exceeds the interest rate offered by traditional instruments, investors may lose a portion of their funds in real terms). Also, inflation risk may be associated with currency exchange risk. For example, if an investor invests in deposits denominated in a foreign currency, changes in the exchange rate can affect the real value of their investment.

The advantages and disadvantages inherent in traditional financial instruments and cryptocurrencies shape the prospects for the development of each system, considering that each user has their own considerations regarding the acceptability of returns and the risks associated with transactions. Moreover, traditional financial instruments and cryptocurrencies can coexist and even interact with each other. In many countries, companies and banks have already added cryptocurrencies to their financial services, allowing customers to exchange their traditional currency for cryptocurrencies and vice versa. Some of the countries where cryptocurrencies can be used within financial services include the United States, Canada, the United Kingdom, Australia, Germany, Japan, Switzerland, China, and India. Additionally, in some countries such as Sweden and Norway, it is possible to use cryptocurrencies to pay for goods and services at select stores and restaurants. Many banks are also working on developing their own cryptocurrencies or implementing blockchain technology into their processes.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

According to the research results, it has been proven that the use of cryptocurrencies for transactions, and their advantages in aggregate increase the profitability of transactions due to decentralization, anonymity, and the possibility of quick execution of transactions (compared to banking transactions), as well as relatively secure operations and their stability to external factors. At the

same time, the disadvantages of cryptocurrencies (in particular, their high volatility, low liquidity, lack of regulation and limited circulation, the risk of losing access keys and technical issues, and the possibility of use for illegal transactions) in aggregate increase the risk and complexity of operations with it. As for the use of traditional financial instruments, their advantages in aggregate increase the security and convenience of operations with them (including smart investments, ease of use, easy understanding, and accessibility for different categories of people, reliability, and a wide choice of types and forms of instruments, etc.). However, they also have disadvantages that limit the profitability of operations with such instruments (such as high fees, low returns on some instruments, and inflation risk). Thus, the advantages and disadvantages that are inherent in traditional financial instruments and cryptocurrencies shape the prospects for the development of each of these systems, considering that each of their users has their considerations regarding the acceptability of profitability and risk of operations.

Based on the research results, it is evident that traditional financial instruments and cryptocurrencies can coexist and even interact through special gateways. Therefore, the prospects for the joint development of traditional financial instruments and cryptocurrencies could include: integrating cryptocurrencies into traditional financial institution services (allowing greater access to financial services for people who previously did not have the opportunity or did not want to use traditional banking services); adapting electronic payment systems for cryptocurrencies to reduce transaction costs and increase efficiency (as they do not require intermediaries and provide speed and security of operations); creating hybrid new financial instruments that may be more efficient and convenient for users.

The prospects for further research in this direction lie in the use of the obtained results to develop an approach to the coexistence of traditional financial instruments and cryptocurrencies, which can lead to improved regulation and the creation of more efficient rules for financial transactions.

Література:

1. Гмирін А. Криптовалютна індустрія: чи скористається Україна її можливостями? Економічна правда, 2021, <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/10/670792/> (дата звернення: 01.10.2022).
2. Дропа Я.Б. Фінансові інструменти формування ресурсів у національній економіці в умовах глобалізації, Гроші, Фінанси і кредит, 2017, Вип. 16. С. 682—687.
3. Лаврик О.Л. Коваленко Т. А. Інструменти фінансового ринку в умовах глобалізації, Економічний аналіз: зб. наук. Праць, Тернопільський національний економічний університет, 2017. Т. 27. № 4. С. 133—138.
4. Мандрик В.О., Гуль І.Г., Мороз В.П. Сучасні тенденції та перспективи використання криптовалют: досвід для України, Причорноморські економічні студії, 2019, Вип. 39 (2), С. 67—72.
5. Простобанк Консалтинг. Огляд цифрових криптовалют, 2020 URL: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/oglyad_tsifrovih_kriptoalyut (дата звернення: 01.10.2020).

6. Федорова Ю. В. Криптовалюти та їх місце у фінансовій системі. Науковий вісник Мукачівського державного університету, Економіка та суспільство, 2018, Вип. № 15. С. 771—774.

References:

1. Hmyrin, A. (2021), "Cryptocurrency industry: does Ukraine take advantage of its opportunities?", *Ekonomichna pravda*, available at.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/10/670792/> (Accessed: 01.10.2022)
2. Dropa, Y.B. (2017), "Financial instruments for the formation of resources in the national economy in the conditions of globalization", *Hroshi, Finansy i kredyt*, Vol. 16, pp. 682—687.
3. Lavryk, O.L. and Kovalenko, T.A. (2017), "Instruments of the financial market in the conditions of globalization", *Ekonomichnyy analiz: zb. nauk. Prats'*, Ternopil's'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet, Vol. 27 (4), pp. 133—138.
4. Mandryk, V.O., Gul, I.G. and Moroz, V.P. (2019), "Modern trends and prospects for the use of cryptocurrencies: experience for Ukraine", *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, Vol. 39 (2), pp. 67—72.
5. Prostobank Consulting (2020), "Overview of digital cryptocurrencies", available at.: https://bankchart.com.ua/e_banking/statti/oglyad_tsifrovih_kriptoalyut (Accessed: 01.10.2020).
6. Fedorova, Yu.V. (2018), "Cryptocurrencies and their place in the financial system", *Naukovy visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomika ta suspilstvo*, Vol. 15. pp. 771—774.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

К. В. Завгородній,
к. е. н., ДП "Виробниче об'єднання" Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7953-3971>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.58

ПРОГНОЗНІ МОДЕЛІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ І СОЦІУМУ В УМОВАХ ВІЙНИ

K. Zavgorodniy,
PhD in Economics, State Enterprise "Production Association
Southern Machine-Building Plant named after A.M. Makarov", Ukraine

PREDICTIVE MODELS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AND SOCIETY IN CONDITIONS OF WAR

Метою статті є дослідження прогнозних моделей інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни. Обґрунтовано перехід до формування моделі інклюзивного розвитку національної економіки, що передбачає рух "від майбутнього до теперішнього". Доведено, що всупереч зруйнованій інфраструктурі та значним втратам економічного потенціалу, Україна має шанс для повного реінжинірингу діючої моделі. Відповідний процес враховуватиме унікальний досвід, який здобувається у боротьбі; адаптивним, згуртованим та висококваліфікованим трудовим ресурсам; міжнародну підтримку та перспективи вступу в Європейські економічні структури. Визначено, що це є можливістю позбутися гальмуючих чинників, серед яких корупція, зарегульованість економічних процесів, відсутність соціальної справедливості та неефективність судової системи, олігархічного впливу.

Результатами дослідження показали, що військова агресія, яку розпочала Російська федерація проти України у лютому 2022 року, привела до втрати близько 40% реального ВВП, внаслідок ракетних ударів пошкоджено понад 50% енергетичної інфраструктури, численні руйнування соціальної та виробничої інфраструктури у прикордонних містах оцінюються на суму понад 400 млрд. доларів США. До найбільш болючих і суттєвих втрат економічного потенціалу внаслідок військових дій є втрати людського капіталу та тимчасова втрата контролю над окупованими територіями.

Наголошено, що продовження військових дій несе ризики подальших руйнувань, економічного спаду та не прогнозованих значень економічного потенціалу нашої країни станом до закінчення війни. Розроблення сценарних моделей розвитку економіки і суспільства та стратегічних планів відновлення й розвитку соціально-економічних систем є важливим кроком та сигналом, що дозволить оперативно та ефективно приймати рішення та розвивати інклюзивну економіку у післявоєнний період.

Визначено, що при проектуванні моделі інклюзивного розвитку варто застосовувати комбінацію сучасних підходів прогнозування та проектування соціально-економічних моделей. Наголошено, що до таких методів можна віднести: форсайт, реінжиніринг та дизайн. Відповідні інструменти, доповнені якісними інформаційним забезпеченням та із залученням експертного середовища, дозволять знайти найбільш оптимальні моделі розвитку національної економіки в умовах стратегічної невизначеності.

The purpose of the article is to study predictive models of the inclusive development of the national economy and society in the conditions of war. The transition to the formation of a model of inclusive development of the national economy, which involves the movement "from the future to the present", is substantiated. It has been proven that despite the destroyed infrastructure and significant losses of economic potential, Ukraine has a chance for a complete reengineering of the current model. The appropriate process will consider the unique experience gained in combat; adaptive, cohesive, and highly qualified labor resources; international support, and prospects for joining European economic structures. It was determined that this is an opportunity to eliminate inhibiting factors, including corruption, regulation of economic processes, lack of social justice, and inefficiency of the judicial system, oligarchic influence.

The results of the study showed that the military aggression launched by the Russian Federation against Ukraine in February 2022 led to the loss of about 40% of real GDP, more than 50% of energy infrastructure was damaged as a result of missile strikes, numerous destructions of social and industrial infrastructure in border cities are estimated at more than 400 billion US dollars. Among the most painful and significant losses of economic potential due to military operations are the loss of human capital and the temporary loss of control over the occupied territories.

It was emphasized that the continuation of military operations carries the risks of further destruction, economic decline, and unforecasted values of the economic potential of our country as of the end of the war. The development of scenario models of the development of the economy and society and strategic plans for the restoration and development of socio-economic systems is an important step and a signal that will allow prompt and effective decision-making and the development of an inclusive economy in the post-war period.

It was determined that when designing a model of inclusive development, it is worth applying a combination of modern forecasting approaches and designing socio-economic models. It is emphasized that such methods include: foresight, reengineering, and design. Appropriate tools, supplemented by high-quality information support and with the involvement of an expert environment, will allow for finding the most optimal models for developing the national economy in conditions of strategic uncertainty.

*Ключові слова: модель інклюзивного розвитку, національна економіка, війна, соціум.
Key words: a model of inclusive development, national economy, war, society.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міжнародних науковців і експертів вже не задовольняють критерії моделей економічного зростання і сталого розвитку, за допомогою яких здійснюється рейтингова оцінка соціально-економічного стану країн. Це пов'язано з тим, що в розвинутих країнах, не кажучи вже про ті країни, що розвиваються, зростання економічного потенціалу не завжди корелюється з підвищенням добробуту та покращення життєвих стандартів всіх членів суспільства. Ці обставини і визвали необхідність розкриття концепції інклюзивного розвитку, індикатори якої б більш адекватно виражали ефективність національних економік [1]. Саме тому, за сучасних умов соціально-економічного розвитку дослідження прогностичних моделей інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни є досить актуальним.

Особливостям дослідження моделей розвитку національної економіки та соціуму, приділено значну увагу вітчизняними вченими, зокрема: Дідух С., Іртищева І., Крамаренко І., Коротіна С., Кучмєєва О., Круш П., Стегней М., Павлов О., Луцик Ю., Якименко І. Але водночас значна кількість проблем формування моделі інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни залишаються недостатньо розкритими відповідно до сучасних умов.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливостям дослідження моделей розвитку національної економіки та соціуму, приділено значну увагу вітчизняними вченими, зокрема: Дідух С., Іртищева І., Крамаренко І., Коротіна С., Кучмєєва О., Круш П., Стегней М., Павлов О., Луцик Ю., Якименко І. Але водночас значна кількість проблем формування моделі інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни залишаються недостатньо розкритими відповідно до сучасних умов.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження прогностичних моделей інклюзивного розвитку національної економіки і соціуму в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основна мета інклюзивної моделі зростання та розвитку полягає в забезпеченні рівного доступу до ринків, ресурсів та неупередженого регуляторного середовища для різних соціальних груп; формування механізмів забезпечення продуктивної зайнятості; підвищення доходів і подолання бідності; розробка нових підходів до споживання обмежених ресурсів і досягнення інклюзивного зростання в довгостроковій перспективі. У цій роботі зроблено висновок, що інклюзивність є ключовим аспектом економічного зростання національної економіки. Вектори розвитку інклюзивності належать до соціальної (у центрі люди), економічної (сталий і збалансований розвиток, відповідальне споживання), інноваційної (інвестиції в освіту і науку) та екологічної сфер [2].

Характеристику інклюзивного розвитку України як певної системи здійснено на основі системного підходу та в контексті філософської категорії "ціле-частина". Це дало можливість сформулювати системне уявлення про інклюзивний розвиток України, складовими якого є інклюзія як суспільний феномен, власне інклюзивний розвиток, як процес, його елементи (об'єкти) та результат. Представлено рейтинг України за індексом інклюзивного розвитку серед країн, що розвиваються. Проаналізовано проблеми, які мають свій прояв на національному рівні, у просторовому вимірі, секторальному та галузевому зрізах, у політичній, економічній, соціальній, духовній сферах суспільної життєдіяльності, і є певними перепонами на шляху формування інклюзивного суспільства, розкрито тенденції суспільного розвитку на засадах інклюзивності [5].

Індикативними документами, що в загальному відображають стратегічну модель розвитку є проект "Стратегія сталого розвитку "Україна — 2030" [6] а також Цілі сталого розвитку України, затверджені Указом Президента № 722 від 30 вересня 2019 [7] з метою адаптації процесів розвитку України до глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, прийнятих на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних від 25 вересня 2015 року. Додатковими стратегічними документами, що містять основні наміри, цілі та орієнтири національної економіки у контексті її трансформації до сталого, інклюзивного та еколого-орієнтованого розвитку. До 2021 року у цьому напрямку напрацьовано та запущено до реалізації ряд реформ а також механізмів, що мають на меті упорядкувати процеси державної трансформації та її поступової уніфікації з моделями розвитку країн ЄС. Разом з цим, інжиніринг окремих процесів на напрямків національної економіки не призвів до значущих результатів, що позитивно позначилися на соціальному становищі та економіці країни. Це пояснюється насамперед нашаруванням нових моделей на старі структури і підходи, що викликає подвійне підпорядкування та суттєвий опір змін.

Ураховуючи наявні обставини, на нашу думку, не обхідний перехід до формування моделі інклюзивного розвитку національної економіки, що передбачає рух "від майбутнього до теперішнього". Попри зруйновану інфраструктуру та значні втрати економічного потенціалу, Україна має шанс для повного реінжинірингу діючої моделі, що враховуватиме унікальний досвід, який здобувається у боротьбі; адаптивні, згуртовані та висококваліфіковані трудові ресурси; міжнародну підтримку та перспективи вступу в Європейські економічні структури та, водночас, можливість позбутися гальмуючих чинників, серед яких корупція, зарегульованість економічних процесів, відсутність соціальної справедливості та неефективність судової системи, олігархічного впливу.

Згідно макроекономічного прогнозу на 2022—2024 роки, складеного Кабінетом міністрів України у 2021 році [10], ураховуючи тенденції та перспективи, що склалися станом на той період, прогнозувалося зростання ВВП України та номінальна заробітна протягом 2022—2024 років на 24%. Прогнозувалося також скорочення рівня безробіття на 3%, індексу споживчих цін на 3%, збільшення експорту товарів і послуг на 16%, а імпорту — на 18%. Основні прогнози показники на 2022—2024 роки згідно офіційних даних наведено у таблиці 1.

Проте, військова агресія яку розпочала Російська федерація проти України у лютому 2022 року, повністю знівелювала можливості досягнення вказаних показників. За результатами перших 9 місяців, Україна втратила близько 40% реального ВВП, внаслідок ракетних ударів пошкоджено понад 50% енергетичної інфраструктури, численні руйнування соціальної та виробничої інфраструктури у прикордонних містах оцінюються на суму понад 400 млрд. доларів США. До найбільш болючих і суттєвих втрат економічного потенціалу внаслідок військових дій є втрати людського капіталу та тимчасова втрата контролю над окупованими територіями.

Попри те, що продовження військових дій несе ризики подальших руйнувань, економічного спаду та не прогнозованих значень економічного потенціалу нашої країни станом на закінчення війни, розроблення сценарних моделей розвитку економіки і суспільства та стратегічних планів відновлення й розвитку соціально-економічних систем є важливим кроком та сигналом, що дозволить оперативно та ефективно приймати рішення та розвивати інклюзивну економіку у післявоєнний період.

В умовах стратегічної невизначеності щодо розвитку глобальної економіки та продовження війни в Україні, економічне моделювання і прогнозування розвитку національної економіки, що базується на екстраполяційних трендах не має суттєвого практичного значення. Можна розглядати лише припустимі сценарії розвитку економіки, ключові фактори та припущення про можливий стратегічний шлях після закінчення бойових дій та перемоги України.

Прогнозні сценарії та моделі розвитку національної економіки в умовах потенційної військової агресії розглядаються у науковій праці Луцик Ю., С. Коротіна, О. Кучмєєва та І. Якименко [12]. Автори описали чотири можливі моделі розвитку національної соціально-

Таблиця 1. Середньостроковий прогноз кабінету міністрів на 2022–2024 рік

Найменування показника	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Приріст 2022-2024, %
Валовий внутрішній продукт:				
номінальний, млрд гривень	5 368,70	5 993,90	6 651	23,9
відсотків до попереднього року	103,8	104,7	105	1,2
Індекс споживчих цін:				
у середньому до попереднього року, відсотків	107,2	106	105,2	-1,9
грудень до грудня попереднього року, відсотків	106,2	105,3	105	-1,1
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), відсотків	107,8	106,2	105,7	-1,9
Прибуток прибуткових підприємств, млрд гривень	1 199,40	1 381,50	1 586,90	32,3
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд гривень	1 606,10	1 814	2 025,70	26,1
Середньомісячна заробітна плата працівників, бруто:				
номінальна, гривень	15 258	17 159	19 063	24,9
номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, відсотків до попереднього року	104,4	106,1	105,6	1,1
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15-70 років, млн осіб	16,45	16,83	17,25	4,9
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією Міжнародної організації праці, відсотків до робочої сили відповідного віку	8,5	8	7,8	-8,2
Експорт, млн дол.	70 286	75 686	81 668	16,2
Імпорт товарів і послуг, млн дол.	78 881	86 309	93 764	18,9

Джерело: [10].

економічної системи в умовах війни з Російською федерацією. В основу моделей закладено такі чинники: стан економіки, рівень розгортання військового конфлікту, соціальне забезпечення населення, рівень зовнішньої допомоги та рівень суверенітету України. На думку авторів, саме співвідношення вказаних чинників формуватиме модель розвитку України в процесі та після закінчення військового конфлікту з РФ. Чотири моделі та сценарії розвитку, що виявлено авторами у процесі ґрунтовних досліджень базових умов та прогнозів розвитку подій.

Найбільш ймовірним сценарієм із ймовірністю 40% автори вважають сценарій "Дефолту". Даний сценарій можливий при загостренні та продовженні активної фази конфлікту, недостатньому впливу санкцій США і ЄС на економічний та військовий потенціал РФ, поступовому зниженню зацікавленості та допомоги Україні з боку партнерів. Як результат, борги України будуть зростати до стану банкрутства. Держава не зможе виконувати свої соціальні зобов'язання, що призведе до соціальної напруги. Галопуючими темпами зростатиме інфляція, валютні операції майже припиняться. Спостерігатиметься інтенсифікація міграції робочої сили. Сценарієм передбачається, що матиме місце швидка деіндустріалізація економіки, занепад фундаментальної і прикладної науки, а у довгостроковій перспективі спостерігатиметься втрата суб'єктності.

Найкращим, і в той же час найменш вірогідним (на думку авторів 10%) для розвитку України розглядається сценарій "Збалансований розвиток", що передбачає поступовий збалансований розвиток соціально-економічної системи України в умовах найбільшого сприяння міжнародної спільноти, партнерів та інвесторів. Найбільш ймовірною реалізацією такого сценарію є за умо-

ви вступу України в ЄС та суттєвого зростання безпечних факторів. При цьому, тиск на економіку та ослаблення військового комплексу Російської федерації на максимальному рівні.

Автори зазначають, що основними драйверами розвитку економіки України на даному етапі можуть стати: аграрний сектор, військово-промислових комплекс, інформаційні технології та ІКТ, енергетика, високотехнологічна переробна промисловість, фармацевтика та сфера охорони здоров'я, а також традиційні низько технологічні галузі. При цьому, активізація вказаних драйверів можлива за умови стабілізації військової та політичної ситуації а також усунення основних гальмуючих чинників, таких як тіньова економіка, корупція, адміністративні бар'єри.

Спеціалісти Українського інституту майбутнього, у своїй доповіді "Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою" наголошують, що попри невизначеність щодо продовження і наслідків військового конфлікту в Україні а також турбулентність у глобальній економіці, важливою умовою збереження державності та відродження економіки вважають формування майбутньої моделі розвитку нашої країни із урахуванням національної ідентичності, наявних ресурсів та отриманого досвіду.

На думку авторів, ключовими чинниками у перехідних (1—2 роки) післявоєнний період держава повинна зосередитися на сам перед на таких сферах:

"1. Експорт. Експорт є основою для поповнення бюджету України у складний період. Тому, у перехідний період держава повинна сконцентруватися на активізації експортних продуктів, на яких спеціалізується Україна на міжнародних ринках. Зокрема це зерно, олійні, руда та метали. Отримані кошти повинні спрямовуватися у

відновлення найбільш важливих для населення галузей та соціальну підтримку.

2. Виробництво продуктів харчування. Підтримка українських виробників продуктів харчування є важливою складовою виходу із соціального та економічного шоку. Механізми підтримки насамперед — через державні закупівлі продуктових наборів, впровадження регулярних виплат для громадян що залишилися в Україні і не мають можливості працювати для змоги харчуватися, зменшення податкового тиску та пріоритетність у забезпеченні електроенергією.

3. Держзамовлення як необхідний чинник збереження стратегічних галузей. Головним інвестором найближчим часом буде держава, тому потрібно терміново переглянути саме принципи державного замовлення і спрямовувати їх у відповідні галузі. У сфері машинобудування та легкої промисловості (де внутрішній попит зараз практично відсутній, а експорт — надзвичайно ускладнений).

4. Боротьба з безробіттям і втратою фахівців. Одразу після стабілізації ситуації в окремих регіонах і зменшення ризиків відновлення/поширення бойових дій потрібно запроваджувати масові програми працевлаштування для безробітних, які не змогли знайти роботу замість втраченої. Зволікання з їхнім запуском загрожуватиме такими вкрай негативними соціальними наслідками, як зростання злочинності, нелегальна міграція, тотальна депопуляція міст, що найбільше постраждали внаслідок війни" [13].

В умовах стратегічної невизначеності та турбулентності, що характерні для сучасного періоду, базові моделі прогнозування та проектування соціально-економічних процесів, що передбачають вивчення екстраполяційних трендів, використання засобів статистичного моделювання та нормування втрачають актуальність, оскільки подальший розвиток процесів без якісного керованого впливу та ефективних механізмів адаптації може піти по траєкторіях, що не мали аналогів у минулому.

Саме тому, на нашу думку, при проектуванні моделі інклюзивного розвитку варто застосовувати комбінацію сучасних підходів прогнозування та проектування соціально-економічних моделей. До таких методів можна віднести: форсайт, реінжиніринг та дизайн. Пропоновані інструменти, доповнені якісними інформаційним забезпеченням та із залученням експертного середовища, дозволять знайти найбільш оптимальні моделі розвитку національної економіки в умовах стратегічної невизначеності.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано перехід до формування моделі інклюзивного розвитку національної економіки, що передбачає рух "від майбутнього до теперішнього". Доведено, що всупереч зруйнованій інфраструктурі та значним втратам економічного потенціалу, Україна має шанс для повного реінжинірингу діючої моделі. Відповідний процес враховуватиме унікальний досвід, який здобувається у боротьбі; адаптивним, згуртованим та висококваліфікованим трудовим ресурсам; міжнародну підтримку та перспективи вступу в Європейські економічні структури. Визначено, що це є можливістю позбутися галь-

муючих чинників, серед яких корупція, зарегульованість економічних процесів, відсутність соціальної справедливості та неефективність судової системи, олігархічного впливу.

Результатами дослідження показали, що військова агресія, яку розпочала Російська федерація проти України у лютому 2022 року, привела до втрати близько 40% реального ВВП, внаслідок ракетних ударів пошкоджено понад 50% енергетичної інфраструктури, численні руйнування соціальної та виробничої інфраструктури у прикордонних містах оцінюються на суму понад 400 млрд. доларів США. До найбільш болючих і суттєвих втрат економічного потенціалу внаслідок військових дій є втрати людського капіталу та тимчасова втрата контролю над окупованими територіями.

Визначено, що при проектуванні моделі інклюзивного розвитку варто застосовувати комбінацію сучасних підходів прогнозування та проектування соціально-економічних моделей. Наголошено, що до таких методів можна віднести: форсайт, реінжиніринг та дизайн. Відповідні інструменти, доповнені якісними інформаційним забезпеченням та із залученням експертного середовища, дозволять знайти найбільш оптимальні моделі розвитку національної економіки в умовах стратегічної невизначеності.

Література:

1. Круш П. В., Круш П. П. Інклюзивний розвиток національної економіки. Підприємництво та інновації. 2019. Вип. 8. С. 52—56. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.8> (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).
2. Skrylnyk A., Katiukha S. Особливості інклюзивного зростання національної економіки. Науковий журнал "Економіка і регіон". 2019. № 3 (74). С. 44—49. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2019.3\(74\).1761](https://doi.org/10.26906/EiR.2019.3(74).1761) (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).
3. Крамаренко І. С., Іртищев О. С., Кльоц Ю. Ю., Кравець Л. О. Аналіз структурних трансформацій інвестиційного потенціалу: функціональний аспект. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2019. № 1. С. 458—468.
4. Крамаренко І. С., Сєнкевич О. Ф., Андрющенко Є. Г., Прокопенко Н. О., Кльоц Ю. Ю. Особливості формування інвестиційного потенціалу: регіональний та національний аспект. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2019. № 3. С. 343—356.
5. Павлов О. І., Дідух С. М. Інклюзивний розвиток України як система. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 75—81. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-75-81> (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).
6. Лігакон. Стратегія сталого розвитку "Україна — 2030". URL: <https://ips.ligakon.net/document/JH6YF00A?an=332> (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).
7. Верховна рада України. Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).
8. Irtyshcheva I., Boiko Y., Pavlenko O., Kramarenko I., Chumakova K., Hryshyna N., Ishchenko O., Zubko A. Economic Monitoring of Transformation Processes:

National Realities and Foreign. International Journal of Industrial Engineering. 2013. Vol. 34, pp. 1—11.

9. Nadtochiy I., Irtysheva I., Kramarenko I., Krylenko V., Chumakov K. Economic Diagnostics of Territorial Development: National Dimension and Experience of EU Countries. WSEAS Transactions on Environment and Development. 2022. Vol. 18, pp. 486—495.

10. Верховна рада України. Основні прогностичні макрпоказники економічного і соціального розвитку України на 2022—2024 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).

11. Іртишева І. О., Крамаренко І. С., Стегней М. І., Бойко Є. О. Економічний механізм забезпечення ресурсозбереження та природокористування в умовах глобальних викликів. Innovation and Sustainability. 2022. No 4. С. 223—231.

12. Луцик Ю., Коротина С., Кучмєєва О., Якименко І. Прогнозування можливих сценаріїв розвитку економіки України в умовах ведення "гібридної" війни Російською Федерацією. Social development & Security. 2020. Vol. 10. No 1. С. 156—167.

13. Український інститут майбутнього. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu> (дата звернення до ресурсу 22.02.2023 р.).

References:

1. Krush, P.V. and Krush, P.P. (2019), "Inclusive development of the national economy", *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 8, pp. 52—56. doi.org/10.37320/2415-3583/8.8.

2. Skrylnyk, A. and Katiukha, S. (2019), "Features of inclusive growth of the national economy", *Naukovy zhurnal "Ekonomika i rehion"*, vol. 3 (74), pp. 44—49. doi.org/10.26906/EiR.2019.3(74).1761.

3. Kramarenko, I.S., Irtyshev, O.S. Kleys, Yu.Yu. and Kravets, L.O. (2019), "Analysis of structural transformations of investment potential: functional aspect", *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 1, pp. 458—468.

4. Kramarenko, I.S. Sienkovych, O.F. Andryushchenko, E.G. Prokopenko, N.O. and Kleys, Yu.Yu. (2019), "Peculiarities of investment potential formation: regional and national aspect", *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 3, pp. 343—356.

5. Pavlov, O.I. and Didukh, S.M. (2020), "Inclusive development of Ukraine as a system", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 75—81. doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-75-81.

6. League law (2018), "Sustainable development strategy "Ukraine — 2030", available at: <https://ips.liga-zakon.net/document/JH6YF00A?an=332> (Accessed 22 February 2023).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Sustainable development goals of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 22 February 2023).

8. Irtysheva, I. Boiko, Y. Pavlenko, O. Kramarenko, I. Chumakova, K. Hryshyna, N. Ishchenko, O. and Zubko, A. (2013), "Economic Monitoring of Transformation Pro-

cesses: National Realities and Foreign", *International Journal of Industrial Engineering*, vol. 34, pp. 1—11.

9. Nadtochiy, I. Irtysheva, I. Kramarenko, I. Krylenko, V. and Chumakov, K. (2022), "Economic Diagnostics of Territorial Development: National Dimension and Experience of EU Countries", *WSEAS Transactions on Environment and Development*, vol. 18, pp. 486—495.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), "The main forecast macro indicators of the economic and social development of Ukraine for 2022—2024", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 22 February 2023).

11. Irtysheva, I.O. Kramarenko, I.S. Stegnei, M.I. and Boyko, E. O. (2022), "Economic mechanism of resource conservation and nature management in conditions of global challenges", *Innovation and Sustainability*, vol. 4, pp. 223—231.

12. Lutsik, Yu. Korotina, S. Kuchmееva, O. and Yakymenko, I. (2020), "Forecasting possible scenarios of the development of the economy of Ukraine in the conditions of waging a "hybrid" war by the Russian Federation", *Social development & Security*, vol. 10, no. 1, pp. 156—167.

13. Ukrainian Institute of the Future (2022), "Ukraine 2022. How not to lose your chance to become a strong state", available at: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu> (Accessed 22 February 2023).

Стаття надійшла до редакції 22.03.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Н. А. Спринчук,

к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень та маркетингу, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3118-2009>

І. С. Воронецька,

к. е. н., доцент, завідувач відділу координації наукових досліджень, економіки, маркетингу аспірантури та кадрового забезпечення, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1329-2722>

І. І. Петриченко,

к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень та маркетингу, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7141-7581>

О. О. Корнійчук,

к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень та маркетингу, Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3357-7784>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.64

ІНВЕСТИВАННЯ РЕСУРСООЩАДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЛЬОВОМУ КОРМОВИРОБНИЦТВІ

N. Sprynchuk,

PhD in Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Economic Research and Marketing, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Agrarian Academy of Sciences of Ukraine

I. Voronets'ka,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Coordination of Scientific Research, Economics, Marketing of Postgraduate Studies and Staffing, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

I. Petrychenko,

PhD in Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Economic Research and Marketing, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Agrarian Academy of Sciences of Ukraine

O. Korniychuk,

PhD in Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Economic Research and Marketing, Institute of feed research and agriculture of Podillya of the National Agrarian Academy of Sciences of Ukraine

INVESTING IN RESOURCE-SAVING TECHNOLOGIES IN FIELD FODDER PRODUCTION

В статті розглянуте питання щодо обґрунтування ефективності та потреби в інвестиціях для впровадження ресурсоощадних технологій у польовому кормовиробництві. Функціонування польового кормовиробництва в умовах післявоєнної відбудови, кліматичної кризи, з урахуванням перспектив застосування ресурсоощадних технологій актуальні. Економія витрат суб'єктом господарювання є запорукою рентабельності та росту прибутків. В статті економічне витрачання ресурсів передбачає інвестування у насадження лісосмуг, обладнання та техніку для снігозатримання, виробництво органічних добрив, використання яких сприяє затриманню вологи в ґрунті, інвестиції у техніку для нових технологій обробки ґрунту. У випадку розрахунку

витрат по інвестиціям у насаджування лісосмуг враховані: вартість саджанців, оплата праці працівників, затрати на техніку для висаджування, тощо. Прикладом ресурсощадної технології є створення лісосмуг з метою ощадливого використання земельних ресурсів і профілактики вітрової ерозії, втрати гумусного шару ґрунту. Розрахунок економічної ефективності ресурсощадної технології (створення лісосмуг) здійснено в розрахунку на 100 га. При здійсненні розрахунків враховані такі показники, як посівні площі під кормовими культурами, дохід від реалізації кормових культур та дохід від вирощування кормових культур за 2021 рік. Для встановлення факту економічної обґрунтованості проекту проведено розрахунки строків окупності, чистої приведеної вартості та індексу рентабельності.

Щодо інвестицій в обладнання та техніку для снігозатримання. Результатом застосування снігових відвалів на полях з кормовими культурами є затримання снігу, що підвищує врожайність озимих культур завдяки зменшенню їх вимерзання. Тому основні економічні ефекти даних інвестицій пов'язані зі зменшенням втрат озимих культур, а також від підвищення їх врожайності в результаті збереження вологи у ґрунті.

Щодо інвестицій у виробництво органічних добрив. Найпростішим варіантом таких інвестицій є системи компостування органічних відходів. Найбільш ефективні дані інвестиції для різногалузових господарств, що поєднують у собі кормовиробництво та тваринництво або рослинництво.

The article examines the issue of substantiating the effectiveness and need for investments for the introduction of resource-saving technologies in field fodder production. The functioning of field fodder production in the conditions of post-war reconstruction, climate crisis, taking into account the prospects for the use of resource-saving technologies are relevant. Cost saving by the business entity is a guarantee of profitability and profit growth. In the article, the economical use of resources involves investing in the planting of forest strips, equipment and machinery for snow retention, the production of organic fertilizers, the use of which contributes to the retention of moisture in the soil, investments in machinery for new technologies of soil cultivation. In the case of calculating the costs of investments in the planting of forest strips, the following are taken into account: the cost of saplings, wages of workers, costs of equipment for planting, etc. An example of a resource-saving technology is the creation of forest strips for the purpose of economical use of land resources and prevention of wind erosion, loss of the humus layer of the soil. The calculation of the economic efficiency of the resource-saving technology (creation of forest strips) was carried out per 100 hectares. When making calculations, such indicators as sown areas under fodder crops, income from the sale of fodder crops and income from the cultivation of fodder crops for 2021 are taken into account. To establish the fact of the project's economic validity, calculations of payback periods, net present value and profitability index were carried out.

Regarding investments in equipment and machinery for snow retention, the result of the use of snow piles in fields with fodder crops is the retention of snow, which increases the yield of winter crops due to the reduction of their freezing. Therefore, the main economic effects of these investments are related to the reduction of losses of winter crops, as well as to the increase of their yield as a result of the preservation of moisture in the soil.

As for investments in the production of organic fertilizers, the simplest option for such investments is organic waste composting systems. The most effective investments are for multi-branch farms that combine fodder production and livestock or crop production.

*Ключові слова: інвестування, польове кормовиробництво, розвиток, ресурсощадні технології.
Key words: investment, field fodder production, development, resource-saving technologies.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток польового кормовиробництва є базою успішного функціонування галузі тваринництва. В свою чергу польове кормовиробництво потребує пошуку економії витрат, оскільки даний фактор впливає на зрос-

тання прибутків. В польовому кормовиробництві одним з найбільш перспективних напрямів економії витрат є ресурсощадні технології, які можуть бути спрямовані на економне витрачання енергоресурсів, водних ресурсів, оптимізацію витрачання земельних ресурсів.

Однак для реалізації проектів в даному напрямку необхідно знати обсяги потреб інвестицій, економічну ефективність технологій та окупність проектів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти інвестиційного розвитку галузі кормовиробництва досліджувалися провідними вітчизняними науковцями та практиками, як М.Я. Дем'яненко, М.І. Кісіль, М.Ю. Кожем'якіна, М.Ф. Кропивко, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяка, М.І. Пугачова та інші. Разом з тим, у цьому питанні залишається ряд прогалин. Питання інвестування розвитку польового кормовиробництва, шляхом впровадження ресурсощадних технологій не достатньо досліджене та залишається актуальною задачею.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основними завданнями дослідження є: встановити можливі варіанти та напрями ресурсощадних технологій у польовому кормовиробництві, визначити ефективність інвестицій та обсяг потреби в інвестиціях для впровадження ресурсощадних технологій в польовому кормовиробництві, здійснити розрахунок орієнтовних витрат на створення лісосмуг в розрахунку на 100 га ріллі.

Ресурсощадні технології в даному дослідженні передбачають економне витрачання енергоресурсів, економне витрачання водних ресурсів та оптимізацію витрачання земельних ресурсів. Обґрунтування потреби в інвестиціях для впровадження ресурсощадних технологій, розрахунок економічної ефективності створить можливість здійснення оцінки витрат. А впровадження ресурсощадних технологій для суб'єктів господарювання створює можливість зменшення витрат та збільшення прибутків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим завданням кожного суб'єкта господарювання є створення умов для економії витрат, оскільки це — запорука рентабельності та росту прибутків. При цьому одним з найбільш перспективних напрямків економії затрат є впровадження у виробництво ресурсощадних технологій. Вони можуть бути спрямовані на:

- економне витрачання енергоресурсів;
- економне витрачання водних ресурсів;
- оптимізацію витрачання земельних ресурсів.

В умовах зміни клімату та зростання ризиків посухи в різних регіонах України особливо актуальними стають перспективи застосування ресурсощадних технологій з метою економії витрат водних ресурсів. Розглянемо можливі інвестиції у найбільш важливі технології, спрямовані на економію водних ресурсів. До них можна віднести:

- інвестиції у насадження лісосмуг;
- інвестиції в обладнання і техніку для снігозатримання;
- інвестиції у виробництво органічних добрив, використання яких сприяє затриманню вологи у ґрунті;
- інвестиції у техніку для нових технологій обробітку ґрунту тощо.

Інвестиції у насадження лісосмуг. Саме лісосмуги створюють умови для затримання снігового покриву та вологи на ґрунтах сільськогосподарських угідь, захищають поля від суховіїв, протидіють вітровій та водній ерозії і деградації ґрунтів в цілому. Внаслідок зменшення швидкості вітру на міжсмужних полях значно зменшується непродуктивне випаровування вологи з поверхні ґрунту і від надмірної транспірації. Лісосмуга полезахисна перешкоджає здуванню снігового покриву в яри та балки, а на орних схилах сприяє вбиранню ґрунтом зливових і талих вод, запобігаючи стіканню їх на поверхні, що захищає ґрунт від ерозії ґрунтів. На захищених лісосмугами полезахисними полях поліпшуються фізичні властивості ґрунту, вологість приземного шару повітря тут вища, ніж у відкритому полі, а температурний режим для теплолюбних рослин сприятливіший.

Про актуальність вказаних технологій свідчить значна увага до них на законодавчому рівні. Так, 22 липня 2020 року КМУ прийнято Постанову про збереження полезахисних лісосмуг з метою підвищення їх стійкості, продуктивності, оздоровлення, посилення захисних та інших корисних функцій.

Слід зауважити, що насадження у розвинених державах полезахисне лісорозведення також є актуальним і виступає частиною новітнього напрямку ведення господарства — агролісівництва, що поєднує у собі одночасне вирощування на одній і тій же ділянці як дерев (й чагарників), так і сільськогосподарських (плодових) культур, або випасання худоби з метою отримання екологічних, економічних та соціальних переваг. Наприклад, у Нідерландах птахівництво ведеться у поєднанні із вирощуванням садів черешень, що також є кормовою базою для курей, а молочне тваринництво реалізується на плантаціях верби. У Франції поєднують вирощування винограду та плодової горобини, куліс дуба та лаванди, куліс горіху та кукурудзи. У Швейцарії виробництво фруктових соків забезпечується поєднанням вирощуванням яблуневих садів та полуниць.

Проблеми інвестування у створення лісосмуг пов'язані з тим, що економічна рентабельність смуг настає у віці 10—15 років. тому за кордоном зазвичай ведення збалансованого природокористування на агроландшафтах підтримується на державному рівні через грантову підтримку для створення агролісівничих систем або ж через податкові пільги [1].

Іншим варіантом забезпечення рентабельності насадження лісосмуг є поєднання в них деревних рослин та чагарників енергетичних рослин, що дають змогу, періодично очищуючи лісосмугу, виробляти біоенергетичні ресурси [2].

Крім того, економічні вигоди від насадження лісосмуг пов'язані з підвищенням урожайності кормових культур. Згідно із дослідженням вітчизняних вчених потенціал зростання урожайності сільськогосподарських культур у системі лісосмуг за умови їх повноцінного функціонування може сягати 20%, продуктивності пасовищ — 25%, виробництва молочної продукції — 12%. Приріст урожайності на кожні 0,5% заліснення ріллі складає від 0,75% до 3,5% [3].

Згідно досліджень Є. Туріна, якщо площі лісосмуг на полях складають 1,5% — від вітрової ерозії можуть

Таблиця 1. Орієнтовні витрати на створення лісосмуг в розрахунку на 100 га ріллі

Показник	Значення
Потреба в лісосмугах (з розрахунку 1 га лісосмуги на 20-30 га ріллі [18]), га	4
Потреба в саджанцях, шт.	1120
Середня ціна саджанця, грн	10
Загальні витрати на саджанці, тис. грн	11,2
Середні затрати оплати праці на висадку 1 саджанця та догляд, грн	150
Загальні затрати на оплату праці, тис. грн	168
Витрати на техніку (пальне, амортизація) на 1 га, грн	36600
Загальні витрати на техніку, тис. грн	146,4
Втрата врожаю на ділянках під лісосмугою	залежно від господарства
Середня вартість створення 1 га лісосмуги, тис. грн	100

загинуть до 20,7% посівів озимих культур, а якщо 2,5% — негативний ефект цього явища не спостерігається взагалі. Крім того, показано, що навіть у сприятливі роки врожай озимої пшениці на полях з системою лісосмуг на 15% вищий, а вміст білка в зерні зростає на 1-1,1% [4].

Експерти Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Висоцького розробили рекомендації по створенню лісосмуг. При цьому радять садити дерева в лісосмузі в 3—4 ряди. Лісосмуги розташовують по межах полів, а за наявності великих полів — також усередині їх.

Створюючи лісосмуги, важливо визначити відстані між рядами і деревами в ряду. Від цього залежить кількість садивних місць на 1 га. Залежно від ґрунтово-кліматичних умов, ширина міжрядь на чорноземах — 3 м, на темно-каштанових і каштанових — 3—4 м. Така відстань забезпечує механізований обробіток міжрядь. Відстань між деревами в ряду має становити 1—1,5 м [5].

Для розрахунку витрат по інвестиціям у насаджування лісосмуг необхідно враховувати:

- вартість саджанців;
- оплату праці працівників (на висадку саджанців, їх догляд);
- затрати на техніку для висаджування та догляду;
- втрати урожаю з тих земель, що відводяться під лісосмуги.

Орієнтовні витрати на створення лісосмуг в розрахунку на поле 100 га представлені в таблиці 1.

Прибутки по проекту з насадження лісосмуг складаються з вартості додаткової продукції, що отримують щорічно (врожайність підвищується на 20—25% за досягнення лісосмугою 3—5 років), а також вартості деревини від рубок, вартості біогазу, виготовленого з чгарників, вартості плодів та ягід, що збирають в лісосмугах. Розрахунки свідчать про те, що лісосмуги окупаються в 8 — 10 річному віці [5].

Прикладом ресурсощадної технології є створення лісосмуг з метою ощадливого використання земельних ресурсів і профілактики вітрової ерозії, втрати гумусного шару ґрунту. Економічна ефективність проекту створення лісосмуг розрахована в табл. 2.

Отже, інвестиційні проекти зі створення лісосмуг окупляться протягом 4 років та 4 місяців, в розрахунку

на 100 га земельних ресурсів обсяг інвестицій складатиме 325,6 тис. грн, які будуть вкладатися в перший рік створення лісосмуги. Оскільки чиста приведена вартість (NPV) більше нуля, а індекс рентабельності інвестицій більше одиниці, то такі проекти економічно обґрунтовані.

З метою стимулювання виробників до реєстрації та утримання лісосмуг у Мінекономіки України розглядається можливість закладення державної підтримки — компенсацію витрат на закладення лісосмуг та насаджень. У такому випадку кормовиробничі підприємства матимуть суцільні переваги при насадженні лісосмуг.

Щодо інвестицій в обладнання і техніку для снігозатримання. На ринку присутня техніка для снігозатримання (снігоочисні відвали) різних торгових марок. Для прикладу розглянемо пропозиції вітчизняного виробника — Заводу Кобзаренка. Підприємство пропонує відвали снігоочисні з адаптацією на телескопічні навантажувачі усіх виробників — Claas, Case, Manitou, Merlo, Haulotte, Bobcat, Magni, JCB, Dieci, NewHolland та ін.

Базовий модельний ряд снігоочисних відвалів підприємств представлений моделями BC-2400 (ширина загальна 2400 мм, ширина захвату 2100 мм), BC-2700 (ширина загальна 2700 мм, ширина захвату 2340 мм), BC-3000 (ширина загальна 3000 мм, ширина захвату 2600 мм).

Снігоочисні відвали вказаних моделей (розраховані на роботу з MT3-1221, FOTON AE 1254) — ефективний приклад якості сучасного навісного тракторного обладнання. Снігоочисний відвал характеризується економічно ефективною, доцільною і надійною конструкцією. Вертикальне управління роботою конструкції — гідравлічне. Горизонтальне управління — механічне. Лопата відвалу забезпечена гумовим армованим ножем. Формуючи оптимальне навантаження на робочий орган і обслуговувану поверхню. Вартість обладнання складає від 55 тис. грн.

Результатом застосування снігових відвалів на полях з кормовими культурами стає затримання снігу, що підвищує врожайність озимих культур завдяки зменшенню їх вимерзання. Тому основні економічні ефекти даних інвестицій пов'язані зі зменшенням втрат озимих культур, а також від підвищення їх врожайності в результаті збереження вологості в ґрунті.

Таблиця 2. Економічна ефективність ресурсоощадної технології (створення лісосмуг) в розрахунку на 100 га

Показник	Значення
Потреба в лісосмугах (з розрахунку 1 га лісосмуги на 20-30 га ріллі [6]), га	4
Потреба в саджанцях, шт.	1120
Середня ціна саджанця, грн	10
Загальні витрати на саджанці, тис. грн	11,2
Середні затрати оплати праці на висадку 1 саджанця та догляд, грн	150
Загальні затрати на оплату праці, тис. грн	168
Витрати на техніку (пальне, амортизація) на 1 га, грн	36600
Загальні витрати на техніку, тис. грн	146,4
Загальні інвестиції на створення лісосмуги в розрахунку на 100 га земельних ресурсів, тис. грн	325,6
Втрата площі посіву кормових культур відведеної під лісосмуги, га	4
Посівні площі під кормовими культурами у 2021 р., тис. га	1538,0
Дохід від реалізації кормових культур у 2021 р., млн грн	8064,4
Дохід від вирощування кормових культур, тис. грн / га	5,24
Втрати доходу від створення лісосмуг в розрахунку на 100 га земельних ресурсів, тис. грн	20,96
Плановий приріст урожайності, % [7]	15
Приріст доходу в розрахунку на 1 га посівів кормових культур, тис. грн	0,786
Загальний приріст доходу на 100 га земельних ресурсів, тис. грн	75,456
Простий строк окупності інвестицій, років	4,3
Чиста приведена вартість інвестицій*, тис. грн	100,74
Індекс рентабельності інвестицій*	1,3

* в розрахунку тривалості проекту 10 років, дисконтна ставка рівна 12%.

Щодо інвестицій у виробництво органічних добрив. Найпростішим варіантом таких інвестицій є системи компостування органічних відходів. Найбільш ефективні дані інвестиції для різногалузових господарств, що поєднують у собі кормовиробництво та тваринництво, або ж і рослинництво.

Органічними відходами у кормовиробництві виступають солома, бадилля та інші органічні рештки. У тваринництві для переробки можуть використовуватися курячий послід підстилковий і безпідстилковий, гній ВРХ.

Якщо порівнювати застосування компостів та гною як добрива, то переваги перших безперечні. У середньому за поживними властивостями 1 т компосту дорівнює 3 т гною. Вигода від застосування компосту на полі, у першу чергу, в тому, що він поліпшує якість ґрунту, допомагає відновити природні механізми захисту рослин від хвороб, шкідників. Озимі на полях, де систематично вноситься компост, практично не вимерзають. Всі культури краще переносять несприятливі кліматичні умови. Компост також містить в собі основні поживні елементи: азот, фосфор та калій, які знаходяться в доступній для рослин формі і діють протягом всього вегетаційного періоду. Післядія компосту продовжується на 2 та 3 роки. Вміст поживних речовин залежить від компонентів сировинної суміші та дотримання технологічного процесу. Також компост має властивість утримувати в собі вологу в 4 рази більшу за вагою, ніж його власна. Тому на заході компост розглядають, в першу чергу, як меліорант. Це чудовий акумулятор вологи: земля не так пересихає, а рослина отримує таку потрібну вологу [7].

Виготовлення компостів в якості бізнес-проекту має перспективу. Досвід вітчизняних підприємств свідчить про те, що інвестиції у виробництво органічних добрив

вигідні навіть для підприємств, які не мають власного сектору тваринництва. Деякі господарства вже сьогодні купують, наприклад, курячий послід на птахофабриках і переробляють його на компост. Тобто вони не є власниками сировини, але вбачають вигоду в такій діяльності, інвестуючи кошти в технологію. І об'єми переробки мають тенденцію до зростання.

Вартість органічних відходів для кожного господарства дуже індивідуальна. Для цього беремо за основу вміст основних поживних речовин — азоту, фосфору й калію (NPK). Вони можуть кардинально відрізнятись: на одній фермі у гної може бути 15 кг/т NPK, на іншій — 30 кг/т. Відтак ринкова вартість сировини, в перерахунку на діючу речовину в мінодобривах, може варіюватися від 230 до 380 грн за 1 т гною. А відповідно, коли ми рахуємо вартість NPK та гуміфікованої органічної речовини у готовому продукті, то суми можуть становити 1000—1500 грн.

Ринок збуту вже формується в Україні і закордоном. Компостом цікавляться країни Близького Сходу — Кувейт, ОАЕ.

Використання компосту не ставить за мету повністю замінити мінеральні добрива. Компост має своє місце в системі застосування добрив. Оптимально компост вносити раз в 3—5 років, оскільки він має післядію. Зменшення норм внесення мінеральних добрив також може бути суттєве — понад 50%. Усе залежить від системи орґано-мінерального живлення, яка не є універсальною і для кожного окремого господарства розробляється індивідуально [7].

Для створення системи компостування необхідне наступне обладнання:

- подрібнювач сировини;
- трактор із ходозменшувачем від 70 л/с;
- причіп для перевезення;

- бочка;
- аератор;
- навантажувач телескопічний чи КУН;
- фронтальний навантажувач;
- точка очистки компосту;
- точка фасування компосту;
- вимірювальні прилади [8].

Більшість кормовиробничих підприємств уже забезпечені таким обладнанням. Виключення становить аератор, що є основою системи компостування органічних відходів.

Аератор — причіпний до трактора чи самохідний пристрій. Аератори застосовуються в технологічному процесі аеробного компостування для насичення сировини киснем. Завдяки цим пристроям пришвидшується процес ферментації, відбувається подрібнення матеріалів, біодобриво дозріває швидко та рівномірно. Продуктивність роботи аераторів задовольнить потреби будь-якого підприємства, незважаючи на кількість відходів. Таке аераційне обладнання дозволяє повноцінно виконати більшість технологічних операцій при виготовленні компостів, є зручним та достатньо простим в управлінні.

Технологічний комплекс з проведення прискореного компостування з використанням аератора-змішувача забезпечує скорочення термін компостування органічної сировини до 45—60 діб.

Конструкція аератора-змішувача забезпечує якісне змішування гною з підпилковим матеріалом — соломою, бадиллям тощо. Формування буртів після проходу агрегату рівномірне по висоті та ширині. Від проходу до проходу змінюється агрегатний стан сировини — зменшуються розміри часток, формуються нові агрегатні стани, що близькі до ґрунтових до кінця терміну обробки. Структура готового компосту характеризується однорідним розміром часток (10—20 мм). Температурні режими компостування відповідають мезофільному процесу і температура складає 28—35°C.

Аератори-змішувачі — це встановлені горизонтально — бітерні, лопатеві або зубчасті фрезерні барабани з обмежувальними поверхнями у вигляді рамок трикутної, трапецієдальної або аорчної форм висотою від 1,5 до 2 м. Аератори-змішувачі широко використовуються у причіпних і самохідних машинах. Їхні переваги: простота конструкції, відносно невелика енергоємність, широкий діапазон пристосованості до господарських умов та виконання технологічного процесу.

Аератори-змішувачі-навантажувачі — це спеціальні технічні засоби для роботи на майданчиках для компостування, які зменшують кількість одиниць техніки загального призначення: бульдозерів, навантажувачів періодичної дії, та виконують операції з переміщення буртів за двома базовими схемами:

- боковим формуванням бурта;
- прямотоковим — позаду агрегату.

Якщо бурт формується збоку, то технологічні характеристики технічного засобу ширші щодо змішування, аерації, організації навантажувальних робіт, можливості збільшення висоти, об'єднання декількох буртів. Проте конструкція елеваторів та транспортувальних стрічкових пристроїв складніша, а потужність енерге-

тичних установок більша. Робоча швидкість агрегатів варіюється від 50 до 300 м/год., а продуктивність — від 2000 до 6000 т/год.

Подібні пристрої у повному обсязі забезпечують аерацію та ефективне змішування під час переміщення, зміні напрямків потоку сировини, а також навантаженні до висоти 4 м. Такі спеціалізовані машини розраховані на значні об'єми сировини, де може реалізуватися їх економічна доцільність. Орієнтовна кількість підстилкового гною, що може перероблятися гноєрозкидачами, від 3 до 5 тис. т. на рік. При збільшенні об'ємів переробки від 5 до 10 тис. т. рекомендується використовувати аератори-змішувачі причіпного або самохідного агрегатування з потужністю до 100 кВт. Причіпні аератори використовуються з тракторами потужністю від 20 до 120 кВт, а самохідні — від 30 до 500 кВт, з шириною захвату від 4 до 8 м та висотою бурта від 1,5 до 2,5 м. У порівнянні з технологією природного компостування, де гній накопичується і через мінімум 4—6 місяців частково розкладається, прискорене компостування відбувається за умов готування сумішей, формування буртів та контролю за процесами. Основні позитивні результати: забезпечення вмісту органіки в компості (за сухою речовиною не менше 70%, загального азоту — 1,9—2,28%, калію — 0,6—0,55%, фосфору — 0,5—0,6%). Зменшення втрат хімічних речовин, що забезпечується раціональною кількістю вологи в субстраті, де хімічні елементи знаходяться у розчиненому стані.

Найбільшого поширення у практиці компостування набули аератори-змішувачі. Основне їх призначення — це розпушування попередньо сформованих буртів або накопиченої сировини. Тому при формуванні й аерації їх розглядаємо механізовані процеси переміщення сировини в площині і просторі, в результаті якого створюється фізична форма бурта, раціональна для перебігу хімічних і фізичних процесів на основі перемішування, при цьому вивільняється окис вуглецю, а сировина насичується киснем [9].

В якості енергозасобу для причіпного аератора можливе використання трактора МТЗ-80 з ходозменшувачем. Робочі швидкості — 0,10—0,25 м/с. Навантаження на енергозасіб налаштовується зміною швидкісного режиму. Продуктивність аератора складає від 300 до 500 т/год. Менші при формуванні буртів — першого проходу із-за нерівномірного навантаження — більші при послідовних проходах на буртах [10].

Прикладом техніки для переробки органічних відходів є мобільний змішувач аератор компосту МЗА-3000. Його основні характеристики:

Робоча ширина — 3 м.

Висота бурта — до 1,7 м.

Габаритні розміри — 6000*2000*1830 (Д*Ш*В)

Вага — 1800 кг.

Необхідна потужність — від 81 к.с.

Мобільний аератор-змішувач органічних добрив МЗА-3000 — багатофункціональний, мобільний, причіпний агрегат, призначений для виробництва збалансованих органічно-мінеральних біоактивних добрив (ОМБД) методом прискореної аеробної, термофільної біоферментації у відкритих буртах з органічних відходів сільськогосподарського та деревообробного виробництва.

Таблиця 3. Ефективність інвестування у переробку органічних відходів для аграрних підприємств

Вплив	Ефект
Витрати на транспортну логістику	Скорочення від 20% до 70%
Витрати на мінеральні добрива	Скорочення на 20 – 60%
Витрати на утилізацію органічних відходів	Від 50 до 100%
Збагачення ґрунту макроелементами	До 600-1100 кг/га за 5 років
Запобігання вимерзання озимих культур	При систематичному застосуванні компосту значно збільшується вміст доступних мікроелементів
Зменшення витрат на отримання врожаю	Від 10 % до 20%

Джерело: [8].

Використання МЗА-3000 забезпечує виконання 5 технологічних операцій, необхідних для виробництва якісних ОМБД:

- подрібнення органічної сировини до 10—15 мм;
- змішування компонентів з однорідністю 90%;
- аерація та розпушення компостних буртів до необхідної $t^{\circ}\text{C}$ та вмісту CO_2 ;
- внесення рідких сумішей бактерій і хімічних сполук;
- додавання сипучих мінеральних компонентів для балансування складу добрив.

Ефекти інвестицій у створення системи переробки органічних відходів для підприємств з різногалузевим комплексом (кормовиробництво + тваринництво) представлені в таблиці 3.

Витрати на переробку органічних відходів залежать від специфіки господарства, але здебільшого пов'язані з придбанням причіпного аератора і можуть коливатися від 300 тис. грн. Ці витрати компенсуються не лише скороченням витрат на мінеральні добрива та утилізацію, але й за рахунок приросту врожайності, скорочення обсягів втрати озимих культур тощо. Наукові розра-

хунки свідчать, що за проектами з переробки органічних відходів лише за прямим економічним ефектом термін окупності інвестицій становить 3,7 року, а враховуючи його екологічну спрямованість, термін окупності буде ще меншим.

Економічний ефект складається з величини окупності внесення компосту завдяки приросту врожаю (пряма дія), або є статтею надходження грошових коштів, за вирахуванням додаткових витрат на збирання врожаю. Внесення компосту має суттєвий додатковий і екологічний ефект: перевага компосту в зв'язку більшого надходження гумусу порівняно зі стандартним гноєм, зменшення обмінної кислотності ґрунту, надходження поживних речовин та економія від вартості синтетичних мінеральних добрив.

Основні характеристики вартості та результативності інвестиційних проектів органічного компостування узагальнені в табл. 4.

Розглянуті напрямки інвестування у ресурсощадні технології є найбільш перспективними в умовах зміни клімату та потребах сучасного кормови-

Таблиця 4. Ефективність інвестиційних проектів з компостування органічних відходів

Показники	У розрахунку на:		Всього за рік
	1 т готового компосту	10 тис. т компостної суміші	
Еколого - економічний ефект (умовний прибуток) - усього, тис. грн:	0,55471	4964,7	14894,1
у т.ч.: прямий економічний ефект	0,07775	695,9	2087,7
у т.ч.: додатковий та екологічний ефект	0,47696	4268,8	12806,4
з них від надходження гумусу в понад стандартний гній	0,09012	806,6	2419,8
від поліпшення реакції ґрунтового розчину (обмінної кислотності)	0,04026	360,3	1080,9
від економії витрат (коштів) порівняно з внесенням додаткових мінеральних добрив	0,34658	3101,9	9305,7
Виробничі витрати та додаткові витрати на внесення компосту, тис. грн	0,42225	3779,1	11337,3
Витрати на збирання додаткового врожаю, тис. грн	0,01656	148,2	444,6
Чистий еколого-економічний ефект (умовний прибуток) - усього, тис. грн:	0,53815	4816,5	14449,5
у т.ч.: прямий економічний ефект	0,06119	547,7	1643,1
Амортизаційні відрахування, тис. грн	0,03485	311,9	935,7
Інвестиції (вартість основних засобів), тис. грн	0,36004	3222,4	9667,2
Авансований капітал, тис. грн	0,74744	6689,6	20068,8
Чисельність нових робочих місць, чол.	10		
Середньомісячна заробітна плата одного працівника за відпрацьований час, грн	10430		

Джерело: [11].

робництва в технологіях, спрямованих на економію водних ресурсів.

Разом з тим, для сфери кормовиробництва ефективними ресурсощадними технологіями є також впровадження новітніх технологій обробки ґрунту, що супроводжується зменшеними витратами енергоресурсів і підвищенням віддачі земельних ресурсів тощо.

Література:

1. Лобченко Г. Полезахисні смуги — радянський пережиток чи світовий тренд / Г. Лобченко [Електронний ресурс]. URL: <https://superagronom.com/blog/674-polezahisni-smugi--radyanskiy-perejtok-chi-svitoviy-trend>

2. Роїк М.В. Полезахисні лісові насадження та біоенергетика / М.В. Роїк, Я.Д. Фучило, О.М. Ганженко / / Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/22322-polezakhysni-lisovi-nasadzhennia-ta-bioenerhetuka.html>

3. Лісосмуги дозволять аграріям збільшити врожайність зернових на 20% [Електронний ресурс]. URL: <https://agropolit.com/news/17906-lisosmugi-dozvolyat-agrari-yam-zbilshiti-vroжайnist-zernovih-na-20>

4. Турін Є. М. Лісосмуги — шлях до стійкого сільського господарства / Є.М. Турін // Агроном. 2019. № 4. С. 144—145.

5. Практичне керівництво для впровадження моделей ефективного управління полезахисними лісовими смугами / ФАО. 2020. Методичні рекомендації для впровадження моделей ефективного управління полезахисними лісовими смугами. — Київ, Україна [Електронний ресурс]. URL: http://ecoindustry.pro/sites/default/files/doci_include/praktychne_kerivnyctvo_dlya_vprovadzhennya_modeley_efektyvnogo_upravlinnya_polezahysnymy_lisovymy_smugamy.pdf

6. Для захисту орних земель в Україні потрібно створити 660 тисяч га лісосмуг [Електронний ресурс]. URL: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/21886-dlia-zakhystu-ornykh-zemel-v-ukraini-potribno-stvoryty-ty-660-tysiach-ha-lisosmuh.html>

7. Сирота, М. Андрій Івченко: На відходах можна не лише зекономити, а й заробити [Електронний ресурс]. URL: <https://kurkul.com/interview/207-andriy-ivchenko-na-vidhodah-mojna-ne-lishe-zekonomiti-a-y-zarobiti>

8. Переробка органічних відходів у компост з високим вмістом NPK [Електронний ресурс]. URL: <https://kredobank.com.ua/public/upload/a05c80ddfa8462cb-881becfc1c5eeb74.pdf>

9. Голуб Г. Механізоване компостування / Г. Голуб, С. Павленко, О. Гайденок // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/10241-mekhanizovane-kompostuvannia.html>

10. Павленко С.І. Виробничі випробування технології механізованого компостування органічних відходів з використанням аератора-змішувача / С.І. Павленко / / Техніка в сільськогосподарському виробництві, галузеве машинобудування, автоматизація. 2018. Вип. 31. С. 37.

11. Улько Є.М. Управління проектом із переробки курячого посліду на якісний торфопослідний компост / Є.М. Улько // Агросвіт. 2018. № 17. С. 31.

References:

1. Head site for agronomists SuperAgronom.com (2020), "Field shelterbelts — a Soviet relic or a global trend", available at: <https://superagronom.com/blog/674-polezahisni-smugi-radyanskiy-perejtok-chi-svitoviy-trend> (Accessed 30 March 2020).

2. Roik, M.V. Fuchylo, Ya. D. and Ganjenko, O.M (2021), "Forest protection forest plantations and bioenergy", *Ahrobiznes s'ohodni*, [Online], vol. 9, available at: <http://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/22322-polezakhysni-lisovi-nasadzhennia-ta-bioenerhetuka.html> (Accessed 4 August 2021).

3. The official site of agricultural policy AgroPolit (2020), "Forest strips will allow farmers to increase grain yields by 20%", available at: <https://agropolit.com/news/17906-lisosmugi-dozvolyat-agrari-yam-zbilshiti-vroжайnist-zernovih-na-20> (Accessed 15 September 2021).

4. Turin, Ye. M. (2019), "Forest strips — the way to sustainable agriculture", *Agronom*, vol. 4, pp. 144—145.

5. Food and Agriculture organization of the United Nations (2020), "Methodological recommendations for the implementation of models of effective management of field protection forest strips" available at: http://ecoindustry.pro/sites/default/files/doci_include/praktychne_kerivnyctvo_dlya_vprovadzhennya_modeley_efektyvnogo_upravlinnya_polezahysnymy_lisovymy_smugamy.pdf (Accessed 20 January 2023).

6. The site of the farmer's assistant (2022), "To protect arable land in Ukraine, it is necessary to create 660 thousand hectares of forest strips" available at: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/21886-dlia-zakhystu-ornykh-zemel-v-ukraini-potribno-stvoryty-ty-660-tysiach-ha-lisosmuh.html> (Accessed 11 June 2022).

7. The site of the farmer's assistant (2023), "You can not only save money on waste, but also make money" available at: <https://kurkul.com/interview/207-andriy-ivchenko-na-vidhodah-mojna-ne-lishe-zekonomiti-a-y-zarobiti> (Accessed 10 March 2023).

8. The official site Kredobank (2023), "Processing of organic waste into compost with a high NPK content", available at: <https://kredobank.com.ua/public/upload/a05c80ddfa8462cb881becfc1c5eeb74.pdf> (Accessed 18 March 2023).

9. Golub, G. Pavlenko, S. and Gajdenko, O. (2018), "Mechanized composting", *Ahrobiznes s'ohodni*, [Online], vol. 5, available at: <http://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/10241-mekhanizovane-kompostuvannia.html> (Accessed 11 May 2018).

10. Pavlenko, S.I. (2018), "Production tests of the technology of mechanized composting of organic waste using an aerator-mixer", *Tekhnika v sil's'kohospodars'komu vyrobnytstvi, haluzeve mashynobuduvannia, avtomatyzatsiia*, vol. 31, pp. 37.

11. Ulko, Ye. M. (2018), "Management of the project for processing chicken droppings into high-quality peat compost", *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 31.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2023 р.

Yu. Tereshko,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Digital Business,
State University of Intellectual Technologies and Communications*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1976-6300>

T. Kulinich,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management of Organizations,
Lviv Polytechnic National University*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-7080>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.72

TRENDS OF TRANSFORMATION AND DIGITALIZATION IN THE TELECOMMUNICATIONS SECTOR OF UKRAINE DURING WARTIME

Ю. В. Терешко,

к. е. н., доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

Т. В. Кулініч,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет "Львівська політехніка"

ТРЕНДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ СФЕРИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

In conditions of wartime, significant transformations are taking place in the telecommunications sphere of Ukraine, which are caused not only by the need for emergency optimization of telecommunications networks due to the emergence of needs for supporting stable communication (especially in areas close to hostilities or in areas affected by hostilities) and taking measures to protect national telecommunications networks and means of telecommunications from new threats, but also by the necessity of expanding users' access to telecommunications services. Therefore, the research is aimed at studying the basic trends of transformation and digitalization of the telecommunications sphere of Ukraine in conditions of wartime.

According to the research findings, it has been noted that the processes of digitization in conditions of wartime significantly change the telecommunications sector of Ukraine. The basis for these changes is the numerous processes of implementing and using 5G network technologies, expanding coverage, developing virtual operators, developing mobile internet providers, developing artificial intelligence, electronic payments, the internet of things, and multimedia services that ensure a rapid transition from traditional communication technologies to digital ones, significantly expanding the range of services. It should be noted that due to the transformation and digitization of the telecommunications sector, the number of economic entities operating in this sector decreases, but the quality and convenience of telecommunications services improve, their range expands and becomes more accessible to users. This is due to the fact that the development of digital technologies allows companies to quickly respond to consumer needs and quickly introduce new services and features, while overall transformations allow increasing efficiency and automating business processes, and therefore reducing the number of employees necessary to provide services. The prospects for research in this direction lie in the formation of a concept for the development of proprietary ecosystems in the telecommunications sector of Ukraine. It should be noted that the trends of transformation and digitization of the telecommunications sector of Ukraine, in our opinion, are the trigger for the creation of telecommunications ecosystems that include communication services, financial services (such as online banking), medical and online commerce services.

В умовах воєнного часу відбуваються помітні трансформації сфери телекомунікацій України, зумовлені не лише потребами екстреної оптимізації телекомунікаційних мереж, у зв'язку з виникненням потреби підтримки сталого зв'язку (особливо в районах, що знаходяться біля зони бойових дій, або в районах, що постраждали від бойових дій), але й необхідністю розширення доступу користувачів до послуг сфери телекомунікацій, захисту національних телекомунікаційних мереж та засобів телекомунікацій від нових загроз, а також необхідністю розширення доступу користувачів до телекомунікаційних послуг. Відтак дослідження спрямоване на вивчення базових трендів трансформації та цифровізації сфери телекомунікацій України в умовах воєнного часу. За результатами дослідження, відмічено, що процеси цифровізації в умовах воєнного часу значно змінюють сферу телекомунікацій України. Основою змін є чисельні процеси впровадження та використання технологій мереж 5G, розширення покриття, розвиток віртуальних операторів, розвиток провайдерів інтернету в рухомому зв'язку, розвиток штучного інтелекту, електронних платежів, інтернету речей, мультимедійних послуг, які забезпечують швидкий перехід від традиційних комунікаційних технологій до цифрових, значне розширення номенклатури послуг. Зазначимо, що внаслідок трансформації та цифровізації сфери телекомунікацій, зменшується кількість суб'єктів економічної діяльності, що діють у цій сфері, однак покращується якість та зручність телекомунікаційних послуг, розширюється їх номенклатура та доступність для користувачів. Це відбувається через те, що розвиток цифрових технологій дозволяє компаніям швидко реагувати на потреби споживачів та швидко впроваджувати нові послуги та функції. Загальні трансформації дозволяють збільшити ефективність та автоматизувати бізнес-процеси, а відтак зменшити кількість працівників, необхідних для надання послуг. Перспективи досліджень у даному напрямку полягають у формуванні концепції розвитку власницьких екосистем у сфері телекомунікацій в Україні. Зазначимо, що тренди трансформації та цифровізації сфери телекомунікацій в Україні, на нашудумку, є тригером створення екосистем телекомунікацій, що включають послуги зв'язку, фінансові сервіси (такі як он-лайн-банкінг), медичні та послуги онлайн-комерції.

Key words: coverage areas; services; service portfolio; virtual operators; 5G networks; mobile internet providers.

Ключові слова: зони покриття; послуги; номенклатура послуг; віртуальні оператори; мережі 5G; провайдери інтернету.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

In wartime conditions, striking transformations are occurring in the sphere of telecommunications in Ukraine, driven not only by the need for emergency optimization of telecommunications networks due to the demands for sustaining communication, particularly in areas close to combat zones or in areas affected by hostilities, and taking measures to protect national telecommunications networks and means from new threats, but also by the necessity of expanding users' access to telecommunications services.

The outlined needs are driving specific changes, which are determined by the rapid digitization of service processes and the implementation of new technologies and equipment. These changes are improving the speed and quality of the internet (in particular, Ukraine is gradually

preparing for the launch of 5G networks and providers are already actively testing new technologies and equipment to provide high-speed and high-quality internet, including in conflict zones), expanding coverage areas (telecommunications providers in Ukraine are actively working to expand coverage, particularly in rural areas, through the implementation of various technologies including satellite coverage, the development of wired networks, and others), enabling the transition to electronic payments, which simplifies payment for telecommunications services, and enhancing subscriber protection.

Furthermore, there is an increasing number of virtual operators in Ukraine (who provide communication services based on provider networks, allowing customers to receive quality service at a lower price) and mobile network providers (who provide improved communication quality in subways and other enclosed spaces, as well as expanding network coverage in remote areas).

These changes are leading to the active development and digitization of Ukraine's telecommunications industry,

even in times of war, by improving the quality and accessibility of services for users. However, this is also leading to other transformations that require further research.

THE ANALYSIS OF THE LAST RESEARCH AND PUBLICATIONS IN WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM IS BEGUN

Among the studies dedicated to the issues of digitization of the telecommunications sector in Ukraine, we have identified the works of Samoylenko M., Nikolaenko B.A., Peleshok Y.V., Nikolaenko B.A., Peleshok Y.V., Patryak O.T., and several others. Together with these researchers, the dynamics of revenue in the global telecommunications market over the last five years have been studied, and an analysis of trends in the development of new telecommunications technologies has been conducted. The penetration of the Internet in some countries has been analyzed, or those market segments that are most attractive from the perspective of investment and development have been identified. However, the identification of basic trends in the transformation and digitization of the telecommunications sector in Ukraine during wartime remains outside the focus of researchers. Therefore, in the study, the authors also relied on observations and research of such phenomena, experiments, as well as generalization, classification, and description of such changes (namely, data from the State Statistics Service of Ukraine, data from the Operator using equipment from the Swedish company Ericsson, "Lifecell," "Vodafone Ukraine," and "Kyivstar," etc.). The specific nature of the study is due

to the fact that empirical data is informative for answering empirical questions.

FORMULATING OF ARTICLE PURPOSES (THE PURPOSE OF THE STUDY)

The aim of the research is to study the basic trends of transformation and digitization of the telecommunications sector in Ukraine during wartime.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

In modern conditions when Ukraine is experiencing a war on its territory, the telecommunications industry is undergoing significant changes and transformations. Ensuring the security and reliability of communication is becoming a top priority, which requires telecommunication service providers to make great efforts and investments in transforming and digitizing their telecommunications infrastructure and internal business processes. Thus, the key trends in the telecommunications industry in Ukraine are highlighted by us in Figure 1. Among these key trends are:

— Beginning of the development of 5G networks, resolution of frequency coordination issues, infrastructure development, tax and regulatory regime, combating fake news, and establishing norms for electromagnetic radiation exposure. In particular, the development of 5G networks in Ukraine began in 2018 when communication providers actively tested the new technology, and in 2020 the National Commission for the State Regulation of Communications and Informatization announced an auction for obtaining permits to use frequencies for 5G networks.

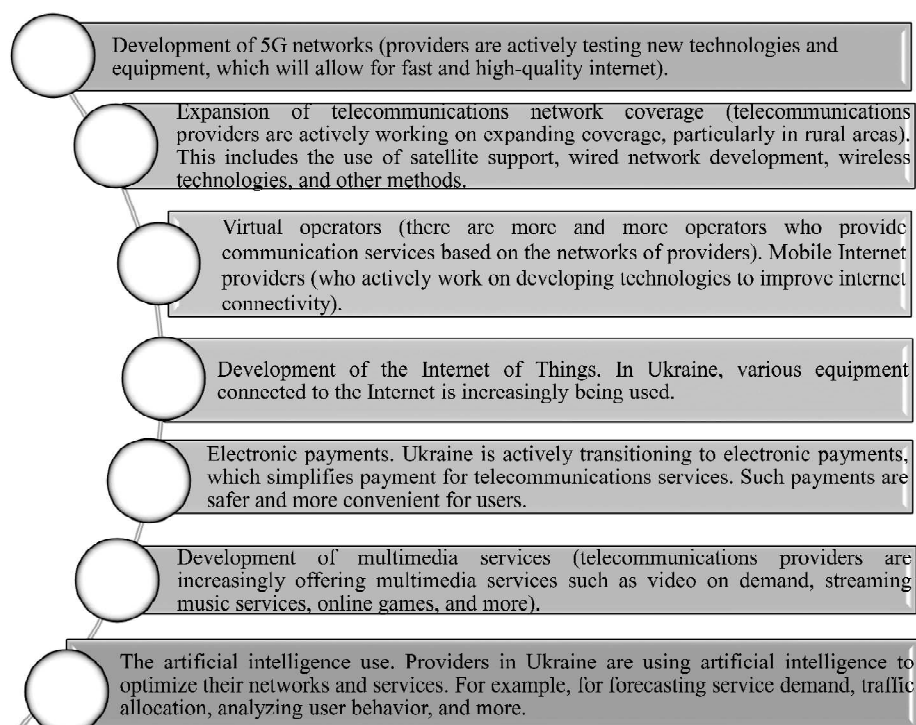

Figure 1. Processes that ensure the transformation and digitalization of the telecommunications sector in Ukraine in times of war

Note:

*In Ukraine, 5G networks began public testing in November 2021 on the basis of the Lifecell network. The operator uses equipment from the Swedish company Ericsson.

Source: Compiled based on data from the Swedish company Ericsson, "Lifecell," "Vodafone Ukraine," "Kyivstar," and [2; 4; 6].

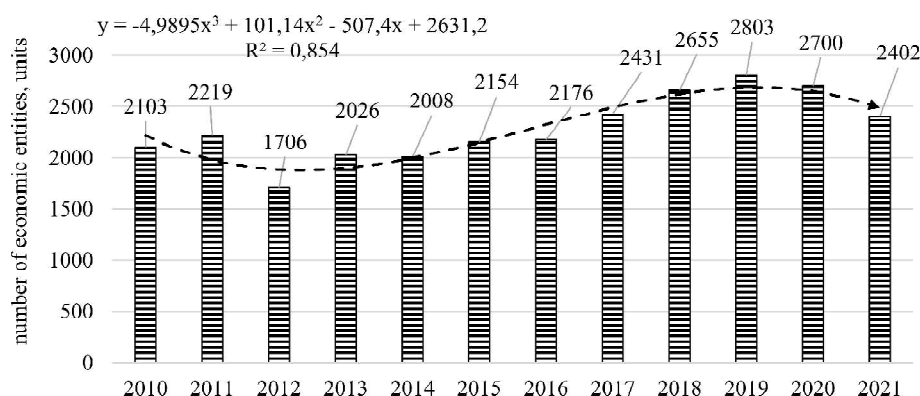

Figure 2. Changes in the number of economic entities in the field of wired telecommunications in Ukraine, 2010–2021, units

Source: Compiled from data from the State Statistics Service of Ukraine <https://www.ukrstat.gov.ua/>

The auction took place in 2021, after which providers began actively deploying 5G networks throughout the country, particularly in major cities.

- Expansion of telecommunications network coverage for their full development requires satellite support, wired network development, wireless technologies, and their joint use. In particular, in 2020, "Lifecell," "Vodafone Ukraine," and "Kyivstar" signed a memorandum of understanding to jointly use telecommunications infrastructure to accelerate the deployment of 4G networks in rural areas and on highways (which will give all citizens of Ukraine, living in villages with up to 2,000 inhabitants and small towns with a population of 3,000—4,000, access to 4G services [1]).;

- Development of virtual operators. Currently, Ukraine has an international virtual operator, Lycamobile (which offers cheap rates for calls and internet), and TriMob (which offers 3G communication services and unlimited internet). Additionally, in 2019, mobile operators "TriMob" and lifecell launched an electronic SIM card service, which is located directly on the smartphone's motherboard (eSIM). Currently, eSIM is also offered by Vodafone Ukraine and Kyivstar [2];

- Development of internet providers in mobile communication, which ensures improved communication quality in subways and other enclosed spaces, as well as expanded network coverage in remote areas. Significant efforts in this regard have been made by mobile communication providers Vodafone, Kyivstar, Lifecell. For example, Kyivstar has introduced a new technology called "LTE Advanced Pro", which provides high-quality communication in enclosed spaces and expanded network coverage in remote areas;

- Development of artificial intelligence (for predicting demand for services, traffic distribution, user behavior analysis, and more);

- Development of electronic payments (which contribute to reducing costs associated with payment operations and reduce risks related to abuse of cash, which can be stolen or lost);

- Development of the Internet of Things (which allows controlling various processes, such as room temperature, security, etc., through a mobile application);

- Development of multimedia services (such as video on demand, streaming music services, online gaming, and more).

The outlined processes are creating systemic changes in the telecommunications industry in Ukraine, driven by its optimization through the adoption of digital technologies and innovations that are transforming business processes, increasing efficiency and competitiveness of economic entities within it, through a series of specific changes produced by these processes.

In particular, a specific change is observed in the number of entities engaged in activities in the field of wired telecommunications, including operation, technical maintenance, or provision of access to devices transmitting voice, text, sound, or video data using wired telecommunications infrastructure (Fig. 2). From 2010 to 2021, the number of entities offering wired telecommunications services as a whole increased from 2103 to 2402. However, it is precisely since the beginning of the improvement of business processes for providing specific services and increasing efficiency (since 2019) that a sharp reduction in the number of entities belonging to this sphere has occurred, as shown in the processes of transformation and digitization highlighted in Fig. 2.

This specific change in the number of entities implementing activities in the field of wire telecommunication can be explained by several factors:

Firstly, digital technologies and the internet have changed the way people communicate and exchange information. With the increasing popularity of mobile phones and wireless communication, there is a need for a different type of infrastructure that replaces wired telecommunications, and as a result, the number of businesses in the field of wired telecommunications has decreased. New technologies have emerged, such as optical fiber, which provides higher data transfer speeds and improves communication quality. Furthermore, new business models have emerged, such as free Wi-Fi and VoIP systems, for economic entities in the field of wired telecommunications in Ukraine.

Secondly, business processes in this field are constantly changing and improving, which is accompanied by the complication of the specifics of operating and maintaining switching and transmission equipment, cable distribution networks, and so on. This naturally leads to an increase in competition in the market. Companies that cannot compete with others disappear, while more efficient and innovative ones increase their market share.

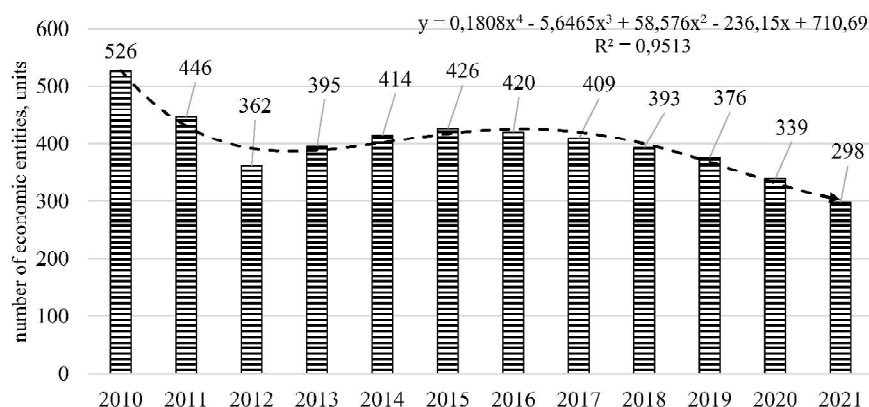

Figure 3. Changes in the number of economic entities in the field of wireless telecommunications in Ukraine, 2010–2021, units

Source: Compiled from data from the State Statistics Service of Ukraine <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Thirdly, regulatory policy requirements change the conditions of competition and requirements for companies providing wireless communication services. This affects competition and contributes to the displacement of smaller or financially struggling entities from the market.

Regarding the wireless communication sector, it should be noted that the number of economic entities has been decreasing since 2010 (see Fig. 3). Specifically, from 2010 to 2021, the number of entities engaged in the operation, technical maintenance, or provision of access to devices that transmit voice, text, sound, or video data using wireless communication infrastructure, as well as the operation, technical maintenance of paging and cellular communication, and other types of wireless communication systems, decreased from 526 to 298 units.

This specific change in the number of entities involved in the wireless telecommunications sector can be explained by several factors.

Firstly, due to competition and increasing technical requirements, large economic entities are opening up ways to a greater share of the market by absorbing or displacing smaller companies. One of the biggest examples of bankruptcy in the

wireless telecommunications sector was the privatization of PJSC "Ukrtelecom" by the "ESPL" company for 10.5 billion hryvnias in 2011. In 2013, "Ukrtelecom" became part of SCM Rinat Akhmetov's group. In 2017, PJSC "Ukrtelecom" and its subsidiary LLC "TriMob", which provided CDMA mobile communication services, filed for bankruptcy. Later, the court granted these requests and declared both companies bankrupt. Another wireless telecommunications operator that ceased operations in 2020 was LLC "PepiNet". The company provided WiMAX (Worldwide Interoperability for Microwave Access) — wireless access to broadband Internet.

Secondly, regulatory policy requirements established at different times can change the conditions of competition and requirements for companies providing wireless telecommunications services. This can affect competition and the displacement of smaller or financially troubled market players. An illustrative example is LLC "Intertelecom," which also provided CDMA mobile communication services. However, in 2019, the company received a letter from the National Commission for the State Regulation of Communications and Informatization of Ukraine stating that its license for the use of radio frequencies would not be renewed due to significant debt to the state. In 2020, LLC "Intertelecom" informed its subscribers of the termination of mobile communication services.

Regarding satellite telecommunications, the number of economic entities in this field has also significantly decreased. From 2010 to 2021, the number of entities that provide the operation, technical maintenance, or access to devices that transmit voice, text, sound, or video data using satellite telecommunications infrastructure, as well as the delivery of video, audio, or text programs purchased from television channels, wired network operators, or radio networks through satellite "direct to home" systems, typically classified in this category, but do not manufacture programs, only distribute them, decreased from 115 to 31 (Figure 4).

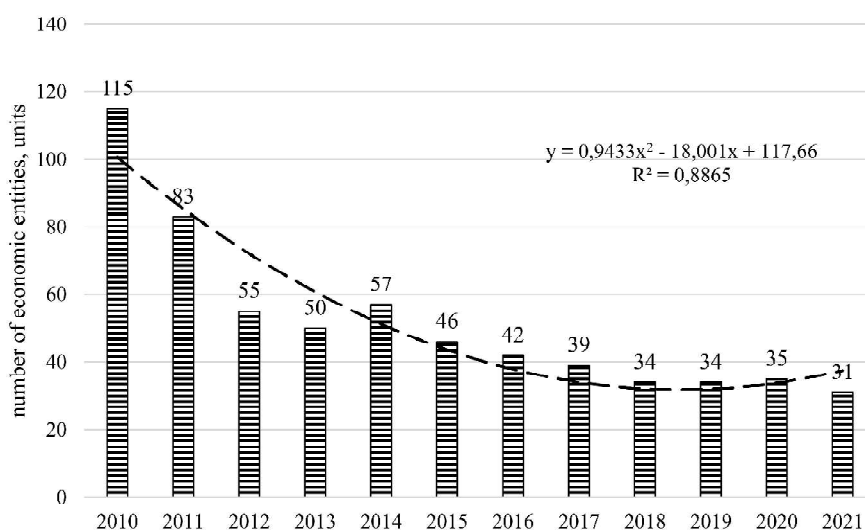

Fig. 4. Changes in the number of economic entities in the field of satellite telecommunications in Ukraine, 2010–2021, units

Source: Compiled from data from the State Statistics Service of Ukraine <https://www.ukrstat.gov.ua/>

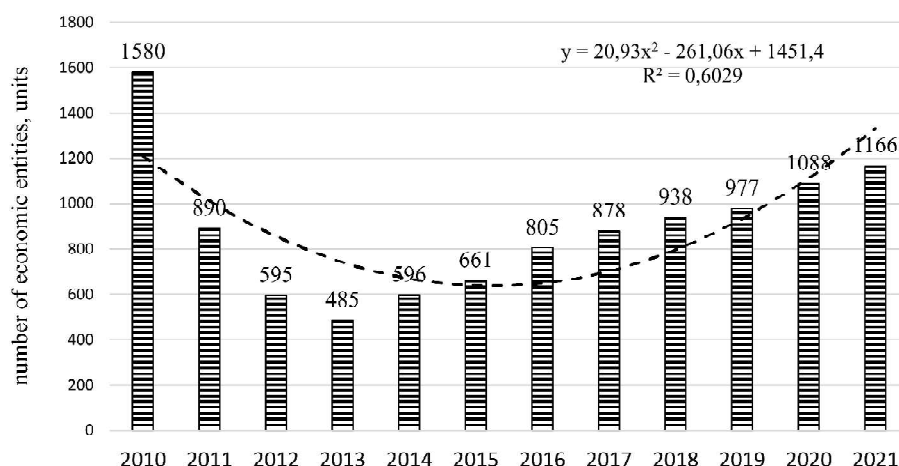

Fig. 5. Changes in the number of entities engaged in other activities in the field of telecommunications in Ukraine, 2010–2021, units

Source: Compiled from data from the State Statistics Service of Ukraine <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Among the main reasons for the reduction in the number of economic entities in the satellite telecommunications sector accompanying the transformation and digitization of the telecommunications industry in Ukraine, we have identified the following [3; 5]:

Firstly, the high cost of the satellite telecommunications service chain, which includes the cost of renting satellite channels, equipment for signal reception and transmission, as well as fees for licenses and radio frequencies. This cost is further exacerbated by the acceleration of digitization processes, due to the need to implement additional services for customers.

Secondly, low demand for satellite telecommunications services due to competition from other types of telecommunications (such as mobile communication (GSM, 3G, 4G), wireless internet access (Wi-Fi, WiMAX), and fiber optic communication), as well as its high cost for subscribers.

Thirdly, there is dependence on other companies that inflate satellite communication services through their satellites. For example, the reduction in the number of economic entities in this field was caused by the reorganization and bankruptcy of some companies. In 2017, the State Space Agency of Ukraine, which provided satellite communication services through its national satellite "LYCH", was reorganized. In 2019, LLC "Satellite Systems", which also provided satellite communication services through its commercial satellite "LIM", was declared bankrupt.

Another area of telecommunication activity has a specific trend of development (Fig. 5), which is characterized by a decrease in the number of corresponding entities from 2010 to 2013 (from 1580 to 485) due to a decrease in demand for telephone communication services and access to the Internet in public buildings, and a further increase in their number from 2014 to 2021 (from 596 to 1166) due to the transformation of service content and expansion of their range.

The processes of increasing the number of such entities are driven by the need for specialized telecommunications applications, such as satellite tracking, communication telemetry, and operation of radar stations.

Since 2020, there has been significant demand for the operation of satellite terminals functionally connected to one or more terrestrial telecommunications systems, capable of transmitting and receiving data from satellite systems, and so on.

It should be noted that due to the transformation and digitization of the telecommunications industry, the number of entities engaged in economic activity in this field is decreasing. However, the quality and convenience of telecommunications services are improving, their range is expanding, and they are becoming more accessible to users. This is happening because:

— The development of digital technologies allows companies to quickly respond to consumer needs and rapidly implement new services and features. Some of the most popular new services and features include: high-speed data transmission; Voice over LTE (VoLTE) calls over the Internet network; Wi-Fi Calling; cashback programs that allow customers to receive monetary rewards for using their services; IoT solutions (which enable various devices to be connected to the Internet network and interact with them). Additionally, many providers offer personalized tariff plans that allow customers to choose services that best suit their needs and budget. Such tariffs may include unlimited voice calls and messages, various data packages, and other services.

— Allowing to increase efficiency and automate business processes, thus reducing the number of employees required to provide services. In particular, many entities in this field offer specialized applications for their clients (which allow them to manage their account, check data usage, make payments), as well as online services that enable customers to perform basic operations automatically over the internet (such as changing their tariff plan, ordering new services, and more).

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

According to the research results, it has been noted that the processes of digitalization in conditions of wartime significantly transform the telecommunications

sphere of Ukraine. It has been observed that the basis of these changes are numerous processes of implementing and using 5G network technologies, expanding coverage, developing virtual operators, mobile internet service providers, artificial intelligence, electronic payments, the Internet of Things, and multimedia services, which provide a rapid transition from traditional communication technologies to digital ones and a significant expansion of the range of services.

It should be noted that as a result of the transformation and digitization of the telecommunications sphere, the number of economic entities operating in this sphere is decreasing, but the quality and convenience of telecommunications services are improving. This is due to the fact that the development of digital technologies allows companies to quickly respond to consumer needs and to quickly introduce new services and functions, while overall transformations allow for increased efficiency and automation of business processes, and thus reduce the number of employees required to provide services.

The prospects of research in this field lie in the development of a concept for the formation of proprietary ecosystems in the telecommunications industry in Ukraine. It should be noted that the trends of transformation and digitization in the telecommunications industry in Ukraine, in our opinion, are the trigger for the creation of telecommunications ecosystems that include communication services, financial services (such as online banking), medical services, and online commerce services.

Література:

1. Мельник Т. Велика трійка мобільних операторів об'єднує мережі для розширення 4G покриття, Новини, технології, суспільство, 2020, URL:<https://mind.ua/news/20214301-velika-trijka-mobilnih-operatoriv-obednue-merezhi-dlya-rozshirennya-4g-pokrittya> (дата звернення: 20.10.2022 р.).

2. Некрасов В. Новий мобільний оператор в Україні: чого чекати від LycaMobile, Економічна правда, 2017, URL:<https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/25/627410/> (дата звернення: 25.12.2020 р.).

3. Ніколаєнко Б.А., Пелешок Є.В. Ніколаєнко Б.А., Пелешок Є.В. Сучасні супутникові системи зв'язку: навч. посібник. К.: ІСЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 146 с.

4. Патряк О. Т. Розвиток телекомунікаційного простору України в контексті формування інформаційного суспільства, Вісник ХДАК. 2018. Випуск 53. С. 129—138.

5. Самойленко М. (2022), Starlink в Україні: кому-доступний інтернет від SpaceX та як ним користуватися, The village Україна, URL.: <https://www.the-village.com.ua/village/city/how-it-works-city/325497-gid-po-starlink4>. (дата звернення: 20.01.2023 р.).

6. Телекомунікаційні та інформаційні мережі: Підручник [для вищих навчальних закладів] / П.П. Воробієнко, Л.А. Нікітюк, П.І. Резніченко. К.: САММІТ-Книга, 2010. 708 с.

References:

1. Melnyk, T. (2020), "The Big Three mobile operators combine networks to expand 4G coverage", Novyny, tekhnolohiyi, suspil,stvo, available at.: <https://mind.ua/>

news/20214301-velika-trijka-mobilnih-operatoriv-obednue-merezhi-dlya-rozshirennya-4g-pokrittya (Accessed: 20.10.2022 p.).

2. Nekrasov, V. (2017), "New mobile operator in Ukraine: what to expect from LycaMobile", Ekonomichna pravda, available at.: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/07/25/627410/> (Accessed: 20.10.2022 p.).

3. Nikolayenko, B.A., Peleshok, E.V., Nikolayenko, B.A. and Peleshok, E.V. (2022), Suchasni suputnykovi systemy zv'yazku [Modern satellite communication systems], ISZZI KPI im. Ihorya Sikors,koho, Kyiv, Ukraine.

4. Patryak, O.T. (2018), "The development of the telecommunications space of Ukraine in the context of the formation of the information society", Visnyk KHDAA, Vol. 53, pp. 129—138.

5. Samoilenko, M. (2022), "Starlink in Ukraine: who can access Internet from SpaceX and how to use it", The village Ukrayina, available at.: <https://www.the-village.com.ua/village/city/how-it-works-city/325497-gid-po-starlink4>. (Accessed: 20.01.2023 p.).

6. Vorobienko, P.P., Nikityuk, L.A. and Reznichenko, P.I. (2010), Telekomunikatsiyni ta informatsiyni mrezhi [Telecommunication and Information Networks], SAMMIT-Book, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2023 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

С. Я. Цимбалюк,

к. е. н., доцент кафедри митної справи та товарознавства,

Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8092-0111>

А. В. Цимбалюк,

к. е. н., доцент, професор кафедри публічного права, Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-6275>

Т. О. Скоромцова,

к. е. н., с. н. с., доцент кафедри фіскального адміністрування,

Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2564-7025>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.79

МИТНІ ПРОЦЕДУРИ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

S. Tymbaliuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Customs Affair and Commodity Science, State Tax University

A. Tymbaliuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Public Law, State Tax University

T. Skoromtsova,

PhD in Economics, Senior Research Fellow, Associate Professor of the Department of Fiscal Administration, State Tax University

CUSTOMS PROCEDURES: ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS

Зовнішня торгівля виступає важливою сферою національної економіки України, залежність від якої з кожним роком зростає. Важливим чинником, що впливає на безпеку переміщення товарів через митний кордон держави є здійснення надійного митного контролю і здійснення ефективних митних процедур. Одним із головних питань є визначення рівня довіри митного органу до підприємств-резидентів, до яких під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності митними органами можуть бути встановлені форми й обсяги митного контролю, які сприятимуть спрощенню та прискоренню митних процедур.

Під час дослідження було визначено, що економіко-правовою сутністю митних процедур є митний контроль та митний та пост митний аудит, митне оформлення та автоматизований економічний оператор.

Враховуючи актуальність процесів проведення митної реформи та формування новітньої філософії їх здійснення доцільним є побудова митних процедур з врахуванням принципів сервісного обслуговування.

Foreign trade is an important sphere of the national economy of Ukraine, the dependence on which is growing every year. An important factor affecting the security of the movement of goods across the customs border of the state is the implementation of reliable customs control and the implementation of effective customs procedures. One of the main issues is determining the level of trust of the customs authority in resident enterprises, to which, during the implementation of foreign economic activity, the forms and scope of customs control can be established by the customs authorities, which will contribute to the simplification and acceleration of customs procedures.

During the research, it was determined that the economic and legal essence of customs procedures is customs control and customs and post-customs audit, customs clearance and an automated economic operator.

One of the forms of customs control, characterized by positive features that are aimed at accelerating the movement of goods across the customs border, is a customs post-audit. This is a relatively new form for the domestic customs control system and is widely inherent in the customs authorities of developed countries. Customs post-audit not only significantly accelerates a number of customs procedures, reducing the time for customs formalities and overhead, but also significantly reduces or completely neutralizes bureaucratic formalities and grounds for corruption and abuse.

The customs authorities of Ukraine are currently the national institution that is currently undergoing the largest cardinal reforms. The main goal of such reforms is to turn it into a modern service, which should become loyal and open to honest business and which will be deprived of the "image" of a corrupt state structure.

Along with this, customs authorities also functionally act as a socio-economic institution, whose activities are manifested in the provision of certain services, which is carried out in the form of a kind of state service. Therefore, one of the elements of customs procedures at the level of state regulation may be the introduction of a "service" model of interaction between the state and business in the implementation of customs formalities.

Given the relevance of the processes of customs reform and the formation of the latest philosophy of their implementation, it is appropriate to build customs procedures taking into account the principles of service.

Ключові слова: митні процедури, митне оформлення, митний контроль, аудит, пост митний аудит, авторизований економічний оператор.

Key words: customs procedures, customs clearance, customs control, audit, post customs audit, authorized economic operator.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інтеграція України до європейського економічного простору, виступає передумовою трансформаційних змін у реалізації економіко-правових відносин у митній сфері. Відповідно до цього в Україні, необхідне підвищення рівня реалізації заходів, які здатні з одного боку забезпечити дієвий митний контроль, з іншого — спростити митні процедури при одночасному підвищенні їх ефективності. У контексті цих обумовлених аспектів саме система митних процедур виступає регуляторним механізмом, інструменти якого здатні забезпечити виконання норм митного законодавства та одночасно сформувати новітню філософію вітчизняної митної системи.

Відображенням змін, які наша держава вже внесла у діючу практику реалізації митних процедур з метою забезпечення зовнішньоекономічної активності суб'єктів та тих митних змін, які можуть бути ефективними в перспективі подальшої розбудови національної системи митних правил і процедур, у наближенні їх до стандартів європейського законодавства потребує нової філософії їх економіко-правового обґрунтування.

На сучасному етапі теоретичним підґрунтям побудови сутнісної характеристики митних процедур стає виокремлення сервісно-профілактичного аспекту, зумовленого новим клієнтоорієнтованим напрямком діяльності фіскальних органів, який сприяє своєчасному і

комфортному виконанню суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності своїх зобов'язань перед державним бюджетом у повному обсязі [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам аналізу ефективності здійснення митних процедур в Україні присвячено багато праць вітчизняних науковців: І. Бережнюка, О. Вакульчика, Т. Дорошенка, І. Несторишена, П. Пашка, В. Туржанського, О. Фрадинського, Л. Федоришина, В. Фесенко та ряду інших науковців і практиків.

Основний вектор своїх досліджень автори І. Бережнюк, І. Несторишен, В. Коротун, ряд інших авторів спрямовують на визначення розвитку ефективної системи митних процедур через побудову системи управління митними ризиками, бо саме через неї можлива й актуалізація митних процедур [2; 3].

Зокрема, це дає змогу вирішувати два взаємозалежні та взаємосуперечливі завдання: з одного боку — обов'язковість митних процедур, з іншого — мінімальне державне втручання у їх реалізацію.

Інша група вчених, Н. Авраменко, Т. Дорошенко, М. Матвеев ноголошують на тому, що проблема законодавчого забезпечення митного контролю є основною, а тому, подальший розвиток ефективних митних процедур залежатиме від запропонованих митних законодавчих реформаций [4, с. 57].

Ще треба відзначити ряд науковців, дослідження яких спрямовані на аналіз інструментів та важелів реалізації митних процедур.

лізації митного контролю в контексті забезпечення митної безпеки держави, на напрями усунення проблем митного контролю з врахуванням досвіду європейських країн, як пріоритетного, в умовах європейського вибору розвитку України. Цим аспектам присвячені роботи Гребельника О., Пашка П., О. Фрадинського, Л. Федоришина, Т. Микитенко та інш [5; 6; 7].

Таким чином, основними в цьому аспекті залишаються два значних напрями обґрунтування — економічний та законодавчий з врахуванням євроінтеграційного вектору проведення реформ у вітчизняній митній системі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З огляду на позицію вищезазначених науковців, можна зауважити, що Україна наразі стикається не лише з економіко-правовими аспектами митного контролю, а й з можливостями для внесення докорінних змін у процедуру відповідних митних механізмів.

Тому, сьогодення може всебічно сприяти заходам та спрощенню загальних підходів до організації митного контролю і оформлення, митного і пост митного аудиту та, що головне, забезпечення зовнішньоекономічної активності та зміцнення захисту вітчизняного ринку України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення економіко-правової сутності митних процедур: митного контролю та митного аудиту, митного оформлення та автоматизованого економічного оператора в умовах проведення митної реформи та формування новітньої філософії їх здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур визначає митні процедури як "митні формальності" і як сукупність дій, що підлягають виконанню уповноваженими особами і митною службою з метою дотримання вимог митного законодавства.

Визначення поняття "митні формальності" в діючому Митному кодексі України було зумовлено адаптацією та гармонізацією вітчизняного законодавства до європейських норм та стандартів. Так, згідно Митного кодексу України та з врахуванням вимог Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, митні процедури — це "зумовлені метою переміщення товарів через митний кордон України сукупність митних формальностей і порядок їх виконання (п. 21 ст. 4 МКУ) [8; 9].

Аналізуючи економічний зміст поняття "митні процедури" автори Мирончук В, Матвеев М, Голомша Н., визначають його як "тактичні заходи держави, змістом яких є митний контроль, митне оформлення, сплата митних платежів та порядок їх виконання" [10].

Аналіз даних понять вказує, що поняття "митні процедури" ширше за своїм змістом за "митні формальності", оскільки включає в себе не тільки визначення необхідної сукупності дій, а й офіційно встановлений процедурний та поетапний порядок їх здійснення як з боку митних органів так і з суб'єктом ЗЕД.

З огляду на предмет та метод правового регулювання, митні процедури — це врегульований нормами митного права, порядок діяльності посадових осіб митних органів в межах їх повноважень, який спрямований на реалізацію норм митного права та дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи у процесі вирішення конкретних справ, пов'язаних з переміщенням громадянами товарів, транспортних засобів та інших предметів через державний кордон, та складається з таких елементів: митного контролю, митного оформлення, справлення (сплати) митних платежів і податків, порядку їх виконання та дотримання митного та податкового законодавства.

З таким трактуванням поняття "митні процедури", можна визначити декілька аспектів узгодження поняття пов'язаного з митними процедурами, оскільки, комплексний підхід до розгляду та аналізу сутності та економіко-правових аспектів митних процедур сприяє виявленню різноманітних його аспектів і сторін. Саме тому митні процедури можна розглядати в сукупності як:

- 1) інститути державної митної справи;
- 2) етапи митного процесу;
- 3) складові елементи митної справи;
- 4) сукупність дій і заходів, здійснюваних митними органами стосовно переміщення товарів;
- 5) методи забезпечення дотримання вимог законодавства з питань державної митної та державної податкової справи.

На нашу думку, в розширеному розумінні митні процедури включають в себе цілий ряд зобов'язань щодо:

- аналізу законодавства України на предмет можливості ввезення на територію певного товару;
- моніторингу обмежувальних бар'єрів для поставки товару;
- підготовки та оформлення дозвільної документації для експорту/імпорту товарів;
- отримання сертифікатів відповідності продукції;
- отримання висновку від правоохоронних органів при переміщенні через кордон товарів спеціального і подвійного призначення;
- визначення митних назв товарів та їх кодифікацію;
- визначення митної вартості продукції;
- розрахунок митних платежів та інших податків, що підлягають сплаті при експорті/імпорті продукції;
- вирішення питань з логістичними партнерами для здійснення вантажних перевезень та ін.

Як видно, серед багатоваріантності підходів до визначення сутності митних процедур у наукових дослідженнях практично відсутня єдність у визначенні даної категорії, разом з тим виділяється одна спільна риса: це система заходів, дія яких направлена на запобігання переміщенню товарів через митний кордон із порушенням вимог чинного митного законодавства.

Одним із важливих складових є митний контроль, як основний важіль забезпечення дотримання суб'єктами ЗЕД норм митного законодавства.

В інтерпретації основної Кіотської Конвенції митний контроль (Customs control) — це заходи, які використовують митниці для гарантування виконання митного законодавства.

Дефініція цього поняття, що визначена у Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) №952/2013 від

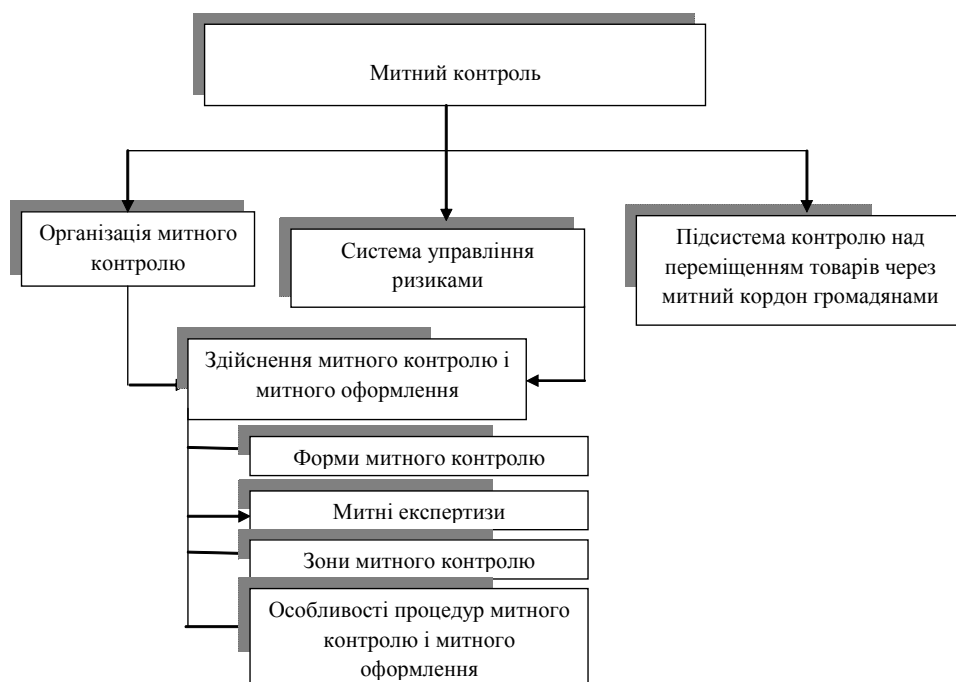

Рис. 1. Елементи митного контролю

Джерело: сформовано на основі [3; 5].

9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу є набагато розширеною та більш розгорнутою. Так, дане трактування деталізує сукупність операцій, які підлягають контролю з боку митних служб і визначається як "конкретні дії, які виконують митні органи для того, щоб забезпечити дотримання митного законодавства та іншого законодавства, що регулює прибуття, вибуття, транзит, переміщення, зберігання та кінцеве використання товарів, переміщуваних між митною територією Союзу та країнами або територіями, які не є частиною такої території, та перебування і переміщення на митній території Союзу товарів із третіх країн і товарів, поміщених під процедуру кінцевого використання" [11].

Митний Кодекс України визначає, що митний контроль, як самостійна економічна категорія, — це "сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку" [8]. Інша позиція "це контроль за сплатою ввізних і вивізних мит, дотриманням міжурядових та міжнародних угод щодо преференційного регулювання, інших торговельно-політичних заходів, положень про внутрішні податки і збори, а також міжнародних/міжурядових домовленостей про заборони й обмеження.

Важливою складовою у забезпеченні фінансового та регулятивного потенціалу економіко-правових інструментів захисту національних товаровиробників і процесу залучення економіки України до європейського і світового економічного простору відіграють функціональні елементи митної системи — митний контроль та митне оформлення товарів. Ці два поняття є нероздільними і використовуються в митному законодавстві практично всіх країн світу.

З метою конкретизації поняття митного контролю та митного оформлення необхідно зазначити основні ознаки, на яких вони базуються.

Так, митний контроль і митне оформлення є діяльністю митних органів, яка розкривається через форми системи контрольно-перевірочних і забезпечуючих митне оформлення заходів. До додаткових ознак, які посилюють основні відносяться:

— мета контролю над діяльністю суб'єктів ЗЕД — виявлення і попередження порушень суспільної моралі та вимог чинного податкового законодавства;

— об'єкт контролю — предмети та дії суб'єктів митних відносин, їх відповідальність вимогам законодавства з питань регулювання зовнішньої економічної діяльності.

Систему митного контролю і митного оформлення складають певні елементи (складники), які можна відобразити наступним чином (рис. 1)

Одним із заходів митного контролю з метою попередження можливих митних правопорушень є організація проведення митного аудиту, застосування якого дає можливість митній службі своєчасно й достатньою мірою не лише спростити саму процедуру митного оформлення та зменшити обсяг митних процедур, але й перевірити систему обліку та звітності товарів, що переміщуються через митний кордон України, їх своєчасність, достовірність, і повноту нарахування та сплати податків та зборів.

Вітчизняні практики також зазначають, що ефективна система митного аудиту — вкрай важливий інструмент для пришвидшення транскордонного руху товарів та одночасно — дотримання законності при такому переміщенні. При цьому, як зазначає Д. Артюхов "забезпечення митного аудиту якісними ІТ інструментами дозволило б скоротити час та кількість митних формальностей безпосередньо на "кордоні" та одночасно акцентувати увагу на митному контролі після випуску товарів у вільний обіг" [12]. Доцільно зазначити, що на першому етапі реалізації інформаційної системи "Митний аудит" вона уже пройшла декілька видів попередніх ви-

пробувань і готова до тестування в рамках дослідної експлуатації.

Поряд з цим, така форма митного контролю як пост-аудит (аудит після завершення митного оформлення), став би новим клієнтоорієнтованим напрямком діяльності податкових органів та сприяв би сервісно-профілактичним заходом для комфортного виконання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності своїх зобов'язань перед державою.

При цьому, зазначена форма митного контролю дозволяє перенести акцент митного контролю на етап "після митного оформлення", тобто після випуску товарів у вільний обіг на митну територію країни. Проте, не дивлячись на те, що правовою основою для проведення зазначених перевірок є положення Митного кодексу України яким передбачена перевірка системи обліку та звітності товарів, що переміщуються через митний кордон України, така форма митного контролю ні в науковій літературі, ні в митному законодавстві не має чіткого визначення.

А як свідчить аналіз європейського законодавства з митного аудиту, він є основною формою митного контролю в Європейському співтоваристві.

Поряд з цим, відповідно до Кіотської конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, така форма контролю визначена як пост-аудит, згідно з якою митні органи здійснюють перевірку правильності та достовірності даних, зазначених у митних деклараціях, через вивчення бухгалтерських документів та рахунків, перевірки книг, записів, комерційних даних фізичних осіб/підприємств, задіяних у міжнародній торгівлі, систем управління бізнесом після завершення митного оформлення.

Всесвітня митна організація також визначає митний пост-аудит як процес, що дозволяє працівникам митних органів проводити контроль за достовірністю даних митних декларацій шляхом перевірки книг, записів, бізнес-систем, комерційних даних фізичних осіб/підприємств, задіяних у міжнародній торгівлі. Поряд з цим, це є ознакою значної довіри держави до суб'єктів, які сумлінно виконують правила перетину митного кордону.

На наше глибоке переконання, здійснення таких заходів неможливе без вдосконалення діючого митного і податкового законодавства, основні аспекти якого можна звести до наступного:

- визначення основних елементів, необхідних для проведення митного аудиторського контролю;
- використання існуючого переліку стандартів, які отримали схвалення податкових та митних адміністрацій країн Європейського Союзу і світу;
- сприяння проведенню більш ефективного митного контролю в кожній точці митної території без збільшення адміністративних або виконавчих витрат операторів завдяки гармонізованому підходу до аудиторського контролю;
- надання практичної допомоги митним органам в оволодінні досвідом інших країн у проведенні такого контролю.

Узагальнюючи таку термінологію поняття митного контролю науковцями, і чию думку ми розділяємо, було отримано висновок, що митний контроль варто розгля-

дати як складну систему взаємоузгоджених між собою управлінських рішень, прийняття і реалізація яких відбувається в контексті забезпечення дотримання законодавства під час руху товарів через митні кордони.

Одним із основних складових митних процедур є митне оформлення, функцією якого є закріплення дій юридичного характеру, які було вчинено щодо переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Характерною ознакою митного оформлення виступає діяльність органів ДМС, яка виражена у формі виконання чітко визначеної послідовності процедур, установлених Митним кодексом. З боку суб'єкта ЗЕД — це декларування, що здійснюється шляхом подачі інформації за установленною формою про товари, що возяться або вивозяться, і з зазначенням мети їх переміщення. Тому, без "здійснення у повному обсязі митного оформлення товарів і транспортних засобів" митний контроль не може бути повністю завершеним [13, с. 39].

Також, відповідно до п. 5 ст. 41 Митного кодексу України до форм митного контролю зараховується і перевірка своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон [8].

Отже, виходячи із процедури та етапів проходження митного оформлення, підготовки пакету документації для митного оформлення дана процедура є найбільш трудомісткою, оскільки потребує, у першу чергу, злагодженої дії та високого професіоналізму відповідних структурних підрозділів ДМС. А також потребує значного терміну часу для його виконання.

З метою спрощення та зменшення часу для митного оформлення, в Україні запроваджено інститут авторизованого економічного оператора (АЕО), який не тільки спрощує митні процедури, але й полегшує міжнародну торгівлю, забезпечує участь українських АЕО у формуванні безпечних ланцюгів постачання товарів та підвищує їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Звісно це також сприяє наближенню митного законодавства України до європейських стандартів.

Визнання статусу АЕО українських компаній митними органами інших країн, зокрема, ЄС (після укладення відповідних двосторонніх договорів про взаємне визнання) означатиме, що, наприклад, країни ЄС в такому випадку мають довіряти українським АЕО компаніям як і європейським компаніям, а відповідно обсяг заходів контролю щодо товарів, які ввозяться українськими АЕО до ЄС, зменшиться.

Таким чином, АЕО — це особливий статус, який засвідчує високий ступінь довіри до суб'єкта господарювання та надає йому суттєві спрощення при здійсненні митних формальностей. Проте, як свідчить практика, за час введення в дію у 2019 інституту АЕО в Україні, такий статус отримало лише одне підприємство, і наразі на розгляді про надання такого статусу знаходиться ще одне підприємство [14].

Для гармонізації та спрощення митних процедур набуває важливого значення як в економічній так і в юридичній літературі поняття "сервісна митниця".

Як свідчить аналіз митного законодавства — Митного кодексу ЄС, його сфера регулювання безпосередньо не охоплює визначення сервісних функцій митних органів держав — членів Союзу, проте опосередковано наголошує на можливості надання такими органами послуг, не пов'язаних із контрольно-наглядовими повноваженнями. Наприклад, стаття 11 Кодексу оперує поняттям "додатково надані послуги", за здійснення яких митні органи мають право знімати плату, яка не відносяться до митних зборів [15, с. 3]. А в ч. 20 Додаткових положень до Регламенту наводяться перелік таких послуг: видача ліцензій, статистичні послуги, валютний контроль, видача документів та посвідчень, аналіз та інспекція, а також інша митна діяльність поза робочим місцем та робочим часом.

Вітчизняна чинна нормативно-правова база, яка регламентує митну справу, перераховуючи функції митниці та завдання, що покладені на неї, не містить такого поняття як "митні послуги" чи "послуги у сфері митної справи". Також, наразі не розкрита і природа митних послуг, їх характеристики і властивості [16, с. 71].

Проте, на практиці послугі, як результату діяльності органів ДМС України, притаманний дуалізм: з одного боку, митниці виконують покладені на них функції (здійснення митного контролю), а з іншого надають послуги з електронних систем для обміну інформацією між митними органами інших країн та надання із цією метою автоматизованим економічним операторам широкий спектр послуг, а також надання суб'єктам ЗЕД послуг, як на платній основі (оформлення товарів у задекларований митний режим, за знаходження товарів під митним контролем на складах митниць), так і інших послуг (інформування, консультування), що надаються на безкоштовній основі.

Тому, слід констатувати, що діяльність вітчизняних митних органів має конкретні напрями розвитку сервісних послуг, які не лише наблизять їх до європейської стандартів, а й значно покращать систему митних процедур та здійснення додаткових важливих для економіки України послуг. Тим паче, як зазначає автор Макарова С. О., ідейні засади сервісної митниці були сформульовані Всесвітньою митною організацією, яка не розділяє погляди щодо зміцнення акцентів роботи митниць до фіскальної спрямованості, орієнтованої на наповнення державного бюджету, оскільки саме це заважає розвивати сервісну функцію митної політики [17, с. 47—49].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, забезпечення ефективності дії митних процедур має на меті організацію митних органів з іншими державними органами розробку нових систем захисту результатів митного оформлення, удосконалення митних забезпечень та форм їх застосування, підготовку проектів з питань розвитку митної системи, аналіз діючих форм і методів митного контролю, митного оформлення, а також заходів підвищення їх ефективності.

З економіко-правової точки зору митний контроль, є важливою складовою частиною державної митної справи, обов'язковим елементом якої виступає митне

оформлення товарів, покликане юридично обґрунтувати завершення контрольно-перевірочних заходів здійснених органами ДМС України, і направлено на профілактику порушень митного і податкового законодавства.

Визначення економіко-правових підстав для роботи так званих сервісних митниць, може бути зорієнтовано на спрощення митних процедур, формування нового напрямку митних процедур, побудованого на принципі сервісного обслуговування та ефективного міжнародного обміну інформацією, попередження та протидії корупції у митних органах, підвищення професійної компетентності посадових осіб ДМС України.

Література:

1. Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020": Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
2. Несторишен І. В., Бережнюк І. Г., Брендас А. І. Система управління митними ризиками в контексті спрощення митних процедур. *Modern Economics*. 2020. № 22 (2020). С. 59—63. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V22\(2020\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V22(2020)-09)
3. Протидія агресивному податковому плануванню: світовий досвід та виклики для України: монографія / С. С. Брехов, В. І. Коротун, О. Є. Сушкова, Т. О. Скоромцова та ін.; за заг. ред.: С. С. Брехова, В. І. Коротуна. Київ: Вид-во Алерта, 2017. 344 с.
4. Авраменко Н. Л., Дорошенко Т. М., Матвеев М. Е. Проблеми митного контролю в контексті європейської інтеграції України. *Економіка та держава*. 2022. № 1. С. 55—60. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.1.55>
5. Федоришина Л., Фрадинський О. Загрози і виклики перед митною системою України в умовах пандемії. *Перспективи розвитку науки і бізнесу в глобальному середовищі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20 трав. 2020 р.)*. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. С. 136—138.
6. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави: монографія / О. П. Гребельник, П. В. Пашко, С. В. Шевчук, О. Є. Сушкова та ін.; за ред. д.е.н., проф. О. П. Гребельника. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. 266 с.
7. Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України: монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін.; за наук. ред.: д.е.н., проф. П. В. Пашка, д.е.н., проф. С. В. Онишко. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 518 с.
8. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
9. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінений редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур: Закон України від 5 жовтня 2006: із змінами та допов.: станом на 15.03.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16#Text>.

10. Мирончук В., Матвеев М., Голомша Н. Митні процедури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни *Економіка і суспільство*. 2022. Вип. №39.

11. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу: Міжнародний документ від 09.10.2013 р. № 952/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text

12. ІТ-трансформація Митниці: Розпочато дослідну експлуатацію інформаційної системи "Митний аудит". URL: <https://customs.gov.ua/news/it-transformatsiia-62/post/it-transformatsiia-mitnitsi-rozpochato-doslidnu-ekspluatatsiiu-informatsiinoi-sistemi-mitnii-audit-522>

13. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.

14. Ларіонов М., Наумова В. Статус авторизованого економічного оператора в Україні: кому і для чого? Ліга: Закон. 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/205264_status-avtorizovanogo-ekonomichnogo-operatora-v-ukran-komu-dlya-chogo

15. Кузняк Б. Я., Свічкарь В. А. Особливості митного регулювання в країнах Європейського Союзу. Ефективна економіка. 2018. № 4. С. 1—5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/9.pdf

16. Гулько К. І. Сервісна функція митних органів: потенціал теоретичного аналізу. *Економічний вісник*. 2018. № 1. С. 69—74.

17. Макарова С. О. Сервісна митниця в умовах євроінтеграції *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, Том 2. С. 47—49.

References:

1. President of Ukraine (2015), Decree "Sustainable Development Strategy "Ukraine — 2020", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (Accessed 12 March 2023).

2. Nestoryshen, I.V. Berezniuk, I.H. and Brendak, A.I. (2020), "Customs risk management system in the context of customs procedures simplification", *Modern Economics*, vol. 22, pp. 59—63. [https://doi.org/10.31521/modecon.V22\(2020\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V22(2020)-09)

3. Brekhov, S. S. Korotun, V. I. and Sushkova, O. Ye. (2017), *Protydiia ahresyvnomu podatkovomu planuvanniu: svitovyi dosvid ta vykyky dlia Ukrainy* [Counteracting aggressive tax planning: international experience and challenges for Ukraine], Alerta, Kyiv, Ukraine.

4. Avramenko, N.L. Doroshenko, T.M. and Matveiev, M.E. (2022), "Problems of customs control in the context of Ukraine's European integration", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 55—60. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.1.55>

5. Fedoryshyna, L. and Fradynskyi, O. (2020), "Threats and challenges to the customs system of Ukraine in the conditions of the pandemic", *Perspektyvy rozvytku nauky i biznesu v hlobalnomu seredovyschi. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Prospects for the development of science and business in the global environment. International scientific-practical conference], TNEU, Ternopil, Ukraine, pp. 136—138.

6. Hrebelnyk, O.P. Pashko, P.V. Shevchuk, S.V. and Sushkova O.Ye. (2021), *Rozvytok mytnoi polityky Ukrainy v konteksti realizatsii ekonomichnoi funktsii derzhavy* [Development of the customs policy of Ukraine in the context of realization of the economic function of the state], Universytet DFS Ukrainy, Irpin, Ukraine.

7. Vashchenko, K.O. Pashko, P.V. and Onyshko, S.V. (2020), *Modernizatsiia podatkovoi ta mytnoi polityky v instytutsionalnomu zabezpechenni rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Modernization of tax and customs policy in the institutional support of economic development in Ukraine], Universytet DFS Ukrainy, Irpin, Ukraine.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Customs code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 4 March 2023).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), *The Law of Ukraine "On Ukraine's accession to the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures as amended by Annex I to the Protocol amending the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16#Text> (Accessed 15 March 2023).

10. Myronchuk, V. Matveiev, and M. Holomsha, N. (2022), "Customs procedures for ensuring Ukraine's foreign economic activity in times of war", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 39, available at: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/view/1386/1336> (Accessed 4 March 2023).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Regulations of the European Parliament and Council (EU) "on the establishment of the Customs Code of the Union", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text (Accessed 25 March 2023).

12. State Customs Service (2022), "IT-transformation of the Customs: Trial operation of the "Customs Audit" information system has begun", available at: <https://customs.gov.ua/news/it-transformatsiia-62/post/it-transformatsiia-mitnitsi-rozpochato-doslidnu-ekspluatatsiiu-informatsiinoi-sistemi-mitnii-audit-522> (Accessed 4 March 2023).

13. Berezniuk, I.H. (2009), *Mytne rehuliuвання Ukrainy: natsional'ni ta mizhnarodni aspekty* [Customs regulation of Ukraine: national and international aspects], Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy, Dnipropetrovsk, Ukraine.

14. Liha: Zakon (2021) "Status of an authorized economic operator in Ukraine: to whom and why?", available at: https://biz.ligazakon.net/analitics/205264_status-avtorizovanogo-ekonomichnogo-operatora-v-ukran-komu-dlya-chogo (Accessed 4 March 2023).

15. Kuzniak, B.Ya. and Svichkar', V.A. (2018), "Peculiarities of customs regulation in the European Union", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, pp. 1-5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/9.pdf (Accessed 4 March 2023).

16. Hun'ko, K.I. (2018), "Service function of customs authorities: potential of theoretical analysis", *Ekonomichny visnyk*, vol. 1, pp. 69—74.

17. Makarova, S.O. (2022), "Service customs in the context of European integration", *Nove ukrains'ke pravo*, vol. 6, no. 2, pp. 47—49.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2023 р.

О. Ю. Терованесова,
к. е. н., доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9323-8699>
Т. М. Куценко,
к. е. н., доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7800-2987>
К. С. Трикоза,
магістр, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-1478>
М. О. Савченко,
студентка 4 курсу, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9513-6793>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.86

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ СТРАТЕГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ ПРИ ПЛАНУВАННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. Terovanesova,
PhD in Economics, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Т. Kutsenko,
PhD in Economics, Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
К. Trykoza,
Master student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
М. Savchenko,
4 th year Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

INFORMATION SUPPORT OF THE STRATEGIC FINANCIAL DECISIONS IN PLANNING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES

У статті розглянуто особливості інформаційного компоненту під час використання методів експертних оцінок, у контексті прийняття фінансових та інших управлінських рішень при плануванні зовнішньоекономічної діяльності. Визначено механізм вибору вектору подальшого стратегічного розвитку організації на базі фінансових рішень. Проведено аналіз впливу інформаційного забезпечення на фінансовий результат зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Обґрунтовано особливості використання інформаційного ресурсу різними відділами для формування якісної комунікації під час впровадження будь-яких бізнес-проектів, що несуть для підприємства певне фінансове навантаження. Ключовим аспектом роботи став аналіз необхідності використання експертних методів для забезпечення прийняття фінансових рішень при плануванні зовнішньоекономічної діяльності, спираючись на інформаційну базу кожного відділу організації. Зокрема визначено переваги та недоліки даних інструментів із теоретичної точки зору. Обґрунтовано практичне використання експертних оцінок за методами Дельфі та ПАТ-ТЕРН для побудови алгоритму та рекомендацій щодо процесу планування та формування зовнішньоекономічної стратегії. Отримані результати дозволяють наглядно оцінити практичну цінність даних інструментів під час прийняття управлінських і фінансових рішень в зовнішньоекономічній сфері.

The process of planning of foreign economic activity should be based on the effective strategy that is able to systematize the current characteristics of the organization: the state of the financial sector, labor, production, marketing potential, R&D, etc. In this case, financial management is an important component of the successful foreign economic activity of the enterprise because it regulates the distribution of available resources and optimizes them to achieve the strategic goals. This management is implemented in the process of planning and making effective financial decisions which are aimed at obtaining more profit and avoiding controlled risks in the context of foreign economic activity. The article examines the features of the information component when using the methods of expert evaluations, in the context of making financial and other management decisions when planning of foreign economic activities. It is defined the mechanism for choosing the vector of further strategic development of the organization based on financial decisions. It is carried out the analysis of the influence of information support on the financial result of the enterprise's foreign economic activity. The peculiarities of the information resources using by various departments for the formation of high-quality communication during the implementation of any business projects that carry a certain financial burden for the enterprise are substantiated. The key aspect of the work was the analysis of the need to use the expert methods to ensure financial decision-making when planning of foreign economic activity based on the information base of each department of the organization. In particular, the advantages and disadvantages of these tools are determined from a theoretical point of view. It is substantiated the practical use of expert assessments based on the Delphi and PATTERN methods for building an algorithm and recommendations for the planning process and formation of a foreign economic strategy. The obtained results make it possible to visually assess the practical value of these tools when making managerial and financial decisions in the foreign economic sphere.

Ключові слова: інформаційне забезпечення планування зовнішньоекономічної діяльності, планування, фінансові рішення, експертні оцінки, метод Дельфі, метод ПАТТЕРН.

Key words: information support for planning foreign economic activity, planning, financial decisions, expert assessments, Delphi method, PATTERN method.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Будь-якому перспективному підприємству в процесі зовнішньоекономічної діяльності важливо розробити стратегію свого розвитку. Зазвичай вона базується на прийнятті певних управлінських, а зокрема фінансових рішень, які враховують усі ключові характеристики організації. Для того, щоб повною мірою вирішити актуальні питання, які висуюються під час побудови стратегії, важливо сформувати якісну інформаційну базу забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та вміти ефективно її використовувати. Задля цього необхідно залучити кваліфікованих фахівців із різних відділів, які володіють різними інформаційними джерелами, аби максимально комплексно проаналізувати ситуацію на міжнародних ринках, існуючі проблеми в зовнішньоекономічній діяльності та врахувати усі ризики, що супроводжують стратегічні нововведення. Головною причиною цього є те, що усі зміни потребують залучення значного об'єму коштів та, відповідно, грамотного розподілу ресурсів. Керівництву важливо правильно сис-

тематизувати наявні пропозиції, які будуть висуватися учасниками обговорення. Ефективними інструментами планування зовнішньоекономічної діяльності є група експертних методів, яка дозволяє структурувати та обробити отриману інформацію. Їхнє різноманіття дозволяє обрати з них максимально зручну, відповідно до специфічних особливостей підприємства. Для повного розкриття вищевказаних питань у статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти використання експертних методів у підприємницькій діяльності, а також вплив інформаційного компоненту та механізм його використання. Проведений аналіз дозволить визначити ступінь ефективності використання даної групи методів під час прийняття фінансових рішень стратегічного спрямування в зовнішньоекономічній сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання ефективного використання інформації у контексті фінансового менеджменту розглядали О. В. Кнейслер [5], Б. О. Кондрат'єв [4], Т. О. Пасічник [8] та інші. Теоретичні та практичні особливості використання методів експертних оцінок досліджено широ-

Рис. 1. Складові інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Джерело: систематизовано авторами на основі [3].

ким колом фахівців, серед яких слід виокремити роботи І. В. Гондаревої [1], Р. Ю. Олексієнка [7], Н. В. Кузьминчук [6], О. А. Даниленко [2] та ін. Однак, незважаючи що головною темою зазначених публікацій є дослідження методології проведення експертного оцінювання, проблематика визначення ступеня їхньої ефективності у контексті прийняття керівництвом рішень управлінського або фінансового характеру при плануванні зовнішньоекономічної діяльності потребує додаткового обґрунтування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження інформаційного компонента під час використання методів експертних оцінок, у контексті прийняття фінансових та інших управлінських рішень при плануванні зовнішньоекономічної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процес планування зовнішньоекономічної діяльності має базуватися на ефективній стратегії, котра здатна систематизувати поточні характеристики організації: стан фінансового сектору, трудовий, виробничий, маркетинговий потенціал, НДДКР тощо. У даному випадку фінансове управління виступає важливою складовою успішної зовнішньоекономічної діяльності підприємства, адже регулює розподіл наявних ресурсів та оптимізує їх для досягнення стратегічних цілей. Це управління реалізується в процесі планування та прийняття ефективних фінансових рішень, які спрямовані на отримання більшого прибутку та уникнення контрольованих ризиків в контексті зовнішньоекономічної діяльності [13]. Також поняття фінансового управління на практиці виступає першопричиною можливості досягнення бажаних прибутків бізнесу як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Отже, фінансові рішення — це рішення, які приймають менеджери щодо фінансів компанії, які стосуються придбання активів, фінансування та залучення коштів, щоденного управління капіталом та витратами тощо [16]. Загалом менеджери приймають фінансові рішення на основі проведення технічного аналізу або зібраної ринкової інформації [15]. Для прий-

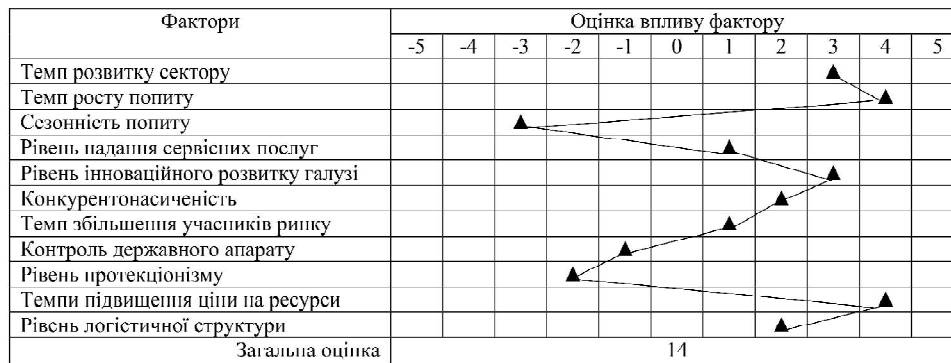
няття більш ефективних рішень фахівцям необхідно постійно оновлювати знання та навички, які стосуються конкретного фінансового питання, а також слідкувати за загальними тенденціями на вітчизняному та зарубіжному ринках, у разі, якщо підприємство охоплює зовнішньоекономічну діяльність. Як правило, побудова фінансової стратегії потрібна для прийняття окремого практичного рішення для підприємства, яке стосується його подальшого розвитку та може кардинально змінити його діяльність. Це пояснюється тим, що будь-які капітальні зміни потребують обліку ресурсів, їхнього подальшого розподілу та загального розуміння галузі та особливостей мікро- та макросередовищ у яких функціонує організація.

За визначенням Кірейцева Г. Г. інформаційне забезпечення процесу управління фінансами — це сукупність інформаційних ресурсів і способів їх організації, які необхідні та придатні для реалізації аналітичних процедур, що забезпечують фінансову сторону діяльності підприємства [3]. Кнейслер О. В. сутність поняття "інформаційного забезпечення" пояснюється, як система безупинного підбору інформаційних показників, які необхідні для здійснення планування, аналізу, обліку, контролю та ефективного управління при підготовці, прийнятті та реалізації фінансових рішень суб'єкта господарювання [5]. У статті Кондрат'єва Б. О. та Єршової Н. Ю. інформаційне забезпечення — це напрям управлінської діяльності, який полягає в розробці методів і форм роботи з інформацією, організації та контролю за інформацією з метою ефективного її зберігання, використання, а також обміну між системою і джерелами або користувачами інформації [4].

Отже, на основі аналізу існуючих тлумачень поняття "інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності" трактується, як сукупність інформаційних ресурсів, які перебувають у стані безперервної обробки їхніми користувачами, задля досягнення поставленої мети та результатів економіко-господарської діяльності суб'єкта підприємництва в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Управління фінансами спирається на інформаційну базу підприємства, яка складається на п'яти блоків, які відображені нижче на рис. 1.

Таким чином, в системі планування зовнішньоекономічної діяльності інформація, яка необхідна для забезпечення роботи підприємства на зовнішніх ринках має великі обсяги та за своїми характеристиками обробляється різними відділами. Отриману інформацію можуть опрацьовувати як внутрішні, так і зовнішні користувачі. До першої групи як правило належать керівництво підприємства та працівники функціональних відділів, що володіють інформацією, яка є комерційною таємницею організації. Зовнішні користувачі — це фізичні чи юридичні особи, котрі зацікавлені в результатах діяльності підприємства безпосереднім чином інвестори, акціонери, партнери, клієнти, податкові установи, а також опосередковано — ЗМІ, юридичні консультанти тощо. Спираючись на специфіку розгляду, прийняття фінансових рішень та інформації, яка для цього потрібна, варто зазначити, що в цьому випадку будуть задіяні більшою мірою внутрішні користувачі і частково зовнішні, зокрема,

Таблиця 1. Проведення оцінки стану комбікормового ринку в Латвійській Республіці

Джерело: розроблено авторами.

акціонери, інвестори та подібні. Для того, щоб систематизувати всю зібрану інформацію, для виконавців певного фінансового проекту, доцільно використовувати експертні методи. Адже аналітичний відділ, наприклад, масштабного фермерського господарства має чітко враховувати особливості своєї галузі. Відповідно, до прийняття важливих фінансових питань необхідно залучати експертів із дотичних відділів: збуту, виробництва, логістики тощо. Це забезпечить повноцінний розгляд проблеми та також сформує різні варіанти її вирішення. Завдяки цьому командою обирається найоптимальніший захід, який дозволить ефективніше витратити ресурси та з більшою імовірністю забезпечить результат від впровадження проекту. Тому пропонуємо розглянути особливості використання експертних методів для планування зовнішньоекономічної діяльності та виокремити їхні переваги та недоліки, а також відслідкувати їхній взаємозв'язок із процесом обробки інформації та прийняття фінансових рішень.

Сутність планування зовнішньоекономічної діяльності з використанням експертних методів полягає в тому, що за основу береться або індивідуальна думка окремого експерта або цілої команди щодо напрямків зовнішньоекономічної діяльності, яка спирається на професійний, науковий та практичний досвід. Його мета — це збір та узагальнення усіх думок та пропозицій експертів з питань формування та вибору стратегічних напрямків зовнішньоекономічної діяльності для того, аби сформулювати кінцевий та найбільш обґрунтований висновок, який в подальшому стане доповненням до прийняття остаточного рішення. Головними перевагами експертних методів оцінки стратегічних напрямків зовнішньоекономічної діяльності є відносна простота проведення та отримання вузькопрофільної інформації без залучення великого обсягу ресурсів підприємства. Даний тип оцінки є універсальним та може бути використаним у контексті діяльності підприємства будь-якої галузі. Експертні методи вдало поєднуються з іншими математико-статистичними методами та дозволяють виокремити пріоритетні напрямки подальшої роботи. Згідно з дослідженнями компанії Cloverpop, що займається програмним забезпеченням, у 66% випадків команди приймають кращі рішення, ніж окремі індивідуальні експерти [12]. До недоліків експертного оцінювання слід віднести їх су-

б'єктивний характер оцінки, оскільки результати аналізу залежать від кваліфікації експертів, їх досвіду та світогляду, високу вартість та тривалість проведення, особливо тоді, коли виконується декілька турів, обмеженість застосування, випадках коли експертних знань недостатньо [6]. В процесі планування зовнішньоекономічної діяльності, як правило, найчастіше використовуються такі експертні методи: методи "комісій", колективної генерації ідей, Дельфі, ПАТТЕРН та матричний метод.

Застосування експертних методів в процесі планування зовнішньоекономічної діяльності розглянуто на прикладі діяльності ТОВ "Українське Зерно", що є один із лідерів виробництва, а також продажу, якісних комбікормів не лише на ринку України, а й за кордоном. ТОВ "Українське Зерно" займає третю позицію в Україні за експортом комбікормів для ферм і птахофабрик до Європейських країн, Близького Сходу та Африки [10]. В умовах нестабільної ринкової економіки в Україні та загалом стрімкого зниження обсягів товарообігу в країні, виробникам комбікормової продукції важливо розширювати ринки збуту за кордоном та максимально швидко адаптуватися до нових умов. Тому за останні роки вітчизняні виробники комплексів харчування для тварин почали вести більш агресивну експортну політику. У контексті експортної діяльності ТОВ "Українське Зерно" розглянуто перспективність сільськогосподарського ринку Латвійської Республіки. За спрямуванням експорту з України Латвія посідає 15 позицію у 2021 році. До того ж агропромисловий комплекс є одним із ключових торговельних інтересів між Латвійською Республікою та Україною.

Для формування підготовчих рекомендацій до планування зовнішньоекономічної діяльності в контексті формування та реалізації стратегії прямого експорту комбікормової продукції на сільськогосподарський ринок Латвійської Республіки та інших країн, було використано два найбільш поширених експертних методи: метод експертних оцінок Дельфі та метод ПАТТЕРН. На першому етапі побудови стратегії виходу підприємства на комбікормовий ринок Латвійської республіки проведено оцінку рівня перспективності ТОВ "Українське Зерно" в новому ринковому середовищі. Для цього проведено аналіз за методом експертних оцінок, а саме — методом

Рис. 2. Побудова дерева цілей за принципом рекомендацій для підприємства ТОВ "Українське Зерно"

Джерело: розроблено авторами.

Дельфі [6]. Його сутність полягає в незалежному опитуванні експертів та формуванні спільної думки за відповідями більшості [14]. У ході виконання було виокремлено 11 факторів, котрі впливають на вибір нового зовнішнього ринку. Кожен з них можна оцінити у числовому проміжку від -5 до 5. Потім усі оцінки підсумовуються. На підприємстві ТОВ "Українське Зерно" опитано п'ять експертів із трьох відділів: відділ аналітики, відділ зовнішньоекономічної діяльності та відділ обслуговування. Результати опитування відображено в табл. 1. За результати опитування за методом Дельфі встановлено рівень перспективності комбікормового ринку Латвії для ТОВ "Українське Зерно". Загальна оцінка опитування становить 14 балів. Відповідно, відділу зовнішньоекономічної діяльності та керівництву доцільно розглянути ринок Латвії в контексті експортної діяльності свого підприємства.

Також під час формування стратегії чи проєкту зовнішньоекономічної діяльності важливо враховувати наявні ресурси та використовувати їх з максимальним ефектом для підприємства. Тому наступним етапом було формування командою експертів поступового алгоритму виходу підприємством на зовнішній ринок Латвійської Республіки та визначення найбільш пріоритетних напрямків дій із фінансової точки зору. Запропоновано основні сценарії удосконалення стратегії прямого експорту ТОВ "Українське Зерно" на базі методу ПАТТЕРН в системі планування зовнішньоекономічної діяльності. Дана методика належить до групи методів складних експертиз, головною властивістю якого є поділ кожного складного завдання на менші конкретні підпункти, які кількісно оцінюються експертами залежно їхньої значущості та впливу на очікуваний результат.

Поки кожна із виокремлених проблем не буде оцінена [9]. Кількість експертів, як правило, не має обмежень. Метод ПАТТЕРН буде ефективним: при плануванні науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок для досягнення цілей в умовах ризику та невизначеності; при виділенні функціональних підсистем; у прийнятті рішень за допомогою комп'ютерних програм. Основними етапами методу ПАТТЕРН є наступні [1]:

1. Складання сценарію розвитку проєкту.
2. Побудова дерева цілей.
3. Визначення критеріїв до кожного рівня дерева цілей.
4. Проведення опитування експертів.
5. Визначення вагомості критеріїв та коефіцієнтів значущості для характеристики вкладу кожного з них у розвиток проєкту.
6. Обробка результатів оцінки та подання результатів особам, які приймають рішення.

Перший крок застосування методу ПАТТЕРН (рис. 2) — це побудова дерева цілей, головною метою якого є удосконалення стратегії виходу ТОВ "Українське Зерно" на новий європейський ринок. Стандартно у своїй побудові воно має два рівні, проте залежно від складності проєкту можна сформувати й більше. На рис. 2 визначено три цілі зовнішньоекономічної діяльності на базі сформованих рекомендацій, які необхідно виконати, щоб побудувати ефективну стратегію виходу на зовнішній ринок.

У ході виконання роботи другим кроком буде визначення експертних оцінок "W" про вагу критерію та показник "V", який характеризує внесок конкретного завдання в забезпечення критерію (табл. 2—3). Сума коефіцієнтів відносної важливості для кожного рівня приймається за одиницю. Значимість завдання для до-

Таблиця 2. Визначення експертних оцінок на першому рівні ієрархії дерева цілей

Критерії	Експертні оцінки			
	W	V		
		Підвищення рівня презентації на ринку	Удосконалення асортиментної політики	Оптимізація собівартості продукції
Динаміка збільшення попиту на продукцію	0,41	0,44	0,23	0,33
Темп росту обсягів експорту	0,35	0,21	0,35	0,44
Рентабельність експортних операцій	0,24	0,19	0,3	0,51
Коефіцієнт зв'язку завдання (r_{ij})	-	0,3	0,29	0,41

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 3. Визначення експертних оцінок на другому рівні ієрархії дерева цілей

Критерії	Експертні оцінки									
	W	V								
		Розширення відділу ЗЕД	Підбір місцевого торгового агента	Систематична участь в міжнародних ярмарках	Посилення виготовлення корму для птиці та ВРХ	Збільшення довжини товарної лінії середнього та високого сегменту	Регулярний аналіз с/г сектору цільового ринку	Розширення бази постачальників сировини	Оптимізація співвідношення компонентів комбікорму	Зменшення відстані між виробником та постач.
Темп росту показника «закриття угоди»	0,45	0,29	0,5	0,21	0,37	0,35	0,28	0,23	0,65	0,12
Рентабельність продажу	0,3	0,35	0,4	0,25	0,4	0,32	0,28	0,29	0,4	0,31
Підвищення ступеня експортоорієнтованості	0,25	0,4	0,34	0,26	0,34	0,2	0,46	0,34	0,46	0,2
Коефіцієнт зв'язку завдання (r_{ij})	-	0,336	0,43	0,235	0,372	0,304	0,325	0,276	0,528	0,197

Джерело: розроблено авторами.

сягнення вищої мети у методі ПАТТЕРН визначається коефіцієнтом зв'язку (r_{ij}), що представляє суму добутків усіх критеріїв (W) на відповідний коефіцієнт внеску (V):

$$r_{ij} = \sum_0^K W \times V \quad (1),$$

де i — рівень, на якому перебуває завдання;
 j — завдання.

За вищевказаними оцінками у табл. 2 визначимо коефіцієнти зв'язку:

$$r_1 = 0,41 \times 0,44 + 0,35 \times 0,21 + 0,24 \times 0,19 = 0,3$$

$$r_2 = 0,41 \times 0,23 + 0,35 \times 0,35 + 0,24 \times 0,3 = 0,29$$

$$r_3 = 0,41 \times 0,33 + 0,35 \times 0,44 + 0,24 \times 0,51 = 0,41$$

Наступним кроком буде визначення експертних оцінок за другим рівнем ієрархії дерева цілей (табл. 3). Це необхідно для того, щоб визначити завдання, котрі важливо наділити найвищим пріоритетом під час побудови стратегії експорту, так як вони будуть мати найбільшу

вагу в контексті впливу на результат під час розробки стратегії виходу ТОВ "Українське Зерно" на ринок Латвійської республіки.

У результаті розрахунків одержуємо дерево цілей із вказаними оцінками коефіцієнтів зв'язку завдань, що відображено на рис. 3.

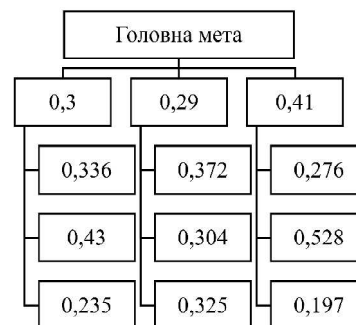

Рис. 3. Дерево цілей із вказівкою коефіцієнтів зв'язку завдань

У дереві цілей між завданнями та головною метою є ще один рівень, тому необхідно порахувати узагальнений коефіцієнт зв'язку, який можна визначити за формулою нижче:

$$R_{ij} = \prod_{i=1}^{G-1} r_{ij} \quad (2),$$

де R_{ij} — загальний коефіцієнт зв'язку для j -того завдання, що лежить на i -тому рівні;

G — кількість рівнів ієрархії дерева цілей;

r_{ij} — коефіцієнт зв'язку для j -того завдання, що лежить на i -тому рівні.

Визначимо узагальнені коефіцієнти зв'язку завдань за формулою 2:

$$R_{11} = 0,3 \times 0,336 = 0,01$$

$$R_{12} = 0,3 \times 0,43 = 0,129$$

$$R_{13} = 0,3 \times 0,235 = 0,07$$

$$R_{21} = 0,29 \times 0,372 = 0,107$$

$$R_{22} = 0,29 \times 0,304 = 0,088$$

$$R_{23} = 0,29 \times 0,325 = 0,094$$

$$R_{31} = 0,41 \times 0,276 = 0,113$$

$$R_{32} = 0,41 \times 0,528 = 0,217$$

$$R_{33} = 0,41 \times 0,197 = 0,081$$

За отриманими розрахунками, можна зазначити, що за експертними оцінками найбільш доцільний варіант удосконалення зовнішньоекономічної стратегії виходу підприємства ТОВ "Українське Зерно" на латвійський ринок — це оптимізація співвідношення компонентів комбікорму, що має найвищий коефіцієнт зв'язку ($R_{32} = 0,217$). Дана рекомендація дозволить знизити собівартість продукції без суттєвого зниження якості, за умови використання якісних складників, що є ключовою конкурентною перевагою підприємства. Наступними завданнями за ефективністю є підбір місцевого торгового агента ($R_{12} = 0,129$) та розширення бази поставальників зернової сировини ($R_{31} = 0,113$). Варто зазначити, що метод ПАТТЕРН завдяки своїй доступності є надійним інструментом для планування масштабних нововведень на підприємстві, так як достатньо зручно його використовувати на початковому етапі планування зовнішньоекономічної діяльності, оскільки від неї потребує значних грошових вкладень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, у контексті формування ефективної інформаційної бази планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства доцільно використовувати методи експертних оцінок, зокрема: Дельфі та ПАТТЕРН, які є одними з найбільш поширеними у практичному застосуванні. На прикладі аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємства ТОВ "Українське Зерно", можна спостерігати, як інформаційне забезпечення, що охоплює фінансовий, маркетинговий, технологічний сектори, впливає на кінцевий результат експертизи. Різноманітність необхідної інформації потребує залучення експертів із різних відділів, аби максимально точно сформулювати план фінансових рішень керівництва та чіткий алгоритм подальших дій. Вихід на зовнішні ринки є масштабним процесом у контексті підприємства. Він

характеризується високим ступенем ризику та потребує достатнього фінансового контролю з боку виконавчої команди проєкту. Під час проведення будь-якої експертизи важливо забезпечити легкий обмін інформацією між працівниками усіх відділів через хмарні технології, які забезпечать легкий доступ до масиву даних. Тому, група експертних методів — це універсальне доповнення до всебічної діагностики організації. За їхніми результатами можна сформулювати алгоритм та рекомендації до впровадження будь-якого масштабного нововведення в процесі планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства, що в подальшому дозволить врахувати його вплив на фінансовий потенціал організації.

Література:

1. Гонтарева І. В. Управління проєктами: підручник. Харків: ХНЕУ, 2011. 444 с.
2. Даниленко О. А. Використання можливостей методу експертних оцінок у експрес-діагностиці системи управління персоналом. Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф. Студентів, аспірантів та молодих учених, м. Київ, 27 лютого 2019 р. Київ: 2019. С. 7—9.
3. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Житомир: ЖІТІ, 2001. 440 с.
4. Кондратьєв Б. О., Єршова Н. Ю. Інформаційне забезпечення управління діяльністю підприємства: теоретичні та практичні аспекти удосконалення. Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Херсон, 28 квіт. 2020 р.). Херсон, 2020. С. 418—419.
5. Кнейслер О. В., Квасовський О. Р., Ніпаліді О. Ю. Фінансовий менеджмент: підруч. Тернопіль: Економічна думка, 2018. 478 с.
6. Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М., Терованесова О. Ю. Методичні підходи до прогнозування попиту на експортно-імпорту продукцію. Причорноморські економічні студії: Економіка та управління національним господарством. 2020. Вип. 53. С. 31—37.
7. Олексієнко Р. Ю., Донець А. О. Місце експертної оцінки у прийнятті управлінських рішень. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-59> (дата звернення: 08.02.2023).
8. Петруня Ю. Є., Літовченко Б. В., Пасічник Т. О. Прийняття управлінських рішень: навч. пос. Дніпропетровськ: УМСФ, 2015. 209 с.
9. Трикоза К. С. Використання методу паттерн для дослідження ефективності стратегії омніканального маркетингу в торговельному підприємстві. Інноваційний процес в умовах глобальних викликів: 2021 рік: за матеріалами круглого столу, 5 жов. 2021 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 148—154.
10. Українське Зерно: профіль бізнесу. Latifundist.com: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/kompanii/1009-ukrainskoe-zerno> (дата звернення: 08.02.2023).
11. Чернуха Т. С., Бунчикова Т. С. Стратегії та форми виходу консалтингової компанії на міжнародний ринок. Бізнес Інформ. 2021. Вип. 5. С. 48—56. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2021_5_8 (дата звернення: 08.02.2023).

12. 5 ways managers can use finance to make better decisions. Harvard Business School Online: website. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/financial-decision-making> (дата звернення 08.02.2023).

13. Anh Thi Lan Nguyen, Duy Van Nguyen, Nam Hoang Nguyen. The relationship between financial decisions and equity risk. Heliyon. 2022. Vol. 8. № 8. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S240584402201324X> (дата звернення 08.02.2023).

14. Fink-Hafner, D., Dagen, T., Dousak, M., Novak, M., & Hafner-Fink, M. Delphi method: strengths and weaknesses. Advances in Methodology and Statistics, 2019. Vol. 16. № 2. P. 1—19. URL: <https://doi.org/10.51936/fcfm6982> (дата звернення 08.02.2023).

15. Mathews J.A. Strategy and the crystal cycle. California Management Review. 2005. Vol. 47. № 2. P. 6—32.

16. Types of Financial Decisions: what are Financial Decisions? Finance Management: веб-сайт. URL: <https://efinancemanagement.com/financial-management/types-of-financial-decisions> (дата звернення 08.02.2023).

References:

1. Hontareva, I. V. (2011), Upravlinnia proektamy [Project management], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

2. Danylenko, O. A. (2019), "Using the capabilities of the expert evaluation method in express diagnostics of the personnel management system", Tradytsii ta novatsii u rozvytku suchasnoi sotsiologichnoi nauky: doslidzhennia molodykh vchenykh Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia studentiv ta molodykh uchenykh [Traditions and innovations in the development of modern sociological sciences: research of young scientists. All-Ukrainian scientific and practical conference of students and young scientists], Kyiv, Ukraine, pp. 7—9.

3. Kirejtsev, H. H. (2001), Finansovyj menedzhment [Financial management], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

4. Kondratijev B. O., Iershova N. Ju. "Information support of enterprise management: theoretical and practical aspects of improvement", Modernizatsiia ekonomiky: suchasni realii, prohnozni stsennarii ta perspektyvy rozvytku Mizhnarodna Naukovo-praktychna konferentsiia [Modernization of the economy: current realities, forecast scenarios and prospects for development. International Scientific and Practical Conference], Kherson, Ukraine, pp. 418—419.

5. Knejsler, O. V., Kvasovs'kyj, O. R. and Nipialidi, O. Yu. (2018), Finansovyj menedzhment [Financial management], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.

6. Kuz'mynchuk, N. V., Kutsenko, T. M. and Terovanosova, O. Yu. (2020), "Methodical approaches to forecasting demand for export and import products", Prychornomorvs'ki ekonomichni studii: Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom, vol. 53, pp. 31—37.

7. Oleksiienko, R. Yu. and Donets', A. O. (2021), "The place of expert assessment in management decision-making", Ekonomika ta suspil'stvo, [Online], vol. 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-59>.

8. Petrunia, Yu. Ye., Litovchenko, B. V. and Pasichnyk, T. O. (2015), Pryjniattia upravlins'kykh rishen' [Making management decisions], UMSF, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

9. Trykoza, K. S. (2021), "Using the pattern method to study the effectiveness of the omnichannel marketing strategy in trade entrepreneurship", Innovatsijnyj protses v umovakh hlobal'nykh vyklykiv [Innovative process in the conditions of global challenges], Materialy kruhloho stolu [Materials of the round table], NDI PZIR NAPrN Ukrainy, Kharkiv, Ukraine, pp. 148—154.

10. The official site of the portal Latigundist.com (2023), "Ukrainian Grain: business profile", available at: <https://latigundist.com/kompanii/1009-ukrainskoe-zerno> (Accessed 8 February 2023).

11. Chernukha, T. S. and Bunchykova, T. S. (2021), "Strategies and forms of exit of consulting companies to the international market", Biznes Inform, [Online], vol. 5, pp. 48—56, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2021_5_8 (Accessed 8 February 2023).

12. The official site of Harvard Business School Online (2023), "5 ways managers can use finance to make better decisions", available at: <https://online.hbs.edu/blog/post/financial-decision-making> (Accessed 8 February 2023).

13. Nguyen, A., Nguyen, D. and Nguyen, N. (2022), "The relationship between financial decisions and equity risk", Heliyon, vol. 8.

14. Fink-Hafner, D., Dagen, T., Dousak, M., Novak, M. and Hafner-Fink, M. (2019) "Delphi method: strengths and weaknesses", Advances in Methodology and Statistics, vol. 16. (2). pp. 1—19.

15. Mathews, J. (2005), "Strategy and the crystal cycle", California Management Review, vol. 47 (2) pp. 6—32.

16. The official site of the portal Finance Management (2023), "Types of Financial Decisions: what are Financial Decisions?", available at: <https://efinancemanagement.com/financial-management/types-of-financial-decisions> (Accessed 8 February 2023).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2023 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. І. Пархоменко-Куцевіл,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0758-346X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.94

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

О. Parkhomenko-Kutsevil,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Department
of Public Administration and Management, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR ENSURING IMPLEMENTATION OF DECISIONS
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

У статті проаналізовані основні державні інституції, які здійснюють контроль за виконаннями рішень Європейського суду з прав людини. Обґрунтовано, що контроль за виконанням рішень міжнародного суду є важливим елементом виконання рішень суду та складовою процесу забезпечення відновлення (отримання компенсації за порушення) прав та свобод людини. Автор проаналізував нормативно-правові засади Комітету міністрів Ради Європи, який є керівний та директивний орган організації. У ньому представлені міністри закордонних справ усіх держав-членів або їх постійні дипломатичні представники у Страсбурзі. Комітет міністрів — це одночасно урядовий орган, у рамках якого на рівноправній основі обговорюються національні підходи до вирішення проблем європейського суспільства, та колективний форум, де у процесі спільного обговорення формулюються загальноєвропейські підходи до їх вирішення. Визначено, що На національному рівні, залежно від суб'єктів, які здійснюють контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, можна виділити такі види контролю: контроль, який здійснює Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини; контроль, який здійснює Секретаріат Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини; контроль, який здійснюється в межах Департамент державної виконавчої служби; контроль, який здійснює Міністр юстиції України; судовий контроль тощо. Зазначено, що в Україні склалася система державних інституцій, які відповідальні за виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Суворе та швидке виконання судових рішень має ключове значення для ефективного функціонування всього механізму Європейської конвенції із захисту основних права і свобод людини. Контроль та нагляд, які здійснюються Комітетом міністрів та іншими державними інституціями України, якраз мають на меті не допускати ситуацій, які суперечать механізму, та забезпечити дію Європейської конвенції з прав та свобод людини як ефективною колективною гарантією спільного мінімального стандарту у дотриманні основних права і свободи в рамках Європейського співтовариства.

The article analyzes the main state institutions that monitor the implementation of decisions of the European Court of Human Rights. The author justifies that control over the execution of international court decisions is an important element of the execution of court decisions and a component of the process of ensuring restoration (receiving compensation for violations) of human rights and freedoms. The author analyzed the normative and legal principles of the Committee of Ministers of the Council of Europe, which is the governing and decision-making body of the organization. It features the foreign ministers of all member states or their permanent diplomatic representatives in Strasbourg. The Committee of Ministers is both a government body within which national approaches to solving the problems of European society are discussed on an equal basis, and a collective forum where pan-European approaches to solving them are formulated in the process of joint discussion. It was determined that at the national level, depending on the entities that exercise control over the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights, the following types of control can be distinguished: control carried out by the Government Commissioner in the cases of the European Court of Human Rights; control carried out by the Secretariat of the Government Commissioner for the Affairs of the European Court of Human Rights; control carried out within the Department of the State Executive Service; control carried out by the Minister of Justice of Ukraine; judicial control, etc. The article states that Ukraine has developed a system of state institutions that are responsible for implementing the decisions of the European Court of Human Rights.

Strict and speedy execution of court decisions is of key importance for the effective functioning of the entire mechanism of the European Convention for the Protection of Fundamental Human Rights and Freedoms. The control and supervision carried out by the Committee of Ministers and other state institutions of Ukraine is precisely intended to prevent situations that contradict the mechanism and to ensure the operation of the European Convention on Human Rights and Freedoms as an effective collective guarantee of a common minimum standard in the observance of basic rights and freedoms in within the framework of the European Community.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та протоколи до неї, Європейський суд з прав людини, рішення Європейського суду з прав людини, Комітет міністрів, Рада Європи, механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини, Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, Секретаріат Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, Департамент державної виконавчої служби, Міністерство юстиції України, контрольна функція, механізм державного управління, національний інститут з прав людини, додаткові заходи індивідуального характеру, права людини.

Key words: Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Protocols to it, European Court of Human Rights, decisions of the European Court of Human Rights, Committee of Ministers, Council of Europe, mechanism of implementation of decisions of the European Court of Human Rights, Commissioner for European Court of Human Rights of human rights, the Secretariat of the Government Commissioner for the Affairs of the European Court of Human Rights, the Department of the State Executive Service, the Ministry of Justice of Ukraine, the control function, the mechanism of state administration, the National Institute for Human Rights, additional measures of an individual nature, human rights.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Європейська конвенція з прав людини — головний документ Ради Європи, який є міжнародним договором, що встановлює невід'ємні права і свободи та зобов'язує всі держави, що входять до зазначеної організації, гарантувати їх кожній людині, що перебуває під їхньою юрисдикцією. Основна відмінність Конвенції від інших міжнародних договорів у галузі прав людини — існування реального чинного механізму захисту прав у вигляді Європейського Суду з прав людини. До завдань цього міжнародного органу входять інтерпретація і конкретизація норм Конвенції, які самі по собі дуже лаконічні і мають декларативний характер.

Результати інтерпретації Європейським Судом положень Конвенції та Протоколів до неї утворюють правові позиції, на підставі яких Суд вирішує конкретні справи. Правові позиції формують загальні правоположення, які згодом застосовуються при розгляді аналогічних справ.

На сьогодні у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію України, каткуваннями та вбивствами мирного українського населення російськими військовими, позбавлення житла населення України внаслідок обстрілів та незаконних дій окупаційної влади актуалізується проблема забезпечення захисту прав та свобод людини відповідно до Європейської конвенції

з прав людини. Проблема порушення прав людини та звернення до Європейського суду з прав людини торкнулися тисяч українців. Позови, які подаються і будуть подаватися до Європейського суду з прав людини, вимагатимуть після прийняття рішення цією інституцією виконання. Тому, актуалізується тема вивчення управлінського аспекту реалізації механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні, зокрема виокремлення інституційного механізму забезпечення виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ТА ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогодні проблеми механізмів забезпечення виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні аналізуються юристами фрагментарно з точки зору виконання чи невиконання рішень Європейського суду з прав людини, основних засад впровадження європейських стандартів розробки й прийняття та виконання адміністративних актів, проблем систематичного невиконання рішень європейського суду з прав людини, наслідки невиконання рішень Європейського суду з прав людини, основні етапи виконання рішень Європейського суду з прав людини та ін. Зокрема, до таких науковців відносяться: Л. Ануфрієв, Н. Блажівська, В. Ведькал, Б. Зимненко, Г. Ігнатенко, Н. Камінська, В. Кононенко, К. Корнієнкова, У. Коруц, Н. Косяк, О. Мілієнко, О. Прокopenко, О. Рабцевич, Е. Трегубова та ін. Разом з тим, відсутні системні дослідження проблеми інституційного механізму забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виокремлення інституційного механізму забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Держава-учасниця, яка приєдналась до Європейської конвенції про захист основних прав та свобод людини та імплементувала рішення Європейського суду з прав людини у свою правову систему, погоджується та зобов'язується добровільно виконувати положення, встановлені Конвенцією, а також виконувати рішення міжнародного судового органу. Але здійснювати судовий процес на рівні міжнародного права в рамках функціонування Страсбурзького суду неможливе у відсутності механізму контролю та нагляду за виконанням винесених рішень, особливо в межах національного законодавства.

Розглядаючи судовий процес загалом, слід зазначити, що він не завершується моментом винесення підсумкового акта у справі, але в стадії виконання. Це зумовлено тим, що без стадії виконання, без можливості виконання права звернення до Європейського суду з прав людини, так і в національний суд було б ілюзорним.

Одним із критеріїв визначення ступеня демократичного розвитку сучасної держави є рівень гарантування нею прав та свобод людини, а ще найголовнішим — ступінь реалізації державою таких прав. Кожна особа

наділена правом на судовий захист, у процесі реалізації якого може використати всі національні засоби захисту і, не отримавши за допомогою останніх дійсного захисту власних прав, має можливість звернутися до Європейського суду з прав людини як до остаточного можливого варіанту задоволення власних вимог. Рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим з тієї підстави, що Україна, приєднавшись до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини та взяла на себе зобов'язання щодо обов'язкового виконання його рішень [1].

Контроль за виконанням рішень міжнародного суду є важливим елементом виконання рішень суду та складовою процесу забезпечення відновлення (отримання компенсації за порушення) прав та свобод людини. Такий механізм був запроваджений у 40-х роках двадцятого сторіччя одночасно з Радою Європи, у механізм функціонування якого увійшов і механізм контролю над виконанням судових рішень Страсбурзького суду. Поява цього механізму стала однією із найважливіших чинників ефективності міжнародного правосуддя.

Наразі цілком очевидно, що висока ефективність механізму Конвенції з прав людини, яка є сьогодні найефективнішою в міжнародній практиці досвідом реалізації прав, проголошених Загальною декларацією 1948 р., пояснюється не лише діяльністю Європейського суду, рішення якого юридично обов'язкові для держав, а також і підконтрольним виконанням його рішень.

Контрольна діяльність за виконанням постанов Європейського суду здійснюється органами Ради Європи — Комітету Міністрів і Парламентською асамблеєю — за допомогою проведення консультацій, дебатів, надання доповідей державами в Комітет Міністрів, прийняття контрольними органами Ради Європи рішень у формі рекомендацій, вказівок державам — членам організації [2].

Практика контролю за виконанням рішень Європейського суду Комітетом міністрів Ради Європи представляє особливий інтерес з точки зору виокремлення інституційного механізму забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Здійснюючи нагляд за виконанням рішення Суду державою-відповідачем, Комітет міністрів з'ясовує таке:

— чи була сплачена призначена Судом справедлива сатисфакція, включаючи пеню;

— чи були вжиті заходи індивідуального характеру, щоб упевнитися в тому, що порушення більше не триває та що правове становище потерпілої сторони, наскільки це можливо, відновлене до того ж стану, в якому воно перебувало до порушення Конвенції;

— чи були вжиті заходи загального характеру для запобігання новим, подібним до визнаних Судом порушенням, або ж такі засоби, які б зупинили ті порушення, що ще тривають [2].

Відповідно до п. 1 ст. 46 Європейської конвенції "Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватись остаточних постанов Суду щодо справ, у яких вони є сторонами", рішення Страсбурзького суду мають обов'язковий характер. Визнання Європейським судом з прав людини за країною-учасницею одного чи кількох порушень Конвенції щодо захисту основних

прав та свобод накладає на державу-відповідача, згідно п. 1 ст. 46, чіткі зобов'язання щодо усунення порушень положень Європейської конвенції: прийняти "дієві заходи для запобігання новим порушенням Конвенції, подібним до порушень, виявлених рішеннями Суду", і "покласти край порушенню та усунути його наслідки з метою відновлення, наскільки це можливо, ситуації, яка існувала до порушення"[3].

Відповідно до п. 2 ст. 46 Європейської конвенції з прав людини, "остаточна ухвала Суду надсилається Комітету міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням". Видається необхідним, перед тим як визначити коло повноважень Комітету міністрів як наглядача органу, розглянути його структуру та порядок формування [3].

Комітет міністрів Ради Європи — це керівний та директивний орган організації. У ньому представлені міністри закордонних справ усіх держав-членів або їх постійні дипломатичні представники у Страсбурзі. Комітет міністрів — це одночасно урядовий орган, у рамках якого на рівноправній основі обговорюються національні підходи до вирішення проблем європейського суспільства, та колективний форум, де у процесі спільного обговорення формулюються загальноєвропейські підходи до їх вирішення. Разом з Парламентською асамблеєю Комітет міністрів стоїть на варті фундаментальних цінностей Ради та контролює дотримання державами-членами своїх зобов'язань [4].

До Комітету міністрів Ради Європи входять міністри закордонних справ держав — членів організації, але оскільки міністри не можуть постійно перебувати на своїй посаді у Раді Європи, у травні 1951 р. було ухвалено рішення про введення нових посад — постійних представників країн у Раді Європи. Це дозволило налагодити постійний контакт та взаємодію країн-учасниць як з організацією, а й один з одним.

Комітет міністрів функціонує на кількох рівнях: міністри, постійні представники, бюро, секретаріат. Регламентацийними документами для цього органу є Статут Ради Європи та Правила процедури, згідно з якими окреслюються головні функції того чи іншого структурного рівня Комітету міністрів. Засідання за участю міністрів закордонних справ країн-учасниць проходять один раз на рік, як правило, в осінню чи весняну сесію. У ході цієї зустрічі ведеться політичний діалог, обговорюються питання європейського співробітництва в цілому, шляхи співробітництва та більш злагодженої та тісної взаємодії у просторі країн — учасниць Ради Європи.

Таким чином, створені умови для формування сприятливого середовища для аналізу та прийняття конкретних дій даною інституцією про виконання державою-учасницею того чи іншого рішення Європейського суду з прав людини.

До функцій повноважних представників країн-учасниць при Раді Європи входить широке коло проблем. Крім поточних питань у повноваження Комітету міністрів входять окремі зустрічі щодо питань дотримання прав людини, а також щодо нагляду та контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини та моніторингу зобов'язань, взятих він державами-членами при їх вступі до організації.

Наступна структурна одиниця Комітету міністрів — бюро було створено у 1975 р. для надання допомоги у роботі постійних представників. З травня 2001 р. воно складається з шести членів: голови, двох попередніх та трьох майбутніх голів [5].

Передача головування відбувається за ротаційним принципом згідно з англійським алфавітом кожні шість місяців. На бюро покладено функції в основному адміністративного та протокольного характеру, включаючи підготовку засідань Комітету міністрів. На бюро обговорюються питання координації заходів, які проводяться головами Комітету міністрів, а також розроблювані та виконувані ними програми. Робота із забезпечення наступності у діяльності Комітету при зміні його голови покладено на заступника голови Комітету міністрів, який виконує цю функцію у взаємодії із секретаріатом Комітету міністрів. Його очолює Секретар Комітету міністрів, ранг якого відповідає генеральному директору. Секретаріат обслуговує зустрічі на рівні міністрів та засідання постійних представників [6].

Водночас, слід зазначити, що такий порядок головування хоч і виправданим, однак може давати право головувати країні, яка на сьогодні є агресором і сама є в більшості випадків відповідачем по справах Європейського суду з прав людини і не визнає цього. Тому доцільно внести зміни щодо удосконалення порядку головування у зазначеному вище міжнародному органі.

У коло повноважень Комітету міністрів Ради Європи входить досить широке коло питань, які можна розділити на три підгрупи за ознаками функціональної приналежності:

- є урядовим органом, де на рівноправній основі обговорюються національні підходи щодо вирішення проблем європейського суспільства;

- служить колективним форумом, в рамках якого під час спільного обговорення формулюються загальні підходи до вирішення європейських проблем;

- разом із Парламентською асамблеєю стоїть на варті фундаментальних цінностей Ради Європи [7].

Діяльність Комітету міністрів велика і включає такі напрями, як ведення політичного діалогу між урядами, здійснення зв'язків із Парламентською асамблеєю, прийняття держав у члени Ради Європи, ведення моніторингу для контролю за виконанням державами-членами своїх зобов'язань, прийняття конвенцій та угод, реалізація програм співробітництва та надання допомоги, контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини тощо.

Одним з ключових напрямів діяльності Комітету міністрів є нагляд та контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Постійні представники країн-учасниць проводять регулярні засідання щодо прав людини відповідно до ст. 32 та 54 Європейської конвенції про права людини та ст. 46 Конвенції з урахуванням виправлень Протоколу № 11. Документація для цих засідань видається у формі повістки дня та коментаря до неї, які публікуються після проведення кожної зустрічі. Одна з основних функцій Комітету міністрів полягає у забезпеченні виконання рішень Європейського суду з прав людини. Комітет завершує розгляд кожної скарги ухваленням підсумкової резолюції. В окремих випадках також приймаються проміжні ре-

золюції. Обидва види резолюцій доступні для публічного доступу.

Комітет міністрів, контролюючи виконання рішень Європейського суду з прав людини, також контролює виплати присуджених грошових сум та можливих відсотків за прострочення. Під час розгляду судового рішення держава інформує Комітет міністрів про факт і дату виплати грошової компенсації. Секретаріат реєструє факт та дату виплати та у разі їх відповідності умовам, визначеним Європейським судом у його рішенні, Комітет міністрів закриває фінансовий аспект справи [8].

Комітет міністрів систематично контролює, коли вважає за необхідне, вжиття державами заходів індивідуального характеру з метою усунення можливих наслідків порушення для заявника та вживає заходів спільного характеру, щоб запобігти ризику подібних порушень Конвенції у майбутньому. Саме контроль після вживання необхідних заходів і є основною діяльністю Комітету міністрів при нагляді за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Ці заходи індивідуального характеру переслідують основну мету — припинення порушень прав та основних свобод людини, що тривають у часі, та усунення наслідків порушень, скоєних у минулому, з метою відновлення, наскільки це можливо, ситуації, яка мала місце до порушення Конвенції [8].

На національному рівні, залежно від суб'єктів, які здійснюють контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, можна виділити такі види контролю:

- 1) контроль, який здійснює Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини;
- 2) контроль, який здійснює Секретаріат Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини;
- 3) контроль, який здійснюється в межах Департамент державної виконавчої служби;
- 4) контроль, який здійснює Міністр юстиції України;
- 5) судовий контроль тощо [9].

Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини є посадовою особою, на яку покладено повноваження щодо забезпечення представництва України в Європейському Суді з прав людини під час розгляду справ про порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також інформування Комітету Міністрів Ради Європи про хід виконання рішень Суду [10].

Діяльність Уповноваженого забезпечує Секретаріат Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, який утворюється у складі центрального апарату Мін'юсту з правами департаменту [10].

Основними завданнями Департаменту державної виконавчої служби є: забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством [11].

Законом України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" встановлено, що протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття рішенням статусу остаточного Орган представництва (Секретаріат Уповно-

важеного у справах Європейського суду з прав людини) надсилає стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів, а також надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду. Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження документів, відкриває виконавче провадження. Неподання стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання рішення. Виплата має здійснюватися у кожній справі впродовж трьох місяців із дня набуття цим рішенням статусу остаточного. У випадку невчасної виплати суми, вказаної в рішенні, нараховується пеня [12].

ВИСНОВКИ

Таким чином, в Україні склалася система державних інституцій, які відповідальні за виконання рішень Європейського суду з прав людини та мають відповідні представництва у Комітеті міністрів Ради Європи. Разом з тим, на сьогодні потребує перегляд функцій зазначених органів з урахуванням пришвидшення виконання рішень Європейського суду з прав людини, формування комунікативних заходів, у тому числі у законних ЗМІ, щодо прийнятих рішень Європейського суду та їх наслідків з метою засудження та несприйняття порушення прав та свобод людини у цивілізаційному суспільстві.

Суворе та швидке виконання судових рішень має ключове значення для ефективного функціонування всього механізму Європейської конвенції із захисту основних права і свобод людини. Контроль та нагляд, які здійснюються Комітетом міністрів та іншими державними інституціями України, якраз мають на меті не допускати ситуацій, які суперечать механізму, та забезпечити дію Європейської конвенції з прав та свобод людини як ефективної колективної гарантії спільного мінімального стандарту у дотриманні основних права і свободи в рамках Європейського співтовариства.

У перспективі подальших розвідок передбачено проаналізувати сучасні державні інституції, які здійснюють контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини в Європейських країнах, виокремити основні закономірності розвитку зазначених інституцій.

Література:

1. Здебська А., Мороз І. Виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/65.pdf>
2. Гонгало Р.Ф. Правові наслідки виконання рішень європейського суду з прав людини у світлі судової реформи. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5714/Gongalo.pdf?sequence=1&is-Allowed=y>
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 213 U.N.T.S. 222, entered into force Sept. 3, 1953, as amended by Protocols Nos 3, 5, 8, and 11 which entered into force on 21 September 1970, 20 December 1971, 1 January 1990, and 1 November 1998 respectively.

4. Капітоненко А. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ. Юридична газета. 2017. № 2—3 (604—605). С. 20—21. URL: https://aequo.ua/content/news/files/201801_yug_kapitonenkocompressed_1516878367_ua.pdf.

5. Офіційний веб-сайт Ради Європи. URL: <http://hub.coe.int/>

6. Бортновська З. Позитивні зобов'язання держави за Конвенцією про захист прав людини та основних свобод: практика Європейського суду з прав людини та завдання для України. Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи / редкол.: Ю.І. Сватко (голова) та ін. К.: КМ Академія, 2003. С. 34—38.

7. Мілієнко О.А. Окремі аспекти впровадження європейських стандартів розробки, прийняття та виконання адміністративних актів. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 5. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/62.pdf

8. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. 304 с.

9. Стукаленко В. А. До питання контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v12/9.pdf>

10. Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF#Text>

11. Департаменту державної виконавчої служби. URL: <https://minjust.gov.ua/ddvs/about/functional>

12. Особливості виконання рішень європейського суду з прав людини. URL: <https://justice-km.gov.ua/news/view/5686-osoblivosti-vikonannya-rishen-evropeys-kogo-sudu-z-prav-lyudini>.

References:

1. Zdebska, A. and Moroz, I. (2020), "Implementation of decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine", *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, vol. 4, available at: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/65.pdf> (Accessed 23 Mar. 2023).

2. Honhalo, R.F. (2015), "Legal consequences of the implementation of decisions of the European Court of Human Rights in the light of judicial reform", available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5714/Gongalo.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 23 Mar. 2023).

3. Council of Europe (1953), "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", available at: <https://www.unhcr.org/4d93501a9.pdf> (Accessed 23 Mar. 2023).

4. Kapitonenko, A. (2017), "Problems of implementation of ECtHR decisions", *Yurydychna hazeta*, vol. 2—3 (604—605), pp. 20—21, available at: https://aequo.ua/content/news/files/201801_yug_kapitonenkocompressed_1516878367_ua.pdf. (Accessed 23 Mar. 2023).

5. Official website of the Council of Europe (2023), available at: <http://hub.coe.int/> (Accessed 23 Mar. 2023).

6. Bortnovska, Z. (2003), "Positive obligations of the state under the Convention on the Protection of Human

Rights and Fundamental Freedoms: practice of the European Court of Human Rights and tasks for Ukraine", *Prava liudyny v Ukraini: stan sprav, problemy, perspektivy* [Human rights in Ukraine: state of affairs, problems, prospects], KM Akademiia, Kyiv, Ukraine, pp. 34—38.

7. Miliienko, O.A. (2020), "Separate aspects of the implementation of European standards for the development, adoption and implementation of administrative acts", *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*, vol. 5, available at: http://www.lsej.org.ua/5_2020/62.pdf (Accessed 23 Mar. 2023).

8. Luts, L.A. (2003), *Yevropejs'ki mizhderzhavni pravovi systemy ta problemy intehtatsii z nymy pravovoi systemy Ukrainy (teoretychni aspekty)* [European interstate legal systems and problems of integration with them of the legal system of Ukraine (theoretical aspects)], *In-t derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

9. Stukalenko, V. A. "On the issue of monitoring the implementation of decisions of the European Court of Human Rights", available at: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v12/9.pdf> (Accessed 23 Mar. 2023).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Regulations on the Government Commissioner in the cases of the European Court of Human Rights", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF#Text> (Accessed 23 Mar. 2023).

11. Department of State Executive Service (2023), available at: <https://minjust.gov.ua/ddvs/about/functional> (Accessed 23 Mar. 2023).

12. Central-Western interregional administration of the Ministry of Justice (2020), "Peculiarities of execution of decisions of the European Court of Human Rights", available at: <https://justice-km.gov.ua/news/view/5686-osoblivosti-vikonannya-rishen-evropeys-kogo-sudu-z-prav-lyudini>. (Accessed 23 Mar. 2023).

Стаття надійшла до редакції 24.03.2023 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

М. І. Карпа,
д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8141-4894>

Т. М. Кіцак,
к. держ. упр., доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи,
Навчально-науковий інститут адміністрування, державного управління та професійного
розвитку, доцент кафедри публічного управління та державної служби,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6710-8521>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.100

СТАТУСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЇХ ПРАВ

М. Karpa,
Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration
and Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine
T. Kitsak,
PhD in Public Administration, Associate Professor,
Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work of the Institute of Public Administration, Governance
and Professional Development, Associate Professor of the Department of Public Administration
and Public Service, Lviv Polytechnic National University, Lviv region, Ukraine

STATUS CHARACTERISTICS OF PUBLIC SERVANTS AS A PREFACE FOR THE FORMATION AND PROTECTION OF THEIR RIGHTS

У статті розкрито основні статусні характеристики публічних службовців як передумову становлення та захисту їх прав, зокрема через аналіз теоретичних аспектів змісту та обсягу поняття "публічний службовець", визначення організаційного та правового характеру процесу проходження служби, що дозволить поглибити вивчення проходження публічної служби, визначити подальші наукові цілі для розробки даного поняття, окреслити правові та організаційні аспекти формування цього поняття у вітчизняній правовій практиці. Здійснено аналіз основних аспектів такого явища як статус державного службовця, що дозволить глибше зрозуміти саму суть даного явища, посилить роль цих категорій діалектики у дослідженні системи публічного управління. Взаємодія сутності та явища статусу державного службовця має діалектично суперечливий характер, але це сприяє розкриттю їх природи, внутрішньої структури, впливу на захист їх прав та компетенцій загалом. Статус державного службовця є поняттям, що розкриває досить динамічне, змістовне утворення, яке за своїми сутністю та змістом відтворює складний аспект суспільних відносин. Тому його необхідно розглянути з позиції соціального визначення службовця, його зв'язків, тенденцій їх розвитку тощо. У контексті забезпечення правового регулювання становлення та розвитку умов для ефективного здійснення публічного управління актуальним залишається: наявність статусу публічних інституцій, який закріплює на

законодавчому рівні їх функцій, механізм їх виконання; виконання стратегічної мети та завдань системи публічної управління; запровадження єдиного реєстру публічних послуг та надання публічних послуг населенню відповідно до нього; проходження служби на засадах відповідальності, підзвітності, чесності, служіння народу України тощо. У цьому контексті доцільно чітко визначати компетенцію органів публічної влади, їх посадових осіб з встановленням повноважень, юридичною відповідальністю та можливістю контролю за їх діяльністю.

The article reveals the main status characteristics of public servants as a prerequisite for the formation and protection of their rights, in particular, through the analysis of the theoretical aspects of the content and scope of the concept of "public servant", the definition of the organizational and legal nature of the service process, which will deepen the study of the public service, determine further scientific goals for the development of this concept, to determine the legal and organizational aspects of the formation of this concept in domestic legal practice. The analysis of the main aspects of such a phenomenon as the status of a civil servant has been carried out, which will allow a deeper understanding of the very essence of this phenomenon, strengthen the role of these categories of dialectics in the study of the public administration system. The interaction of the essence and phenomenon of the status of a civil servant is dialectically contradictory, but this contributes to the disclosure of their nature, internal structure, and the impact on the protection of their rights and competencies in general. The status of a civil servant is a concept that reveals a fairly dynamic, meaningful education, which in its essence and content reproduces a complex aspect of social relations. Therefore, it must be considered from the standpoint of the public definition of an employee, his connections, their development trends, etc. In the context of ensuring legal regulation of the formation and development of conditions for the effective implementation of public administration, the following remains relevant: the status of public institutions, which fixes their functions at the legislative level, the mechanism for their implementation; fulfillment of strategic goals and objectives of the public administration system; introduction of a unified register of public services and the provision of public services to the population in accordance with it; serving on the basis of responsibility, accountability, honesty, service to the people of Ukraine, etc. In this context, it is advisable to clearly define the competence of public authorities, their officials with the establishment of powers, legal responsibility and the ability to control their activities.

*Ключові слова: публічний службовець, статус, захист прав публічних службовців, публічна служба.
Key words: public servant, status, protection of the rights of public servants, public service.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аналіз теоретичних основ поняття "публічний службовець" дасть змогу глибше розкрити природу цього поняття, визначити особливості та основні його ознаки. Дослідження обґрунтовує основні статусні характеристики публічних службовців як передумову становлення та захисту їх прав, а саме: теоретичні аспекти змісту та обсягу поняття "публічний службовець", визначає організаційний та правовий характер процесу проходження служби, що дозволить поглибити вивчення проходження публічної служби, визначити подальші наукові цілі для розробки даного поняття, окреслити правові та організаційні аспекти формування цього поняття у вітчизняній правовій практиці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній науці відсутнє комплексне дослідження сутності поняття "публічний службовець" на теоретико-методологічному рівні. Окремі статусні характери-

стики публічних службовців досліджені багатьма вченими. Зокрема, якщо виходити із твердження що публічним вважається також і службовець, який проходить державну службу та службу в органах місцевого самоврядування, то з цієї позиції існує велика кількість наукових доробок. Деякі статусні характеристики службовця розкриті у працях В. Авер'янова, Е. Афоніна, С. Вирового, І. Грицяка, В. Малиновського, О. Оболенського, Г. Ситника та ін. Адміністративно-правові характеристики статусу службовців у сфері державної служби розкриті також у працях науковців із загальної теорії держави і права, зокрема, С.С. Алексєєва, Д.А. Керімова, В.В. Копейчикова, М.І. Матузова, П.О. Недбайла, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, Р.А. Ромашова. Більшість аспектів діяльності службовця у сфері державного управління стосуються правових аспектів статусу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного підрозділу є розкриття на теоретичному рівні основні статусні характеристики публічних службовців як передумову становлення та за-

хисту їх прав. Завдання, визначені для досягнення мети:

- розкрити основні аспекти змісту та обсягу поняття "публічний службовець";
- узагальнити існуючі у вітчизняній юридичній та теоретичній практиці управління підходи до розкриття поняття "публічний службовець";
- систематизувати основні підходи до визначення публічної служби та визначити місце публічного службовця як її елемента;
- проаналізувати одну з основних характеристик здійснення публічної служби — надання публічних послуг у контексті дотримання прав публічних службовців;

Невирішеними на сьогодні залишаються питання методологічного забезпечення публічної служби; визначення понятійно-категорійного апарату для обслуговування абсолютно нової для України системи служби; визначення поняття публічних послуг та їх переліку; здійснення відповідного розподілу служб для виконання публічних функцій та розподілу повноважень між ними. Поняття "публічний службовець" належить до системи понять функціонування публічної служби. Тому вивчення теоретичних аспектів цього поняття дозволить краще зрозуміти саму природу публічної служби, особливості її проходження та функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У умовах децентралізаційних процесів в Україні актуальною проблемою є встановлення, реалізація та питання розмежування прав як органів публічної влади, так і їх посадових осіб. Велика увага науковців та практиків публічного управління прикута до вивчення питань розмежування загалом повноважень органів публічної влади, визначення статусних характеристик публічних службовців, їх сфери діяльності, відповідальності, що є невід'ємними складовими компетенції.

У вітчизняній юридичній практиці, теорії та практиці державного управління з'являються різноманітні підходи щодо визначення поняття публічного службовця [1—4]. В Україні найчастіше дослідники вивчають поняття публічного службовця як посадової особи державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. В юридичній практиці існує також визначення поняття "публічний службовець" як громадянина України, який займає посаду в державному органі або органі місцевого самоврядування, здійснює публічну діяльність на професійній основі і наділений повноваженнями щодо реалізації визначених завдань і функцій. Існує інше узагальнене визначення поняття публічного службовця, визначене Центром адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. У праці "План модернізації державного управління: пропозиції щодо введення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування" впроваджується термін "публічні службовці", який "об'єднує осіб, уповноважених на виконання функцій держави (від Президента, вищих посадовців, державних службовців до керівників державних підприємств, установ, організацій) та посадових осіб органів місцевого самоврядування". Враховуючи наведені твердження, можна зазначити про існу-

вання дискусійних питань. Зокрема, існують суперечності у трактуваннях щодо приналежності органів публічного адміністрування виключно до державної компетенції. За Концепцією адміністративної реформи було визначено, що до публічної адміністрації відносять виконавчу владу, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти, в тому числі установи, організації, підприємства будь-якої форми власності, тільки у тому випадку, коли вони виконують функції публічної адміністрації відповідно до чинного законодавства [5].

Поняття "публічний службовець" належить до системи понять функціонування публічної служби. Становлення публічної служби в Україні викликає щораз більший науковий інтерес у дослідників. Невирішеними на сьогодні залишаються питання методологічного забезпечення публічної служби; визначення понятійно-категорійного апарату для обслуговування абсолютно нової для України системи служби; визначення поняття публічних послуг та їх переліку; здійснення відповідного розподілу служб для виконання публічних функцій та розподілу повноважень між ними. Тому вивчення теоретичних аспектів цього поняття дозволить краще зрозуміти саму природу публічної служби, особливості її проходження та функціонування. Процес дослідження та становлення публічної служби в Україні вимагає поглибленого наукового дослідження. На сьогодні практично відсутнє комплексне систематизоване дослідження теоретичних основ функціонування публічної влади, здійснення публічної політики, проходження публічної служби. Поняття "службовець", "державний службовець", "службова особа" широко застосовуються в практиці державного управління, здійснення державної влади у суспільстві. Вони наповнені змістом, наведені основні характеристики їх діяльності, визначена компетенція, визначені їх повноваження, статуси тощо. Поняття "публічний службовець" відсутнє у нормативно-правовому полі України, на даному етапі вимагає глибокого наукового дослідження його природа. Основа дослідження носить міждисциплінарний характер, заглиблюється у царину науки правознавства, державного управління, філософії, політології, деякі аспекти мають відношення до політико-правових, соціологічних, історико-культурних, психологічних наук тощо.

На даному етапі доцільно узагальнити існуючі наукові та нормативні підходи до поняття "публічний службовець" в Україні та визначити його основні ознаки. За своїм обсягом поняття "публічний службовець" може охоплювати перелік конкретних службовців, які здійснюють свою діяльність на публічній службі. Вищий адміністративний суд зазначив про абсолютно невизначене правове регулювання діяльності інших осіб, які також виконують функції держави та надають публічні послуги, є уповноваженими на виконання функцій держави, крім державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [6]. У висновку на проект Закону України "Про адміністративні послуги" зазначається про доцільність віднесення до суб'єктів надання послуг саме бюджетних установ. Відповідно до п.6 ч.1 ст.2 Бюджетного кодексу України "бюджетні установи — органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за раху-

нок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими" [7]. Негативний висновок отримало положення про делегування управлінських функцій суб'єктам підприємницької діяльності, що призводить до комерціалізації структур, які раніше були державними органами.

Отже, підсумовуючи наведені визначення та підходи до поняття "публічного службовця", можна виокремити основні його ознаки: здійснюють діяльність на публічній службі; практично виконують завдання і функції держави; надають публічні послуги; одержують заробітну плату за рахунок державних та місцевих бюджетів; володіють певним правовим законодавчо закріпленим статусом; є посадовими особами або працюють за контрактом; відповідають прийнятим соціальним стандартам; наявність сервісного характеру діяльності; служіння публічним інтересам.

Оскільки в науковому пізнанні структуру будь-якого поняття доцільно розпочинати з вивчення основних аспектів таких двох його основних компонентів, як змісту та обсягу, слід окреслити ці компоненти. Процес вивчення об'єкта поняття "публічний службовець" та виокремлення окремих його ознак з їх загальної сукупності, які притаманні цьому об'єкту, доцільно здійснити за допомогою методів аналізу та абстрагування.

Отже, за змістом поняття "публічний службовець" характеризується сукупністю ознак, які носять організаційний, правовий, соціальний характер. Розглянемо деякі з них. З позиції правознавства службовець — це учасник специфічного правовідношення, оскільки вступає, з однієї сторони, у трудові правовідносини, пов'язані з особистим професійним становищем, трудовими правами та обов'язками, із самим процесом праці, а з іншої сторони — в адміністративні, пов'язані з виконанням вимог служби, управлінських функцій. Отже, з цієї позиції можна стверджувати, що службовець — суб'єкт подвійного правовідношення. Виходячи з цих міркувань, більшу увагу потрібно приділити питанню правового регулювання статусу публічного службовця, специфіці його повноважень, змісту його обов'язків тощо. Для того, щоб визначити, чи є той чи інший одиничний предмет елементом обсягу певного поняття, необхідно перевірити, чи належать йому всі суттєві ознаки, що складають зміст цього поняття. З позиції адміністративного права при розгляді діяльності публічного службовця як службової особи є деякі моменти, що вказують на обов'язкову наявність такого предмету як посади. Посада є складовим елементом структури публічної інституції, проявом її компетенції, наділеною певними повноваженнями, які не відносяться до конкретного службовця. У разі найму службовця за контрактом його повноваження визначаються в залежності від умов контракту. Існує велика кількість повноважень, крім владних, адміністративних та інших, які можна віднести до публічних, оскільки вони мають сервісний характер, забезпечують здійснення функцій держави та задоволення публічного інтересу, створюють матеріальні та інші умови тощо. Доцільно розрізняти два варіанти проходження служби — це діяльність службової особи та діяльність особи, що перебуває на службі. Обсяг публічних повноважень службових осіб визначається посадою, поза якої адміністративної влади не існує. Дане питання вимагає

глибшого аналізу з позиції правового регулювання та визначення основних понять.

Залишається абсолютно невизначеним правове регулювання діяльності інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, крім державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які також виконують функції держави та надають публічні послуги. До таких можуть належати керівники і заступники керівників державних підприємств, установ та організацій та посадові особи, які виконують функції держави, органів місцевого самоврядування та перебувають у трудових відносинах з юридичними особами публічного права і одержують заробітну плату за рахунок коштів державного чи місцевого бюджету.

Щодо питань розмежування політичних та адміністративних посад, дослідники вказують на те, що практиці публічного управління не відомо жодного прикладу застосування терміну "службовець" стосовно, наприклад, члена уряду або члена парламенту. Аргументацією виступає тут можливість політика самостійно формувати свою позицію, натомість службовець виконує (впроваджує у життя) "чужу" (не свою, а політика, законодавця) позицію.

Не викликає сумніву факт, що публічним вважатиметься службовець, який знаходиться на публічній службі. Оскільки відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (п.15, ст.3) визначено, що "публічна служба — це професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади АР Крим, органах місцевого самоврядування". Зазначена норма визначає публічну службу через види служб, перелік яких не є вичерпним. Вищий адміністративний суд України вказав про те, що "визначальним при вирішенні видів публічної служби для правозастосування є правове регулювання їх діяльності, відповідно до якого можна визначити наступні види публічної діяльності, які заслуговують на увагу під час вивчення судової практики. Це: діяльність на державних політичних посадах; професійна діяльність суддів; державна служба; служба в органах місцевого самоврядування" [8].

Отже, підсумовуючи наведені визначення та підходи до поняття "публічного службовця", можна виокремити основні його ознаки:

- здійснюють діяльність на публічній службі;
- практично виконують завдання і функції держави;
- надають публічні послуги;
- одержують заробітну плату за рахунок державних та місцевих бюджетів;
- володіють певним правовим законодавчо закріпленим статусом;
- є посадовими особами або працюють за контрактом;
- відповідають прийнятим соціальним стандартам;
- наявність сервісного характеру діяльності;
- служіння публічним інтересам.

Засади, відповідно до яких здійснює свою діяльність публічний службовець:

- служіння народу України;
- відповідність нормам Конституції України та іншим нормативним документам держави;

- захист пріоритету прав та свобод людини;
- захист публічних інтересів;
- професіоналізм, компетентність;
- неупередженість та доброчесної поведінки;
- демократизм тощо.

Основним видом діяльності службовця публічної служби є надавання публічних послуг. В основі публічної послуги знаходиться публічний інтерес, під яким розуміється визначений державою та забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якого служить умовою та гарантією її існування та розвитку. Відповідно до Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року N 90-р, сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні. Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги. Державні послуги надаються органами державної влади (в основному виконавчої) та державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету. Муніципальні послуги надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та підприємствами, установами, організаціями в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету. Важливою складовою як державних, так і муніципальних послуг є адміністративні послуги. У зазначеній Концепції адміністративна послуга визначається як результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо [9-10]).

Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги. Державні послуги надаються органами державної влади (в основному виконавчої) та державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету. Муніципальні послуги надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та підприємствами, установами, організаціями в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету. У зв'язку з цим виник термін муніципального службовця, який здійснює муніципальну службу. Відмінності у поняттях муніципального та публічного службовця знаходяться у площині їх статусів, що відповідно накладає різну компетенцію, у тому числі права. Дискусійними залишаються: питання правової природи відносин між владою та громадськістю у частині трактування адміністративного права як публічно-сервісного; питання визначення адміністративних послуг виключно як адміністративних актів; питання платності

чи безоплатності послуг; питання визначення стандартів послуг тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Висновками є наступні положення. За змістом поняття "публічний службовець" складається з сукупності ознак, які носять організаційний, правовий, соціальний характер. До публічних службовців належать особи, уповноважені на виконання функцій держави та посадові особи органів місцевого самоврядування; громадяни України, які займають посаду в державному органі або органі місцевого самоврядування, здійснюють публічну діяльність на професійній основі та наділені повноваженнями щодо реалізації визначених завдань і функцій. Публічну службу розглядають як професійну діяльність осіб на державних політичних посадах; професійну діяльність суддів; державну службу; службу в органах місцевого самоврядування; як сукупність органів та інших інституцій, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють публічні функції в публічних інтересах. Серед основної діяльності публічного службовця є надавання публічних послуг, основним завданням яких є задоволення публічного інтересу. Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги, у тому числі адміністративні послуги. Дискусійними залишаються питання правового регулювання діяльності інших осіб, які можуть бути уповноваженими на виконання функцій держави, крім державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які також виконують функції держави та надають публічні послуги; питання визначення адміністративних послуг виключно як адміністративних актів; питання платності чи безоплатності послуг; питання визначення стандартів послуг тощо.

Становлення публічної служби в Україні загалом та діяльності публічних службовців зокрема потребує удосконалення законодавства у цій сфері. А саме, правового регулювання потребує визначення публічної служби, питання надання публічних послуг, забезпечення належної їх якості, визначення стандартів публічних послуг, питання щодо діяльності публічних службовців, визначення їх статусу, визначення переліку посадових осіб, які матимуть статус публічного службовця та їх кваліфікаційні вимоги. Доцільно розробити механізм оцінки надавання публічних послуг та механізм визначення її ефективності; сформувати критерії для реєстру публічних послуг та для оцінки надавання публічних послуг тощо.

Література:

1. Карпа М. І. Межі компетенції суб'єктів публічної служби: особливості визначення. Державне управління та місцеве самоврядування (текст): зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ, 2017. Вип. 2 (33). С. 109—116.
2. Карпа М. І. Предметна компетенція органів публічної влади. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. [голов. ред. М. М. Іжа]. Вип. 3 (71). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 182 с. С. 50—56.
3. Карпа М. І. Компетенційний підхід до розвитку публічної служби: концептуальні аспекти. Ефективність

державного управління (текст): зб.н аук.пр. ЛРІДУ НАДУ. Вип.53. 2017. С.129—138.

4. Карпа М.І. Компетенція посадових осіб місцевого самоврядування: особливості визначення / М.І. Карпа, Т.М. Кіцак /. Державне управління та місцеве самоврядування (текст): зб.наук.пр. ДРІДУ НАДУ, 2018. Вип. № 1. С.129—140.

5. Концепція адміністративної реформи в Україні. К.: ДВПП Міннауки України, 1998. 62 с.

6. Про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби: аналітична довідка Вищого адміністративного суду від 01.02.2009. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0006760-09>.

7. Бюджетний кодекс України: Кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010. Відомості Верховної Ради України, 2010. N 50—51. ст. 572. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.

8. Кодекс адміністративного судочинства. Відомості Верховної Ради України. 2005. N 35-36, N 37. Ст. 446.

9. Карпа М. І. Критерії моделювання публічної служби: методологічний аспект. Ефективність державного управління (текст): зб.наук.пр. ЛРІДУ НАДУ, 2016. Вип. 4. С. 227—233.

10. Karpa, M (2022). Humanization of public administration in the conditions of transformation processes: European experience for Ukraine / Bashtannyk, V., Goncharuk, N., Zayats, D., Ragimov, F., Boiko, N., Karpa, M. Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research, 12(1), XXV, 60-66. Citation index ESCI in Web of Science. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_09.pdf.

References:

1. Karpa, M.I. (2017), "Competency-based limits of public service subjects: features of determination", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriyduvannia, vol. 2 (33), pp. 109—116.

2. Karpa, M.I. (2017), "Subject-matter competence of public authorities", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 3 (71), pp. 50—56.

3. Karpa, M.I. (2017), "Competency-based approach to public service development: conceptual aspects", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia, vol. 53, pp. 129—138.

4. Karpa, M.I. and Kitsak, T.M. (2018), "Competence of the local government officials: peculiarities of the definition", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriyduvannia, vol. 1, pp. 129—140.

5. Ministry of Education and Science of Ukraine (1998), Kontseptsiiia administratyvnoi reformy v Ukraini [Concept of administrative reform in Ukraine], DVPP Minnauky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. The Supreme Administrative Court of Ukraine (2009), "On the study and generalization of the practice of consideration by administrative courts of disputes regarding the admission of citizens to public service, its completion, dismissal from public service: analytical reference of the Higher Administrative Court", available

at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0006760-09> (Accessed 05 March 2023).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2456-17> (Accessed 05 March 2023).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), "Code of administrative proceedings", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 35—36, 37.

9. Karpa, M.I. (2016), "Criteria for public service modeling: methodological aspect", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia, vol. 4, pp. 227—233.

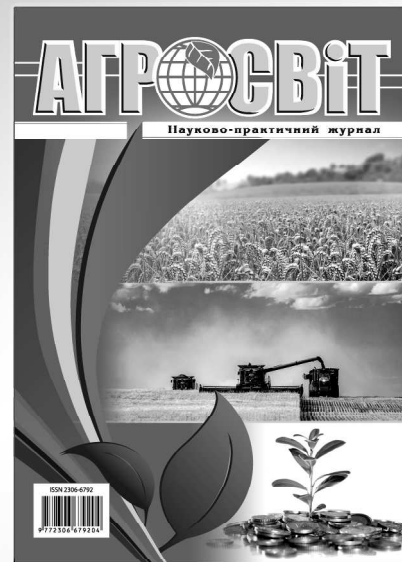
10. Karpa, M (2022), "Humanization of public administration in the conditions of transformation processes: European experience for Ukraine", Journal of Interdisciplinary Research, vol. 12 (1), no. XXV, pp. 60—66, available at: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_09.pdf (Accessed 05 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

І. О. Васильєв,

к. ю. н., доцент, професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2355-8683>

В. О. Тищенко,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7505-1599>

А. В. Прусський,

д. т. н., доцент, начальник кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, полковник служби цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9132-7070>

В. А. Сидоренко,

д. т. н., доцент, професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4584-486X>

Т. М. Скоробагатько,

к. т. н., заступник начальника кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, полковник служби цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5651-1975>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.106

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЖЕЖНОЇ ТА РЯТУВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДСНС ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

I. Vasyliiev,

PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

V. Tyshchenko,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection,

A. Pruskyi,

Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Chair of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

V. Sydorenko,

Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

T. Skorobagatko,

PhD in Technical Sciences, Deputy Head of the Department of Fire Prevention and Life Safety of the Civilian Population, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

FEATURES OF USING A FIRE STATION AND RESCUE EQUIPMENT AND ENSURING THE SAFETY OF PERSONNEL OF FIRE AND RESCUE UNITS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE UNDER MARTIAL LAW

У роботі розглянуто результати проведених аналітичних досліджень, в яких встановлено, що існує потреба та актуальність захисту особового складу пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які виконують роботи з ліквідації надзвичайних ситуацій у воє-

ний час. Основні технічні рішення, які спрямовані на захист особового складу пожежно-рятувальних підрозділів, які прямують до місця виникнення пожежі в умовах війни, полягають у захисті (бронюванні) окремих елементів кузову пожежно-рятувальних автомобілів. За результатами проведених досліджень встановлено, що існує актуальна потреба у пожежно-рятувальній техніці, яка має низку конструктивних технічних рішень під час її виготовлення і можливий варіант застосування пожежних автоцистерн важкого класу третьої категорії (всюдихідне шасі), яка укомплектована пожежно-технічним оснащенням.

В роботі на підставі проведених досліджень та аналізу отриманих результатів запропоновано внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів щодо питань забезпечення безпеки особового складу під час виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану.

У висновку аргументовано, що забезпечення безпеки особового складу завжди залишається пріоритетним напрямком діяльності служби.

Запобігання загибелі та травмування особового складу органів і підрозділів цивільного захисту при виконанні завдань за призначенням в умовах військового стану та підвищеного навантаження потребує:

- кропіткої профілактичної роботи з боку керівників всіх рівнів управління;
- запровадження в усіх органах та підрозділах проведення на постійній основі проведення занять, навчань і тренувань;
- внести змін і доповнення в законодавчі та нормативно-правові документи стосовно забезпечення безпеки та соціального захисту особового складу та працівників ДСНС щодо виконання завдань за призначенням в умовах війни.

The work examines the results of the analytical studies, which established that there is a need and relevance aimed at protecting the personnel of the fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine, which perform work to eliminate emergency situations in wartime. The main technical solutions, which are aimed at protecting the personnel of fire-rescue units that go to the place of fire in wartime, consist in armoring individual elements of the body of fire-rescue vehicles. Based on the results of the conducted research, it was established: there is an urgent need for fire-rescue equipment, which has a number of constructive technical solutions during its manufacture, and a possible variant of the use of heavy-duty fire trucks of the third category (all-terrain chassis), which is equipped with fire-fighting equipment.

In the work, based on the conducted research and analysis of the obtained results, it is proposed to introduce changes and additions to the normative legal acts regarding the issues of ensuring the safety of personnel during the performance of assigned tasks in the conditions of martial law.

In the conclusion, it is argued that ensuring the safety of personnel always remains a priority direction of the service.

Avoiding the death and injury of personnel of civil defense bodies and units during the performance of assigned tasks in conditions of martial law and increased workload requires:

- painstaking preventive work by managers at all levels of management;
- introduction of classes, exercises and training in all bodies and units on a permanent basis;
- to make changes and additions to the legislative and regulatory documents regarding the provision of safety and social protection of personnel and employees of the State Emergency Service regarding the performance of assigned tasks in wartime conditions.

Ключові слова: воєнний стан, загибель, нормативно-правові акти, особовий склад, пожежно-рятувальна техніка, пошкодження, пропозиції, ситуаційний аналіз, технічні рішення, травмування.

Key words: martial law, death, legal acts, personnel, fire and rescue equipment, damage, proposals, situational analysis, technical solutions, injuries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

24 лютого 2022 року близько 5 години ранку російська федерація підступно напала на Україну. Одразу розпочалися інтенсивні обстріли та ракетно-бомбові

удари. З тих пір кожна громада, кожен житель України воює з ворогом.

Від початку вторгнення військ російської федерації українські рятувальники здійснили

понад 79 тисяч виїздів на ліквідацію наслідків обстрілів [1], піротехнічними підрозділами ДСНС знешкоджено більш 318 тис. вибухонебезпечних предметів та 2,8 тис. кг вибухових речовини, в тому числі, 2 тис. авіаційних бомб, обстежено територію площею близько 79 тис. гектарів [2]. На сьогодні під щоденними обстрілами житлові мікрорайони міст та цілі села, у всіх областях майже щодня лунають тривоги. Особовий склад пожежно-рятувальної служби на постійній основі виконує свою роботу під загрозою обстрілів, бомбардувань та атак ворога. Нажаль є також і втрати серед особового складу ДСНС [3].

Фахівці Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту в рамках виконання науково-дослідної роботи [4] провели аналіз травмування та загибелі ДСНС України при виконанні завдань за призначенням.

Виділено наступні причини травмування: попадання під раптовий обстріл при виконанні робіт за призначенням, потрапляння під раптові обстріли при прямуванні особового складу ДСНС до місця проходження служби; проведення піротехнічних робіт; виконання робіт за призначенням за наслідками обстрілів; підлив спеціального транспорту на мінах; обстріл житла, обстріл будівель аварійно-рятувальних підрозділів, підлив техніки на мінах під час гасіння пожеж або проведення аварійно-рятувальних робіт. Зазначені вище дані вказують на необхідність подальшого дослідження проблеми забезпечення безпеки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів під час виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану та зменшення травматизму та загибелі особового складу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вирішенню проблемних питань за обраним напрямом досліджень присвячено низку наукових публікацій. Зокрема, в рамках даних досліджень було проаналізовано роботи [5—10], які були опубліковані протягом 2004—2022 років.

Так у роботі [5] розглянуто умови проведення аварійно-рятувальних робіт під час ліквідації надзвичайних ситуацій з витоком (розливом) аміаку та рівень захищеності особового складу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Проведено порівняльний аналіз керівних документів які регламентують час захисної дії засобів індивідуального захисту та засоби індивідуального захисту органів дихання з визначенням їх недоліків. Визначено напрямки подальших досліджень захисної дії спорядження пожежних-рятувальників від впливу аміаку.

В посібнику [6] представлено систематизовані основні положення практичної підготовки здобувачів вищої освіти навчальних закладів ДСНС України при проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт. Практикум відображає методику організації та ведення аварійно-рятувальних робіт, етапи та засоби аварійно-рятувальних робіт, порядок транспортування постраждалих в надзвичайних ситуаціях, організацію аварійно-рятувальних робіт: при руйнуванні будівель та споруд, при аваріях з викидом небезпечних хімічних речовин та розливі ртуті, в умовах радіації, при дорожньо-транспортних пригодах, під час ліквідації наслідків руйнування будівель та споруд, а також рятування людей на водних об'єктах. Посібник призначений для здобувачів вищої освіти та слухачів навчальних закладів ДСНС України, а також може бути корисним викладачам навчальних закладів ДСНС України.

В навчальному посібнику [7] містить великий об'єм сучасного матеріалу і може бути корисним слухачам курсів підвищення кваліфікації із цивільного захисту.

У роботі [8] розглянуто, що під час російської військової агресії проти України ворогом цілеспрямовано здійснюються обстріли складів зберігання нафтопродуктів як у районах ведення бойових дій, так і в глибокому тилу на території держави. Внаслідок вогневого ураження практично в усіх регіонах держави, повністю або частково, зруйновані нафтосховища на яких виникали масштабні пожежі. Територія об'єктів забруднюється вибухонебезпечними предметами, існує загроза нанесення повторних обстрілів, що суттєво впливає на час ліквідації пожеж. У цих складних умовах органи управління та пожежно-рятувальні підрозділи ДСНС забезпечують реагування на пожежі, оперативні дії організовують з урахуванням обстановки та безпеки для учасників гасіння. ДСНС узагальнено досвід реагування, а саме практик гасіння пожеж на складах нафтопродуктів, що сталися на території України. На підставі проведеної роботи розроблено Методичні рекомендації щодо організації оперативних дій органів управління та підрозділів ДСНС під час гасіння пожеж на складах нафтопродуктів, що сталися внаслідок обстрілів в умовах ведення бойових дій.

У роботі [9] розглядаються будівлі, які знищуються, утворюються завали, які є хаотичною купою великих і малих фрагментів будівельних конструкцій, санітарних пристроїв, меблів, технологічного обладнання та інших речей. На стан завалу впливає тип і параметри руйнуючого чиннику, тип будівлі за функціональним призначенням та конструктивним виконанням, кількістю поверхів та конфігурації. Під завалами зруйнованих об'єктів мо-

жуть знаходитися постраждалі, яких треба врятувати в найкоротший термін 6—8 годин. Внаслідок артилерійських та ракетних обстрілів за останні сім місяців тільки в Харкові зазнала руйнувань велика кількість будівель. Під завалами знаходилися люди, яким була потрібна негайна допомога.

У монографії [10] проаналізовано сучасний стан складів боєприпасів у державі, аварії на них, їх наслідки на законодавчі і нормативно правові акти. Наведено натурні дослідження хімічного забруднення довкілля в результаті аварії на складі боєприпасів 6—15 травня 2004 року біля с. Новобогданівка Запорізької області. Модельовано процес забруднення ґрунту сажею внаслідок аварії на цьому об'єкті. Проведено оцінювання потенційних ризиків життєдіяльності населення, що попало під вплив продуктів аварії на складі боєприпасів. Удосконалено підхід до оцінювання екологічних збитків. Проведено категорювання складів боєприпасів за рівнями соціальних ризиків і ступенями екологічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За результатами проведених аналітичних досліджень встановлено, що існує потреба та актуальність, що спрямована на захист особового складу пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України, які виконують роботи з ліквідації надзвичайних ситуацій у воєнний час. Основні технічні рішення, які спрямовані на захист особового складу пожежно-рятувальних підрозділів, які прямують до місця виникнення пожежі в умовах війни полягають у захисті (бронюванні) окремих елементів кузову пожежно-рятувальних автомобілів. Враховуючи той факт, що кожне технічне рішення, яке стосується бронювання окремого елемента кузову пожежно-рятувального автомобіля тягне за собою збільшення його маси. Такі рішення означатимуть втрату оптимальних та розрахованих заводом виробником тактико-технічних характеристик пожежно-рятувальних автомобілів. Тому для кожних конкретних рішень щодо бронювання окремих елементів кузову пожежно-рятувального автомобіля необхідно опрацьовувати питання безпосередньо із заводом виробником даного автомобіля. Враховуючи вищезазначене можливо запропонувати деякі технічні рішення до пожежно-рятувальної техніки, яка вже експлуатується, але як зазначалось вище, що такі рішення приймати тільки виключно із заводом виробником.

Технічні рішення, які спрямовані на удосконалення пожежно-рятувальної техніки і забезпечення безпеки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС Украї-

ни [11, 12]:

- застосування пожежно-рятувальної техніки капотної системи;
- броньований захист нижньої частини двигуна за допомогою V-подібної форми днища;
- застосування спеціальних шин зі вставками;
- бронювання кабіни (окремо дверей та вікон);
- застосування протикумулятивних ґратчастих екранів.

Також за результатами досліджень визначено що найкращим шляхом захисту техніки для рятувальників є виготовлення нового автомобіля на базі шасі існуючих моделей.

Виготовлення нового автомобіля повинно включати в себе в першу чергу захист особового складу. Цей показник досягається зміною конструкції кабіни та надбудови автомобіля, закладення системи безпеки для особового складу на стадії конструювання.

Технічні рішення, які необхідно враховувати під час розробки нового пожежно-рятувального автомобіля для використання в умовах війни:

- використання шасі з підвищеною тоннажністю;
- використання в підвісці автомобіля пневматики;
- днище автомобіля повинно мати панцир (закріплені броне листи);
- броньовані стекла;
- кути кабіни повинні бути збільшені для більшої обтічності;
- встановлення системи пожежогасіння;
- п'яти точкові ремені безпеки для особового складу;
- кабіна автомобіля куле -, вибухо захищена;
- моніторинг 3600;
- лафетний ствол з камерою та прожектором на дистанційному керуванні з кабіни;
- шини з можливістю приспускання та підкачування під час руху;
- шини з системою Ranflat (пук зі спущеною шиною);
- паливопровід прокладений в захищуваних трубопроводах;
- всі дроти живлення прокладені в захищувальних трубках;
- встановлення індивідуальних сидінь для особового складу з підвищеним упором та підголовниками.

За результатами проведених досліджень встановлено, що в Україні:

- існує актуальна потреба у пожежно-рятувальній техніці, яка може забезпечувати функції за призначенням пожежно-рятувальних підрозділів під час воєнного стану;
- для захисту особового складу пожежно-рятувальних підрозділів, які прибувають

на місце виникнення пожежі в умовах війни необхідно використовувати пожежно-рятувальну техніку, яка має низку конструктивних технічних рішень під час її виготовлення;

— можливий варіант застосування пожежно-рятувальної техніки це пожежна цистерна важкого класу третьої категорії (всюдихідне шасі), яка укомплектована пожежно-технічним оснащенням [12].

Враховуючи зазначене вище, набувають актуальності питання внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів.

Авторами запропоновано внесення змін і доповнень до наказу МНС України від 07.05.2007 № 312 "Про затвердження Правил безпеки праці в органах і підрозділах МНС України" (далі — Правила безпеки) [11].

Додати до Правил безпеки XIV розділ з наступною назвою "Вимоги безпеки при виконанні завдань за призначення за умов воєнного стану та бойових дій".

Передбачити у XIV розділі Правил безпеки [11] наступні питання:

проведення додаткових занять та цільових інструктажів з питань безпеки праці;

відпрацювання територій обслуговування на предмет:

виявлення вибухових пристроїв, встановлення об'єктів підвищеного ризику щодо обстрілів, бомбардувань, з подальшими вибухами, пожежами, розгерметизаціями отруйних речовин, аміаку тощо з урахуванням та визначенням безпечних місць встановлення спеціальної техніки;

визначенням місць для схову особового складу та техніки у разі раптових обстрілів (бомбосховище, підвали, підземні ангари тощо);

можливої евакуації особового складу до місця дислокації та лікарень, спроможних надати медичну допомогу у разі поранення, за матеріалами відпрацювання доопрацювати картки (плани) пожежогасіння (ліквідації аварії), зберігаючи їх на ПЗЧ підрозділу;

визначення посадових обов'язків та окреслення додаткових завдань для працівників служби охорони праці стосовно впровадження запобіжних заходів, розслідування нещасних випадків, проведення агітаційно-масової роботи тощо;

визначення домедичної підготовки пріоритетом для всіх органів і підрозділів служби, встановити вимогу щоби кожний працівник зміг особисто надати домедичну допомогу постраждалому, організувати для цього проведення додаткових занять та не допускати до роботи осіб рядового і начальницького складу, які не здали відповідні заліки;

щодо порядку отримання інформації від територіальних органів влади та управління, військової адміністрації з оперативної обстановки в районі обслуговування, щоденно до-

водити зазначену інформацію до всього особового складу підрозділу;

впровадження додаткових заходів безпеки при пересуванні особовим складом по території району, діям у разі знаходження вибухових пристроїв, зустрічі з ворогом, при раптових обстрілах тощо;

організації централізованої, щоденну доставку з будинку проживання до місця служби (роботи) особового складу і персоналу підрозділу спеціальним автотранспортом (та у зворотному напрямку);

створення для всього персоналу підрозділу (за необхідністю і для членів їх родини) можливості цілодобового розміщення у будівлі частини (управління, загону), з урахуванням розташування у бомбосховищі, обладнаних місцями відпочинку, санітарно-побутовими умовами, із необхідними запасами води, їжі, ліків тощо;

організації евакуації працівників, які отримали поранення з місця події до лікарні.

Встановити у XIV розділі Правил безпеки [11] наступні вимоги щодо:

наявності у підрозділах гарнізону спеціальних транспортних засобів (автомобілів), з підвищеною системою бронезахисту (типа БМП, БТР тощо) для забезпечення евакуації особового складу та цивільного населення із зон бойових дій та обстрілів;

забезпечення кожного працівника індивідуальним бронежилетом, каскою, а також іншими необхідними засобами індивідуального захисту виходячи із ризиків об'єктів розташованих в районі обслуговування;

забезпечення кожного підрозділу (починаючи з пожежно-рятувальної частини) тренажером для навчання надання з домедичної допомоги;

наявності у штатах підрозділів (починаючи з пожежної частини) медичного працівника за кваліфікацією не нижче фельдшера;

створення механізму організації додаткового відпочинку особового складу караулу в період чергування, у тому числі здійснення тимчасової заміни (на період відпочинку) запасним персоналом підрозділу.

Передбачити для заводів виготовлювачів опрацювання наступних питань:

— застосування пожежно-рятувальної техніки капотної системи;

— броньований захист нижньої частини двигуна за допомогою V-подібної форми днища;

— застосування спеціальних шин зі вставками;

— бронювання кабіни (окремо дверей та вікон);

— застосування протикумулятивних гратчастих екранів.

Встановити що:

Найкращим шляхом захисту техніки для рятувальників є виготовлення нового автомобіля на базі шасі існуючих моделей.

Виготовлення нового автомобіля повинно включати в себе в першу чергу захист особового складу. Цей показник досягається зміною конструкції кабіни та надбудови автомобіля, закладення системи безпеки для особового складу на стадії конструювання.

Наступні технічні рішення, які необхідно враховувати під час розробки нового пожежно-рятувального автомобіля для використання в умовах війни:

- використання шасі з підвищеною тоннажністю;
- використання в підвісці автомобіля пневматики;
- днище автомобіля повинно мати панцир (закріплені броне листи);
- броньовані стекла;
- кути кабіни повинні бути збільшені для більшої обтічності;
- встановлення системи пожежогасіння;
- п'яти точкові ремені безпеки для особового складу;
- кабіна автомобіля куле — вибухо захищена;
- моніторинг 3600;
- лафетний ствол з камерою та прожектором на дистанційному керуванні з кабіни;
- шини з можливістю приспускання та підкачування під час руху;
- шини з системою Ranflat (прух зі спущеною шиною);
- паливопровід прокладений в захищуваних трубопроводах;
- всі дроти живлення прокладені в захищувальних патрубках;
- встановлення індивідуальних сидінь для особового складу з підвищеним упором та підголовниками.

ВИСНОВКИ

Забезпечення безпеки особового складу завжди залишається пріоритетним напрямком діяльності служби.

Запобігання гибелі та травмування особового складу органів і підрозділів цивільного захисту при виконанні завдань за призначенням в умовах військово стану та підвищеного навантаження потребує:

- кропіткої профілактичної роботи з боку керівників всіх рівнів управління;
- запровадження в усіх органах та підрозділах проведення на постійній основі проведення занять, навчань і тренувань;
- внесення змін і доповнень в законодавчі та нормативно-правові документи стосовно забезпечення безпеки та соціального захисту особового складу та працівників ДСНС щодо виконання завдань за призначенням в умовах війни.

Література:

1. Оперативна інформація ДСНС щодо наслідків ведення бойових дій російською федерацією. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/neus/nadzvicaini-podiyi/operativna-informaciia-dsns-shgodo-nasslidkiv-vedennia-boiovix-dii-rosiiskoii-federacijeu-53>.

2. Інформація щодо діяльності піротехнічних підрозділів ДСНС України. URL: <http://gov.ua/uk/news/nadzvicaini-podiyi/informaciia-shhodiagnosti-pirotehnicnix-pidrozdiliv-dsns-49>.

3. Суспільні новини. URL: <https://suspilne.media/>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 337 "Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві". URL: www.ips.ligazakon.net/dokument/view/kp190337

5. Андрусяк З.В., Штайн Б.В., Котеленко В.В., Болібрух Б.В Шляхи забезпечення особового складу пожежно-рятувальних підрозділів під час ліквідації надзвичайних ситуацій. Львів: Пожежна безпека, 2010. С. 92—98.

6. Ратушний Р.Т., Лоїк В.Б., Синельников О.Д., В.М. Ковальчук В.М. Організація аварійно-рятувальних робіт: навчальний посібник. Львів: Видавництво ЛДУ БЖД, 2020. — 394 с.

7. Васійчук В.О., Гончарук В.Є., Качан С.І., Мохняк С.М. "Основи цивільного захисту": навч. посібник. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2010. — 417 с.

8. Організація гасіння пожеж на складах нафтопродуктів в умовах ведення бойових дій. / Бондар Д.В., Сенчихін Ю.М., Лісняк Н.А., Дендаренко Ю.Ю. Харків: НУЦЗ України. 2022, С. 23—25.

9. Сухарькова О.І. Технологічні рішення розбирання пошкоджених будівель. Харків: НУЦЗ України. 2022, С. 66—67.

10. Методологія комплексного аналізу й оцінки техногенно-екологічної безпеки від продуктів аварії на складах боєприпасів / Азаров С.І. та ін. ЗАТ "Українська технологічна група", Київ. 2012. — 241 с.

11. Наказ МНС України від 07.05.2007 № 312 "Про затвердження Правил безпеки праці в органах і підрозділах МНС України".

12. Статут дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж, затверджений наказом МНС України від 16 квітня 2018 року № 340.

References:

1. State Emergency Service of Ukraine (2023), "Operational information of the DSNC regarding the consequences of hostilities by the Russian Federation", available at: <https://dsns.gov.ua/uk/neus/nadzvicaini-podiyi/operativna-informaciia-dsns-shgodo-nasslidkiv-vedennia-boiovix-dii-rosiiskoii-federacijeu-53> (Accessed 25 March 2023).

2. State Emergency Service of Ukraine (2023), "Information on the activities of the pyrotechnic units of the State Emergency Service of Ukraine", available at: <http://gov.ua/uk/news/nadzvicainipodiyi/informaciia-shhodo-diagnosti-pirotexnicnix-pidrozdiliv-dsns-49> (Accessed 25 March 2023).

3. Suspil'ni novy'ny (2023), available at: <https://suspilne.media/> (Accessed 25 March 2023).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "On approving the procedure for investigating and recording accidents, occupational diseases and accidents at work", available at: <https://ips.liga-zakon.net/document/KP190337> (Accessed 25 March 2023).

5. Andrusyak, Z.V., Shtajn, B.V., Kotelenko, V.V. and Bolibrux, B.V. (2010), Shliakhy zabezpechennia osobovoho skladu pozhezhnoriatival'nykh pidrozdiliv pid chas likvidatsii nadzvychajnykh sytuatsij [Ways of ensuring the personnel of fire-rescue units during liquidation of emergency situations], Pozhezhna bezpeka, L'viv, Ukraine.

6. Ratushny'j, R.T., Loyik, V.B., Sy'nel'nikov, O.D. and Koval'chuk, V.M. (2020), Orhanizatsiia avarijno-riatival'nykh robot: navchal'nyj posibnyk [Organization of emergency and rescue operations: training manual], Vy'davny'ctvo LDUBZhD, L'viv, Ukraine.

7. Vasijchuk, V.O., Goncharuk, V.Ye., Kachan, S.I. and Moxnyak, S.M. (2010), Osnovy tsyvil'noho zakhystu: navch. posibnyk [Fundamentals of civil protection: training. Manual], Vy'davny'ctvo Nacional'nogo universy'tetu "L'vivs'ka politexnika, L'viv, Ukraine.

8. Bondar, D.V., Senchy'xin, Yu.M. Lisnyak, N.A. and Dendarenko, Yu.Yu. (2022), Orhanizatsiia hasinnia pozhezh na skladakh naftoproduktiv v umovakh vedennia bojovykh dij [Organization of extinguishing fires at oil product warehouses in the conditions of hostilities], NUCzZ Ukrayiny', Kharkiv, Ukraine.

9. Suxar'kova, O.I. (2022), Tekhnologichni rishennia rozbyrannia poskodzhennykh budivel' [Technological solutions for dismantling damaged buildings], NUCzZ Ukrayiny', Kharkiv, Ukraine.

10. Azarov, S.I. (2012), Metodologiya kompleksnogo analizu j ocinky' texnogenno ekologichnoyi bezpeky' vid produktiv avariyi na skladax boyepry'pasiv [Methodology of complex analysis and assessment of technogenic environmental safety from accident products at ammunition depots], Zat "Ukrayins'ka texnologichna grupa", Kyiv, Ukraine.

11. State Service of Ukraine for Emergencies (2007), "Rules of labor safety in bodies and units of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine", available at: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/osvitnya_diyalnosti/slugbova_pidgotovka/normativno_ppravovi_akti_nakazi/PRAVIL_Ohor-Pr_MNS.pdf (Accessed 24 March 2023).

12. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2018), Order "On the approval of the Charter of

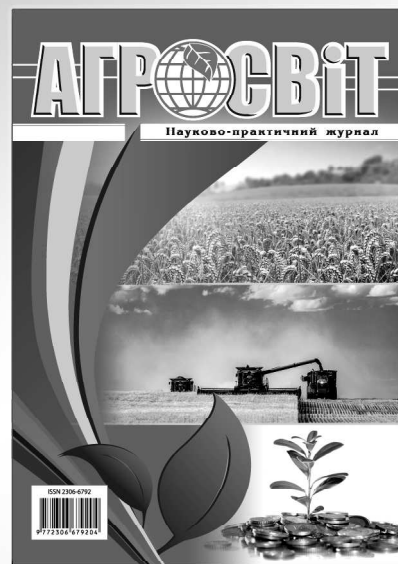
Actions in Emergency Situations of Management Bodies and Units of the Operational Rescue Service of Civil Protection and the Charter of Actions of Management Bodies and Units of the Operational Rescue Service of Civil Protection in Fire Fighting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text> (Accessed 24 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338.242

Н. Ю. Подольчак,
д. е. н., професор, завідувач кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0284-9601>
І. С. Стеців,
к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4982-1355>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.113

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТІВ АПК ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ

N. Podolchak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative
and Financial Management, Lviv Polytechnic National University
I. Stetsiv,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

IMPROVEMENT OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM FOR CUSTOMS CONTROL
OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX ENTITIES AS A DIRECTION OF INCREASING
THE EFFICIENCY OF THE PUBLIC ADMINISTRATION FOOD SECURITY

У статті досліджено питання управління ризиками митного контролю суб'єктів АПК. Розроблено аналітичну модель потенційного негативного впливу ризиків митного контролю на забезпечення продовольчої безпеки, яка демонструє тісний взаємозв'язок між ймовірними ризиками, що мають місце у митній діяльності з найбільшою частотою, та станом продовольчої безпеки у розрізі її складових. Доведено негативний вплив митних ризиків у сфері АПК на продовольчу безпеку країни, зокрема у вигляді зниження продовольчого експорту та імпорту. Проаналізованого динаміку приросту експорту та імпорту продовольчих товарів в Україні протягом 2018—2022 років, встановлено різку негативну тенденцію зниження даних показників в період після початку війни в Україні. Для нейтралізації негативного впливу та попередження проявів потенційних ризиків митного контролю на забезпечення продовольчої безпеки на державному та глобальному рівні розроблено модель оптимізації системи управління ризиками митного контролю у сфері продовольчої безпеки, що зосереджена на вирішенні проблем організаційного напрямку, напряму суб'єктів АПК та міжнародного напрямку. Запропонована модель сприятиме створенню єдиного інформаційного простору Державної митної служби та суб'єктів АПК, що дозволить аналізувати та керувати ризиками в онлайн режимі, забезпечуватиме можливість виявлення причин і обставин, що призводять до настання ризиків митного контролю, дозволить попереджувати настання митних ризиків та мінімізувати їх наслідки.

The article examines the issue of risk management of customs control of agro-industrial complex entities. It is proved that one of the tasks of the state administration in the formation of food security of the country is the solution of problems in the field of foreign economic policy. Export-import operations are aimed at achieving the appropriate level of food security, requiring the introduction of effective customs and tariff regulation tools as components of the economic mechanism of state management of food security. An important role is played by the organization of the work of the State Customs Service, streamlining the regulations of its functioning and ensuring uninterrupted traffic at checkpoints in order to avoid downtime of food carriers, as the most vulnerable in relation to the time factor. An analytical model of the potential negative impact of customs control risks on ensuring food security has been developed, which demonstrates a close relationship between the probable risks that occur in customs activities with the greatest frequency and the state of food security in terms of its components. The negative impact of customs risks in the agricultural sector on the country's food security has been proven, in particular in the form of a decrease in food exports and imports. The analyzed dynamics of growth of export and import of food products in Ukraine during 2018–2022 showed a sharp negative trend of decreasing these indicators in the period after the start of the war in Ukraine. In order to neutralize the negative impact and prevent manifestations of potential risks of customs control on ensuring food safety at the state and global level, a model of optimization of the customs control risk management system in the field of food safety has been developed, which focuses on the solved problems of the organizational direction, the direction of the agro-industrial complex subjects, and the international direction. The proposed model will contribute to the creation of a single information space of the State Customs Service and subjects of the agricultural industry, which will allow analyzing and managing risks online, will provide the opportunity to identify the causes and circumstances that lead to the occurrence of customs control risks, will allow to prevent the occurrence of customs risks and minimize their consequences.

Ключові слова: державне управління, продовольча безпека, ризики митного контролю, експорт продовольчих товарів, імпорт продовольчих товарів, аграрний сектор.

Key words: public administration, food security, risks of customs control, export of food products, import of food products, agricultural sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним із завдань державного управління при формуванні продовольчої безпеки країни є розв'язання проблем у сфері зовнішньоекономічної політики. Експортно-імпортні операції суб'єктів АПК, спрямовані на досягнення належного рівня продовольчої безпеки, потребують запровадження дієвих інструментів митно-тарифного регулювання, як складових економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. Важливу роль при цьому відіграє організація роботи Державної митної служби, впорядкування регламентів її функціонування та забезпечення безперервного руху на точках пропуску з метою уникнення простоїв перевізників продовольчих товарів, як найуразливіших по відношенню до фактору часу. Прогресуюче зростання митних ризиків, зумовлене наслідками війни в Україні призводить до зниження експорту та імпорту продовольчих товарів та становить загрозу продовольчій безпеці України та світу загалом. Наведене доводить необхідність удосконалення системи управління ризиками митного контролю у сфері державного управління продовольчою безпекою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням митних ризиків присвячено статті вчених Ю. В. Бугеля, М. Л. Ковальової, О. Микуляк, М. Стародубцева, Ю. В. Столєтова, Л. М. Федоришиної, Г. З. Чекаловської та ін. В основному їх увагу зосереджено на таких напрямках як: впорядкування класифікації митних ризиків [1, 2], дослідження світового досвіду управління митними ризиками [3, 4], визначення принципів, особливостей митного оформлення та рівня ризиків [5], систематизації факторів та джерел митного ризику [6], тощо. Частково проблеми митного регулювання продовольчого сектору описано у роботах Ю. О. Білянського, А. С. Зеніни-Біліченко, П. І. Коренюка, А. Ю. Казбана, В. В. Сабадаш та інших. Зокрема П. І. Коренюком та А. С. Зеніною-Біліченко запропоновано перспективні шляхи розвитку митного регулювання продовольчого ринку з урахуванням наявного потужного ресурсного потенціалу для виробництва якісних екологобезпечних продуктів харчування та продовольчої сировини [7]. Вчені В. В. Сабадаш та А. Ю. Казбан, описуючи орієнтири національної митної політики в умовах торгово-економічної інтеграції, рекомендують впроваджувати митну політику захисту національних ринків від екодеструктивної продукції та посилювати процедури фіто-

Таблиця 1. Динаміка приросту експорту продовольчих товарів у 2018 — 2022 р.р., (%)

Продовольчі товари	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Sparkline приросту експорту
Живі тварини; продукти тваринного походження :	9,19	5,48	-6,96	13,22	9,46	
- живі тварини	0,17	36,61	-17,65	-20,64	-5,01	
- м'ясо та їстівні субпродукти	21,60	10,20	-8,40	29,66	9,27	
- риба і ракоподібні	-5,29	34,65	25,47	35,52	-25,94	
- молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	-2,68	-5,63	-6,02	-11,27	19,57	
- інші продукти тваринного походження	15,29	16,37	4,96	46,12	-35,83	
Продукти рослинного походження	7,27	30,63	-7,99	30,76	-13,25	
- живі дерева та інші рослини	12,29	45,85	-11,38	41,79	-39,05	
- овочі	0,13	-21,71	-8,87	16,93	-47,77	
- їстівні плоди та горіхи	17,04	13,80	-8,35	54,45	-14,97	
- кава, чай	-11,39	-2,90	28,20	5,93	-30,99	
- зернові культури	11,37	33,05	-2,31	31,17	-26,18	
- продукція борошномельно-круп'яної промисловості	-3,34	14,95	-23,56	-4,02	-5,88	
- насіння і плоди олійних рослин	-5,14	31,17	-28,12	32,17	54,36	
- рослинні матеріали для виготовлення	41,90	54,99	-9,23	-61,43	83,17	
Жири та олії тваринного або рослинного походження	-2,37	5,24	21,44	22,45	-15,46	
Готові харчові продукти	6,79	6,68	4,37	12,72	-34,09	
- продукти з м'яса, риби	39,84	5,04	-1,17	27,90	6,81	
- цукор і кондитерські вироби з цукру	-12,09	-30,66	-1,62	-1,49	21,53	
- какао та продукти з нього	11,07	0,25	-1,57	11,25	-34,36	
- готові продукти із зерна	-9,48	0,39	16,23	32,43	-39,26	
- продукти переробки овочів	-2,38	11,36	-10,02	16,18	10,99	
- різні харчові продукти	9,04	8,10	11,84	11,10	-32,47	
- алкогольні і безалкогольні напої та оцет	9,85	-8,28	6,10	38,79	-34,06	
- залишки і відходи харчової промисловості	16,51	21,35	6,07	9,94	-37,57	
- тютюн і промислові заміники тютюну	12,08	9,76	0,85	2,64	-69,39	
Експорт продовольчих товарів	4,81	18,98	1,92	24,93	-15,56	
Загальний експорт	9,41	5,75	-1,72	38,38	-35,14	

*Джерело: розраховано автором на основі [12].

санітарного контролю [8]. Білянський Ю.О., досліджуючи статистичні дані митниці, разом із всією супровідною документацією, яка формалізує товар, що перетинає митний кордон України, вказує, що митна статистика до підсумкових даних включає лише показники обсягів експортно-імпортних операцій, зафіксованих у вантажних митних деклараціях [9, с. 75], що призводить до зростання митних ризиків у сфері продовольчої безпеки України. Як вказують науковці, держава зазнає великих втрат від нелегального або напівлегального проникнення іноземних товарів через митний кордон України з порушенням вимог чинного законодавства, застосування різноманітних "сірих" схем, виявлення яких в умовах дії чинного правового забезпечення та існуючої системи контролю майже неможливе [10, с. 9]. В цілому проведені дослідження дають відповіді на ряд питань пов'язаних із митною політикою у сфері продовольчої безпеки, проте поза увагою залишаються про-

блеми удосконалення системи управління митними ризиками, особливо під час війни в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення ризиків митного контролю у сфері продовольчої безпеки та удосконалення системи управління ними.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Продовольча безпека є стратегічно важливим об'єктом державного управління в умовах інтеграції України до світового простору. Особливо гостро питання забезпечення продовольчої безпеки постають в період воєнного часу, який розширює коло проблем та ускладнює процес їх вирішення. Йдеться не лише про розв'язання проблем продовольчого забезпечення на рівні країни. До війни Україна входи-

ла до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі, зокрема у 2021 році український експорт продовольчої продукції склав майже 28 мільярдів доларів, зокрема 7 мільярдів євро (7,4 мільярда доларів) до ЄС [11]. Тому, з початком повномасштабного вторгнення в Україну, збільшується ймовірність настання продовольчої кризи на світовому рівні. На сьогодні через війну в Україні під загрозою опинилися такі країни як Єгипет, Ємен, Ліван, Ізраїль, Лівія, Ліван, Туніс, Марокко, Ірак, Саудівська Аравія, Індонезія, Бангладеш, Пакистан, що були основними покупцями пшениці та кукурудзи. Експорт продовольчих товарів знизився на 15,56%, а загальний на 35,14% (Табл. 1).

Війна вплинула на 25% світової торгівлі зерновими та спричинила зростання світових цін, інфляцію продовольства та зменшення доступу до продовольства в країнах, які імпортують аграрну продукцію з України [11].

Різне зниження експорту спостерігається також по таких групах продовольчих товарів як овочі — на 47,77%, кава та чай — на 30,99%, зернові культури — на 26,18%, риба і ракоподібні — на 25,94%, інші продукти тваринного походження — на 35,83%, какао та продукти з нього — на 34,36%, готові продукти із зерна — на 39,26%, різні харчові продукти — на 32,47%, алкогольні і безалкогольні напої та оцет — на 34,06%, залишки і відходи харчової промисловості — на 37,57%, тютюн і промислові заміники тютюну — на 69,39%.

Питання імпортозалежності постало не лише у азійських країнах та країнах регіону MENA. Україна також потрапила у складну ситуацію через порушення ланцюгів поставок окремих продовольчих товарів, що складали значну частку споживання, проте забезпечувалися імпортом, а не власним виробництвом. Окрім цього частина стратегічних продовольчих товарів перестали вироблятися через активні військові дії та втрати вітчизняних виробничих потужностей. Тому значне зниження імпорту продовольчих товарів у 2022 році становить загрозу продовольчій безпеці України. Загалом імпорт товарів знизився на 24,12%, в основному за рахунок продовольчих товарів, зниження по яких становило 23,19%, (Табл. 2).

Частково проблеми зовнішньої торгівлі, що стосуються не лише продовольчих товарів, розв'язано за допомогою розробки та впровадження низки законів та постанов, орієнтованих на забезпечення експорту та імпорту окремих товарів та послуг в умовах воєнного часу. Таким чином значні зміни відбулися у роботі митниці, зокрема було спрощено порядок митного оформлення товарів, транспортних засобів, та надано певні пільги для імпортерів, що дозволило своєчасно і повноцінно забезпечувати населення всім необхідним. Насамперед новації митного оформлення товарів стосувалися імпортних та експортних операцій, порядку роботи митних органів, правового регулювання ввезення деяких товарів [13].

Зокрема відповідно до Закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства

на період воєнного стану" від 24.03.2022 р. № 2142-IX від оподаткування ПДВ звільнено операції з ввезення товарів на митну територію України у митному режимі імпорту суб'єктами господарювання, які зареєстровані платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, крім фізичних та юридичних осіб, які обрали ставку єдиного податку, визначену пп. 1 п. 293.3 ПКУ [14]. Також Постановою КМУ № 330 від 20.03.2022 Державній митній службі доручено забезпечити спрощення форми попередньої митної декларації, у тому числі шляхом передбачення можливості її подання в електронній формі, зокрема засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг [15].

Дія наведених нормативно-правових актів сприяє врегулюванню питань експорту та імпорту та дозволяє мінімізувати митні ризики, проте особливої уваги потребує регулювання митного контролю продовольчих товарів для забезпечення продовольчої безпеки країни з одного боку та світу з іншого. На сьогодні питання спрощеного ввезення харчових продуктів обмежується лише в рамках гуманітарної допомоги. Зокрема Постановою КМУ № 174 від 01.03.2022 регулюються питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану [16], Постановою КМУ № 238 від 09.03.2022 визначається порядок визнання товарів гуманітарною допомогою та їх використання в умовах воєнного стану [17], а також Постановою КМУ № 379 від 27.03.2022 визначаються особливості здійснення гуманітарної допомоги, яка перевозиться залізничним транспортом в умовах воєнного стану [18]. Окрім цього, спрощено вимоги до маркування імпортованих продуктів харчування для їх швидшого ввезення під час воєнного стану [19]. Проте для забезпечення належного рівня продовольчої безпеки важливим є розгляд даного питання у ширших масштабах.

Удосконалення системи управління ризиками митного контролю у сфері продовольчої безпеки потребує впорядкування класифікації митних ризиків у розрізі складових продовольчої безпеки. На сьогодні класифікація митних ризиків є предметом дослідження багатьох вчених, зокрема науковці Ю.В. Бугель та Г.З. Чекаловська класифікують митні ризики за критерієм об'єктивно-суб'єктивного характеру факторів ризику, за критерієм можливості прогнозування факторів ризику, за критерієм видимості факторів ризику та за критерієм приналежності факторів ризику [6, с. 113]. Ю. В. Столетов виділяє такі класифікаційні ознаки як час виникнення, основні фактори виникнення, характер обліку, характер наслідків та сфера виникнення [1]. Інші вчені класифікують митні ризики також за фактом виявлення, цілями митного контролю, характером розвитку, сферою поширення, часом функціонування, частотою прояву, характером виявлення, причинами виникнення, можливістю прогнозування, складовими митної безпеки, митними режимами, оподаткуванням, ступенем керованості, тощо [20; 21, с. 88; 22, с. 96]. Такий широкий перелік класифікаційних ознак дає можливість детально вивчити природу митних ризиків та сформувати необхідну систему класифікації відповідно до потреб управління. На наш погляд ризики митного контролю у сфері продовольчої безпеки варто згрупувати за певними напрямками, відповідно до найважливіших про-

Таблиця 2. Динаміка приросту імпорту продовольчих товарів у 2018 – 2022 р.р., (%)

Продовольчі товари	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Sparkline приросту імпорту
Живі тварини; продукти тваринного походження :	25,49	16,72	17,41	26,70	-26,30	
- живі тварини	25,06	6,71	5,57	12,88	-31,49	
- м'ясо та їстівні субпродукти	49,67	-5,40	4,05	29,98	-2,13	
- риба і ракоподібні	20,66	17,30	5,57	28,59	-28,33	
- молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	25,42	59,21	81,95	24,69	-35,45	
- інші продукти тваринного походження	3,43	-1,73	4,78	22,99	-5,71	
Продукти рослинного походження	11,78	17,36	10,84	7,10	-9,57	
- живі дерева та інші рослини	25,08	20,39	19,40	51,01	-34,13	
- овочі	39,73	100,00	23,63	-4,62	40,75	
- їстівні плоди та горіхи	10,36	27,81	18,18	5,05	-20,69	
- кава, чай	7,68	6,40	12,98	6,12	3,11	
- зернові культури	8,12	-5,39	-1,05	-7,16	-7,65	
- продукція борошномельно-круп'яної промисловості	6,51	2,17	0,25	68,12	-26,85	
- насіння і плоди олійних рослин	10,93	0,86	-3,16	15,76	-20,06	
- рослинні матеріали для виготовлення	-22,54	-6,86	-0,43	117,47	24,40	
Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,28	-5,26	10,69	58,37	-33,82	
Готові харчові продукти	20,98	11,78	13,53	20,46	-28,61	
- продукти з м'яса, риби	18,53	30,97	26,13	13,44	-21,77	
- цукор і кондитерські вироби з цукру	41,03	5,02	5,14	131,51	-59,09	
- какао та продукти з нього	29,84	6,66	14,91	17,57	-44,24	
- готові продукти із зерна	30,37	30,69	20,29	20,53	-15,35	
- продукти переробки овочів	27,41	4,73	10,03	25,26	-17,92	
- різні харчові продукти	12,16	7,74	10,33	15,70	-26,03	
- алкогольні і безалкогольні напої та оцет	31,37	8,84	10,20	22,44	-31,90	
- залишки і відходи харчової промисловості	28,89	7,10	20,10	24,69	4,41	
- тютюн і промислові заміники тютюну	4,01	18,03	12,53	7,81	-39,04	
Імпорт продовольчих товарів	17,54	13,46	26,77	19,21	-23,19	
Загальний імпорт	15,28	6,32	-10,63	34,06	-24,12	

*Джерело: розраховано автором на основі [12].

блем, що потребують розв'язання на сьогодні, а саме як ризики організаційного напрямку, ризики суб'єктів агропромислового комплексу (АПК) та ризики міжнародного напрямку (Рис. 1).

Запропонована аналітична модель потенційного негативного впливу ризиків митного контролю на забезпечення продовольчої безпеки демонструє тісний взаємозв'язок між ймовірними ризиками, що мають місце у митній діяльності з найбільшою частотою, та станом продовольчої безпеки у розрізі її складових. Зокрема на фізичну доступність продовольчих товарів матиме негативний вплив ускладнення митних формальностей при експорті та імпорті, що виникатимуть якщо відбуватимуться порушення порядку виконання митних формальностей, внаслідок недобросовісності або професійних помилок чи протиправних дій персоналу митниці,

через недостатність забезпечення митниць засобами діагностики, ненадійність функціонування технічної системи чи збої в програмному забезпеченні. Окрім цього причиною зниження експорту та імпорту продовольчих товарів, або затримок при перетині кордону можуть стати несвоєчасна оплата митної заборгованості, попередній перетин кордону забороненими, неякісними, шкідливими товарами, розходження маршруту продовольчих товарів з транспортними документами, неякісна підготовка документів, про митну вартість товарів та розходження в митній класифікації товарів.

Щодо впливу митних ризиків на економічну доступність продовольчих товарів, як складової продовольчої безпеки, варто відмітити ймовірність зростання втрат часу під час проходження митного контролю, що негативно відображаються не лише на

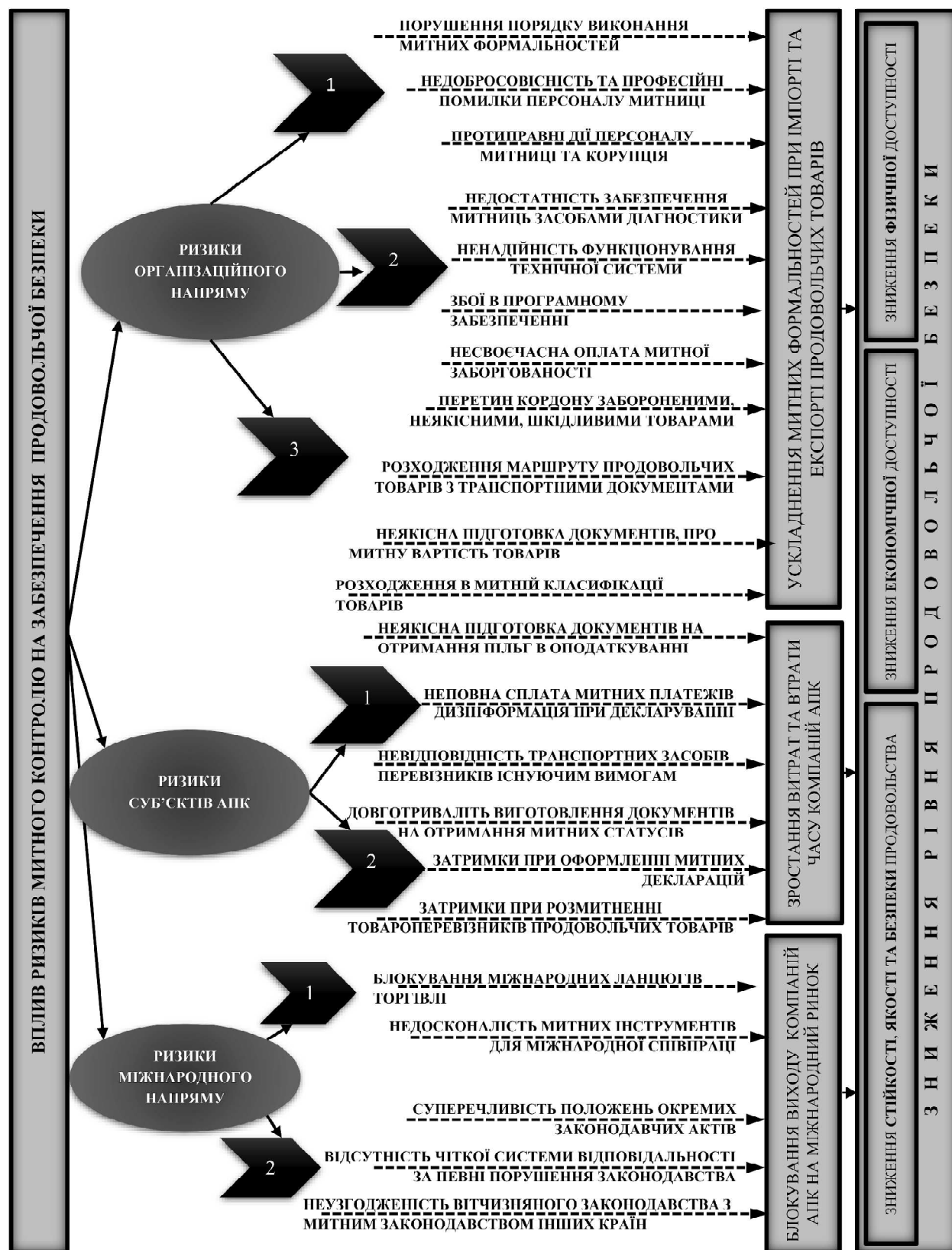

Рис. 1. Аналітична модель потенційного негативного впливу ризиків митного контролю на забезпечення продовольчої безпеки

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

якості і безпечності харчових продуктів, але призводять до додаткових витрат суб'єктів АПК і, таким чином, до зростання вартості продовольчого кошика. До ризиків, ймовірність настання яких веде до переліче-

них наслідків, можна віднести неякісну підготовку документів на отримання пільг в оподаткуванні, неповну сплату митних платежів, свідоме і несвідоме дезинформування при формуванні митних декларацій, не-

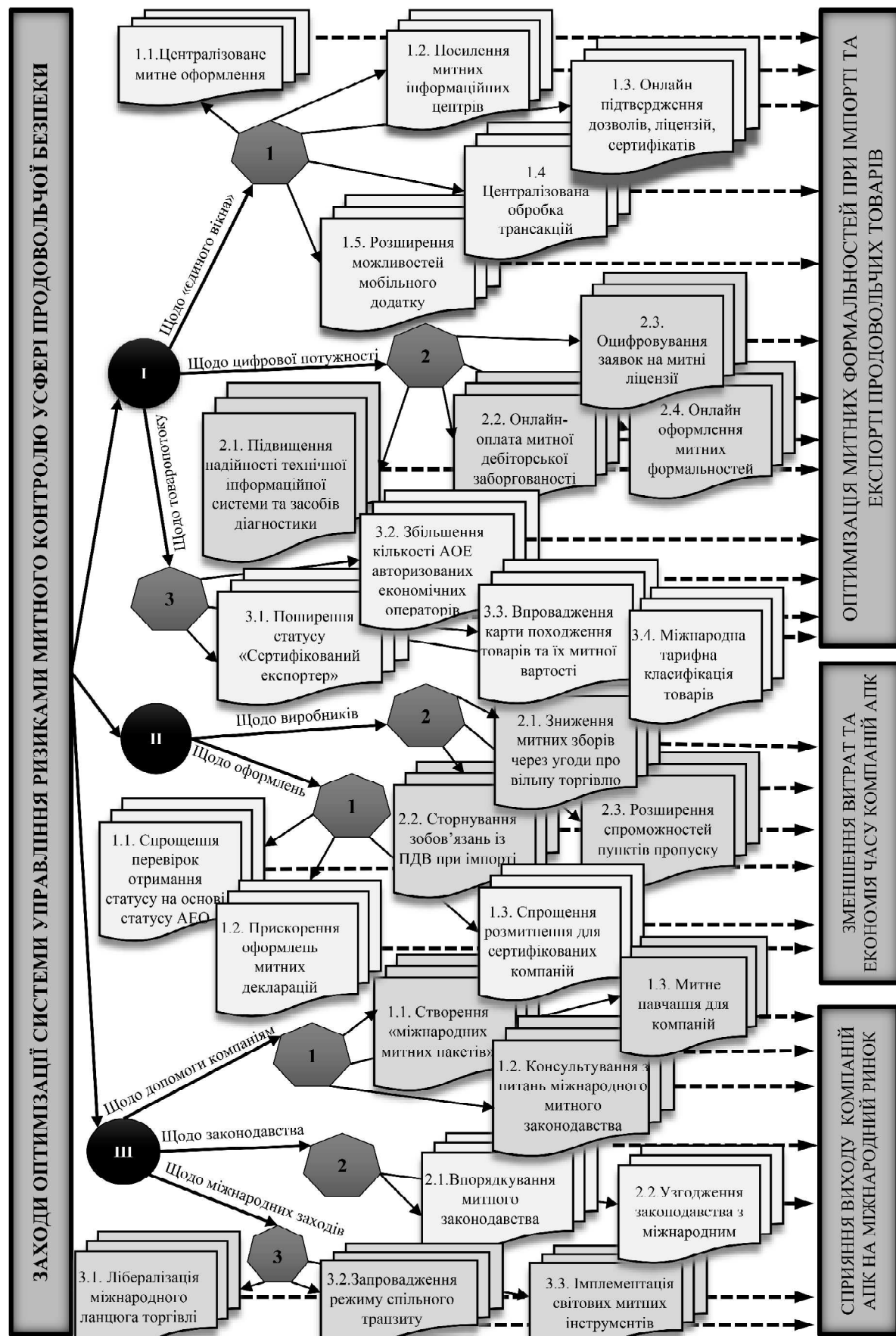

Рис. 2. Модель оптимізації системи управління ризиками митного контролю у сфері продовольчої безпеки

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

відповідність транспортних засобів перевізників існуючим вимогам. Особливої уваги при цьому потребують ризики, що призводять до втрат часу при перетині кордону, зокрема затримки при оформленні митних декларацій та розмитненні продовольчих вантажів, оскільки суб'єкти АПК перевозять товари, термін придатності яких є коротким порівняно із іншими видами товарів.

Основну загрозу глобальній продовольчій безпеці становить ймовірність настання ризиків, що провокують блокування виходу компаній АПК на міжнародний ринок. Серед них варто виділити блокування міжнародних ланцюгів торгівлі, недосконалість митних інструментів для міжнародної співпраці, суперечливість положень окремих законодавчих актів, відсутність чіткої системи відповідальності за певні порушення законодавства, неузгодженість вітчизняного законодавства з митним законодавством інших країн, тощо.

Для нейтралізації негативного впливу та попередження проявів потенційних ризиків митного контролю на забезпечення продовольчої безпеки на державному та глобальному рівні розроблено модель оптимізації системи управління ризиками митного контролю у сфері продовольчої безпеки, що зосереджена на вирішенні проблем організаційного напрямку, напрямку суб'єктів АПК та міжнародного напрямку (Рис. 2). Оптимізація митних формальностей при імпорті та експорті продовольчих товарів базуватиметься на трьох складових: удосконалення роботи "Єдиного вікна", посилення цифрової потужності роботи Державної митної служби, прискорення товаропотоку через спрощення та впорядкування статусів та сертифікатів компаній АПК в режимі онлайн, а також впровадження карт походження товарів та їх митної вартості.

Економія часу та витрат компаній АПК на митних пунктах пропуску можлива при реалізації заходів зі спрощення перевірок на основі статусу АЕО, прискорення оформлень митних декларацій та спрощення розмитнення для сертифікованих компаній. Часткове зменшення витрат компаній АПК, що виникають в результаті настання митних ризиків можливе при реалізації митно-тарифного регулювання, зокрема зниження митних зборів через угоди про вільну торгівлю та сторнування зобов'язань із ПДВ при імпорті.

Першочерговим завданням для сприяння виходу компаній АПК на міжнародний ринок з метою забезпечення належного рівня глобальної продовольчої безпеки є заходи спрямовані на впорядкування та узгодження митного законодавства України з міжнародним митним законодавством. Окрім цього важливу увагу слід приділяти популяризації митного навчання для компаній АПК та консультуванню з питань міжнародного митного законодавства. Щодо реалізації заходів міжнародної співпраці варто виділити запровадження режиму спільного транзиту та лібералізацію міжнародного ланцюга торгівлі для подолання наслідків війни в Україні та їх впливу на зростання митних ризиків у сфері продовольчої безпеки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наслідки війни в Україні призводять до зростання ризиків митного контролю та зумовлюють зниження експорту та імпорту продовольчих товарів, що негативно відображається на загальному рівні глобальної продовольчої безпеки. Підвищення ефективності державного управління продовольчою безпекою повинне базуватися на розробці дієвих методів спрямованих на розв'язання наявних проблем. Запропонована модель оптимізації системи управління ризиками митного контролю у сфері продовольчої безпеки сприятиме створенню єдиного інформаційного простору Державної митної служби та суб'єктів АПК, що дозволить аналізувати та керувати ризиками в онлайн режимі, забезпечуватиме можливість виявлення причин і обставин, що призводять до настання ризиків митного контролю, дозволить попереджувати настання митних ризиків та мінімізувати їх наслідки. У свою чергу суб'єкти АПК, як важливі учасники процесу формування продовольчої безпеки, у тісній співпраці з Державною митною службою повинні сприяти мінімізації ризиків митного контролю у частині дотримання митних формальностей при експорті та імпорті продовольчих товарів, доброчесності та уважності при створенні документів для підтвердження таких операцій, адаптації до складних процесів цифровізації документообігу, вивченні та врахуванні митного законодавства. Удосконалення системи управління ризиками митного контролю на міжнародному рівні дозволить не лише вивести компанії АПК на світовий ринок в перспективі, а й відновити імпорт вже сьогодні та забезпечити Україну необхідною кількістю продовольчих товарів закордонного виробництва за рахунок прискорення товаропотоків на розширених митних пунктах пропуску, імплементації міжнародних митних інструментів та адаптації митного законодавства України до світових стандартів.

Література:

1. Столетов Ю. В. Управління ризиками, як елемент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Державне управління: удосконалення та розвиток № 10, 2011. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=340>
2. Федоришина Л. М. Митні ризики: підходи до трактування та класифікації. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. № 20. С. 127—135. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/1234-56789/2197>
3. Ковальова М. Л. Особливості системи управління митними ризиками: світовий та український досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 35. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-35-8>
4. Стародубцев М., Микуляк О. Міжнародні підходи до управління митними ризиками та їхнє використання у митній діяльності України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences". 22.10.2021. Вінниця-Бідень. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.10.2021.08>

5. Ковальова М.Л. Принципи та особливості системи митного контролю в ЄС. Підприємництво та інновації. Випуск 17. 2021. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.2>

6. Бугель Ю. В., Чекаловська Г.З. Управління ризиками в митній справі: сутність та теоретичні засади. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління Том 31 (70). N 4, 2020. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38962>

7. Коренюк П.І., Зеніна-Біліченко А.С. Особливості митного регулювання вітчизняного продовольчого ринку в сучасних умовах. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". № 1. 2021. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/2917/1/statta_korenuk_zenina-bilichenko_osoblivosti_mitnogo_reguluvannya_%20vitcziznogo_prodoovolcogo_rinku_v_sucasnih_umovah.pdf

8. Сабадаш В. В., Казбан А. Ю.. Орієнтири національної митної політики в умовах торгово-економічної інтеграції. Механізм регулювання економіки, 2014, № 2. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_21/VIKTOR_V_SABADASH_ARTEM_YU_KAZBANLandmarks_National_Customs_Policy_in_Terms_of_Trade_and_Economic_Integration.pdf

9. Білянський Ю. О. Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. [Текст]: дис.... канд. екон. наук: 08.00.04. Поділ. держ. аграр.-техн. ун-т. Київ, 2020. 292 с. URL: <https://www.pdatu.edu.ua/images/naukova-miznarodna-diyalnist/svr/dissertaciya-bilyanskyi2.pdf>

10. Клименко Л. В. Механізм державного управління зовнішньоторговельною діяльністю аграрного сектора економіки України. Агросвіт. № 2, 2013. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2013/3.pdf

11. Загроза продовольчій безпеці світу. Міністерство закордонних справ України. Офіційний сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>

12. Сайт державної служби статистики України. Офіційна сторінка. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovariv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu

14. Закон "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану" від 24.03.2022 р. № 2142-IX. LIGA 360. Офіційний сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222142>

15. Постанова КМУ № 330 від 20.03.2022 "Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану". Верховна рада України. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-%D0%BF#Text>

16. Постанова КМУ № 174 від 01.03.2022 "Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану". Урядовий портал. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-propusku-gumanitarnoyi-dopomogi-cherez-mitnij-kordon-ukrayini-v-umovah-voyennogo-stanu-174>

gov.ua/npas/deyaki-pitannya-propusku-gumanitarnoyi-dopomogi-cherez-mitnij-kordon-ukrayini-v-umovah-voyennogo-stanu-174

17. Постанова КМУ № 238 від 09.03.2022 "Деякі питання визнання товарів гуманітарною допомогою та їх використання в умовах воєнного стану".

18. Постанова КМУ № 379 від 27.03.2022 "Про особливості здійснення гуманітарної допомоги, яка перевозиться залізничним транспортом в умовах воєнного стану".

19. Спрощено вимоги до маркування імпортованих продуктів харчування для їх швидшого ввезення під час воєнного стану. Урядовий портал. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/cproshcheno-vimogido-markuvannya-importnih-produktiv-harchuvannya-dlya-yih-shvidshogo-vvezennya-pid-chas-voyennogo-stanu>

20. Рудніченко Є.М., Несторишен І.В. Класифікація ризиків у митній справі. Митна безпека. 2012. № 1—2. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/1234-56789/2034/3/2.pdf>.

21. Бережнюк І.Г., Джумурат О.В. Систематизація класифікаційних ознак митних ризиків. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2013. Вип. 4 (41). С. 85—89.

22. Кулик Г.О. Класифікаційна модель системи ризиків у митній службі України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. № 2. С. 91—98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_2_14.

References:

1. Stoliyov, Yu. V. (2011), "Risk management as an element of state regulation of foreign economic activity", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=340> (Accessed 10 March 2023).

2. Fedoryshyna, L. M. (2019), "Customs risks: approaches to interpretation and classification", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 20, pp. 127—135, available at: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/2197> (Accessed 10 March 2023).

3. Koval'ova, M. L. (2021), "Peculiarities of the customs risk management system: global and Ukrainian experience", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 35, available at: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-35-8> (Accessed 10 March 2023).

4. Starodubtsev, M. and Mykuliak, O. (2021), "International approaches to customs risk management and their use in customs activities of Ukraine", *Materialy miznarodnoi naukovo-praktychna konferentsii "Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences"*, 22.10.2021, Vinnytsia-Viden', available at: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.10.2021.08> (Accessed 10 March 2023).

5. Koval'ova, M.L. (2021), "Principles and features of the customs control system in the EU", *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 17, available at: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.2> (Accessed 10 March 2023).

6. Buhel', Yu. V. and Chekalovs'ka, H.Z. (2020), "Risk management in customs affairs: essence and theoretical foundations", *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho*

universytetu imeni V.I. Vernads'koho, Seriya: Ekonomika i upravlinnia, vol. 31 (70), no. 4, available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38962> (Accessed 10 March 2023).

7. Koreniuk, P.I. and Zenina-Bilichenko, A.S. (2021), "Peculiarities of customs regulation of the domestic food market in modern conditions", Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 1, available at: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/2917/1/statta_korenuk_zenina-bilichenko_osoblivosti_mitnogo_reguluvanna_%20vitciznanogo_prodovalcogo_rinku_v_suchasni_umovah.pdf (Accessed 12 March 2023).

8. Sabadash, V. V. and Kazban, A. Yu. (2014), "Landmarks of the national customs policy in the conditions of trade and economic integration", Mekhanizm rehulivannia ekonomiky, vol. 2, available at: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_21/VIKTOR_V_SABADASH_ARTEM_YU_KAZBANLandmarks_National_Customs_Policy_in_Terms_of_Trade_and_Economic_Integration.pdf (Accessed 12 March 2023).

9. Bilians'kyj, Yu. O. (2020), "Institutional support for the development of foreign economic activity of agricultural enterprises in the conditions of European integration", Abstract of Ph.D. dissertation, economy 08.00.04, Higher educational institution "Podillia State University", Kyiv, available at: <https://www.pdatu.edu.ua/images/naukova-miznarodna-diyalnist/svr/dissertaciya-bilyanskyi2.pdf> (Accessed 12 March 2023).

10. Klymenko, L. V. (2013), "Mechanism of state management of foreign trade activities of the agrarian sector of the economy of Ukraine", Ahrosvit, vol. 2, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2013/3.pdf (Accessed 12 March 2023).

11. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2022), "Threat to world food security", Ofitsijnyj sajт, available at: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovalchij-bezpecivitu> (Accessed 16 March 2023).

12. Website of the State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16 March 2023).

13. Naklits'kyj, D. (2022), "Customs clearance of goods during martial law: key innovations for business", available at: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchovnovats-dlya-bznesu (Accessed 16 March 2023).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law", LIGA 360, Official site, available at: <https://ips.ligazakon.net/document/T222142> (Accessed 16 March 2023).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "Some issues of customs control and customs clearance of goods, in particular vehicles, under martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 18 March 2023).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "Some issues of the passage of humanitarian aid through the customs border of Ukraine under martial law", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-propusku-gumanitarnoyi-dopomogi-cherez-mitnij-kordon-ukrayini-v-umovah-voyennogo-stanu-174> (Accessed 18 March 2023).

ukrayini-v-umovah-voyennogo-stanu-174 (Accessed 18 March 2023).

17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "Some issues of recognition of goods as humanitarian aid and their use under martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 18 March 2023).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On the peculiarities of the implementation of humanitarian aid transported by railway transport in conditions of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 18 March 2023).

19. Government portal (2022), "The labeling requirements for imported food products have been simplified for their faster importation during martial law", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/cproshchenno-vimogi-do-markuvannya-importnih-produktiv-harchuvannya-dlya-yih-shvidshogo-vvezennya-pid-chas-voyennogo-stanu> (Accessed 18 March 2023).

20. Rudnichenko, Ye.M., and Nestoryshen, I.V. (2012), "Classification of risks in customs affairs", Mytna bezpeka, vol. 1—2, available at: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2034/3/2.pdf> (Accessed 20 March 2023).

21. Berezhniuk, I.H. and Dzhumurat, O.V. (2013), "Systematization of classification lakes on customs risks", Naukovy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 4 (41), pp. 85—89.

22. Kulyk, H.O. (2012), "Classification model of the risk system in the customs service of Ukraine", Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, vol. 2, pp. 91—98, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_2_14 (Accessed 20 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

О. А. Краско,
здобувач, Національний університет цивільного захисту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4111-226X>

Ю. О. Литвин,
д. держ. упр., директор, Український державний науково-дослідний інститут "Ресурс"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5078-2963>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.123

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СПРИЯННЯ ІНВЕСТИЦІЯМ В ОСВІТУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

О. Krasko,
Applicant, National University of Civil Defense of Ukraine
Yu. Lytvyn,
Doctor of Sciences in Public Administration, Director, Ukrainian State Scientific Research Institute "Resurs"

STATE POLICY OF PROMOTING INVESTMENT IN EDUCATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF HUMAN CAPITAL

На підставі системного підходу розроблено атрибутивні ознаки системи формування людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку держави через інвестиції в освіту за наступною структурою складових елементів: об'єкти інвестування у сфері освіти (основні засоби, створення освітніх програм, методик та технологій освіти, виховання та контролю якості освіти, фонди цільового капіталу, призначені для фінансового забезпечення освітніх організацій, а також інші об'єкти, що належать до забезпечення освітньої діяльності); форми інвестування (витрати на формальну освіту, витрати на підготовку кадрів, приватні інвестиції та спонсорська допомога з боку бізнесу та населення, проектне фінансування та державно-приватне партнерство); напрями інвестування (початкова загальна освіта, середня освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, вища освіта, професійна підготовка та додаткова професійна освіта); характер участі у формуванні людського капіталу (інвестиції у формування загального людського капіталу (що придбаний в сім'ї чи установі та може бути застосований на великій кількості підприємств), інвестиції у формування специфічного людського капіталу (що придбаний на конкретному робочому місці або в результаті спеціального навчання)).

Визначено, що в умовах розвитку економіки знань як нового етапу українського суспільства ключовим чинником інноваційного розвитку є людський капітал. Невід'ємною умовою інноваційної економіки та пріоритетним напрямом державної політики стає підготовка висококваліфікованих кадрів. Рівень освіти населення не тільки гарантує високі трудові доходи, але є також гарантією соціальної мобільності трудових ресурсів, дозволяє мінімізувати ризик безробіття. Сьогодні окрім конкретних компетенцій (hard skills) та когнітивних навичок, суттєвими характеристиками людини є некогнітивні навички (soft skills), і саме вони мають вирішальне значення для економічного зростання та інноваційного розвитку.

Доведено, що найважливішим критерієм успішності університету може бути створення життєздатного продукту, внесок у розвиток екосистеми суспільства. Основною особливістю Університету 4.0 є міждисциплінарність під час проектування освітніх програм. Саме ця модель

університету характеризується максимальною здатністю ефективно виявляти функцію капіталізації власних знань. Це перспективна модель університетів, що поєднують у собі фізичний і віртуальний простір, що розвивається на цифрових платформах. При цьому вимоги роботодавців та освітніх установ у кадровій політиці, у питаннях взаємодії із системою освіти, якості підготовки випускників підлягають постійному регулюванню та гармонізації. Тут йдеться не про внутрішньо-секторні особливості та обмеження, а про системні фактори, з урахуванням яких діють роботодавці незалежно від галузевої приналежності.

On the basis of the systemic approach, attributive features of the system of human capital formation in the conditions of the socio-economic development of the state through investment in education have been developed according to the following structure of constituent elements: objects of investment in the field of education (main means, creation of educational programs, methods and technologies of education, upbringing and quality control of education, target capital funds intended for the financial support of educational organizations, as well as other objects related to the support of educational activities); forms of investment (expenditure on formal education, expenditure on personnel training, private investment and sponsorship from business and the public, project financing and public-private partnership); areas of investment (primary general education, secondary education, professional (vocational and technical) education, higher education, professional training and additional professional education); the nature of participation in the formation of human capital (investment in the formation of general human capital (acquired in a family or institution and can be applied to a large number of enterprises), investment in the formation of specific human capital (acquired at a specific workplace or as a result of special training)).

It was determined that in the conditions of the development of the knowledge economy as a new stage of Ukrainian society, the key factor of innovative development is human capital. The training of highly qualified personnel is an integral condition of an innovative economy and a priority direction of state policy. The level of education of the population not only guarantees high labor income, but is also a guarantee of social mobility of labor resources, allows to minimize the risk of unemployment. Today, in addition to specific competencies (hard skills) and cognitive skills, essential characteristics of a person are non-cognitive skills (soft skills), and they are of decisive importance for economic growth and innovative development. It has been proven that the most important criterion for the success of a university can be the creation of a viable product, a contribution to the development of the ecosystem of society. The main feature of University 4.0 is interdisciplinarity during the design of educational programs. This model of the university is characterized by the maximum ability to effectively demonstrate the function of capitalizing one's own knowledge. This is a promising model of universities that combine physical and virtual space, developing on digital platforms.

At the same time, the requirements of employers and educational institutions in personnel policy, in matters of interaction with the education system, and the quality of graduate training are subject to constant regulation and harmonization. Here we are not talking about intra-sectoral features and limitations, but about systemic factors, taking into account which employers act regardless of branch affiliation.

Ключові слова: вища освіта, державна політика, інвестиції в освіту, людський капітал, професійна (професійно-технічна освіта).

Key words: higher education, state policy, investment in education, human capital, professional (vocational and technical education).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Прямі та непрямі інвестиції є чинником розвитку людського капіталу, отже, чинником економічного відновлення економіки у післявоєнний час. В даних умовах освітні послуги повинні надаватися за прийнятними для більшості потенційних споживачів цінами. При цьому їхня якість має забезпечувати потреби інноваційної

економіки на максимально можливному рівні. Головна функція інвестицій в освіту — розвиток людського капіталу та підвищення економічної продуктивності людини.

Держава отримує матеріальну віддачу від вкладень в освіту за рахунок трудової та соціальної реалізації громадян. Це виявляється у підвищенні якості, інтенсив-

ності та продуктивності праці, збільшенні податкових надходжень, підвищенні рівня зайнятості внаслідок вищої професійної мобільності населення. Усе це дозволяє охарактеризувати державні витрати на освіту як довгострокові інвестиції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зв'язок економічного зростання з інвестиціями в людський капітал вивчався класиками економічної теорії, починаючи з Адама Сміта. Кілька століть вчені досліджували необхідність витрат на здобуття та розвиток знань, умінь та навичок людиною. Вплив освіти на зростання національного доходу через розвиток умінь та навичок робочої сили у 1960-х роках встановили Т. Шульц та Е. Денісон. Т. Шульц (1963) є автором методу виміру вкладу освіти в економічне зростання, який ґрунтується на нормах віддачі інвестицій у людський капітал. Використання авторського методу у дослідженнях призвело Т. Шульца до висновку про суттєвість частки приросту валової продукції, що пояснюється інвестиціями в освіту. Відповідно до теорії Т. Шульца, освіта визнається формою капіталу, оскільки впливає на виробництво та економічне зростання [1].

Однак вимоги до системи освіти та її результатів у національній економіці постійно змінюються під впливом викликів динамічних умов розвитку суспільства. Доведений вченими зв'язок інвестицій у освіту та економічного зростання визначає необхідність підвищення частки витрат на освіту у ВВП для того, щоб вона відповідала викликам часу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є наукове обґрунтування підходів до розроблення структури атрибутів формування людського капіталу в інноваційній економіці через інвестиції в освіту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На підставі системного підходу розроблено структуру атрибутів формування людського капіталу в інноваційній економіці через інвестиції в освіту. Об'єктами інвестування у сфері освіти можуть бути основні засоби, створення освітніх програм, методик та технологій освіти, виховання та контролю якості освіти, фонди цільового капіталу, призначені для фінансового забезпечення освітніх організацій, а також інші об'єкти, що належать до забезпечення освітньої діяльності.

Інвестування у сферу освіти може здійснюватися у формах: витрат на формальну освіту, витрат на підготовку кадрів, приватних інвестицій та спонсорської допомоги з боку бізнесу та населення, проектного фінансування та державно-приватного партнерства.

Дослідники людського капіталу [2] до інвестицій в освіту як інструмент формування, накопичення та відтворення людського капіталу пропонують відносити такі витрати: витрати на утримання та виховання дітей у сім'ї до працездатного віку; витрати на загальну та професійну освіту; витрати на професійне навчання на виробництві, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію; витрати на інформаційне забезпечення фахівців та менеджерів; витрати забезпечення соціальної мобільності

на ринку праці. Серед найважливіших джерел інвестування сфери освіти на даний час через обмеженість платоспроможного попиту населення залишається бюджетне фінансування. Воно має бути достатнім для реалізації публічних зобов'язань держави щодо забезпечення загальнодоступної початкової, середньої та професійно-технічної освіти та вищої освіти за кошти державного бюджету.

Питома вага видатків на освіту у видатках зведеного бюджету України з 2019 р. по 2021 р. складала більше ніж 15,8 %, що свідчить про переважне інвестування держави у формування загального людського капіталу, що відповідає завданням формування людського капіталу України в умовах соціально-економічного розвитку. Однак у 2022 р. у зв'язку з військовою агресією РФ проти України цей показник знизився до 9,55% [3].

Потрібно також врахувати, що значна кількість закладів освіти була передана у 2020 році від районів до територіальних громад у зв'язку з проведеною реформою адміністративно-територіального устрою в Україні.

Суттєвим джерелом інвестицій у сферу освіти є кошти бізнесу, які поділяються на три потоки: оплата підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців із короткострокових програм додаткової професійної освіти; підготовка персоналу в освітніх організаціях професійної (професійно-технічної) та вищої освіти за рахунок роботодавця; спонсорська допомога закладам освіти різного рівня. Всі можливі ресурси та фінансові засоби бізнесу, спрямовані на реалізацію зовнішніх або внутрішніх соціальних програм, мають характер соціальних інвестицій, у тому числі будь-які вкладення коштів у сферу освіти. Залучення приватних інвестицій у сферу освіти можливе за рахунок укладання концесійних угод між бізнесом та регіональною владою та запровадження практики державно-приватного партнерства, для чого необхідно регулювати на законодавчому рівні питання участі бізнесу в освітньому секторі.

Населення переважно інвестує в освіту дітей, одночасно спрямовуючи незначну частину коштів в освіту на програми професійного навчання та додаткової професійної освіти, де все навантаження лягає на бізнес.

У 2021 році 61 позиція належала Україні зі 155 країн, що підлягали оцінці конкурентоспроможності талантів [4]. За окремими складовими показниками Україна зайняла 39 позицію (глобальні знання/навички), 57 позицію (зростання), 59 позицію (збереження). Висока 39 позиція забезпечена фахівцями з вищою освітою, науковцями, топ-менеджерами.

Ці показники були би ще вищими, якби у 2014—2015 роках не було незаконної анексії Криму та захоплення територій Донецької та Луганської областей Росією. Це призвело до зменшення як загальної кількості населення України, так і робочої сили. Негативні тенденції мала також трудова міграція населення України (у 2020 році серед країн за походженням емігрантів Україна мала 7 місце [5]).

Найбільші втрати людського капіталу відбулися у 2022 році у зв'язку з розв'язаною Росією війною проти України. Більше 5,5 мільйонів покинули територію України [6]. Близько 8 мільйонів стали вимушено внутрішньо переміщеними особами. З цієї маси населення України значна частина може залишитися на нових для них

Таблиця 1. Еволюція ролі людського капіталу та системи освіти у розвитку суспільства

Вид людського капіталу	Основні функції освіти	Місія університету
Людський капітал традиційної економіки	Трансляція знань Підготовка кадрів Соціальний ліфт	Університет 1.0
Людський капітал індустріальної економіки	Дослідницька діяльність Консалтинг	Університет 2.0
Людський капітал постіндустріальної економіки	Комерціалізація нових технологій Підприємництво Створення нових компаній	Університет 3.0
Людський капітал інноваційної економіки	Виявлення талантів та компетенцій; розвиток «розумних» технологій та «розумних» виробництв; розвиток ноосфери	Університет 4.0

територіях, як в Україні так і за її межами, у зв'язку з новим працевлаштуванням, отриманням освіти, або перекваліфікацією, її підвищенням, перепідготовкою тощо. І ця частка буде зростати прямо пропорційно продовженню термінів війни. За різними оцінками втрата трудового потенціалу України може сягнути 40% у зв'язку з тим, що виїхали за кордон працездатні жінки та їхні діти, які навчалися у закладах середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, а їхні чоловіки більшою частиною стали військовослужбовцями чи добровольцями, а також членами територіальної оборони, а також волонтерами.

Але також потрібно зауважити, що за кордоном буде сформовано потужний пласт високосвіченої, мультикультурної молоді, яка з поверненням до України після закінчення війни та програм тимчасового прихистку, а також доступу до безкоштовного навчання здатні будуть підняти нашу державу на новий щабель соціально-економічного розвитку.

Негативну ситуацію посилюють процеси примусової депортації до Росії більше одного мільйону українців та біля 180 тисяч дітей [7]. Їх повернення також залежатиме від термінів продовження війни та можливостей в подальшому їх повернення на Україну. Також значна кількість громадян України були вбитими внаслідок проведення бойових дій.

Унаслідок війни Росії проти України значна кількість підприємств недоотримує доходу, значна кількість підприємств так і не відновили своєї роботи, що призвело до падіння реального ВВП України у перші місяці війни на 36 і більше відсотків від довоєнного рівня [3]. Також втрати від недоотримання державного фінансування освіти склали більше 7% за підсумками 2022 року порівняно з 2021 роком [3].

Мовні бар'єри за кордоном, висока конкуренція на ринку праці, низька ділова активність на переселених територіях, низька купівельна спроможність населення є значними додатковими ризиками неповної зайнятості, або її відсутності для значної кількості вимушено переселеного населення.

Розвиток людського капіталу потребує значних освітніх інвестицій в умовах розвитку цифрового сере-

довища. Фінансові втрати від руйнування освітньої інфраструктури складають більше 1 млрд дол. США [8]. У цей же час втрата часу навчання у процесі внутрішнього та зовнішнього переміщення, недостатній розвиток технологій та практики дистанційної освіти не дозволяють говорити про зростання людського капіталу.

В умовах розвитку економіки знань як нового етапу українського суспільства ключовим чинником інноваційного розвитку є людський капітал. Невід'ємною умовою інноваційної економіки та пріоритетним напрямом державної політики стає підготовка висококваліфікованих кадрів. Рівень освіти населення не тільки гарантує високі трудові доходи, але є також гарантією соціальної мобільності трудових ресурсів, дозволяє мінімізувати ризик безробіття. Сьогодні окрім конкретних компетенцій (hard skills) та когнітивних навичок, суттєвими характеристиками людини є некогнітивні навички (soft skills), і саме вони мають вирішальне значення для економічного зростання та інноваційного розвитку. Результати досліджень єдині: вирішальний вплив на соціально-економічний розвиток чинять не кількісні, а якісні показники освіти [2]. Кореляційна залежність середньорічного зростання ВВП на душу населення набагато тісніше з результатами тестів PISA (міжнародної програми з оцінки освітніх досягнень учнів), ніж із середньою кількістю років навчання громадян [9]. Головним недоліком показників, пов'язаних з охопленням населення різними рівнями освіти або тривалістю навчання, є те, що вони не враховують якість послуг, успішність засвоєння і, що особливо важливо, застосування знань і навичок. Проте дослідження, проведені у 2017 році на тій самій інформаційній базі, яку використовували Ханушек та Войсманн, але за уточненою методикою, показали, що вплив якості освіти (за результатами тестів) на економічне зростання поступово знижується [10].

Ці та подібні дослідження призвели до трансформації концепції людського капіталу на користь інноваційного розвитку. У 1997 році було розроблено та вперше проведено у 2000 році тест, що оцінює грамотність школярів у різних країнах світу та вміння застосовувати знання на практиці, — міжнародна програма з оцін-

Таблиця 2. Високотехнологічні сектори та високотехнологічні професії та спеціальності

Високотехнологічні сектори	Елементи високотехнологічних секторів	Високотехнологічні укрупнені групи спеціальностей (напрямів підготовки)
Інформатика та обчислювальна техніка	Зв'язок, використання обчислювальної техніки та інформаційних технологій	Інформатика та обчислювальна техніка. Інформаційна безпека.
Хімічне виробництво	Без виробництва порошу та вибухових речовин	Хімічні технології. Промислова екологія та біотехнологія. Фармація
Високотехнологічне та середньотехнологічне машинобудування, приладобудування	Виробництво комп'ютерів, офісної техніки та обладнання. Виробництво електронних компонентів, апаратури для радіо, телебачення та зв'язку. Виробництво та ремонт засобів вимірювання, контролю, управління та випробувань; оптичних приладів, фото- та кінообладнання; годинників. Виробництво медичних виробів. Виробництво та ремонт літальних апаратів, включаючи космічні. Виробництво електричного обладнання, монтаж промислових машин та обладнання, ремонт електроустаткування. Виробництво автотранспортних засобів, причепів та напівпричепів. Виробництво та ремонт суден	Електроніка, радіотехніка та системи зв'язку. Фотоніка, приладобудування, оптичні та біотехнічні системи та технології. Машинобудування. Техніка та технології наземного транспорту. Авіаційна та ракетно-космічна техніка. Аеронавігація та експлуатація авіаційної та ракетно-космічної техніки. Техніка та технології кораблебудування та водного транспорту. Управління у технічних системах

ки освітніх досягнень учнів (Programme for International Student Assessment, PISA). Тест проходить раз на три роки та охоплює підлітків віком 15 років. У дослідженні беруть участь країни — учасниці ОЕСР, а також ті країни, які взаємодіють із ОЕСР. Необхідно відзначити, що кількість країн-учасниць щоразу значно зростає. Дослідження PISA є моніторинговим, воно дозволяє виявити та порівняти зміни, що відбуваються в системах освіти у різних країнах та оцінити ефективність стратегічних рішень у галузі освіти. Тестування проводиться за чотирма основними напрямками: грамотність читання, математична грамотність, природничо-наукова грамотність та комп'ютерна грамотність.

Інші міжнародні моніторингові дослідження оцінки освітніх досягнень учнів мають вужчу спрямованість. Так, тест TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) націлений на оцінку якості математичної та природничо-наукової освіти учнів четвертих та восьмих класів. Тестування за методикою TIMSS дозволяє виявити існуючі відмінності в національних системах освіти різних країн. Тестування PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) оцінює виключно якість читання та розуміння тексту учнями початкової школи. Дослідження PIRLS проводиться раз на п'ять років, починаючи з 2001 року. Система освіти, у якій відбувається формування людського капіталу, та моделі університетів еволюціонують разом із актуальними, затребуваними характеристиками людського капіталу залежно від його ролі на певній стадії розвитку суспільства (табл. 1). В інноваційній економіці освіта перетворюється на ключовий компонент системи соціально-економічного розвитку суспільства, а університет є джерелом зростання його кадрового та інноваційного потенціалу.

Університет 4.0. — місія, що відповідає інноваційній економіці, реалізує функцію постачальника знань спільно з усіма функціями носіїв попередніх місій та покликана створювати знання майбутнього. Окремі підрозділи університету даної моделі мають ресурси та компетенції для вирішення нереалізованих на підприємствах завдань. Саме тому найважливішим критерієм успішності університету може бути створення життєздатного продукту, внесок у розвиток екосистеми суспільства. Основною особливістю Університету 4.0 є міждисциплінарність під час проектування освітніх програм. Саме ця модель університету характеризується максимальною здатністю ефективно виявляти функцію капіталізації власних знань. Це перспективна модель університетів, що поєднують у собі фізичний і віртуальний простір, що розвивається на цифрових платформах.

У свою чергу, інституційні умови цифрової економіки потребують нових форм навчання та мислення у бізнесі, професіях і, звичайно, в освіті. Широко поширені сьогодні кількісні методи оцінки кадрових потреб економічних систем не вирішують проблеми дефіциту окремих (в основному інженерно — технічних) компетенцій персоналу і не враховують тенденції розвитку технологій у майбутньому. Трансформація професійно-кваліфікаційної структури зайнятості під впливом інноваційного та технологічного розвитку визначила необхідність формування нової критеріальної системи виявлення потреб, перехід від кількісних критеріїв до якісних (компетентнісних) та відповідного набору оціночних засобів та інструментів.

Сьогодні людина є ключовою ланкою у формуванні нової економіки. Збільшення частки інтелектуальних вкладень у кінцеву вартість товару чи послуги — основ-

на тенденція розвитку інноваційної економіки у її сучасному розумінні. Таким чином, невід'ємною умовою кадрового забезпечення інноваційного розвитку соціально-економічних систем є якісна підготовка кваліфікованих кадрів відповідно до вимог інноваційної економіки. У цьому напрямі в Україні потрібна переорієнтація зусиль з підготовки кадрів для фундаментальної науки та вищої школи на підготовку практико-орієнтованих фахівців, які вміють ефективно керувати нововведеннями.

Слід зазначити, що у даний час молодому сучасному співробітнику компанії недостатньо володіти лише професійно-кваліфікаційними характеристиками. Багато роботодавців відзначають важливість володіння працівниками когнітивними навичками, тобто здатності сприймати і переробляти інформацію.

У стратегії "Україна 2030e — країна з розвинутою цифровою економікою" [11] сфокусовано увагу на посиленні ролі високотехнологічного сектору економіки. Високотехнологічні професії та спеціальності, що мають яскраво виражену специфіку, стали одним із пріоритетних напрямків професійної (професійно-технічної) освіти. Проводячи моніторинг взаємодії сфери професійної (професійно-технічної) освіти з високотехнологічних професій з ринком праці, можна констатувати, що поточні потреби в людських ресурсах компаній високотехнологічних секторів в основному збалансовані (табл. 2).

Так, у середньому за всіма високотехнологічними секторами близько 30% компаній за останні роки мали випускників програм підготовки фахівців середньої ланки, і менше 25% компаній — випускників програм підготовки кваліфікованих робітників. У кожному виді економічної діяльності затребувані випускники профільних професій та спеціальностей професійної (професійно-технічної) освіти. Форсайтинг кадрових потреб високотехнологічних галузей визначив, що наймати фахівців середньої ланки планують 42% підприємств, а 22% прийматимуть кваліфікованих робітників [2]. Низький попит на кваліфікованих робітників є причиною кадрової структури, де найчисленнішими стали працівники вищої кваліфікації та середньої ланки.

Роботодавці при прийомі на роботу виділяють особисті якості та отримані когнітивні навички співробітників, які знову приймаються на роботу. По-перше, важливе місце приділяється практичному професійному досвіду. По-друге, перевіряється рівень успішності та репутація освітньої організації. По-третє, при дослідженні практичних компетенцій роботодавців звертає увагу на практичні навички роботи із сучасними приладами та обладнанням. Більшість підприємств високотехнологічних секторів для діяльності техніків та технологів використовують спеціалізоване програмне обладнання.

Вимоги роботодавців та освітніх установ у кадровій політиці, у питаннях взаємодії із системою освіти, якості підготовки випускників підлягають постійному регулюванню та гармонізації. Тут йдеться не про внутрішньо-секторні особливості та обмеження, а про системні фактори, з урахуванням яких діють роботодавці незалежно від галузевої приналежності.

Підготовка в рамках системи вищої освіти кваліфікованих кадрів, здатних генерувати та реалізовувати

інновації в умовах високотехнологічного виробництва для інноваційної економіки загалом можлива лише за умови диверсифікації форм системної взаємодії влади, вищої школи та бізнесу. Сьогодні необхідне створення шляхом реалізації індивідуальних освітніх траєкторій системи підготовки кадрів, що навчаються, готових до інноваційної діяльності, здатних проводити швидкі позитивні зміни в економіці. Фахівці майбутнього повинні мати низку надпрофесійних навичок, які мають бути сформовані формальною освітою.

Кадри для ведення науково-дослідної та інноваційної діяльності повинні мати особливі професійно-кваліфікаційні характеристики. Підготовка кадрів, у тому числі які володіють вищою кваліфікацією для ведення науково-дослідної діяльності, для високотехнологічних галузей промисловості в основному покладається на заклади вищої освіти, проте ефективним цей процес може бути тільки при формуванні багаторівневої системи безперервної практико-орієнтованої освіти, здатної забезпечити тісний та стійкий зв'язок між виробничими компаніями, державою та освітніми організаціями, які готують їм відповідні кадри. На відміну від традиційної освіти, орієнтованої на засвоєння знань, практико-орієнтована освіта спрямована на набуття крім знань, умінь, навичок досвіду практичної діяльності. Для інноваційного розвитку суспільства потрібне створення інноваційної системи освіти.

ВИСНОВКИ

Розвиток інноваційної економіки України вимагає нових підходів до рівня професійної підготовки, забезпечення нової якості робочої сили в, трансформації професійно-кваліфікаційної структури зайнятості. Існує поточний дефіцит інженерних кадрів, особливо гостра нестача кадрів є в оборонно-промисловий комплекс. Це є причиною безперервного підвищення контрольних цифр прийому на інженерні спеціальності та напрями підготовки.

Авторитет і популярність окремих закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, що склалися за довгі роки освітньої та наукової діяльності, не завжди обґрунтовані. На результат комплексної оцінки якості освіти безпосередній вплив має рівень підготовки студентів та затребуваність випускників, зарплата науково-педагогічного персоналу та інші не менш важливі показники ефективності закладів освіти. Освіта потребує значних витрат, і структура інвестицій на освіту у будь-якій соціально-економічній системі має багатоканальний характер. Цілеспрямована переорієнтація інвестиційних потоків здатна вплинути на структуру та характер людського капіталу, що має важливе значення для формування людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку держави.

Література:

1. Shultz T. Capital Formation by Education. Journal of Political Economy. 1960. Vol. 68. № 6. P. 571—583.
2. Пищуліна О., Юрочко Т., Мищенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Видавництво "Заповіт", 2018. 14 с.
3. Мінфін (2023). Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/fin>

nance/budget/cons/expense/2020/ (дата звернення: 10.02.2023).

4. The Global Talent Competitiveness Index 2021: Talent Competitiveness in Times of COVID. Insead Fontainebleau. 2021. URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).

5. World Migration Report 2022. IMO. 2022. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (дата звернення: 10.02.2023).

6. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 4 (29 April — 3 May 2022). IMO. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine/> (дата звернення: 20.02.2023).

7. Диняк А. Росія визнала примусову депортацію українців. Львівський портал. 28.04.2022. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/04/28/rosiia-vyznala-prymusovu-deportatsiiu-ukraintsiv> (дата звернення: 10.02.2023).

8. Втрати економіки України. КШЕ. 27.05.2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-sumapryamih-zbitkiv-infrastrukturi-vzhe-perevishhuye-105-5-mlrd/> (дата звернення: 20.02.2023).

9. The World Development Report (WDR 2018). Learning to Realize Education's Promise. 2018. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018>. (дата звернення: 10.02.2023).

10. Hanushek Eric A., Woessmann L. The Role of Cognitive Skills in Economic Development. Journal of Economic Literature. 2018. № 46 (3). P. 607—608.

11. Український інститут майбутнього (2023). Україна 2030e — країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 20.02.2023).

References:

1. Shultz, T. (1960), "Capital Formation by Education", Journal of Political Economy, Vol. 68, no. 6, pp. 571—583.

2. Pyshchulina, O., Yurochko, T., Mishchenko, M. and Zhalilo, Ya. (2018), Rozvytok lyuds'koho kapitalu: na shlyakhu do yakisnykh reform [Development of human capital: on the way to quality reforms], Vydavnytstvo "Zapovit", Kyiv, Ukraine.

3. Minfin (2023), "Expenditures of the consolidated budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2020/> (Accessed 10 February 2023).

4. Insead Fontainebleau (2021), "The Global Talent Competitiveness Index 2021: Talent Competitiveness in Times of COVID", available at: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf> (Accessed 15 February 2023).

5. IMO (2022), "World Migration Report 2022", available at: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (Accessed 10 February 2023).

6. IMO (2022), "Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 4 (29 April — 3 May 2022)", available at: <https://dtm.iom.int/ukraine/> (Accessed 20 February 2023).

7. Dynyak, A. (2022), "Russia recognized the forced deportation of Ukrainians", L'viv's'kyi portal, available at:

<https://portal.lviv.ua/news/2022/04/28/rosiia-vyznala-prymusovu-deportatsiiu-ukraintsiv> (Accessed 10 February 2023).

8. KSHE (2022), "Losses of the economy of Ukraine", available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-sumapryamih-zbitkiv-infrastrukturi-vzhe-perevishhuye-105-5-mlrd/> (Accessed 20 February 2023).

9. The World Development Report (2018), "Learning to Realize Education's Promise", available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018> (Accessed 10 February 2023).

10. Hanushek, E. A. and Woessmann, L. (2018), "The Role of Cognitive Skills in Economic Development", Journal of Economic Literature, Vol. 46 (3), pp. 607—608.

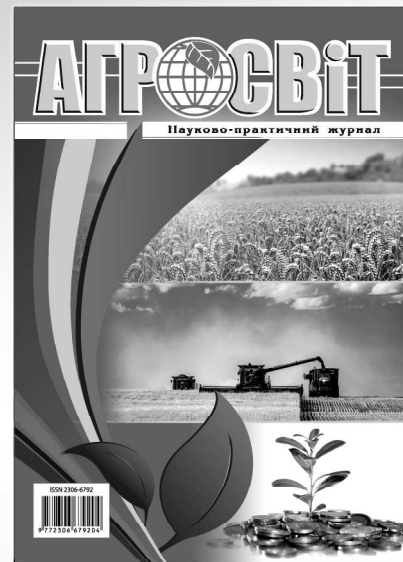
11. Ukrain's'kyi instytut maybutn'oho (2023), "Ukraine 2030e is a country with a developed digital economy", available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (Accessed 20 February 2023).

Стаття надійшла до редакції 17.03.2023 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

В. К. Александров,
аспірант кафедри глобальної та національної безпеки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0164-6439>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.130

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

V. Aleksandrov,
Postgraduate student of the Departments of Global and National Security,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

REGULATORY AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING NATIONAL RESILIENCE: DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

У статті досліджено національну систему стійкості та її нормативно-правове забезпечення в Україні; визначено пріоритетні напрями вдосконалення державної політики формування національної стійкості України, серед яких її законодавче забезпечення, визначення порядку виконання завдань, формування організаційних засад, підготовка суб'єктів забезпечення національної стійкості, визначення порядку ресурсного забезпечення за напрямками, побудова ефективної системи управління, кадровий менеджмент, розбудова інфраструктури та впровадження інновацій, взаємосумісність підходів і практик з питань забезпечення національної стійкості на державному, регіональному та місцевому рівнях; запропоновано напрями вдосконалення нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості, зокрема — призначенні національного координатора у сфері розбудови національної системи стійкості, визначення вимог, рекомендацій і показників оцінювання базових елементів національної стійкості на зразок рекомендацій щодо стійкості та критеріїв оцінювання базових вимог НАТО, опрацювання плану заходів з реалізації Концепції з визначенням переліку основних заходів, відповідальних виконавців, строків та індикаторів виконання заходів щодо створення національної системи стійкості, опрацювання механізму щодо швидкого внесення змін до законодавства як відповідь на загрози гібридного характеру, цілеспрямоване використання можливостей міжнародного співробітництва у даній сфері.

The article examines the national system of sustainability and its regulatory and legal support in Ukraine; the priority areas of improvement of the state policy of the formation of national stability of Ukraine are defined, including its legislative support, determination of the order of performance of tasks, formation of organizational principles, preparation of subjects of national stability, determination of the order of resource provision by directions, construction of an effective management system, personnel management, development infrastructure and implementation of innovations, interoperability of approaches and practices for ensuring national sustainability at the state, regional and local levels; directions for improving the regulatory and legal mechanisms for ensuring national stability are proposed, in particular — the appointment of a national coordinator in the field of building a national stability system, the definition of requirements, recommendations and indicators for evaluating the basic elements of national stability, such as the recommendations for stability and criteria for evaluating the basic requirements of NATO, the development of a plan of measures with implementation of the Concept with the definition of the list of main measures, responsible executors, deadlines and indicators for the implementation of measures to create a national system of sustainability, development of a mechanism for rapid amendments to legislation as a response to threats of a hybrid nature, purposeful use of opportunities for international cooperation in this area.

The article concludes that the improvement of regulatory and legal mechanisms for ensuring national stability should be aimed at harmonizing legislation in this area, taking into account the issues of ensuring national stability

during the development of industry strategies and concepts, relevant state and local target programs, the distribution of powers of subjects of national security stability, development of basic management documents, as well as the creation of an effective system of interdepartmental interaction.

Ключові слова: національна стійкість, нормативно-правові механізми, державна політика, гібридні загрози, напрями вдосконалення, система державного управління.

Key words: national resilience, normative and legal mechanisms, state policy, hybrid threats, areas of improvement, system of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З метою визначення пріоритетних напрямів вдосконалення державної політики формування національної стійкості, доцільно вивчити та узагальнити основні проблемні питання, які потребують розв'язання на сучасному етапі державотворення. Запровадження національної системи стійкості, в першу чергу, потребує законодавчого врегулювання організаційних та правових механізмів функціонування національної системи стійкості, з визначенням повноважень, завдань і відповідальності суб'єктів забезпечення національної стійкості. Крім того, до проблем, що потребують розв'язання під час запровадження національної системи стійкості, слід віднести відсутність або недосконалість механізмів державно-приватного партнерства, а також невисокий рівень довіри населення до органів державної влади, що проявляється у недостатньому рівні залучення широких верств населення, інститутів громадянського суспільства до реалізації заходів у сфері забезпечення національної стійкості. Також, ураховуючи різноманітність і неузгодженість термінології у сфері забезпечення стійкості, яка використовуються в українському законодавстві і професійній та науковій літературі, потребує вирішення проблема розроблення відповідного глосарію (термінологічного словника) та його схвалення для загальнонаціонального використання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців наукові дослідження з питань забезпечення стійкості почала з'являтися на початку 2000-х років ХХІ століття. Вони стосуються різних наукових галузей, у контексті яких даються відмінні визначення цього терміну, а також пропонуються різні механізми забезпечення стійкості та її порівняння з національною безпекою [5, с. 137]. На думку української вченої О. Резнікової "стратегічні і програмні документи держави повинні передбачати конкретні механізми формування національної стійкості, які відповідатимуть особливостям розвитку держави і її національним інтересам" [25, 353], але слід зазначити про актуальну потребу у виробленні дієвих нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості спрямованих на реалізацію державної політики у цьому напрямку. О. Резнікова стверджує, що формування національної стійкості здатне надати системі забезпечення національної безпеки нової якості, яка більше відповідає сучасним умовам

безпекової невизначеності і високої турбулентності [10, 143]. Питання вдосконалення нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, на думку українських дослідників О. Резнікової та К. Войтовського науковий дискурс навколо цих питань "сприятиме спільному розумінню визначень і взаємозв'язків між термінами, єдності і несуперечливості термінології, знизить ризик помилок у комунікаціях" [6, с. 5]. У свою чергу М.М. Білінська та О.Л. Корольчук розглядають національну резильєнтність (стійкість) в двох різних напрямках: 1) як індикатор здатності суспільства протистояти викликам зі своїми неушкодженими цінностями та інститутами; 2) як прогрес, рух уперед через подолання кризових явищ до нового етапу розвитку суспільства на основі поведінкової адаптації [4, с. 101].

Питанню різноманітності і трансформації поняття "стійкість" приділяли увагу багато зарубіжних дослідників, серед яких Л. Алессі, а також Інститут суспільної і регіональної стійкості (CARRI). К. Ф'єдер зазначає, що поява концепту національної стійкості у порядку денному забезпечення національної безпеки обумовлена розширенням спектру нових загроз у результаті зростання глобальної взаємозалежності та невизначеності. За таких умов забезпечення безпеки силами національних держав стає надзвичайно складним завданням і потребує нових підходів, зокрема розробки національних безпекових стратегій з урахуванням принципів забезпечення національної стійкості [9].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Автор статті ставить за мету узагальнити основні характеристики державної політики формування національної стійкості України та на цій основі запропонувати напрями вдосконалення нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державна політика національної стійкості України почала формуватися з 2020 року, коли в Стратегії національної безпеки України було зазначено, що національна безпека країни ґрунтується на трьох основних засадах, одна з яких стійкість — здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей [3].

Уже через рік Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 затверджено Концеп-

цію забезпечення національної системи стійкості, що визначає основні шляхи і способи розв'язання проблем, пов'язаних із запровадженням національної системи стійкості. Зокрема Концепцією передбачено зосередження зусиль за шістьма основними напрямками: [7].

розроблення і прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів;

забезпечення єдності концептуальних підходів та принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної стійкості;

створення механізму інституційного забезпечення національної системи стійкості;

організація підготовки і перепідготовки кадрів, які залучаються до заходів із забезпечення національної стійкості;

налагодження ефективної взаємодії та координації суб'єктів забезпечення національної стійкості;

поглиблення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення стійкості з урахуванням глобальних та регіональних безпекових процесів.

Реалізація кожного із зазначених напрямків потребує використання ефективних нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості.

О. І. Воронов пропонує під нормативно-правовим механізмом прийняття державно-управлінських рішень розглядати "систему послідовних дій із формування та вдосконалення правових теорій, концепцій і поглядів у сфері державного управління, розвитку правосвідомості населення, яка шляхом запровадження відповідних нормативно-правових актів забезпечує регулювання динаміки правової поведінки суб'єктів державного управління в процесі прийняття рішень; зміну структури, змісту та методів діяльності органів державного управління під час розробки, прийняття та реалізації рішень; застосування технологій правового моніторингу та контролю за наслідками державно-управлінських рішень" [4, с. 105].

У статті під нормативно-правовими механізмами забезпечення національної стійкості пропонується розуміти систему послідовних дій органів державної влади та місцевого самоврядування щодо опрацювання стратегій, концепцій, підходів та алгоритмів дій у сфері формування та реалізації державної політики забезпечення національної стійкості, а також моніторингу та контролю за їх виконанням.

Можна визначити такі пріоритетні напрями вдосконалення державної політики формування національної стійкості України:

1. Законодавче (нормативно-правове) закріплення концептуальних засад державної політики формування національної стійкості, що передбачає опрацювання:

— стратегічних, концептуальних та програмних документів;

— законів, підзаконних актів, що регламентують повноваження та сфери відповідальності органів (структур), залучених до реалізації політики національної стійкості;

— актів органів місцевого самоврядування;

— міжвідомчих актів (наказів, інструкцій тощо), що регламентують порядок організації взаємодії, розподіл обов'язків суб'єктів забезпечення національної стійкості;

— порядку впровадження механізмів забезпечення національної стійкості за окремими базовими напрямками (елементами).

2. Визначення порядку виконання завдань (операційних процедур) та взаємодії:

— нормативно-правове врегулювання порядку виконання завдань та взаємодії суб'єктів забезпечення національної стійкості;

— опрацювання протоколів узгоджених дій, що визначають універсальні процедури/алгоритми прогнозування, запобігання та реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації;

— опрацювання планів відновлення сталого функціонування, з урахуванням міжсекторальних взаємозалежностей.

3. Формування організаційних засад розбудови національної стійкості, що передбачає визначення:

— основних структурних елементів механізму організаційного забезпечення національної стійкості (загальнодержавних і регіональних координаційних органів (центрів) з питань забезпечення стійкості);

— допоміжних і дорадчих органів з питань забезпечення національної і регіональної стійкості;

— порядку взаємодії всіх суб'єктів забезпечення національної стійкості (органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадянського суспільства, громадян, які є ініціаторами або учасниками процесів забезпечення національної стійкості);

— мережі аналітично-експертних, наукових та навчально-методичних центрів розвитку стійкості.

4. Підготовка суб'єктів забезпечення національної стійкості:

— розроблення і впровадження спеціальних навчальних програм, тренінгів та тренувань з питань забезпечення готовності та реагування на кризові ситуації, а також курсів підвищення кваліфікації для громадян, державних службовців, службовців та особового складу суб'єктів забезпечення національної стійкості;

— поширення у суспільстві необхідних знань і формування навичок щодо реагування на кризові ситуації;

— наукове та методологічне супроводження діяльності суб'єктів забезпечення національної стійкості.

5. Визначення порядку ресурсного забезпечення за напрямками:

— планування використання наявних ресурсів та прогнозування потреб, з урахуванням змін безпекового середовища та потенційних загроз;

— використання ресурсних можливостей у рамках міжнародного і транскордонного співробітництва;

— взаємодії державних та недержавних структур щодо логістичного забезпечення (удосконалення механізмів державно-приватного партнерства);

— формування механізмів економії ресурсів держави і суспільства за рахунок їх консолідації та раціонального використання;

— належного функціонування закладів охорони здоров'я та надання невідкладної медичної допомоги;

— створення резервів.

6. Побудова ефективної системи управління:

— визначення принципів управління і підзвітності суб'єктів забезпечення національної стійкості;

— розбудова мережі ситуаційних центрів;

— оновлення фондів резервних (запасних) пунктів управління державних органів;

— побудова стійкої та захищеної мережі зв'язку та інформаційно-телекомунікаційних систем.

7. Кадровий менеджмент:

— визначення кваліфікаційних вимог щодо посад в структурних підрозділах, до компетенції яких належать питання забезпечення національної стійкості;

— визначення порядку підвищення кваліфікації персоналом (особовим складом), який залучений до виконання завдань із забезпечення національної стійкості;

— запровадження практики обміну досвідом з питань забезпечення національної стійкості, як дієвого механізму поширення прогресивних практик та знань.

8. Розбудова інфраструктури, впровадження інновацій:

— визначення порядку впровадження та ефективного використання цифрових технологій та інноваційних рішень для виконання завдань із забезпечення національної стійкості;

— підвищення надійності існуючих та розбудова нових комунікацій.

9. Взаємосумісність підходів і практик з питань забезпечення національної стійкості на державному, регіональному та місцевому рівнях:

— визначення типових процедур і алгоритмів реагування на кризові ситуації;

— визначення порядку поширення прогресивного досвіду з питань забезпечення національної стійкості.

Зусилля щодо вдосконалення нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості пропонується зосередити на:

1. Призначенні національного координатора сфері розбудови національної системи стійкості.

Сьогодні на державному рівні питання забезпечення координації роботи, пов'язаної із створенням в Україні національної системи стійкості відповідно до критеріїв і практик НАТО належить до компетенції Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Разом з тим національним координатором з питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови національної системи стійкості визначено Першого заступника або одного із заступників Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, до компетенції якого відповідно до розподілу обов'язків віднесені питання розбудови національної системи стійкості [1].

Також слід звернути увагу на те, що при наявності двох різних нормативно-правових актів, що визначають національного координатора з питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови національної системи стійкості, взагалі відсутній документ, що визначає урядовий координаційний орган з питань забезпечення національної стійкості.

2. Передбаченні в стратегічних документах у сфері національної безпеки і оборони питання реалізації державної політики щодо забезпечення національної стійкості.

Так, Стратегією національної безпеки України визначено перелік документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які розроблятимуться на її основі та визначатимуть шляхи й інструменти її реалізації [48]. Однак з 15 документів концепт стійкості закладено тільки в 5 документів, серед яких Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія економічної безпе-

ки, Стратегія енергетичної безпеки, Стратегія кібербезпеки України, Стратегія зовнішньополітичної діяльності. Решта стратегій або перебувають у стадії розроблення, або не мають у своєму змісті концепту стійкості.

З огляду на викладене, існує потреба в урахуванні в стратегічних документах, що опрацьовуються, аспектів реалізації державної політики щодо забезпечення національної стійкості, а також включенні цих аспектів до наявних стратегічних документів, в яких вони не передбачені.

3. Нормативно-правовому визначенні вимог, рекомендацій і показників оцінювання базових елементів національної стійкості на зразок рекомендацій щодо стійкості та критеріїв оцінювання базових вимог НАТО.

Наявність такого нормативного документа полегшить питання планування та міжвідомчої взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування.

4. Опрацюванні плану заходів з реалізації Концепції з визначенням переліку основних заходів, відповідальних виконавців, строків та індикаторів виконання заходів щодо створення національної системи стійкості.

Наявність такого документа дозволить забезпечити моніторинг і контроль за виконанням визначених конкретних завдань відповідальними виконавцями. В іншому випадку, реалізація концепції затягнеться на роки.

5. Опрацюванні механізму щодо швидкого внесення змін до законодавства як відповідь на загрози гібридного характеру.

Ефективність своєчасної адаптації законодавства в умовах гібридних загроз визнається багатьма дослідниками. Механізми швидкої адаптації законодавства в умовах загроз рекомендовано застосовувати державам-членам НАТО у своїх двосторонніх та багатосторонніх партнерствах.

6. Цілеспрямованому використанні можливостей міжнародного співробітництва.

Існує необхідність у визначенні державними органами та органами місцевого самоврядування конкретних проблемних питань у відповідних сферах забезпечення національної стійкості з метою залучення цільової міжнародної технічної допомоги від країн-партнерів для їх вирішення.

Також, у рамках міжнародного співробітництва, доцільно започаткувати обмін досвідом не лише з Європейським Центром передового досвіду з протидії гібридним загрозам, як це визначено у Концепції), а й з Євроатлантичним центром з питань стійкості (Euro-Atlantic Centre for Resilience) [8].

З часом необхідно переглянути саму Концепцію, в частині, що стосується визначення суб'єктів забезпечення національної стійкості. Зокрема, пропонується включити до переліку суб'єктів забезпечення національної стійкості громадян, оскільки визнання важливої ролі громадян у забезпеченні національної стійкості корелюється із змістом Конституції України, де питання забезпечення національної безпеки визнаються справою всього Українського народу. Ця теза також закріплена в стратегічних документах провідних країн світу та міжнародних організацій. Крім того, відповідно до статті 12 Закону України "Про національну безпеку України", громадяни входять до однієї з чотирьох складових сектору безпеки і оборони [2].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результати вивчення проблемних питань реалізації державної політики забезпечення національної стійкості запропоновано напрямки вдосконалення нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості: призначення національного координатора сфері розбудови національної системи стійкості; передбачення в стратегічних документах у сфері національної безпеки і оборони питання реалізації державної політики щодо забезпечення національної стійкості; нормативно-правовому визначенні вимог, рекомендацій і показників оцінювання базових елементів національної стійкості на зразок рекомендацій щодо стійкості та критеріїв оцінювання базових вимог НАТО; опрацювання плану заходів з реалізації Концепції з визначенням переліку основних заходів, відповідальних виконавців, строків та індикаторів виконання заходів щодо створення національної системи стійкості; опрацювання механізму щодо швидкого внесення змін до законодавства як відповідь на загрози гібридного характеру; цілеспрямоване використання можливостей міжнародного співробітництва.

Таким чином, вдосконалення нормативно-правових механізмів забезпечення національної стійкості повинне бути націленим на гармонізацію законодавства у цій сфері, врахування питань забезпечення національної стійкості під час розроблення галузевих стратегій та концепцій, відповідних державних і місцевих цільових програм, розподіл повноважень суб'єктів забезпечення національної стійкості, опрацювання базових керівних документів, а також на створення дієвої системи міжвідомчої взаємодії.

Література:

1. Питання Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: Указ Президента України від 30 жовтня 2019 року № 784/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784/2019#Text>
2. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
4. Публічне управління: термінолог. слов. / уклад.: В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін.; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2018. 224 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/150/files/ddb9f2c2-f166-4ebe-8925-3f8cb99cec6d.pdf>
5. Резнікова О. О. Концептуальні засади національної стійкості / Держава і право. Серія: Політичні науки. 2018. Вип. 81. С. 135—146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drpn_2018_81_14
6. Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Проблема термінологічної невизначеності у сфері розбудови національної стійкості. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД, 2021. 5 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/az-7-gloss-060121_5.pdf

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про запровадження національної системи стійкості": Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text>

8. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe/ A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

9. Fjader C. The nation state, national security and resilience in the age of globalization. Resilience, 2:2, 2014. P. 114—129. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/21693293.2014.914771?needAccess=true>

References:

1. President of Ukraine (2019), Decree "Issues of the Commission on Coordination of Euro-Atlantic Integration of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784/2019#Text> (Accessed 05 March 2023).
 2. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 05 March 2023).
 3. President of Ukraine (2020), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (Accessed 05 March 2023).
 4. Kujbida, V.S. Bilyn'ska, M.M. and Petroie, O.M. (2018), Publichne upravlinnia [Public administration], NADU, Kyiv, Ukraine, available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/150/files/ddb9f2c2-f166-4ebe-8925-3f8cb99cec6d.pdf> (Accessed 05 March 2023).
 5. Reznikova, O.O. (2018), "Conceptual framework for national resilience", Derzhava i pravo. Seria: Politychni nauky, vol. 81, pp. 135—146, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drpn_2018_81_14 (Accessed 05 March 2023).
 6. Reznikova, O.O. and Vojtov's'kyj, K.Ye. (2021), Problema terminologichnoi nevyznachenosti u sferi rozbudovy natsional'noi stijkosti [The problem of terminological uncertainty in the field of building national stability], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/az-7-gloss-060121_5.pdf (Accessed 05 March 2023).
 7. President of Ukraine (2021), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 "On the introduction of the national stability system"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> (Accessed 05 March 2023).
 8. European Union (2016), "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe/ A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy", available at: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Accessed 05 March 2023).
 9. Fjader, C.T. (2014), "The nation state, national security and resilience in the age of globalization", Resilience, vol. 2:2, pp. 114—129, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/21693293.2014.914771?needAccess=true> (Accessed 05 March 2023).
- Стаття надійшла до редакції 12.03.2023 р.*

В. Д. Науменко,
аспірант, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3288-6537>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.135

ПОНЯТТЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ РИЗИКУ У ПРАКТИЦІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЮВИХ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

V. Naumenko,
Postgraduate student, V.I. Vernadsky Taurida National University

THE CONCEPT OF UNCERTAINTY AND REFLECTION OF RISK IN THE PRACTICE OF FORMING
STATE TARGET PROGRAMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Визначено, що реалізація довгострокових програм та проектів, що мають на меті соціально-економічний розвиток, характеризується високим ступенем невизначеності. Невизначеність є об'єктивною властивістю процесу розвитку, а стан повної визначеності практично недосяжний в умовах зростаючої складності та динамічності економічних процесів, змін взаємодій між суб'єктами та об'єктами управління, науково-технічного прогресу, природно-кліматичних та соціокультурних змін. Успішне управління реалізацією програм та проектів має полягати у своєчасному обліку впливу невизначених факторів, зниження невизначеності за допомогою різних методів та прийняття рішень виходячи з розгляду всіх можливих альтернатив. У процесі прийняття управлінських рішень гостро постає питання про відмінність об'єктивної невизначеності та суб'єктивної. Об'єктивна невизначеність обумовлена дією факторів, на які суб'єкт управління вплинути не може, тоді як суб'єктивна пов'язана з недоліком знань особи, яка приймає рішення, про зовнішнє середовище або нечіткість уявлень про власні потреби.

У дослідженні для визначення поняття ризику було використано трактування, запропоноване у стандартах ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент": ризик — це вплив невизначеності на цілі розвитку. Відповідно до стандартів ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент", величина (рівень) ризику дорівнює комбінації ймовірності його настання та величини його наслідків. Вимоги до управління ризиками для державних програм України здебільшого узгоджені з положеннями стандартів ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент". Рекомендації для регіональних програм загалом аналогічні, але існують також більш конкретні вимоги. Нормативні акти, що визначають правові основи реалізації національних проектів, не містять конкретних вимог щодо управління ризиками реалізації. Основи проектної діяльності в органах виконавчої влади щодо управління ризиками представлені як необхідний компонент реалізації проекту, а вимоги щодо його проведення цілком узгоджуються як зі стандартами в галузі ризик-менеджменту, так і зі стандартами в галузі управління проектами.

Накопичений досвід програмування соціально-економічного розвитку в Україні показує наявність певних проблем, що найчастіше призводить до погіршення ефективності реалізації. Такий висновок може бути підтверджений статистикою про результати реалізації державних цільових програм. Це говорить про те, що існуюча система управління розробкою та реалізацією програм не має необхідного потенціалу та достатніх можливостей для вироблення адекватної реакції з обробки таких подій та мінімізації наслідків від їх настання. Крім зазначеного при розробці державних цільових програм, як правило, аналіз ризиків здійснюється на якісному рівні, не торкаючись їхньої кількісної чи варіативної оцінки. Незважаючи на поширення практики ризик-орієнтованого управління, рівень опрацювання оцінки ризиків можна вважати досить поверховим. У більшості випадків оцінка полягає в ідентифікації, якісній фіксації та констатації можливого ризику та його наслідків, без оцінки ймовірності виникнення та порівняльної оцінки. Поняття "можливість" розглядається лише на рівні стратегій. Оцінка можливостей здійснюється за допомогою SWOT-аналізу та є досить поверховою.

It was determined that the implementation of long-term programs and projects aimed at socio-economic development is characterized by a high degree of uncertainty. Uncertainty is an objective property of the development process, and the state of complete certainty is practically unattainable in the conditions of growing complexity and dynamism of economic processes, changes in interactions between subjects and objects of management, scientific and technical progress, natural-climatic and socio-cultural changes. Successful management of the implementation of programs and projects should consist in timely accounting of the influence of uncertain factors, reduction of uncertainty using various methods and decision-making based on consideration of all possible alternatives. In the process of making managerial decisions, the question of the difference between objective uncertainty and subjective uncertainty arises acutely. Objective uncertainty is due to the action of factors that the subject of management cannot influence, while subjective uncertainty is associated with the decision-maker's lack of knowledge about the external environment or vague ideas about his own needs.

The study used the interpretation proposed in the ISO: 31000 series "Risk Management" standards to define the concept of risk: risk is the impact of uncertainty on development goals. According to the standards ISO: 31000 of the "Risk Management" series, the value (level) of risk is equal to the combination of the probability of its occurrence and the value of its consequences. Risk management requirements for state programs of Ukraine are mostly aligned with the provisions of the ISO: 31000 series "Risk Management" standards. The recommendations for regional programs are generally similar, but there are also more specific requirements. Normative acts defining the legal basis for implementation of national projects do not contain specific requirements for management of implementation risks. The basics of project activity in the executive authorities regarding risk management are presented as a necessary component of project implementation, and the requirements for its implementation are fully consistent with both the standards in the field of risk management and the standards in the field of project management.

The accumulated experience of social and economic development programming in Ukraine shows the presence of certain problems, which most often leads to a deterioration in the effectiveness of implementation. Such a conclusion can be confirmed by statistics on the results of the implementation of state targeted programs. This suggests that the existing management system for the development and implementation of programs does not have the necessary potential and sufficient capabilities to develop an adequate response to handle such events and minimize the consequences of their occurrence. In addition to the above, when developing state target programs, as a rule, risk analysis is carried out at a qualitative level, without touching on their quantitative or variable assessment. Despite the spread of the practice of risk-oriented management, the level of development of risk assessment can be considered rather superficial. In most cases, the assessment consists in the identification, qualitative fixation and ascertainment of a possible risk and its consequences, without an assessment of the probability of occurrence and a comparative assessment. The concept of "opportunity" is considered only at the level of strategies. The assessment of opportunities is carried out using a SWOT analysis and is quite superficial.

*Ключові слова: невизначеність, ризик, державні цільові програми, державна соціально-економічна політика.
Key words: uncertainty, risk, state target programs, state socio-economic policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток державної соціально-економічної політики та, зокрема, реалізація державних цільових програм останніми роками відбувається на тлі швидких змін середовища та високих темпів збільшення обсягів інформації. Несподівані зміни довкілля суттєво підвищують вимоги до технологій планування та до здатності суб'єкта управління адекватно реагувати на виклики та загрози та адаптуватися до них. Ситуацію володіння неповною, недостатньою, неточною, невчасною інформацією прийнято називати невизначеністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Традиційно теоретично прийняття рішень вводиться наступна диференціація невизначеності за рівнем її прояву: повна невизначеність; нечітка невизначеність — відомий ступінь розмитості кількісних значень того чи іншого параметра; ймовірнісна невизначеність — відомі можливі події та ймовірності їх здійснення у разі дискретної випадкової величини або можлива густина розподілу ймовірностей у разі безперервної випадкової величини; інтервальна невизначеність — задані межі деякого діапазону змін параметрів системи; повна визначеність.

Таблиця 1. Рекомендації щодо застосування методів оцінки ризику на різних етапах згідно з стандартами ISO:31000

Етап оцінки ризику	Мета етапу	Рекомендовані методи (відповідно до стандартів ISO:31000)
Ідентифікація ризику	Визначення та опис переліку ризиків, класифікація ризиків, виявлення причин та наслідків ризиків	- ретроспективний аналіз; - метод Дельфі, мозковий штурм; - дослідження безпеки та працездатності, аналіз безпеки та критичних контрольних точок; - SWIFT-аналіз, SWOT-аналіз та ін.
Аналіз ризику - якісна оцінка	Оцінка ймовірності реалізації ризику та величини наслідків, оцінка рівня ризику	- метод Дельфі; - дослідження безпеки та працездатності; - Попередній аналіз небезпек; - SWIFT-аналіз; - аналіз видів та наслідків відмов; - аналіз дерева подій та ін.
Аналіз ризику - кількісна оцінка	Оцінка ймовірності реалізації ризику та величини наслідків, оцінка рівня ризику	- побудова матриці ризиків; - дослідження безпеки та працездатності; - розрахунок індексів ризику; - аналіз дерева подій; - аналіз видів та наслідків відмов; - аналіз сценаріїв та ін.
Порівняльна оцінка	Порівняння отриманих оцінок з затвердженими критеріями ризику (факторами, за якими оцінюється значущість ризику), а також прийняття рішення про спосіб його обробки	Ухвалено поділ ризиків на три групи: «вища» (неприпустимі ризики), «середня» та «нижча» (прийнятні ризики). Для визначення прийнятних ризиків рекомендується дотримуватися принципу ALARP

Невизначеність є об'єктивною властивістю процесу розвитку, а стан повної визначеності практично недосяжний в умовах зростаючої складності та динамічності економічних процесів, змін взаємодій між суб'єктами та об'єктами управління, науково-технічного прогресу, природно-кліматичних та соціокультурних змін. Успішне управління реалізацією програм та проектів має полягати у своєчасному обліку впливу невизначених факторів, зниження невизначеності за допомогою різних методів та прийняття рішень виходячи з розгляду всіх можливих альтернатив. У процесі прийняття управлінських рішень гостро постає питання про відмінність об'єктивної невизначеності та суб'єктивної. Об'єктивна невизначеність обумовлена дією факторів, на які суб'єкт управління вплинути не може, тоді як суб'єктивна пов'язана з недоліком знань особи, яка приймає рішення, про зовнішнє середовище або нечіткість уявлень про власні потреби.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є наукове обґрунтування підходів до поняття невизначеності та відображення ризику у практиці формування державних цільових програм соціально-економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реалізація довгострокових програм та проектів, що мають на меті соціально-економічний розвиток, характеризується високим ступенем невизначеності. Міждис-

циплінарний інтерес до поняття ризику багато в чому пояснює наявність значної кількості різних визначень: наприклад, у міжнародному стандарті COSO ERM ризиком називається безпосередньо невизначена подія [1], або як ймовірність події. В умовах великого розмаїття форм і підходів управління ризиками особливої важливості набуває проблематика формування єдиного понятійного простору, застосовуваної термінології та організації процесу ризик-менеджменту. Один із підходів до вирішення цієї проблеми, що пропонується у світовій практиці — запровадження та використання загальних стандартів у галузі управління ризиками.

На сьогоднішній день базовими міжнародними стандартами є стандарти ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент" [2]. У зв'язку з цим у дослідженні для визначення поняття ризику було використано трактування, запропоноване у стандартах ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент": ризик — це вплив невизначеності на цілі розвитку [2]. Відповідно до стандартів ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент", величина (рівень) ризику дорівнює комбінації ймовірності його настання та величини його наслідків. Про настання "позитивного ризику" (або "шансу") реалізації програми чи проекту можна говорити лише тоді, коли "отриманий результат значно передбачив очікування", наприклад, через непрямі позитивні ефекти від реалізації інших заходів, за рахунок зменшення витрат на порівняно із запланованим рівнем тощо. "Негативний ризик" проявляється у вигляді нестачі ресурсів для реалізації заходів або їх несвоєчасного надходження, недосагнення поставленої мети тощо. Джерелом і "негативного", і "позитивного" ризику може виступити одна й та сама подія. Зазначимо, що "терпимість" апарату державного управління до "негативних ризиків" незмінно варіюється і залежить від сфери діяльності, рівня управління, масштабів робіт, зайнятої ролі при реалізації заходів та ін. Таким чином, при плануванні та реалізації програм необхідно мати докладний реєстр як супутніх ризиків, так і шансів, а також шукати можливі способи мінімізації негативних наслідків одних і максимізації позитивних наслідків інших.

Давно визнано, що нульовий рівень ризику недосяжний: не існує такої реалістичної ситуації, в якій неможливе настання несприятливої події. Вимога абсолютно-го зведення до мінімуму всіх "негативних" ризиків є недоцільним, оскільки веде до несумірного зростання витрат. Більш розумним є прагнення до досягнення не мінімального, а "прийнятного" чи "допустимого" ризику, тобто дотримання принципу ALARP ("As Low As Reasonably Practicable", принцип розумної достатності). Коли цей принцип вперше було введено у Великій Британії, поняття "розумно здійснений" або "допустимий" інтерпретувалися відповідно до особливостей місцевої культури та системи державного управління. У реаліях України рівень "допустимості" також має визначатися

Таблиця 2. Склад рекомендацій щодо оцінки ризиків у документах стратегічного планування на різних рівнях управління

Державні програми різних рівнів управління	Рекомендована класифікація ризиків	Рекомендації щодо проведення етапів оцінки
Стратегії соціально-економічного розвитку	Не наводиться. Окремо заявлено необхідність оцінки рівня фінансового ризику	При формуванні рекомендується враховувати інформацію про ризики та можливості
Державні програми	Основні класи ризиків: соціальні, фінансово-економічні, макроекономічні, природно-кліматичні, політичні, міжнародні, законодавчі ризики, ризики реалізації програми, зокрема ризик недосягнення цільових показників	Передбачається: - ідентифікація факторів ризику; - якісна та по можливості кількісна оцінка; - обґрунтування пропозицій щодо заходів управління ризиками
Національні проекти	Не наводиться.	Паспорт проекту та додаткові матеріали не повинні містити оцінки ризиків. Проектна діяльність має включати такі кроки з управління ризиками: - оцінка ризиків, - планування ризиків та можливостей, - вироблення стратегій реагування, - моніторинг ризиків та можливостей, аналіз результатів
Регіональні програми	Основні класи ризиків: макроекономічні, природно-кліматичні та екологічні, правові, комерційні (пов'язані з невиконанням інвестиційних проектів), фінансові, управлінські (операційні), кадрові ризики	Рекомендації аналогічні рекомендаціям, які висувуються для державних програм

з економіко-соціальних особливостей, територіально-го становища, схильності до ризику тощо.

Для виявлення неприйнятних ризиків потрібно провести попередню оцінку. Відповідно до стандартів ISO:31000 серії "Ризик-менеджмент", оцінка ризиків складається з трьох етапів: ідентифікації ризиків, їх аналізу та порівняльної оцінки. Характеристики етапів, а також стандартні рекомендації щодо застосування методів оцінки ризику відображені в таблиці 1.

Розглянемо докладніше методи оцінки ризиків при реалізації стратегічних завдань державної соціально-економічної політики. У таблиці 2 наведено рекомендації щодо оцінки ризиків.

Вимоги до управління ризиками для державних програм України здебільшого узгоджені з положеннями стандартів ISO: 31000 серії "Ризик-менеджмент". Рекомендації для регіональних програм загалом аналогічні, але існують також більш конкретні вимоги. Нормативні акти, що визначають правові основи реалізації національних проектів, не містять конкретних вимог щодо уп-

равління ризиками реалізації. Основи проектної діяльності в органах виконавчої влади щодо управління ризиками представлені як необхідний компонент реалізації проекту, а вимоги щодо його проведення цілком узгоджуються як зі стандартами в галузі ризик-менеджменту, так і зі стандартами в галузі управління проектами.

Накопичений досвід програмування соціально-економічного розвитку в Україні показує наявність певних проблем, що найчастіше призводить до погіршення ефективності реалізації. Такий висновок може бути підтверджений статистикою про результати реалізації державних цільових програм.

На сайті Міністерства економіки України міститься інформація про стан виконання державних цільових програм. За результатами звітного року розміщується інформація про моніторинг даних програм. За результатами 2016 року було визнано неефективність виконання програм [2]. Звіти про моніторинг виконання даних програм з 2017 по 2020 роки є на сайті.

У зв'язку з військовою агресією Росії проти України відсутній звіт за 2021 рік. За 2020 рік присутня наступна інформація [3]. Кабінетом Міністрів України у 2020 році було затверджено 13 державних цільових програм. Законами України у 2020 році було затверджено 2 державні цільові програми. За рахунок Державного бюджету України планувалося виділення 110,7 млрд. грн на зазначені програми. 8 млрд. грн планувалося на фінансування програм за рахунок місцевого бюджету. 23,2 млрд. грн фінансування планувалося за рахунок інших джерел. Однак за результатами 2020 року 4 програми не фінансувалися, з них 3 — екологічні програми, 1 — оборонного спрямування. По 1 програмі не було подано звіту, тому результати виконання її на даний час невідомі.

По 10 програмах фактично були розподілені та використані кошти наступним чином: 4 соціальні програми (планувалося 12,91 млрд. грн, а по факту — 9,97 млрд. грн); 3 економічні програми (планувалося 117,77 млрд. грн, а по факту — 98,4 млрд. грн); 2 екологічні програми (планувалося 7,51 млрд. грн, а по факту — 3,42 млрд. грн); 1 науково-технічна програма (планувалося 0,144 млрд. грн, а по факту — 0,143 млрд. грн).

Результативні показники за державними цільовими програмами по роках наведені у табл. 3.

Позитивними тенденціями є збільшення фактичних обсягів фінансування у розрахунку на 1 програму у 2020 році порівняно з 2014 роком більше ніж у 11,2 разів, збільшення фактичних обсягів фінансування у 2,8 разів та збільшення частки фактичних обсягів фінансування до планових обсягів на 59,18%. Однак негативними тенденціями є зменшення кількості програм у 4 рази за цей період та скорочення загального планового обсягу фінансування на 31,2%.

У 2020 році найбільший обсяг фінансування за рахунок коштів державного бюджету було розподілено на державну цільову економічну програму розвитку автомобільних доріг загального користування на 2018—2022 роки (68,7 млрд. грн). На загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року припало 2,6 млрд. грн. На державну цільову соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року припало 2,4 млрд. грн. На державну цільову програму "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 року припало 1,7 млрд. грн.

Розподіл фінансування у 2020 році найбільших ДЦП за рахунок коштів місцевих бюджетів відбувся наступним чином: державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року — 5,5 млрд. грн; загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року — 0,2 млрд. грн; на державну цільову соціальну програму "Молодь України" на 2016—2020 роки — 0,062 млрд. грн; на державну цільову програму радіаційного і соціального захисту населення м. Жовті Води на 2013—2022 роки — 0,004 млрд. грн.

Розподіл фінансування у 2020 році найбільших ДЦП за рахунок інших джерел відбувся наступним чином: на державну цільову економічну програму розвитку автомобільних доріг загального користування на 2018—2022 роки — 0,062 млрд. грн; на загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року — 0,64 млрд. грн; на державну цільову соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року — 0,05 млрд. грн; на державну цільову соціальну програму "Молодь України" на 2016—2020 роки — 0,001 млрд. грн.

Відповідно до обсягів фінансування найбільшими державними замовниками у 2020 році були Мінінфраструктури — 117,37 млрд. грн та Мінмолодьспорту — 9,57 млрд. грн.

Мінекономрозвитку зазначив такі негативи з боку виконавців державних цільових програм: продовження практики ігнорування державними замовниками необхідності виконання положень законодавства у сфері розроблення та виконання програм; не забезпеченість підготовки проектів нормативно-правових актів щодо внесення змін до програм в частині уточнення результативних показників, обсягів фінансування завдань і заходів, строків їх виконання з урахуванням фактичних обсягів фінансування та досягнутих результатів за більшістю програм; не розроблення методик оцінки ефективності виконання державних цільових програм, з урахуванням їх специфіки та кінцевих результатів за більшістю програм [4].

Мінекономрозвитку зазначив комплекс системних недоліків виконання державних цільових програм: дер-

Таблиця 3. Результативні показники за державними цільовими програмами по роках

Показники / Роки	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 до 2014, %
Кількість, од.	60	44	29	24	14	16	15	25,00
Планові обсяги фінансування, млрд грн	203,3	197,5	79,9	86,5	56,4	70,9	141,9	69,80
Фактичні обсяги фінансування, млрд грн	40,0	51,9	25,1	15,1	18,7	55,7	111,9	У 2,8 разів
Фактичні обсяги фінансування у розрахунку на 1 програму, млрд грн	0,667	1,180	0,866	0,629	1,336	3,481	7,460	У 11,2 разів
% фактичних обсягів фінансування до планових	19,68	26,28	31,41	17,46	33,16	78,56	78,86	59,18

жавні цільові програми так і не стали дієвим та ефективним інструментом розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, вони виконують роль "формального документу з декларацією про наміри щось зробити"; в рамках планування та використання коштів державного бюджету не дотримуються в повному обсязі принципу пріоритетності вирішення проблем, питання досягнення програмних цілей не є основним при розподіленні бюджетних коштів; прогнозні обсяги фінансових ресурсів програми, у тому числі коштів державного бюджету, не узгоджуються з реальними можливостями їх фінансування; всупереч вимогам пункту 29 Порядку майже всі програми не містять методики оцінки ефективності її виконання, що повинна бути розроблена державним замовником з урахуванням специфіки програми та кінцевих результатів; з боку державних замовників має місце формальний підхід до виконання вимог чинного законодавства у сфері розроблення та виконання державних цільових програм; незадовільне звітування державних замовників: недотримання строків подання, інформація подається не в повному обсязі та не за всіма виконавцями; відсутня можливість для здійснення контролю з боку громадськості (п. 40 Порядку — державний замовник організовує розміщення на своєму веб-сайті інформації про хід виконання програми) [4].

Це говорить про те, що існуюча система управління розробкою та реалізацією програм не має необхідного потенціалу та достатніх можливостей для вироблення адекватної реакції з обробки таких подій та мінімізації наслідків від їх настання. Крім зазначеного при розробці державних цільових програм, як правило, аналіз ризиків здійснюється на якісному рівні, не торкаючись їхньої кількісної чи варіативної оцінки. Незважаючи на поширення практики ризикорієнтованого управління, рівень опрацювання оцінки ризиків можна вважати досить поверховим. У більшості випадків оцінка полягає в ідентифікації, якісній фіксації та констатації можливого ризику та його наслідків, без оцінки ймовірності виникнення та порівняльної оцінки. Поняття "можливість" розглядається лише на рівні стратегій. Оцінка можливостей здійснюється за допомогою SWOT-аналізу та є досить поверховою.

Аналіз супровідної документації державних цільових програм, проведений з використанням матеріалів порталів, дозволяє констатувати існування низки питань та проблемних зон, пов'язаних із плануванням та реалізацією програм з урахуванням впливу невизначеності.

1. Недоліки у методологічній підтримці процесу розробки та реалізації державних цільових програм в умовах невизначеності, які полягають у: відсутності єдиної понятійної бази, що найчастіше проявляється у неповній чи некоректній ідентифікації ризиків та нерозуміння їх причин та наслідків; відсутність стандартизованих регламентів діяльності в галузі управління ризиками, особливо в частині оцінки ризиків, стандартизованих реєстрів та класифікаторів ризиків, уніфікованих баз даних ризиків; відсутність докладних методичних вказівок, що освячують кожен етап процесу управління ризиками розробки та реалізації державних програм; недостатньо докладної чи неточної звітності щодо заходів, реалізованих сторонніми організаціями (за допомогою механізмів ДПП, у рамках інвестиційних проектів тощо), де не наводиться аналізу реалізації, не розглядаються прогнозовані результати діяльності, що ускладнює оцінку можливих ризиків; періодично виявляється невідповідність змісту програми вимогам, перерахованим у нормативних актах, зокрема, наприклад, не наводяться дані про прогнозні витрати організацій ДПП на реалізацію державної програми та ін.

2. Відсутність чіткого узгодження управлінських та фінансових ресурсів, слабка ув'язка процесів стратегічного та фінансового планування, що може виявлятися у: несвоєчасному отриманні бюджетних коштів або затримки отримання фінансування, призначеного для забезпечення реалізації запланованих заходів; періодичних затримках затвердження підсумкових звітів про виконання програми, планів реалізації та детальних планів-графіків; невчасній актуалізації планів фінансового забезпечення: наприклад, згідно з документацією програми, фінансування заходу не передбачено, тоді як за іншими джерелами (зокрема, проектом бюджету) фінансування є.

3. Відсутність нормативів планування витрат та результатів соціально-економічного розвитку на всіх рівнях управління: наприклад, у деяких випадках можуть виникати сумніви, що запропонований набір показників повністю відповідає сукупності заходів або відповідає зазначеному внеску для досягнення результатів.

Для більш обґрунтованої оцінки впливу невизначеності є доцільним розробка наступних положень у супровідній документації державних цільових програм: аналіз ризиків та шансів формування програми, як у галузі фінансування, так і з точки зору орієнтирів цілепокладання та основних напрямів розвитку; підготовка варіативних схем фінансування програми, що відрізняються складом та послідовністю заходів, набором використовуваних ресурсів, їх вартістю; аналіз ризиків діяльності зацікавлених сторін щодо реалізації програми: наприклад, відомо, що за допомогою механізмів ДПП частина ризиків перекладається на комерційні структури, але це не означає, що для замовника знижується збиток від можливої

затримки виконання заходу — згідно з документацією, на сьогодні це ніяк не оцінюється; облік непрямого взаємозв'язку між заходами, їхнього перехресного впливу чи синергетичного ефекту: можлива ситуація, коли майбутній захід буде результативнішим, якщо до нього буде реалізовано відповідний набір попередніх заходів.

ВИСНОВКИ

Вирішення низки виявлених проблем, пов'язаних з недоліками розробки та реалізації державних цільових програм в умовах невизначеності та цифровізації управління, вимагає вдосконалення застосовуваних технологій, що включає формування та впровадження комплексу організаційно-методичних, розрахунково-аналітичних та інформаційно-технологічних заходів з метою включення безперервного процесу управління впливом невизначеності та оцінки ризиків у супровід державних цільових програм на основі єдиної цифрової платформи управління.

Література:

1. Graham J.D. & Weiner J.B. Risk vs. risk: Tradeoffs in protecting health and the environment. Harvard University Press, 1995. 351 p.
2. ISO (2018). ISO 31000 Менеджмент ризиків. URL: <https://www.iso.org/ru/iso-31000-risk-management.html> (дата звернення: 10.02.2023).
3. GOV.UA (2016). Мінекономрозвитку: державні цільові програми — неефективний інструмент здійснення державної політики [Аналіз]. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=9a4a8c04-087a-4aac-bd1a-1599715f8768&lang=uk-UA&title=Minekonomrozvitku-DerzhavniTsiloviProgramiNeefektivniInstrumentZdiisnenniaDerzhavnoiPolitikianaliz> (дата звернення: 10.02.2023).
4. GOV.UA (2023). Стан виконання державних цільових програм у 2020 році. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami> (дата звернення: 10.02.2023).

References:

1. Graham, J.D. and Weiner, J.B. (1995), Risk vs. risk: Tradeoffs in protecting health and the environment, Harvard University Press, Cambridge, USA.
2. ISO (2018), "ISO 31000 Risk management", available at: <https://www.iso.org/ru/iso-31000-risk-management.html> (Accessed 10 February 2023).
3. Government portal (2016), "Ministry of Economic Development: state targeted programs are an ineffective tool for implementing state policy. Analysis", available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=9a4a8c04-087a-4aac-bd1a-1599715f8768&lang=uk-UA&title=Minekonomrozvitku-DerzhavniTsiloviProgramiNeefektivniInstrumentZdiisnenniaDerzhavnoiPolitikianaliz> (Accessed 10 February 2023).
4. Government portal (2023), "State of implementation of state target programs in 2020", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami> (Accessed 10 February 2023).

Стаття надійшла до редакції 17.03.2023 р.

О. С. Куртинець,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9482-199X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.7.141

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ КАДРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

О. Kurtynets,
Postgraduate student of the Department of Public Management
and Administration, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

PROBLEMS OF PROFESSIONALIZATION OF PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS

У статті дослідженні основні проблеми професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу. З'ясовано, що професіоналізація військовослужбовців є основою обороноздатності нашої країни, формує та забезпечує національну безпеку, є основою воєнної безпеки України. Обґрунтовано, що військовий професіоналізм — це інтегративна якість військовослужбовців, що представляє сукупність професійно значущих якостей, здатність і готовність вирішувати професійні проблеми та завдання, що виникають у реальних ситуаціях військової діяльності, з використанням знань, навичок, умінь, професійного та життєвого досвіду, цінностей та культури. Автором систематизовані наукові підходи до проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України. Виділено наступні проблеми: по-перше, потрібно законодавчо врегулювати стратегію професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу, де визначити основні етапи відбору до військових навчальних закладів, відбору після проходження навчання, щодо адаптації, мотивації, формування резерву, підвищення кваліфікації військовослужбовців; по-друге, потрібно удосконалити систему військової освіти, у тому числі передбачити багатоступеневу систему підготовку, де передбачити: отримання важливих навичок ведення бою, імітаційних проходжень бойових завдань тощо, врахувати стандарти підготовки військовослужбовців країн НАТО, формування інноваційних навичок з метою вміння керувати безпілотниками та іншими інноваційними засобами зброї; по-третє, потребує формування дієвої системи мотивації військовослужбовців, крім того слід передбачити соціальний захист військовослужбовців, забезпечення житлом та можливістю отримати безкоштовно освіти; по-четверте, потребує формування позитивна самооцінка військовослужбовців, адже самооцінка виступає однією з внутрішніх підстав професійного становлення; по-п'яте, необ'єктивне оцінювання результатів службової

діяльності військовослужбовців, відсутність ротації, низька ефективність системи підвищення кваліфікації, відсутність ефективних механізмів адаптації військовослужбовців; по-шосте, потребує розробка механізмів діагностики професійності кадрів Збройних Сил України; по-сьоме, потребує створення умов для активного залучення жінок до військової служби.

The article examines the main problems of professionalization of the personnel of the Armed Forces of Ukraine in wartime conditions. The author found out that the professionalization of military personnel is the basis of the defense capability of our country, forms and ensures national security, is the basis of Ukraine's military security. The article substantiates that military professionalism is an integrative quality of military personnel, which represents a set of professionally significant qualities, the ability and readiness to solve professional problems and tasks that arise in real situations of military activity, using knowledge, skills, abilities, professional and life experience, values and culture. The author systematized scientific approaches to the problems of professionalization of personnel of the Armed Forces of Ukraine. The study identified the following problems: firstly, it is necessary to legislate the strategy of professionalization of the Armed Forces of Ukraine in wartime conditions, where to determine the main stages of selection to military educational institutions, selection after completion of training, in terms of adaptation, motivation, formation of the reserve, improvement of the qualifications of military personnel; secondly, it is necessary to improve the system of military education, including providing for a multi-stage system of training, which provides for: obtaining important skills of fighting, simulating combat missions, etc., taking into account the standards of training of military personnel of NATO countries, the formation of innovative skills with the aim of being able to control drones and other innovative weapons; thirdly, it is necessary to form an effective system of motivation of military personnel, in addition, it is necessary to provide for social protection of military personnel, provision of housing and the opportunity to receive free education; fourthly, positive self-esteem of servicemen needs to be formed, because self-esteem is one of the internal bases of professional formation; fifth, biased evaluation of the results of service activities of servicemen, lack of rotation, low efficiency of the system of professional development, lack of effective adaptation mechanisms of servicemen; sixthly, the development of mechanisms for diagnosing the professionalism of the personnel of the Armed Forces of Ukraine is necessary; seventh, it is necessary to create conditions for the active involvement of women in military service.

Ключові слова: кадри, кадрова політика, професіоналізація, військова освіта, професіоналізація кадрів Збройних Сил України, мотивація, адаптація оцінювання персоналу.

Key words: personnel, personnel policy, professionalization, military education, professionalization of personnel of the Armed Forces of Ukraine, motivation, adaptation of personnel evaluation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Поняття "професіоналізація" є об'єктом вивчення різних наук: медицини, економіки, психології, соціології,

політології, публічного управління, правознавства та ін. Розглянуте поняття включає високий рівень професійної праці, зростання вимог до якості, воно також пов'язане з ускладненням професійної соціальної структури, отже, з диференціацією людей за спеціалізацією у різні соціальні групи.

Професіоналізм особистості стає основним критерієм соціальної стратифікації, фактором соціальної мобільності та соціокультурної динаміки.

Професіоналізація Збройних Сил України продиктована повномасштабним вторгненням росії на територію України, сучасною глобальною ситуацією, світовими викликами та небезпеками, необхідністю забезпечення обороноздатності держави. В епоху глобалізації, нових форм ведення воєн підвищуються вимоги до професійної діяльності військовослужбовців, оскільки колишні засоби забезпечення безпеки людей стають неадекватними. Тому на сьогодні актуалізується питання аналізу та класифікації сучасних проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми професіоналізації кадрів Збройних Сил України, питання модернізації військової освіти, аналіз сучасних тенденцій оновлення кадрової політики у сфері Збройних Сил України, запровадження інноваційних форм підготовки військовослужбовців, оновлення матеріально-технічної бази військових навчальних закладів, питання гендерної політики у системі безпеки та оборони аналізують багато вчених, у тому числі: О. Банчук-Петросова, В. Біліченко, О. Басараб, А. Боднар, А. Ващенко, В. Ветров, Д. Вітер, О. Гаврилов, Ю. Добровольський, О. Заболотний, О. Захаров, С. Капелюшний, В. Клименко, О. Коваль, В. Панов, І. Половкін, О. Семененко, Г. Тіхонов, О. Тогочинський та ін. Разом з тим, відсутні системні дослідження сучасних проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою формування ефективних шляхів професіоналізації кадрів Збройних Сил України проаналізуємо основні наукові підходи до виокремлення проблем професіоналізації військовослужбовців.

Так, на думку О. Заболотного, А. Зельницького та В. Оліферук, проблема якості підготовки офіцерських кадрів набула особливої актуальності упродовж останніх кількох років. Її загострення було зумовлене низкою чинників. Особливо щодо рівня готовності офіцерів до ведення бойових дій в зоні антитерористичної операції (АТО), який виявився недостатнім і значною мірою невідповідним потребам ЗСУ. Це, здебільшого, виявилось на початковому етапі АТО, в якому віддзеркалилися певні прорахунки щодо розвитку оборонної сфери держави, Збройних Сил України, а також системи військової освіти. Водночас і на сьогодні залишається актуальною потреба у комплексному та оперативному розв'язанні накопичених роками проблем. Це повною мірою стосується ефективності функціонування СВО,

що потребує проведення подальших теоретичних досліджень у сфері військової освіти, удосконалення її нормативно-правової бази, а головне — розроблення і впровадження в педагогічну практику ВВНЗ політики забезпечення і гарантування якості підготовки військових фахівців [1].

Професіоналізм військовослужбовця — це акмеологічна інтегральна професійно-особистісна характеристика, що визначає просування військовослужбовця до професійної вершини у військовій кар'єрі, що формується у процесі його військово-професійної діяльності за умов військового соціуму. Результат цього просування — цілісний розвиток особистості військовослужбовця, воїна-професіонала, що постійно самовдосконалюється у своїй військово-професійній діяльності, та високоефективно творчо проявляється в будь-яких умовах та ситуаціях. Водночас, військові професіонали — це люди, які займаються військовою справою як основним видом діяльності та отримали спеціальну підготовку.

Військовий професіоналізм — це інтегративна якість військовослужбовців, що представляє сукупність професійно значущих якостей, здатність і готовність вирішувати професійні проблеми та завдання, що виникають у реальних ситуаціях військової діяльності, з використанням знань, навичок, умінь, професійного та життєвого досвіду, цінностей та культури.

Однією з проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України — це удосконалення механізмів формування кадрового потенціалу. В умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України, першочергове значення є забезпечення військової безпеки та формування дієвого кадрового складу Збройних Сил України. На етапі формування боєздатних Збройних Сил найважливішу роль у забезпеченні національної безпеки держави грає людина. Адже саме людина забезпечує безпеку своєї держави, сім'ї та власну безпеку, використовуючи при цьому засоби захисту та нападу, зброю та військову техніку, матеріальнотехнічні засоби від зовнішніх загроз, а це визначається її підготовленістю, морально-психологічним станом, авторитетним керівництвом, умілим управлінням. Протягом усього його життя відбувається процес формування та розвитку особи за рахунок взаємодії та вибудовування відносин у суспільстві. Тому система формування кадрового потенціалу Збройних Сил України є складною та потребує системного аналізу. На сьогодні актуалізується проблема формування концептуальних підходів до формування та розвитку Збройних Сил України з урахуванням глобалізаційних викликів та загроз, а також збройної агресії росії [2].

І. Плохута звертає увагу на модернізацію військової освіти та зазначає, що сучасна система військової освіти має орієнтуватись на конкретні потреби і завдання функціональної сфери, забезпечувати постійне підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації офіцерів і військових фахівців ЗС України, інших складових сил безпеки і оборони, що вимагає застосування нових підходів до фор-

мування змісту професійної військової освіти з метою забезпечення досягнення високого рівня операційної сумісності, міжвідомчої взаємодії та координації під час планування і проведення спільних операцій на рівні об'єднаних штабів тощо за стандартами та процедурами НАТО. Принцип професійного розвитку визначає загальну тенденцію професіоналізації військової освіти. Професіоналізація військової освіти здійснюється на основі вдосконалення процесу професійної підготовки військових фахівців й залишається невід'ємною складовою системи військової освіти України, яка потребує суттєвого вдосконалення з урахуванням змін в оперативному середовищі, загальних тенденцій розвитку системи національної та міжнародної безпеки, змін принципів та методів ведення збройної боротьби, нових вимог до якості професійної підготовки офіцерів та військових фахівців відповідно до стандартів країн-членів НАТО. Система військової освіти має орієнтуватись на конкретні потреби і завдання функціональної сфери, постійного підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації офіцерів для забезпечення служби на посадах у військах та органах військового управління [3].

Процеси реформування Збройних Сил України, зокрема їх професіоналізація і створення військового резерву, безпосередньо впливають на необхідність формування новітньої парадигми функціонування й розвитку вітчизняної системи вищої військової освіти, яка має відповідати сучасним потребам українського війська та базуватися на міжнародних стандартах якості підготовки військовослужбовців. Основними векторами послідовного вдосконалення вищої військової освіти є: практична спрямованість навчання та забезпечення майбутніх офіцерів не тільки військовою, а також цивільною професією; впровадження в освітній процес передових методик підготовки збройних сил держав-членів НАТО, технологій дистанційного навчання; оновлення матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів; внесення змін до чинної нормативно-правової бази в частині інноваційної підготовки військових фахівців та ін. [4, с. 69].

Сьогодні військова освіта функціонує в умовах війни з РФ та євроатлантичного вектору розвитку системи воєнної безпеки. Системні зміни, з одного боку мають задовольнити потреби у підготовці військових кадрів для всіх складових сектору безпеки і оборони для виконання завдань оборони держави, з іншого — бути перенацілені на нові норми, принципи та стандарти, прийняті у державах-членах НАТО. Впровадження змін та розвиток системи відбуватиметься насамперед через нормативно-правове регулювання змін, управління змінами системи, змінами у підготовці кадрів, фінансово-економічного забезпечення, мотивації громадян до проходження військової служби тощо. Все це є механізмами, за якими з боку держави здійснюватиметься управління системою військової освіти для її розвитку [5].

Таким чином, на сьогодні головною проблемою професіоналізації кадрів Збройних Сил України є оновлення та модернізації військової освіти з ура-

хуванням передового досвіду країн НАТО, формування дієвих засобів навчання військовослужбовців та їх мотивації на засвоєння важливих навичок та знань, спрямованість цієї освіти на практико-орієнтовані знання та формування важливих навичок.

Існує проблема мотивації військовослужбовців до професіоналізації кадрів Збройних Сил України. Тенденції, що намітились у ході розвитку мотивації у військовослужбовців до оволодіння професіоналізмом, наступні:

1. Удосконалення системи суспільних відносин (політичних, економічних, соціальних), що передбачає вдосконалення діяльності держави як системи соціальних інститутів щодо максимального професійно-особистісного зростання особистості військовослужбовця та задоволенню його потреб.

2. Удосконалення соціального військового середовища існування особистості, з тим щоб військовослужбовець як особистість міг освоювати все багатство соціальної дійсності та на цій основі формувати широкий спектр суспільно орієнтованих потреб, інтересів, цілей, ціннісних орієнтацій. Це відбувається через удосконалення соціально-педагогічної інфраструктури як складової частини соціального військового середовища військової частини; теоретичну та методичну підготовку командирів та начальників військових підрозділів та військових частин у питаннях мотивації військовослужбовців до формування професіоналізму; вдосконалення процесу бойової підготовки та професійної діяльності військовослужбовців.

3. Позитивна зміна особистісного виміру, стилю життя військовослужбовців відбувається через удосконалення стимулювання професійного зростання; створення умов для професійного самовдосконалення військовослужбовців.

Ще однією важливою проблемою професіоналізації — це проблема самооцінки кадрів Збройних Сил України. На даний час у професії військовослужбовця особливого значення набуває психологічна готовність до виконання військових завдань. Одним із суттєвих факторів забезпечення ефективності діяльності є самооцінка. Факт впливу особистості на професійну успішність підкреслювався дослідниками неодноразово. Самооцінка є центральною ланкою довільної саморегуляції, визначає напрямки та рівень активності людини, її ставлення до світу, до людей, до самого себе; виступає як важлива детермінанта всіх форм і видів діяльності та соціальної поведінки людини. Відбиваючи ступінь задоволеності чи незадоволеності собою, рівень самоповаги, самооцінка створює основу для сприйняття власного успіху чи неуспіху, досягнення цілей певного рівня, тобто рівня домагань особи. Люди з адекватною чи високою самооцінкою налаштовані оптимістичніше, ніж ті, хто має самооцінку занижена; вони успішно вирішують завдання, що постають перед ними, тому що відчувають впевненість у власних силах. Такі люди менш схильні до стресу і тривожності, доброзичливо сприймають навколишній світ і самого себе. Особливого значення це набуває у професії військовослужбовця.

Самооцінка виступає однією з внутрішніх підстав професійного становлення. Вона входить до комплексу самореалізації. Остання, у свою чергу, пов'язана з використанням власних ресурсів для одержання результатів, що відповідають об'єктивним показникам. Однак, професійна самореалізація, виступаючи процесом цілеспрямованої активності щодо реалізації своїх можливостей у конкретній професії, повинна супроводжуватися почуттям задоволеності, виконання смислів особистості, викликати позитивні емоції [6]. Не отримуючи цієї задоволеності, професіонал прагне змінити свою діяльність у напрямі зняття цієї суперечності (робить кар'єру, змінює профіль роботи, удосконалює свою кваліфікацію). Таким чином, відбувається професійний розвиток. Отже, поєднання самооцінки, внутрішньої незадоволеності та високої об'єктивної оцінки результатів діяльності може бути базовим протиріччям, що зумовлює професійний розвиток, у тому числі кадрів Збройних Сил України.

На сьогодні можна констатувати, що є недостатньо відповідальний підхід до роботи з персоналом, який виражається в необ'єктивному оцінюванні результатів службової діяльності військовослужбовців, відсутності ротатії, низькій ефективності підвищення кваліфікації. Розв'язання зазначених завдань можливе шляхом посилення контролю за діяльністю кадрових служб, які: безпосередньо взаємодіють з військовими. Також вдосконалення потребують система підготовки військовослужбовців, освітній процес у військових освітніх закладах та система підвищення кваліфікації. Важливим є впровадження інструменту індивідуальних кар'єрних планів для службовців ЗСУ, які б містили підсистеми профорієнтації, оцінювання та самооцінювання, визначення професійних навичок та вмінь, планування підготовки/перепідготовки/підвищення кваліфікації та прогнозування подальшого кар'єрного розвитку. Покращення системи управління персоналом сприятиме підвищенню якості комплектування Збройних сил України завдяки впровадженню механізмів дієвого управління кар'єрою службовців ЗСУ, прозорості системи добору, подальшої реалізації автоматизованих систем обліку й управління військовим персоналом [7].

Наступною важливою проблемою професіоналізації кадрів Збройних Сил України є адаптація військовослужбовців. У процесі адаптації індивідуальність військовослужбовця виявляється у його здатності до розкриття свого творчого потенціалу та продуктивного пристосування до військового середовища. Індивід проявляється як самотворчий, трансцендуючий, відкритий до різних можливостей, що знаходиться в постійному русі та самоосвіті, самовихованні та самобудуванні, продуктивно самореалізується у повсякденному житті та військовій праці. У процесі адаптації відбувається гармонізація всіх особистісних, індивідуальних та суб'єктно-діяльних характеристик військовослужбовця, що забезпечують його цілісну самотність у військовому середовищі та є глибинними змінами його індивідуальності.

Досягнення високого рівня адаптованості військовослужбовця як індивідуальності характеризується:

1. Особливим стилем військової служби;
2. Універсальністю;
3. Високою організованістю;
4. Повнотою та продуктивністю залучення творчого потенціалу.

Крім того, на сьогодні потребує розробки механізмів діагностики професійності кадрів Збройних Сил України, зокрема оцінювання, проходження бойових завдань в межах імітаційних ігор, визначення морально-психологічних характеристик особистості, визначення додаткових талантів та вроджених якостей особистості, визначення стресостійкості та можливостей працювати в умовах надзвичайних ситуацій, а також можливостей оптимізувати свої сили в умовах бою тощо.

Однією з проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України є залучення жінок до військової служби, серед зазначених проблем слід виокремити:

— проблема зростаючої потреби самореалізації жінок у військово-професійному середовищі та наявності кадрового ресурсу, що визначає статичність військово-професійної сегрегації, заснованої на стереотипних уявленнях про статеву-рольову взаємодію у військовому соціумі;

— проблема залучення жінок на види військової діяльності, що забезпечують бойову готовність;

— проблема дискримінації у сфері здобуття вищої військової освіти жінок за статевою ознакою;

— проблема поєднання військової діяльності жінок з реалізацією репродуктивної та сімейно-побутової функції;

— проблема деструктивних факторів професіоналізації жінок, заснованих на гендерних проблемах міжособистісного етико-статевого спілкування.

Таким чином, удосконалення та практичне застосування критеріїв якості професіоналізації, їх використання у діяльності військової організації мають стати найважливішим інструментом підвищення ефективності системи воєнної безпеки. Мета такої політики полягає у забезпеченні обороноздатності країни, формування системи національної безпеки України.

Специфіка управління професіоналізацією кадрів Збройних Сил України в процесі реформування системи безпеки та оборони України знаходиться в залежності від ролі органів військового управління, змісту стратегії національної безпеки України. Особливості професіоналізації військовослужбовців, основні перспективи їхнього професійного розвитку залежать від якості перетворень системи військової освіти, оснащення військ сучасним озброєнням та військовою технікою, пріоритетів військового бюджету та рівня військово-цивільних відносин.

Трансформація військово-цивільних відносин у напрямі вдосконалення взаємодії Збройних Сил України, громадянського суспільства та демократичної правової держави залежить від якості професіоналізації армії, громадського та політичного контролю над нею.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті здійснено систематизація наукових підходів до проблем професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу. Виокремлені наступні проблеми: по-перше, потрібно законодавчо врегулювати стратегію професіоналізації кадрів Збройних Сил України в умовах воєнного часу, де визначити основні етапи відбору до військових навчальних закладів, відбору після проходження навчання, щодо адаптації, мотивації, формування резерву, підвищення кваліфікації військовослужбовців; по-друге, потрібно удосконалити систему військової освіти, у тому числі передбачити багатоступеневу систему підготовку, де передбачити: отримання важливих навичок ведення бою, імітаційних проходжень бойових завдань тощо, врахувати стандарти підготовки військовослужбовців країн НАТО, формування інноваційних навичок з метою вміння керувати безпілотниками та іншими інноваційними засобами зброї; по-третє, потребує формування дієвої системи мотивації військовослужбовців, крім того слід передбачити соціальний захист військовослужбовців, забезпечення житлом та можливістю отримати безкоштовно освіти; по-четверте, потребує формування позитивна самооцінка військовослужбовців, адже самооцінка виступає однією з внутрішніх підстав професійного становлення; по-п'яте, необ'єктивне оцінювання результатів службової діяльності військовослужбовців, відсутність ротації, низька ефективність системи підвищення кваліфікації, відсутність ефективних механізмів адаптації військовослужбовців; по-шосте, потребує розробка механізмів діагностики професійності кадрів Збройних Сил України; по-сьоме, потребує створення умов для активного залучення жінок до військової служби.

Література:

1. Заболотний О. А., Зельницький А. М., Оліферук В. М. Формування кадрового потенціалу Збройних Сил України в системі вищої військової освіти: теоретичні аспекти. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2017. № 3 (61). URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/download/163546/162476/357483>.
2. Біличенко В. М. Обґрунтування теоретичної моделі механізмів формування кадрового потенціалу Збройних Сил України в системі публічного управління. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. № 3. С. 223—230. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.38>. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/245>
3. Плохута І. Розвиток системи професійної військової освіти за стандартами НАТО. Військова освіта 2021. 1 (43). URL: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/236655/235888>
4. Гикало Ю.В. Імплементация національного досвіду практичної спрямованості вищої військової освіти в Збройних Силах України. Public Administration and Local Government. 2020. Issue 3 (46). С. 69—75.
5. Сальнікова О. Ф., Артамощенко В. С. Теоретичні аспекти державного управління системою військової освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 12. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2021/13.pdf.
6. Subbotina L. Study motivation during the job learning (Учебная мотивация при освоении профессии). Japanese Educational and Scientific Review. 2015, № 1. (9) (January-June). Volume XI. "Tokyo University Press", 2015. С. 403—407.
7. Майстренко К. М. Особливості удосконалення державної кадрової політики Збройних Сил України на сучасному етапі розвитку держави. Актуальні питання у сучасній науці 2022. № 3 (3). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/2852/2865>

References:

1. Zabolotnyi, O. A. and Zelnytskyi, A. M. and Oliferuk, V. M. (2017), "Formation of the personnel potential of the Armed Forces of Ukraine in the system of higher military education: theoretical aspects", Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, vol. 3 (61), available at: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/download/163546/162476/357483> (Accessed 5 Mar. 2023).
2. Bilichenko, V. M. (2022), "Justification of the theoretical model of the mechanisms of formation of personnel potential of the Armed Forces of Ukraine in the system of public administration", Dniprovskiy naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava, vol. 3, pp. 223—230, available at: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/245> (Accessed 5 Mar. 2023).
3. Plokhuta, I. (2021), "Development of the system of professional military education according to NATO standards.", Viiskova osvita, vol. 1 (43), available at: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/236655/235888> (Accessed 7 Mar. 2023).
4. Hykalo, Yu.V (2020), "Implementation of the national experience of the practical orientation of the Supreme Military Council in the Armed Forces of Ukraine", Public Administration and Local Government, vol. 3 (46), pp. 69—75.
5. Salnikova, O. F. and Artamoshchenko, V. S. (2021), "Theoretical aspects of state management of the military education system", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 12, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2021/13.pdf (Accessed 7 Mar. 2023).
6. Subbotina, L. (2015), "Study motivation during the job learning (Uchebnaia motyvatsiia pry osvoenii professyi)", Japanese Educational and Scientific Review, vol. 1. (9) (January-June), no. XI, pp. 403—407.
7. Maistrenko, K. M. (2022), "Peculiarities of improving the state personnel policy of the Armed Forces of Ukraine at the current stage of state development", Aktualni pytannia u suchasni nauks, vol. 3 (3), available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/2852/2865> (Accessed 7 Mar. 2023).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2023 р.